KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

CEM DERGİSİ'NDE SUNULAN ALEVİLİK

Yüksek Lisans Tezi

Yaşar ŞANLI

AĞUSTOS - 2005

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

CEM DERGİSİ'NDE SUNULAN ALEVİLİK

Yaşar ŞANLI

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Temel İslam Bilimleri)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 21.06.2005

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 05.08.2005

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Salih Sabri YAVUZ

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KARAMAN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Ağustos – 2005

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Türk toplumunun tarihi ve güncel bir vakıası olan Alevilik yazılı kaynakların yetersizliği dolayısıyla daima tanınma sıkıntısı çekilen bir alan olmuştur. Alevi araştırmacıların ifadelerine Alevi olmayanların güven bunalımıyla yaklaşımı konu hakkında objektif bilgi ve belgelere ihtiyacı devamlı kılan unsurlar olmuştur.

Alevi camianın en uzun süreli yayınlarından olan *Cem Dergisi*'nin yayın hayatı boyunca bu dergide Alevilerin kendi diliyle sunduğu Aleviliği tespit etmeyi amaçladığımız çalışmamızda ana kaynak olarak *Cem Dergisi*'ni kullandık. Görüşleri ehl-i sünnet veya diğer mezheplerin kaynak ve görüşleri karşısında bir değerlendirmeye tabi tutmadık. Bu kaynak ve görüşlerde burada özetlenen anlayışlardan farklı sonuç ve durumlara ulaşılması ve tarihen de ulaşılmış olduğu bilinen bir husustur. Çalışmamızda anlatımı zenginleştirmek maksadıyla dergide makalesi bulunan yazarların diğer eserlerine ve *Cem Dergisi*'nde yazmayan Alevi yazarlar ile Alevi olmayan yazarların eserlerine de müracaat ettik. Bu yazarlar arasında Ali Balkız, Faik Bulut, Nejat Birdoğan, Rıza Yörükoğlu, Abdulkadir Sezgin, Ahmet Yaşar Ocak, Ethem Ruhi Fığlalı ve İlyas Üzüm'ü sayabiliriz. Ayet meallerini verirken Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*'nden faydalandık. Çalışmamız *Cem Dergisi*'nin yayını ile ilgili bilgi verilen giriş bölümünden sonra altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Alevilikte kavramlar ve kaynaklar irdelenmiş, ikinci bölümde Aleviliğin tarihi ile önemli kişileri işlenmiştir. Üçüncü bölümde Alevilikte inançlar ve ibadetler, dördüncü bölümde sosyal hayat ve Alevilikte kadın, beşinci bölümde Aleviliğin gelenekleri, kurumları ve sanata bakışı, altıncı bölümde ise Aleviliğin devlet, Diyanet, siyaset, tarikat ve çeşitli akımlarla ilişkisi ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmamız esnasında ulaştığımız neticeleri özetlemeye çalıştık.

Öncelikle bu çalışma esnasında karşılaştığım her türlü problemde ufkumu açıcı değerli fikirlerine başvurduğum danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet İshak Demir'e, Cem Vakfı'na ve özellikle Ayhan Aydın'a, tükenmez fikri desteğinden dolayı Hasan Hiçyılmaz'a, katkılarından dolayı Yasin Akgün'e ve Mehmet Ali Akgün'e, dizgideki katkılarından dolayı da Mustafa Çakır'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Rize, Ağustos 2005 Yaşar ŞANLI

01. İçindekiler

Sayfa Nr.

0. SUNUŞ II

00. ÖNSÖZ II

01. İÇİNDEKİLER IV

02. ÖZET IX

03. SUMMARY X

04. KISALTMALAR XI

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALEVİLİKTE KAVRAMLAR VE KAYNAKLAR 4-24

10. KAVRAM VE TANIMLAR 4

100. Alevilik 4

101. Bektaşilik 11

102. Kızılbaşlık 12

11. ALEVİLİĞİN YAYILIŞ ALANI, ALEVİLERİN SAYISI VE ALEVİLİKTE NESEP 14

110. Aleviliğin Yayılış Alanı 14

111. Alevilerin Sayısı 15

112. Alevilikte Nesep 16

12. ALEVİLİĞİN KAYNAKLARI 16

120. Aleviliği Oluşturan Kaynaklar 16

1200. Şamanizm ve Orta Asya Kültürü 17

1201. İslam 18

1202. Anadolu Kültürü 19

1203. Diğer Kültürler 20

121. Aleviliği Günümüze Ulaştıran Kaynaklar 21

1210. Sözlü Kaynaklar 21

12100. Ozanlar 21

1211. Yazılı Kaynaklar 21

12110. Buyruklar 22

12111. Velayetnameler ve Menakıbnameler 23

İKİNCİ BÖLÜM

2. ALEVİLİK TARİHİ 25-65
20. ALEVİLİK TARİHİ 25
200. Türklerin İslâm'ı Kabulü ve Tepkileri 25
201. Anadolu'nun Müslümanlaşması ve Aleviler 27
202. Selçuklular ve Aleviler 28
203. Moğollar ve Aleviler 29
204. Osmanlı Devleti, Safeviler ve Aleviler 29
205. Cumhuriyet Devri ve Aleviler 36
206. 1950 Sonrası Alevilik 38
21. TARİHİ KİŞİLER 40
210. Hz. Ali 40
2100. Hayatı 41
2101. Özellikleri 42
2102. Alevilikte İmamet-Hilafet Kavramları ve Hz. Ali'nin İmamlığı 44
2103. Gadir-i Hum Olayı 45
2104. Hz. Ali Taraftarlığının Oluşumu 46
2105. Hazreti Ali Hakkındaki Ayet ve Hadisler 47
211. Hz. Fatıma 51
212. Hz. Hasan 51
213. Hz. Hüseyin 51
214. Diğer 53
2140. Ahmet Yesevi 53
2141. Hacı Bektaş Veli 55
2142. Pir Sultan Abdal 61
2143. Hallac-ı Mansur 62
2144. Fuzuli 62
2145. Yunus Emre 63
2146. Atatürk 63
2147. Mevlana 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ALEVİLİKTE İNANÇLAR VE İBADETLER 66-101

30. İNANÇ ESASLARI ... 67
300. Allah İnancı ... 67
3000. Alevilikte Yaratılış Kavramı ... 68
3001. Vahdet-i Vücut ... 68
30010. Reenkarnasyon ... 70
3002. Alevilikte İnsan ... 72
301. Melek İnancı ... 72
302. Ahiret İnancı ... 73
303. Kur'an ... 73
304. Peygamber İnancı ... 75
3040. Hz. Muhammed ... 75
3041. Allah-Muhammed-Ali ... 76
3042. Muhammed-Ali ... 77
305. Diğer İnançlar ... 77
3050. Ehl-i Beyt ... 77
3051. Oniki İmam İnancı ... 80
3052. Tasavvufi İnançlar ... 81
3053. Miraç ... 83
3054. Tevella-Teberrra ... 84
3055. Sayılar ... 85
31. İBADETLER ... 85
310. Abdest ve Gusül ... 86
311. Namaz ... 87
3110. Cenaze ve Defin ... 89
312. Oruç ... 90
3120. Muharrem Orucu ... 90
3121. Hızır Orucu ... 92
313. Zekât ... 92
314. Hac ... 93
315. Kurban ... 94
316. Diğer Ritüelleri ... 95
3160. Cem ... 95
3161. Semah ... 98

3162. Mum Yakmak 101
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
4. SOSYAL HAYAT 102-109
41. ALEVİ FIKHI 102
42. EVLİLİK VE BOŞANMA 103
43. SOSYAL HAYATTA KADIN 103
44. HELALLER-HARAMLAR 106
440. İçki 106
441. Helva ve Tuz 107
442. Aşure ve Lokma 107
443. Eti yenen ve yenmeyen hayvanlar 108
45. LAİKLİK 109
BEŞİNCİ BÖLÜM
5. ALEVİLİKTE KURUMLAR, GELENEKLER VE SANAT 110-121
50. CEMEVİ 110
51. DEDELİK 112
52. MÜSAHİPLİK 115
53. DÜŞKÜNLÜK 118
54. HIDIRELLEZ 118
55. NEVRUZ 119
56. SANAT 120
ALTINCI BÖLÜM
6. ALEVİLİK, DİYANET VE DİĞERLERİ 122-135
60. ALEVİLİĞİN DİNİ ÇEVRELER VE AKIMLARLA İLİŞKİSİ 122
601. Alevilik Şia İlişkisi 122
602. Alevilik Sünnilik İlişkisi 123
603. Alevilik Tarikat İlişkisi 124
6031. Alevilik Mevlevilik İlişkisi 124
604. Alevilik Hristiyanlık İlişkisi ve İnanç Benzerlikleri 125
605. Diğer 125
6050. Alevilik Ateizm İlişkisi 125
6051. Alevilik Marksizm İlişkisi 126
6053. Alevilik Ahilik İlişkisi 126

61. ALEVİLİK VE SİYASET İLİŞKİSİ 127
610. Alevilik ve Muhalif Kimlik 128
611. Alevilik ve Sol Partiler 128
612. Alevilik ve Sağ Partiler 129
62. ALEVİLİK VE DİYANET 130
620. Alevilerin Diyanet ile İlgili Önerileri 131
621. Alevi Diyaneti 133
63. ALEVİLER VE DEVLET 134
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 136-142
YARARLANILAN KAYNAKLAR 143-163
ÖZGEÇMİŞ 164

02. Özet

Cem Dergisinde sunulan Aleviliği konu edindiğimiz *Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik* isimli çalışmamız bir giriş, altı bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte *Cem Dergisi* tanıtıldıktan sonra birinci bölümde Alevilikle ilgili kavramlar ve kaynaklar ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde Aleviliğin tarihi ve önemli kişilerini ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü bölümde Alevilikte mevcut olan inanç ve ibadetleri izah ettik.

Dördüncü bölümde sosyal hayat konu edinilmiştir.

Beşinci bölümde Aleviliğin gelenekleri, kurumları ve sanata bakışı ele alınmıştır.

Altıncı bölümde Aleviliğin devlet, Diyanet, siyaset, çeşitli sosyal grup ve akımlarla olan ilişkisi incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise araştırmamız esnasında elde ettiğimiz neticeler ortaya konulmuştur.

03. Summary

Our study, namely "Alawism presented in the Journal of Cem" which, we have examined the Alawism has been presented in the Journal of Cem has consisted of an introduction and six chapter and conclusion.

After been introduced, Journal of Cem in the introduction, concepts and resources related to Alawism have been exhibited in the first chapter.

In the second chapter, we tried to exhibit the history of Alawism and it's important persons.

In the third chapter, we explained bliefs and worships in the Alawism.

In the fourth chapter, it has been investigated social life in Alawism.

In the fifth chapter, it has been dealt with traditions, institutions and view of art of Alawism.

In the sixth chapter, it has been examined relation of Alawism with state, politics, different social groups and movements.

In the final chapter, we emphasized the main results we dealt with and main points we reached.

04. Kısaltmalar

a.g.e.	Adı geçen eser.
a.g.m.	Adı geçen makale.
a.g. röp.	Adı geçen röportaj.
a.mlf.	Aynı müellif.
a.s.	Aleyhisselam.
a.y.	Aynı yer.
b.	İbn, bin.
bk.	Bakınız.
bsk.	Baskı.
çev.	Çeviren.
DİA.	*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1988 -
Hz.	Hazreti.
haz.	Hazırlayan.
İ.A.	*İslam Ansiklopedisi* İstanbul 1940- 1988.
nşr.	Neşreden
öz.	Özetleyen
röp.	Röportaj.
s.	Sayfa.
sad.	Sadeleştiren.
s.a.v.	Sallallahü aleyhi ve sellem.
ts.	Tarihsiz.
trc.	Tercüme eden.
v.d.	Ve devamı.
ys.	Basım yeri yok.

GİRİŞ

1966 yılında yayın hayatına atılan *Cem Dergisi* 1967 yılında çıkan 17. sayıdan sonra yayınını durdurmuştur. 25 yıl sonra 1992 yılında tekrar yayına başlayan dergi 2003 yılında 127. sayıya ulaşmıştır ki bu haliyle Alevi camianın en uzun soluklu dergilerinden birisidir. Genellikle 64 sayfa olarak yayınlanan *Cem Dergisi*, 57 ile 67. sayılar arasında 80 sayfa, 107 ile 120. sayılar arasında da 48 sayfa olarak basılmıştır. Mayıs 2001 de yayınlanan 109. sayının 42 ve 43. sayfaları ile Temmuz 2001 de yayınlanan 111. sayının 40 ve 41. sayfaları Almanca'dır. *Cem Dergisi*'nin yayın hayatındaki en büyük değişiklik Ağustos 1995'teki 51. sayıdan itibaren Cem Vakfı[1] adına yayımlanmasıdır. 50. sayıya kadar derginin sahibi Abidin Özgünay'dır.

Derginin yayın hayatında iki kişi ön plana çıkar. Bunlardan birisi derginin ilk sahibi ve uzun süre genel yayın yönetmeni olan Abidin Özgünay'dır. *Cem Dergisi*'nin pek çok sayısında birden çok yazısı yayınlanmıştır. Ancak 57. sayıdan itibaren dergide hiçbir makalesine rastlanılmaz. Diğer önemli kişi ise Prof. Dr. İzzettin Doğan'dır. Cem Vakfı'nın başkanı olup, akademik kimliği ve dedelik vasfı ile Alevi toplumunda saygı gören Doğan, 57. sayıdan itibaren daha öne çıkar. Pek çok röportajı yayınlanan İzzetin Doğan sosyal faaliyetleri ile de hemen her sayıda yer alır.

Cem Dergisi'nin 1966 yılında başlayan ve 17 sayı süren ilk yayın hayatında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Sıddık Sami Onar, İsmail Hakkı Baltacıoğlu,. Hüseyin Nail Kubalı, Çetin Özek, Hüseyin Hatemi gibi akademik isimler de yazmışlardır.

Dergide Bedri Noyan, Muharrem Naci Orhan gibi Alevi-Bektaşi camianın çok saygı duyduğu iki ismin yanı sıra Abbas Altunkaş, Adil Ali Atalay, Ahmet Hezarfen, Ali Yaman, Ayhan Aydın, Burhan Kocadağ, Baki Öz, Cemal Şener, Hakkı Saygı, Mehmet

---

[1] Cem (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi) Vakfı 1995 yılında kurulmuştur. İzzettin Doğan vakfın birinci öncelikli hedefini Alevi İslam anlayışının en açık şekilde ortaya çıkarılması olarak açıklar. (İzzettin Doğan, "Merhaba", *Cem*, V/ 50 (Temmuz 1995), s. 8.) Abidin Özgünay ise Cem Vakfı'nın kurulmasını "Alevilik kendi gerçeğiyle buluştu" şeklinde değerlendirir. (Abidin Özgünay, "Alevilik Kendi Gerçeğiyle Buluştu; Cem Vakfı", *Cem*, IV/ 48 (Mayıs 1995) s. 2.)Cem Vakfı kurulduktan sonra pek çok etkinlikte bulunmuştur. Hiç şüphesiz Vakıf adına yapılan en önemli etkinlikler I. II.ve III. İnanç Önderleri toplantıları olmuştur. I. İnanç Önderleri Toplantısı 12-15 Ekim 1998 tarihinde, II. İnanç Önderleri Toplantısı 12-15 Mayıs 2000 tarihinde (bu toplantıya Şamanlar da katılmıştır), III. İnanç Önderleri Toplantısı ise 8-9 Kasım 2003 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Yaman, Murat Küçük, Muzaffer Doğanbaş, Ömer Uluçay, Reha Çamuroğlu, Rıza Zelyut, Sadık Göksu, Sadem Açıkgöz, Süleyman Cem, Şevki Koca, Veli Asan, Yaşar Uçar ve Yesari Gökçe gibi Alevi-Bektaşiliği ile bilinen pek çok yazarın yazıları yayınlanmıştır. Bunun yanında Cahit Tanyol, Hıfzı Topuz, Mehmet Ali Kılıçbay, Toktamış Ateş gibi Alevi camia dışından meşhur yazarların yazılarına da yer verilmiştir. Irene Melikoff, Irene Markoff, Imre Adorjan, Jean-Paul Roux, Franz Babinger, Nathalia Clayer, Krisztina Kehl-Bodrogi, John Shindeldecker gibi yabancı yazarların da yazılarına rastlamak mümkündür.

Yazarlar arasında tam bir fikir birliği gözükmemektedir. Ancak fikir ayrılıklarının da çok fazla olduğunu söyleyemeyiz. Alevi kültürünün renkliliğini ve kendi içindeki farklılığını göz önüne aldığımızda bu durumun derginin gelişimine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Zaten dergiye göre "tek biçimleştirme" Alevi kültürünün doğasına ve derginin yayın politikasına aykırıdır[2].

Derginin ilk 56 sayısında gerek makaleler gerekse Alevi inancına dair aydınlatıcı bilgiler oldukça fazla iken 57. sayıdan itibaren makaleler her sayıda biraz daha azalır. Azalan bu makalelerin yerini Cem Vakfı ile ilgili haberler alır. Cem Vakfı'nın yanında çeşitli Alevi dernekleri ve bu derneklerin faaliyetleri de *Cem Dergisi*'nde yer almaktadır. Özellikle ilk 56 sayıda önemli bir yer tutan "okuyucu köşesi", "okuyucu kaleminden" gibi bölümler derginin sonraki sayılarında nadiren yer alır. Dergide yemek tarifi, bulmaca, kitap tanıtımı, şiir harmanı, çeşitli yazı dizileri[3], sosyal-siyasal yazılar, röportajlar, ozanlar hakkında bilgi ve dergâh tanıtımları gibi geniş sayılabilecek bir yelpazede yazılar yer almaktadır.

Ayrıca pek çok kişi ile röportaj yapılmıştır. Bu kişiler arasında Abbas Altunkaş, Afşar Timuçin, Ali Ekber Çiçek, Ali Sümer, Bedri Noyan, Feyzullah Ulusoy, Hıfzı Topuz, İlhan Selçuk, İzzettin Doğan, Irene Melikoff, Mehmet Aydın, Musa Eroğlu, Niyazi Öktem, Toktamış Ateş, Turgut Koca, Veliyettin Ulusoy, Ethem Ruhi Fığlalı ve Yaşar Nuri Öztürk gibi isimler öne çıkmaktadır. Dergide en çok söyleşisi yayınlanan kişi ise İzzettin Doğan'dır. Muhtelif sayılarda Alevi geleneğinde önemli bir yer tutan pek çok ozan da tanıtılmıştır. Bunların bazıları şunlardır: Kul Himmet, Yemini, Dertli Baba, Şah İsmail (Hatayi), Nesimi (Seyyid Nesimi), Sarı İsmail Sultan, Aşık Garip Bektaş, Aşık Müslüm

---

[2] *Cem*, "Ayın Görünümü", *Cem*, I/5 (Ekim 1991), s. 5.

[3] Bu yazı dizilerinden bazıları Aleviliğin esas usul ve ahkamına dair iken bazıları ise güncel, siyasi ve tarihi içeriklidir.

Seyrani, Sıdkı Baba, Aşık Ali Keleş, Aşık Meçhuli, Aşık Hüdai, Gül Baba, Musa Eroğlu, Ruhi Su ve Aşık Veysel.

Cem Dergisi'nde pek çok dergah, türbe ve köy tanıtımı yapılmıştır. Bunlardan üzerinde en çok durulanları şunlardır: Ali Baba Türbesi, Demir Baba Sultan, El-Magaravi Bektaşi Dergahı, Eryek Baba Dergahı, Garip Dede Türbesi, Gül Baba Türbesi, Hamdullah Çelebi Türbesi, Harabati Baba Tekkesi, Hüseyin Gazi Sultan, Kafi Baba Bektaşi Dergahı, Kafi Baba Türbesi, Karacaahmet Sultan Dergahı, Karyağdı Baba, Malatyalı Şah Sultan, Muhammet Gani Baba Yatırı, Piri Baba Tekkesi, Piri Baba Türbesi, Rumi Hace Dede Sultan, Sarı Saltık, Sersem Ali Baba Dergahı, Seyyid Battal Gazi, Seyyid İbrahim Dede Sultan Türbesi, Yakova Bektaşi Dergahı. Ayrıca Beyci Köyü, Güllüce Köyü, Kanatlar Köyü, Kırtıl Köyü, Kısas Köyü, Kızılburun Köyü, Kızılcıkdere Köyü, Körs Köyü, Niyazlar Köyü, Ocak Köyü ve Yeniköy de tanıtılan Alevi köyleridir.

Dergide pek çok etkinlik haberine de rastlamak mümkündür. 1992'de "Aleviler ve Anayasa Paneli" adı altında düzenlenen panel bu etkinliklerin ilklerindendir. Cem Vakfı adına yapılan etkinlikler de dergide uzun uzadıya anlatılmaktadır. Eylül aylarında çıkan sayılarda Hacı Bektaş Veli törenlerinden izlenimler[4] aktarılmaktadır. Ayrıca Eskişehir Sücaatttin Veli törenlerinden izlenimler ve Abdal Musa törenlerinden izlenimler[5] ile Kerbelâ ve Muharrem gibi belli başlı dini olay ve törenler dergide ayrıntılı olarak yer almaktadır.

[4] Her yıl 16 Ağustos'ta Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş ilçesinde Hacı Bektaş Veli'yi anma şenlikleri düzenlemektedir. (M. Talat Uzunyaylalı, *Siyasal Alevilik*, İstanbul 1999, s. 143.)

[5] Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke köyündeki Abdal Musa Dergahında her yıl 4-5 Haziran tarihleri arasında Abdal Musa törenleri düzenlenmektedir. (Uzunyaylalı, a.g.e., s.144.)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALEVİLİKTE KAVRAMLAR VE KAYNAKLAR

10. Kavram ve Tanımlar

Çalışmamızın bu bölümü Alevilik, Bektaşilik, Anadolu Aleviliği ve Kızılbaşlık terimlerinin içeriklerinden oluşmaktadır.

100. Alevilik

1000. Sözlük Anlamı Olarak Alevilik

Alevi sözcüğü Ali ismi ile eklendiği sözcüğe aitlik anlamı katan "î" ekinden oluşmuştur. Yazım kuralı gereği sesli harf ile biten isimler "î" mensubiyet ekini aldıklarında sözcükteki son sesli harf incelmekte ve "î" eki "vî" halini alarak sözcüğe eklenmektedir. Bu kural gereği "Ali" sözcüğü aidiyet ekini alarak "Alevî"şekline dönüşmüştür. Sözcük bu haliyle Hz. Ali'ye mensup olanları ifade eder[1].

Cem Dergisi'nde uzun süre genel yayın yönetmenliği yapan Abidin Özgünay Alevî sözcüğünün "nesebe ve sebebe" dayalı olmak üzere iki şekilde Hz. Ali'ye mensubiyet ifade ettiğini söyler. Ona göre nesebe dayalı Alevî sözcüğü "evladı Ali" yoluyla Hz. Ali'nin soyuna bağlı olanları ifade eder. Özgünay'ın evlad-ı Ali'den kastı Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan doğan ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den devam eden soyudur. Bu soy Hz. Ali'nin diğer çocuklarından "Seyyid" ve "Şerif" sıfatlarıyla ayırt edilir[2]. Özgünay sebebe dayalı Alevi sözcüğünü Hz. Ali'nin sağlığında ondan yana taraf tutanlar ile kendisinden sonra inanç ve düşüncede onu takip edenleri ifade etmek için kullanır[3]. Ancak bu tabir yetersiz ve "Ali'yi sevmek Alevilikse, ben herkesten çok Aleviyim" türünden kelime oyunlarına zemin hazırlayan bir tanım olmakla eleştirilmiştir[4]. Buna rağmen *Cem Dergisi* yazarlarının bir kısmı Aleviliğin tanımını yaparken sebebe dayalı Alevilik üzerinde

---

[1] Abidin Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem,* IV/38 (Temmuz 1994), s. 63.

[2] Özgünay, a.g.m., s. 64.

[3] Özgünay, a.g.m., s. 63.

[4] Muzaffer Doğanbaş, "İnanç Esasları Işığında Alevilik", *Cem,* XXXI/88 (Mart 1999), s. 50.

durmuşlardır[5]. Aleviliğin ve Alevi olmanın sadece nesebe bağlı olmasının problemli oluşuna dikkati çeken Ali Aktaş bu durumun Aleviliği içine kapatacağını ve farklı etnik kökenli toplulukların kendilerini Alevi saymalarının da açıklanamayacağını[6] belirterek Alevililikte sebebi dikkate alır. Alevi olmayan yazarlardan Abdulkadir Sezgin de Aleviliğin bir soy, etnik yapı veya oluşum olmadığını, bunun için de soydan geldiği iddiasının kabul edilemeyeceği savunur[7].

Alevilik kelimesinin ilk kullanımı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Firuzan Husrev Tökin'e göre Sıffin savaşından sonra İslam dünyası ikiye ayrılmış Hz. Ali'nin taraftarları için "Alevi" terimi kullanılmıştır[8]. Aleviliği "Ali Partisi"[9] şeklinde açıklayan Rıza Zelyut'a göre ise bu kelimenin ilk kullanımı 16. yüzyıldan sonra olmuştur[10]. Alevilik teriminin inceleme alanımız olan inanç sahipleri için Türkiye'deki kullanımı XIX. yüzyıla doğrudur[11]. Alevilerin geçmişteki fikir önderleri Alevilik sözü yerine "Muhammed-Ali yolu" terimini[12] kullanmışlardır. Hz. Ali'nin sağlığında ondan yana olanlar ve onu sahiplenenler için "Ashab-ı Ali" veya "Şiayı Ali" deyimleri kullanılmıştır[13]. Ancak şia kelimesi Hz. Osman için de kullanılmıştır[14]. Şiayı Ali (grubu) Şiayı Osman karşısında Hz. Ali'nin halife olmasının gerekliliğini savunmak amacıyla

---

[5] Hakkı Saygı, "Alevilik-Bektaşilik ve Felsefesi Tanrı Mevhumu ve İnsan", *Cem*, XXX/85 (Aralık 1998), s. 46; Hasan Topçal, "Aleviler Neden Atatürkçüdür", *Cem*, IV/45 (Şubat 1995), s. 53; Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 63; Muharrem Naci Orhan, "Aldatanlar", *Cem*, IV/30 (Kasım 1991), s. 14.

[6] Ali Aktaş, "Kent Ortamında Aleviler ve İnanç Ritüelleri *Cem*, XXXI/89 (Nisan 1999), s. 57.

[7] Abdulkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik Bektaşilik*, Ankara 2002, s. 53; Aleviliğin nesebe bağlı olduğu iddiası Hz. Ali'nin soyundan gelmeyenlerin Alevi olup olamayacağı sorusunu akla getirmektedir. Alevilik şehirleşme sürecine girmeden nesebe çok fazla önem verilirken bu gün Aleviliğin yaşadığı değişim ve açılım bu kuralı yıkmıştır. Soyun yerini Aleviliği taşıyacak mizaca sahip olmak almıştır. (Ömer Uluçay, "Demokrasi, Laiklik ve Alevilik", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s.30.)

[8] Firuzan Husrev Tökin, "Alevilik", *Cem*, I/5 (Ekim 1991), *s.* 29.

[9] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s.19.

[10] a.mlf., "Alevilik Nedir I", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 13.; Zelyut, Kul Himmet'in şiirini bu fikrine dayanak olarak kullanır. Şiir şöyledir;
"Seyran edip bu alemi gezerken
Uğradım gördüm bir bölük canları
Cümlesinin erkanı bir yolu bir
Muhammed, Ali'ye çıkar yolları
Cümle bir mürşide demişler beli
Tesbihleri Allah, Muhammed, Ali
Meşrebi Hüseyni ismi Alevi
Muhammed, Ali'ye çıkar yolları".

[11] Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, trc. Turan Alptekin, İstanbul, 1993, s. 53.

[12] Zelyut, "Alevilik; Muhammed-Ali Yoludur", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXX/82/Eylül 1998), s. 46.

[13] Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem*, IV/38 (Temmuz 1994), s. 63.

[14] Rüştü Şardağ, *Her Yönü ile Hacı Bektaş Veli ve Yepyeni Eseri Besmele Açıklaması*, İzmir 1985, s. 28.

ortaya çıkmıştır[15]. Alevilik kelimesi Hz Ali'yi en üstün sahabe olarak gören ve onun Hz. Peygamberden sonra, Allah'ın ve Peygamberinin tayini ile imam olması gerektiğini savunanlar için Şia ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır[16].

1001. Terim Olarak Alevilik

Aleviliğin ne olduğu veya ne olmadığı konusu *Cem Dergisi* yazarlarını uzun süre meşgul etmiş fakat herkesin mutabık kalacağı bir tanıma ulaşılamadığı gibi bazı yazarlara göre ulaşılamayacaktır da[17]. Hemen her yazarın farklı bir Alevilik tanımı vardır[18]. Abidin Özgünay da mevcut literatürde Aleviliği nitelik ve nicelikleriyle ifade eden kapsamlı bir tarifin olmadığı kanaatindedir. Ona göre mevcut sözlüklerdeki Alevilik tanımları ön yargılı Sünni gayretkeşliğinin ürünüdür[19].

Cem Dergisi yazarları Aleviliği anlatırken İslamiyet'in içerisinde oluşuna vurgu yaparlar[20]. Alevilik-İslam ilişkisinde en çarpıcı açıklamalardan birisi Cahit Tanyol'a aittir. Ona göre Alevilik İslam'ın o kadar içindedir ki İslamiyet'ten çıkarılırsa geride kalan şey inanç değil kanlı bir Emevi saltanatı olur[21]. Diyanet İşleri eski başkanı Lütfü Doğan, amel bakımından ibadetlerindeki bazı farklılıklarından dolayı, Aleviliğin İslam dışı olarak yorumlanmasının yanlış olduğunu savunur. Doğan, Alevilik ve Bektaşilikte Allah inancının var olduğunu, Allah düşüncesi ve Peygamber bağlılığı olan bir topluluğun din dışı ilan edilemeyeceğini, Alevi ve Bektaşi'nin tümüyle İslam'ın içinde olduğunu[22] söyler.

Dergide yapılan çeşitli tanımlarda Alevilik İslamiyet'in ruhu[23], Müslümanlık[24], "Muhammediliğin özgün bir parçası İslam dininin özü ve ruhunu yorumlamak"[25],

---

[15] Mustafa Öz, *İmamiyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İstanbul 1995, s. 9.

[16] Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, İstanbul 2001, s. 273; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 19.

[17] Yaşar Uçar, "32 Pare Alevilik", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 21.

[18] Alevi yazarlara göre Alevilik ve Bektaşiliğin ne olduğu konusunda oniki farklı yaklaşım için bk. İlyas Üzüm, "Kendi Yazarlarına Göre Alevilik Bektaşilik", *Türkiye Günlüğü*, 42 (Eylül-Ekim 1996), s. 54-74.

[19] Abidin Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 63.

[20] İsmail Elçioğlu, "Alevi Örgütlenmesi, Sorunları ve Alevilik II", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 39; Niyazi Öktem, "Aleviliğe Bakış Açımız", *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), *s*. 44; Süleyman Cem, "ATV'de Aleviler ve Alevilerin Gündemi", *Cem*, IV/42 (Kasım 1994), s. 17; Muharrem Naci Orhan, "Aldatanlar", *Cem*, III/30 (Kasım 1993), s. 14; Sadem Açıkgöz, "Alevilik Nedir?", *Cem*, III/31 (Aralık 1993), s. 48.

[21] Cahit Tanyol, "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ", *Cem*, V/49 (Haziran 1995), s. 6.

[22] Lütfü Doğan, "Aleviler, Sünniler; Atatürk'ün Kurduğu Cumhuriyette", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, VIII/75 (Şubat 1998), s. 23.

[23] Abidin Özgünay, "Alevilik Şekle Değil Öze Yönelmektir", *Cem*, I/10 (Mart 1992), s. 3.

"İslamiyet'in ta kendisi, özü"[26] olarak tarif edilir. Bazı tanımlarda ise Hz. Muhammed, Hz. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt kavramları belirleyici ögedir. Alevilerin saygın dedelerinden biri olan Muharrem Naci Orhan'a göre "Alevilik, Müslümanlık içinde Kur'an'dan kaynaklanan; Hz. Resülullah'ın hadisleri, Hz. Ali'nin buyrukları doğrultusunda yapılanmış bir inançtır"[27]. Sadem Açıkgöz de Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin şeriat ve tarikat anlayış ve uygulayışının Alevilik olduğunu[28] söyler. Ömer Uluçay'a göre ise Alevilik, Muhammed Ali yoludur[29]. Aleviliğin İslam'ın şekilci yanına bir tepki olarak geliştiğini söyleyen Yaşar Uçar Hz. Peygamberin amacını en iyi kavrayan yolun Alevilik olduğu[30] kanaatindedir. Lütfü Doğan, dinde Hz. Ali'nin görüşünü izleyenleri Alevi olarak[31] nitelerken, Ali Rıza Özdemir ile Ahmet Bozkurt ise Aleviliğin temellerinin Hz. Muhammed ve Oniki İmamlar tarafından atıldığına[32] vurgu yaparlar.

Cem Dergisi yazarlarının bazı Alevilik tanımlarında da mezhep kavramı öne çıkar. İsmail Elçioğlu ve Lütfi Kaleli'ye göre Alevilik bir mezhep[33] değildir. Kaleli Aleviliğin mezhep olması halinde şeriat çevresinde hareket edeceğini ve diğer şeriatçılarla uyum içerisinde yaşayacağını[34] iddia eder. Derginin yazarlarının çoğu Aleviliği bir mezhep olarak kabul etmezler[35]. Ancak dergide Aleviliğin mensubiyet itibariyle Caferi mezhebine dayalı olduğu gerçeğine vurgu yapılır[36]. Abidin Özgünay Aleviliğin mezhep olmadığını söyleyenleri mezhep olgusunun dayandığı gerekçeyi bilmemekle suçlar. Ona göre mezhepler peygamberlerin kitabını ve sünneti yorumlamaktır. Alevilik de böyle bir

---

[24] Niyazi Öktem, "Heterodoksi, Manikheizm, Katharlar, Bogomillik ve Anadolu Aleviliği III", *Cem*, III/25 (Haziran 1993), s. 8.

[25] Özgünay, "Alevilik Nedir? Ne Değildir?", *Cem*, II/16 (Eylül 1992), *s.* 5.

[26] Sadem Açıkgöz, "Alevilik Nedir?", *Cem*, III/31 (Aralık 1993), s. 48.

[27] Orhan, a.g.m., s. 14.

[28] Açıkgöz, a.g.m., s. 48.

[29] Ömer Uluçay, "Alevilik, Cem ve Nefesler", *Cem*, VII/62 (Ocak 1997), s. 46.

[30] Yaşar Uçar, "Temel Taşıyla Oynamayın", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 23.

[31] Doğan, a.g.röp., *s.* 23.

[32] Ali Rıza Özdemir, Ahmet Bozkurt, "Alevilik Nedir? Ne Değildir?", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 47.

[33] İsmail Elçioğlu, "Allah-Muhammed-Ali Yolunda Alevilik", *Cem*, XXXIII/97 (Ocak 2000), s. 48; Lütfi Kaleli, "Örgütlü İnsan ve Diyanet'in Tuzağı", *Cem*, I/9 (Şubat 1992), *s.* 18.

[34] Kaleli, a.g.m., s. 18.

[35] İsmail Elçioğlu, "Alevi Örgütlenmesi Sorunları ve Alevilik II", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002, *s.* 39; Krisztina Kehl-Bodrogi, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 23; Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir I ", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 16.

[36] Abidin Özgünay, "Temel Haklar Diyanet'in Yetkisi ve Alevilik", *Cem*, III/30 (Kasım 1993), s. 3; Zelyut, a.g.m., s. 16.

yorumun sonucudur[37]. İsmail Elçioğlu ise Aleviliği "mezhepler üstü bir inanç"[38] olarak niteler. Dergide Aleviliği anlatırken "sosyal dinsel grup"[39] tabiri de kullanılır. Alevi camianın tanınmış yazarlarından Nejat Birdoğan da Anadolu Aleviliğini mezhep veya tarikat olarak görmez. Ancak o, Anadolu Aleviliğinin kendi başına kimi inançlardan oluşmuş bir din görüntüsü verdiğini[40] iddia eder. Buna karşın Kutluay Erdoğan ile Rıza Yörükoğlu Caferi-İsnaaşeriye mezhebine[41] bağlı olduğunu söyler.

Cem Dergisi'nin ikinci sayısının kapağında "iman akıl ile bütünleşince hayat ile özdeşleşir Alevilik budur" yazmaktadır ki *Cem Dergisi* çevresinin genel kanaati de Alevilikte iman-akıl-yaşam[42] bütününün önemli olduğudur. Abidin Özgünay, Aleviliğin inancı akıl ile tamamlayıp hayat ile bütünleştirmek[43] olduğunu söyler.

İslam'a göre konum belirtilirken de Aleviliğin heterodoks yapıda oluşuna vurgu yapılır. Heterodoksluğu "doğru sanılan yoldan sapma" olarak tarif eden Reha Çamuroğlu, İslam terminolojisinde heterodoksluğu ifade için Ehl-i Bid'at ve Rafizilik gibi isimlerin kullanıldığını[44] belirtir. Alevi-Bektaşi düşüncesinin heterodoks bir düşünce olduğu kanaatinde olan Reha Çamuroğlu'na göre ortodoks din anlayışında sırat köprüsü, şeytan gibi ögeler aracılığıyla Allah korkusuna vurgu yapılırken heterodoks din anlayışında Allah sevgisi[45] öne çıkar. Abidin Özgünay Aleviliğin heterodoks karakteriyle Şer'î ilkeleri ve Ortodoks din anlayışını aştığını[46] iddia eder. Niyazi Öktem Türklerin Müslüman olmadan önce çeşitli inançlara mensup olmasını Anadolu Alevilerinin heterodoks olmasının en büyük etkeni olarak takdim eder[47]. Buna karşın dergi dışı yazarlardan olan Nejat Birdoğan

---

[37] Özgünay, a.g.m., s. 4;

[38] Elçioğlu, a.g.m., s. 39.

[39] Bodrogi, a.g.m., s. 23.

[40] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 316.

[41] Kutluay Erdoğan, *Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1993, s. 29; Rıza Yörükoğlu, *Tarihte ve Günümüzde Alevilik*, İstanbul 1990, s. 141.

[42] Özgünay, "Ayağa Kalkan Kültür: Alevilik", *Cem*, I/8 (Ocak 1992), s. 8; *Cem*, "Alevi Temsilciler Meclisi ile İlgili Açıklama", *Cem*, IV/45 (Şubat 1995), s. 32; Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 63; a.mlf., "Atatürk Ebedi Rehberimiz", *Cem*, III/34 (Mart 1994), s. 4; Ali Rıza Özdemir, Ahmet Bozkurt, "Alevilik Nedir? Ne Değildir?", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 47; Özgünay, "Aleviliğe Ya Kurşun Ya Nasihat Çare Değildir", *Cem*, IV/47 (Nisan 1995), s. 3.

[43] Özgünay, "Şeriat-Hakikat Sınavda", *Cem*, III/36 (Mayıs 1994), *s.* 4.

[44] Reha Çamuroğlu, "Alevi-Bektaşi Düşüncesi Heterodoks Bir Düşüncedir", *Cem*, I/3 (Ağustos 1991), s. 27.

[45] a.mlf., "Yunus Emre Heterodoks Bir Derviştir", *Cem*, I/1 (Haziran 1991), s. 40.

[46] Özgünay, a.g.m., s. 33.

[47] Niyazi Öktem, "Manikheizm, Katharlar Bogomillik ve Anadolu Aleviliği", *Cem*, II/23 (Nisan 1993), s. 5.

Anadolu Aleviliğinin heterodoks olmadığını savunur[48]. Irene Melikoff Aleviliği bir halk sufiliği olarak değerlendirir. Onun sufilikten kastı doğmacılığa ve ortodoks din anlayışının katılığına duyulan tepkidir[49].

Bazı tanımlarda ise Aleviliğin kültürel yanına vurgu yapılır. Buna göre Alevilik yüzyılların günümüze aktardığı kültürel birikim[50], çeşitli kültürlerin sentezi[51] ve "çok kültürlü bir toplumun yaşam biçimi"[52] olarak tanımlanır. Alevilik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Ali Balkız da Aleviliğin inanç sistemi olmaktan çok bir yaşam biçimi olduğunu savunur. Ona göre Alevilik "doğayı, dünyayı, toplumu ve bireyi anlama ve yorumlama biçimidir"[53]. Buna karşın bazı yazarlar da "Aleviliğin bir yaşam biçimi vardır ama Alevilik bir yaşam biçimi değildir"[54], Alevilik bir kültürdür[55] ancak dinsel görünüm Aleviliğin özünü teşkil eder[56] tezini savunmuşlardır. Cahit Tanyol'a göre Alevilik Türklerin eski dini olan Şamanizm[57] ile İslamiyet'in kaynaşması sonucu oluşan bir inanç sistemidir. Dolayısıyla "büyü + dindir"[58]. Aleviliğin diğer kültürler ile etkileşimi konusunda oldukça kapsamlı açıklamayı İlyas Üzüm yapar. Ona göre başlangıçta İslam'ı kabul eden göçebe veya yarı göçebe oymakların bu yeni dinle birlikte önceki inanç ve adetlerini meczederek oluşturdukları karma yapı zaman içinde Hurufi ve Şii tesirlerle birlikte Anadoludaki eski kültürlerin izlerini de taşıyan bir mahiyete bürünmüştür[59]. Aleviliğin din olmadığına vurgu yapan Irene Melikoff Aleviliği "eski inanç ve geleneklere

---

[48] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 15.

[49] Irene Melikoff, "Bir Araştırmanın Aşamaları Alevi-Bektaşi Sorunu", çev. İlhan Cem Erseven, *Cem*, XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 16.

[50] Ayhan Aydın, "Alevi-Sünni Gençleri Bir Arada Günümüz Alevi Gençliğinin Sorunları, Çözüm Yolları", *Cem*, I/11 (Nisan 1992), *s.* 47.

[51] İsmail Onarlı, "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı I", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 16.

[52] İsmail Elçioğlu, "Alevi Örgütlenmesi Sorunları ve Alevilik II", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002, s. 39; Benzer bir görüş için bak. Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 27.

[53] Ali Balkız, *Sivas'tan Sydney'e Pir Sultan*, Ankara 1994, s. 13.

[54] Süleyman Cem, "ATV' de Aleviler ve Alevilerin Gündemi", *Cem*, IV/42 (Kasım 1994) s. 17.

[55] Niyazi Öktem, "Aleviliğe Bakış Açımız", *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), s. 44.

[56] a.mlf., "I. Din Şurası", *Cem*, III/31 (Aralık 1993), s. 18.

[57] Alevilik Şamanizm ilişkisi Aleviliği oluşturan kaynaklar bölümünde ayrıntılı olarak işlenecektir.

[58] Cahit Tanyol, " Türk Müslümanlığı ve Alevilik", *Cem*, I/2 (Temmuz 1991), s. 8.

[59] İlyas Üzüm, "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı, Alevilik-Caferilik İlişkisi ve İlişkisizliği", *İslamiyât*, VI/3 (Temmuz-Eylül 2003), s. 128.

bağlılık üzerine kurulmuş, köken olarak ta aşiretsel yaşam modeline dayanan sosyal bir olay"[60] olarak tanımlar.

Görüldüğü üzere dergide Alevilik İslam'ın ruhudur, özüdür, Müslümanlıktır, İslâm'ı Hz. Ali'nin buyrukları doğrultusunda anlayan inançtır, Hz. Ali'nin şeriat-tarikat anlayışıdır, Caferi-isnaaşeri mezhebidir, mezheplerüstüdür, Heterodoks İslâmdır veya bununla ters olarak farklı bir dindir gibi birbiriyle bir araya gelmesi ve telifi mümkün olmayan tanımlar bulunmaktadır[61]. Alevilik İslam'ın neresinde? şeklindeki soruların ortaya çıkış nedeninin başında Aleviliğin diğer kültürlerle etkileşimindeki belirsizlik yatmaktadır. Bazı yazarlar Alevilik içerisindeki İslamî ögelere vurgu yaparak Aleviliğin İslam içerisinde olduğunu söylerken diğer bir grup ta Aleviliğin Orta Asya kültürünün ve eski Türk dinlerinin günümüze ulaşmış ve ulaştığı yerlerdeki kültürleri bünyesinde birleştirmiş şekli olduğunu savunabilmektedir. İleride görüleceği üzere Alevi ibadetlerinin bir kısmının eski Türk dinlerinden veya diğer dinlerden izler taşıması bu görüş sahiplerinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır.

1002. Anadolu Aleviliği

Ali Yaman; Anadolu'da, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve bu dinlerin kolları ile Hurufilik, Maniheizm, Şamanizm ve Zerdüşt inançlarının bir potada erimesiyle ortaya çıkan oluşumun Anadolu Aleviliği'nin ta kendisi olduğunu ifade eder[62]. Anadolu Aleviliği konusunda en ilginç yorumu ise İsmet Zeki Eyüboğlu yapar. O Anadolu Aleviliğinin sanıldığı gibi Hz. Ali'den kaynaklanmadığını, ortada yalnızca isim benzerliğinin olduğunu ve Anadolu Aleviliği'nin içeriğini oluşturan düşünce ve inanç öğelerinin hepsinin İslam'dan önceki dönemlerden geldiğini savunur. Bundan dolayı ona göre Alevilik bir biçimlenme, eskiyi yeniden düzenlemedir[63]. Bu ifadeler Alevilik'te İslam dışı pek çok dînî veya kültürel birikimin olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır ancak şunu hatırlatmak gerekir ki Anadolu Aleviliği'nin Hz. Ali'den kaynaklanmadığı fikri *Cem Dergisi*'nin genel

---

[60] Irene Melikoff, "Bir Araştırmanın Aşamaları Alevi-Bektaşi Sorunu", çev. İlhan Cem Erseven, *Cem*, XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 16.

[61] Alevi yazarlara göre Alevilik ve Bektaşiliğin ne olduğu konusunda oniki farklı yaklaşım için bk. İlyas Üzüm, "Kendi Yazarlarına Göre Alevilik Bektaşilik", *Türkiye Günlüğü*, 42 (Eylül-Ekim 1996), s. 54-74.

[62] Ali Yaman, "Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Cem*, III/35 (Nisan 1994), s. 37.

[63] İsmet Zeki Eyüboğlu, "Semahların Kökeni", *Cem*, IV/39 (Ağustos 1994), s. 15.

düşüncesinin dışındadır. Çünkü *Cem Dergisi*'nde temel kanaat Ali'siz Aleviliğin olmayacağı[64] şeklindedir.

101. Bektaşilik

Bektaşilik Hacı Bektaş Veli ile başlayan ve Alevi Türklerin Anadolu'daki varlıklarından sonra ortaya çıkan[65] bir tarikattır[66]. Yazarların Bektaşilik konusunda ortaya koydukları ortak tavır Bektaşiliğin bir Türk Tarikatı[67] olduğudur.

1010. Alevilik Bektaşilik Farkı

1-En temel farklılık Bektaşilerin şehirlerde yaşamalarına rağmen Alevilerin daha çok göçebe veya yarı göçebe bir yaşamı tercih etmeleridir. Bu durum bu gün anlamını yitirmiştir[68].

2-Dış baskılara karşı içine kapanan Alevilikte Alevi olmak nesebe bağlı iken[69] bu anlayış değişmiş soy ve nesebin yerini Alevi düşüncesini benimseme, sahiplenme[70] almıştır. Bektaşilikte asıl olan şey Bektaşiliği benimsemek ve Bektaşi babasından nasip almaktır[71]. Alevi camia bu ikisinin farkını "kökten bitme", "daldan yetme" deyimleri ile açıklar[72].

3-Bektaşilik Trakya'dan ve Balkanlar'dan gelen akımlara açılırken, Alevilik başta İran olmak üzere Anadolu'nun doğusundan gelen inançları kendi içinde eritmiştir[73].

4-Bektaşilik, özel felsefesini kurmuş, usûl, adap ve erkanını tespit etmiş, yazılı metin haline getirmiştir. Yola giriş, derviş oluş, baba oluş, halife baba oluş ve dede babanın ölümü halinde yeni dede babanın seçimi erkannamelere bağlanmıştır. Her derece ve mertebe seçim yoluyla yapılırken, Alevilikte bu derece ve mertebeler yoktur. Dedeler soy

---

[64] Sadık Göksu, "Ali'siz Alevilik Olmaz I", *Cem,* XXXV/114 (Ekim 2001), s. 28.

[65] Lütfü Doğan, "Aleviler Sünniler, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyette", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* VIII/75 (Şubat 1998), *s.* 24.

[66] Ali Sümer, "Bektaşilikte Babalık", *Cem,* V/58 (Eylül 1998), s. 71.

[67] Irene Melikoff, "Namık Kemal'in Bektaşiliği ve Masonluğu", *Cem,* I/2 (Temmuz 1991), s. 55; Burhan Kocadağ, "Alevilerde Sema", *Cem,* IV/46 (Mart 1995), *s.* 23; Sümer, a.g.m., s. 71.

[68] Yaman, "Alevilikte Dedelik Kurumu Üzerine Araştırmalar I", *Cem,* VI/62 (Ocak 1997), *s.* 67.

[69] *Cem,* "*Cem*'in yanıtı", *Cem,* IV/42 (Kasım 1994), s. 55.

[70] Ömer, Uluçay, "Demokrasi, Laiklik ve Alevilik", *Cem,* III/28 (Eylül 1993), s. 30.

[71] Dursun Gümüşoğlu, "Bektaşilik", *Cem,* XXXIII/102 (Haziran 2000), s. 53.

[72] Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik,* Ankara 1999, s. 67.

[73] Melikoff, "Bir Araştırmanın Aşamaları Alevi-Bektaşi Sorunu", çev, İlhan Cem Erseven, *Cem,* XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 19.

güderler, dede ölünce yerine oğlu geçer[74]. "Alevilik, Bektaşilikten biraz daha gevşek ilişkilere sahip, yöresel değişkenlikleri bünyesinde barındıran bir anlayıştadır"[75].

Alevilik ile Bektaşilik arasında bu denli fark var ise de inanç, ahlak esasları ve edebiyatları bakımından küçük farklılıklar dışında pek çok ortaklıkları vardır. Önceki dönemlerde heterodoks gruplar için ayrı ayrı kullanılan Alevilik ve Bektaşilik terimleri zaman içinde aynı insan grubunu ifade eder hale gelmiştir. Bundan dolayı günümüzde Alevilik ve Bektaşiliği birbirinden bağımsız olarak ele almak zorlaşmıştır[76].

102. Kızılbaşlık

X. yüzyıldan başlayarak İslam'a giren ve bu dini eski inanç ve gelenekleriyle bağdaştıran, konar göçer zümreler için XV. yüzyıl sonlarından itibaren değişik coğrafyalarda ve değişik zamanlarda kullanılan deyimlerden birisidir[77]. Kızılbaş kelimesi Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar zamanında[78] onun müridleri için kullanılmaya başlanmıştır.

Cem Dergisi yazarları Kızılbaş (kızıl taç) deyiminin ortaya çıkışıyla ilgili olarak farklı tarihi olaylara değinmektedirler.

1-Kızılbaşlık Hz Muhammed'in Uhud Savaşında yaralanması üzerine onun kanlı mintanını yırtıp başına bağlayarak düşmana karşı savaşan Hz. Ali için kullanılan bir deyimdir[79].

2-Hz Ali Hayber Savaşında başına kızıl sarık sarmıştır.

3-Hz Ali Sıffin Savaşında, Muaviye'nin askerlerinden ayırt edebilmek için kendi askerlerinin başına kırmızı sarık sarmış kendisi de bağlamıştır.

4-Aleviliği kabul eden Türklerin, İslam'dan önceki din önderleri olan Şaman ululları başlarına kırmızı börk bağlamayı gelenek haline getirmişlerdi[80].

---

[74] Bedri Noyan, "Doçent Dr. Bedri Noyan (Dede baba) ile Söyleşi", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* IV/48 (Mayıs 1995), s. 16.

[75] İsmail Onarlı, "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı I, röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 16.

[76] Yaman, a.g.m., s. 67.

[77] İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *D.İ.A.*, XXV, 548.

[78] Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, trc. Turan Alptekin, İstanbul 1993, s. 54.

[79] Ali Kaya, "İnanç ve Alevilik", *Cem,* XXXV/112 (Ağustos 2001), s. 40.

[80] Mehmet Şimşek, "Alevilerin Tepkisi ve Kızılbaş Sözcüğünün Kaynakları", *Cem,* IV/45 (Şubat 95), *s.* 25.

5-Kızılbaş deyimi Şah İsmail'in babası olan Şeyh Haydar'ın (1460-1488) kendi müridlerine on iki imamı simgeleyen on iki dilimli kırmızı taç giydirmesi sonrası kullanılmaya başlanmıştır[81]. Ancak Şah İsmail'in kendi askerlerine Kızılbörk giydirmesi ve Anadolu aşiretlerini propagandalar yaparak etkilemesi[82] Osmanlı resmi söyleminin bu terimi asilikle eşdeğer görmesine neden olmuştur[83].

Abidin Özgünay Kızılbaş teriminin İslam'dan önceki devirlerde yaşayan, aile içi cinsel sapkınlıklara sahip oldukları iddia edilen ve kırmızı elbise giydiklerinden dolayı Kızıllar (Muhammere) adı verilen Hurremiler için kullanıldığını ifade eder. Özgünay Kızılbaş sözcüğünün Sünniler tarafından Muhammere[84] hakkındaki düşünce ve çağrışımları Alevilere yöneltmek ve onları aşağılamak için kullanılan bir deyim haline getirildiğini iddia eder[85]. Buna karşın Kızılbaş kesim Sünnileri Yezid taraflısı anlamında "Yezidlik"le itham etmiş[86] ve Kızılbaşlık deyimine başkaları tarafından yüklenen kötü anlamlara karşılık olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yaşadığı bazı olayları anımsatan sembolik bir deyim anlamı kazandırmışlardır[87]. Kızılbaşlık Anadolu'da "Alevilik ve Bektaşilik ile birlikte ortak inanç, gelenek ve görenek temeli üzerinde birleşerek biçimlenmiş"[88] ve bir mesajın adı[89] olmuştur. Halk arasında menfi anlam ifade eden bu kelime kırmızı börk veya başlık giyen Sünni-Alevi bütün Türkmen boyları için

---

[81] Ali Yaman, "Anadolu'da Safevi Nüfuzu", *Cem,* VII/72 (Kasım 1997), s. 33.

[82] Kutluay Erdoğan, *Alevilik- Bektaşilik,* İstanbul 1993, s. 11.

[83] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar,* Ankara 1996, s. 13.

[84] Nejat Birdoğan'a göre Babekiyye, Hurremiye, Hurremdiniye olarak anılan bu grup Abbasi Halifesi Mutasım döneminde ayaklanan Babek'e destek vermişlerdir. Eski İran dinlerinden olan insanların yaşayanlarıdır. Babek döneminde kırmızı giysi giydiklerinden dolayı kendilerine Muhammaralar da denilmiştir. (Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı,* İstanbul 1995, s. 20.); Ancak Abdulkahir el-Bağdadi'ye göre bunlar "Babekiyye ve Mâziyâriyye olmak üzere iki fırkadır ve el Muhammara olarak bilinir. Bâbekiyye'nin kendi dağlarında bir gece bayramları vardır. Orada şaraplı ve çalgılı bir ortam da kadınlı erkekli toplanırlar lambaları ve yanan odunları söndürerek birbirlerine sahip olurlar. Bu gruplardan Babekiyye, inanışlarının aslını cahiliyye devrinde kendi emirleri olan Şervin adlı birine nispet etmişlerdir. Onlar Şervin'in Hz. Muhammed ve öteki nebilerden üstün olduğunu ileri sürerler. Yaşadıkları yerlerde içlerinde ezan okunan mescidler yapmışlardır ancak kendileri namaz kılmaz oruç tutmazlar". (Abdülkahir el Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar,* çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 2001, s. 206-207.)

[85] Abidin Özgünay, "Alevinin Namusu Ülkenin Namusudur", *Cem,* IV/45 (Şubat 1995), s. 3.

[86] Erdoğan, a.g.e., s. 11.

[87] Özgünay, "Okuyucu Köşesi", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 63.

[88] Baki Öz, "Kızılbaşlık", *Cem,* IV/46 (Mart 1995), s. 14.

[89] Özgünay, " Alevinin Namusu Ülkenin Namusudur" *Cem,* IV/45 (Şubat 1995), s. 4.

kullanılmıştır. Ancak Sünniler zamanla kırmızı börk giymeyi terk edince bu kelime yalnızca Alevileri ifade eder hale gelmiştir[90].

Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın müridlerinin başına on iki dilimli kızıl başlık giydirmesi ile belli bir kitleyi temsil etmeye başlayan Kızılbaş teriminin Anadoludaki Heterodoks inanç sahiplerini de ifade eder şekilde genişlemesi bu kesimin Şah İsmail'e duyduğu yoğun sevginin sonucudur. Bu sevgi Osmanlı Safevi mücadelesini doğurmuş ve Şah İsmail sempatizanlığını ifade eden deyim asi, muhalif gibi anlamlar kazanmıştır. Kızılbaşlık teriminin kaynağını İslam'ın ilk yıllarına götürmek ise Kızılbaşlık ismine ve Orta Asya gelenek ve göreneklerine bir çeşit İslamî mahiyet kazandırma çabasının ürünüdür[91].

11. Aleviliğin Yayılış Alanı, Alevilerin Sayısı ve Alevilikte Nesep

110. Aleviliğin Yayılış Alanı

Cemal Şener Aleviliğin Türkler, Kürtler, Araplar, Rumlar, Arnavutlar, Azeriler, Makedonlar, Yugoslavlar, Bulgarlar, Kıptiler arasında yayılmış değişik kültür ve uygarlıklarla karşılaşmış ve onlarla kaynaşmış olduğunu iddia eder[92]. Dergi yazarları İslâmiyet'in Balkanlara geçmesinin ve orada yerleşmesinin Heterodoks inanç sahipleri eliyle olduğunu savunur. Buna göre heterodoks öğreti Osmanlı'dan önce Oğuz Türkmen toplulukları eliyle Balkanlar'a yerleşmiştir[93]. Bektaşiliğin etkin olduğu Arnavutluk'a tarikatları sokanın Avrupa'daki ilk Müslüman misyoner Sarı Saltık olduğu iddia edilmiştir[94]. Balkanlarda Alevi İslam inancını yayan, icra eden grup ise Bektaşi Babalarıdır[95]. Bektaşi dedebabalarından Bedri Noyan'a göre Anadolu Dergah ve Tekkeleriyle Arnavutluk, Makedonya ve diğer memleketlerdeki tekkelerde inanç usul ve adap noktasında hiçbir fark olmamıştır[96]. Nathalia Clayer 1912 yılında yeni kurulan

---

[90] Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1999, s. 80-81; Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul 1990, s. 9.

[91] İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*., XXV, 547; Fığlalı, a.g.e., s. 11, 12.

[92] Cemal Şener, "Alevilik ve Milliyetçilik", *Cem*, I/1, (Haziran 1991), s. 30.

[93] Ali Aktaş, "Balkanlar'da Kızılbaşlık", *Cem*, VII/64 (Mart 1997), s. 62.

[94] Nathalia Clayer, "Arnavut Bektaşiliğinin Yüksek Mevkileri", çev. İnci Çınarlı, *Cem*, VII/66 (Mayıs 1997), s. 22.

[95] İzzettin Doğan, "Dedeler, Babalar Meclisi Alevilik İçin Son Derece Önemli Bir Adım Olacak", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXXVI/123 (Temmuz 2002), s. 12.

[96] Bedri Noyan, "Doçent Dr. Bedri Noyan (Dedebaba) ile Söyleşi", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, IV/48 (Mayıs 1995), s. 18.

Arnavutluk Devleti'nin yüzde yetmişinin Müslüman olduğunu iddia eder. Ona göre Bektaşilik XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arnavut milli uyanışında etkin rol oynamıştır[97]. Tekirdağ, Çorlu, Kırklareli, Lüleburgaz gibi yerleşim yerlerinin olduğu Trakya'da da Bektaşi, Babai ve Bedreddinî olarak bilinen Kızılbaş topluluklar yaşamaktadır[98].

Benzer bir durum Orta Asya için de söz konusudur. İzzettin Doğan Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan Türk Devletlerindeki halkın çoğunun Alevi olduğunu iddia eder[99]. Bu coğrafya 1920-1990 yılları arasında sancılı bir dönem geçirmiştir. Tüm dini yasaklamalara rağmen Alevilik Azerbaycan'da[100] ve diğer Türk Devletlerinde unutulmamıştır.

111. Alevilerin Sayısı

Anadolu'nun demografik olarak Aleviliğin, Bektaşiliğin en yaygın olduğu coğrafya olduğu iddia edilir[101]. Dergide Türkiye'deki Alevilerin sayısı hakkında birbirinden farklı, kimi zaman abartılı rakamlar verilmektedir. Abidin Özgünay Ocak 1992'de Türkiye'deki Alevilerin sayısını asgari yirmi milyon[102] olarak ifade ederken, Süleyman Ateş (Avukat) Ağustos 1992'de bu rakamın yirmi beş milyon olduğunu söyler[103]. Rıza Zelyut Türkiye'de nüfusun üçte birlik kısmının Alevi Bektaşi, en az dörtte birlik kısmının ise Alevi olduğunu söyler[104]. Mehmet Ali Kılıçbay da aynı orana katılır[105]. Toktamış Ateş ise ortaya atılan rakamların dayanaksızlığından bahseder ve 20 milyon rakamını inanılmayacak kadar abartılı bulur [106]. Rıza Zelyut'a göre Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerde tahminen 300 milyon Alevi vardır ki bu rakam İslam nüfusunun beşte birini oluşturmaktadır. Balkanlardaki Müslümanların ise

---

[97] Clayer, a.g.m., *s.* 18.

[98] Murat Küçük, "Bu Soruya Kim Yanıt Verecek?", *Cem,* XXXII/96 (Aralık 1999), s. 14.

[99] İzzettin Doğan, "Diyanet Tartışmaya Açılsın", Röp. Murat Küçük, *Cem,* XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 26.

[100] Sadık Firudin Oğlu Nakiyev, "Türkiye'den Azerbaycan'a Alevilik", *Cem,* VIII/75 (Şubat 1998), s. 22.

[101] Özgünay, "Alevi'ye Ya Kurşun, Ya Nasihat... Çare Değildir", *Cem,* IV/47 (Nisan 1995), s. 3.

[102] a. mlf., "Ayağa Kalkan Kültür: Alevilik", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 3.

[103] Süleyman Ateş, "Anayasa Değişikliği ve Diyanet Yasa Taslağı Üzerine", *Cem,* II/15 (Ağustos 1992), s. 23.

[104] Rıza Zelyut, "Alevi Gençliği ve Sorunları", *Cem,* V/57 (Ağustos 1996), s. 29.

[105] Mehmet Ali Kılıçbay, "Dinsel Eğitim Devletin Ödevi midir?", *Cem,* VI/62 (Ocak 1997), s. 43.

[106] Toktamış Ateş, "Ne yapmalı", *Cem,* V/57 (Ağustos 1996), s. 34.

üçte biri Alevidir. Zelyut ayrıca Avrupa ülkelerine giden işçilerin de en az üçte birinin Alevi olduğunu iddia eder[107].

Türkiye'de 1927 yılından beri nüfus sayımı yapılmasına rağmen dinî gruplara ait tespitler yapılmamıştır. Bunun için dinî grup mensuplarının sayıları tam olarak bilinememektedir. Bu durum kimi grupların işine yaramıştır. Nüfuslarını son derece abartılı sunmuş ve muhtelif hedeflere ulaşma adına kendilerini olduklarından daha kalabalık olarak ifade etmişlerdir. Bu kimi zaman siyasi, kimi zaman da sosyal hatta psikolojik nedenler dolayısıyla olabilmektedir[108]. İlyas Üzüm 1950 ve 1990 genel nüfus sayım sonuçlarını esas alarak yaptığı tespitte Türkiye'deki Alevilerin sayısının en çok beş milyon dolayında olabileceğini ifade eder[109].

112. Alevilikte Nesep

Alevi ocaklarına ve dedelik kurumuna kaynaklık eden kişilerin Emevi ve Abbasi zulmünden kaçıp Orta Asya ve Orta Doğuda Türkler'in yaşadığı bölgelere sığınan Ehl-i Beyt soylu kimseler olduğunu savunulur. Ehl-i Beyt neslinden olan bu insanlar Türkler ile evlenmiş ve soyları bu yolla sürmüştür. Günümüzde "dede" olan kişilerin bir kısmı da bu soylardan gelmektedir. Kimilerinin ise bu ailelerle doğrudan veya dolaylı bağı yoktur. Türk oymaklarından gelmektedirler ve yaşadıkları toplumsal ve kültürel ortam böyle bir hüviyeti sahiplenmelerine neden olmuştur[110].

12. Aleviliğin Kaynakları

120. Aleviliği Oluşturan Kaynaklar

Fuat Bozkurt'a göre Aleviliği sadece bir din veya bir kültüre bağlamak imkansızdır. Ona göre Alevilik Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Balkanlar'a kadar pek çok kültürü ve inancı bünyesinde barındırmaktadır[111]. Bu karışımın içerisinde İslam öncesi veya İslam sonrası oluşmuş İslam dışı inanç motifleri de mevcuttur. Çünkü Alevilik, çeşitli dönemlerde ve çeşitli coğrafyalarda farklı inanç ve kültürlerin sızmasına maruz

---

[107] Zelyut, "Alevilik Nedir?", *Cem,* V/58 (Eylül 1996), s. 14.

[108] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 19, 20.

[109] a.g.e., s. 22.

[110] Baki Öz, "Alevi Ocakları ve Dedelik", *Cem,* XXXIV/109 (Mayıs 2001), s. 29.

[111] Fuat Bozkurt, "Alevi Tören ve İnançlarının Kökeni", *Cem,* I/14 (Temmuz 1992), s. 18.

kalmıştır[112]. Aleviliği oluşturan bu dînî ve kültürel kaynakları birbirinden kesin hatları ile ayırmak imkansız gibidir.

1200. Şamanizm ve Orta Asya Kültürü

Dergi yazarlarına göre Türkmenler henüz Anadolu'ya göç etmeden önce inançlarının ağırlıklı yönünü Şamanizm[113] oluşturmaktaydı. İslamiyet ile karşılaştıklarında daha önceki dinleri olan Şamanizm'i tamamiyle bırakmamışlardır[114]. Baki Öz'e göre "Orta Asya'nın kırsalında dağınık olarak yaşayan Türkmenler, Arap İslamiyet ideolojisi ile karşılaştıklarında İslam adı altındaki bu Arap İslamiyet ideolojisinin yayılmacılığına karşı kendi kimliklerini koruma mücadelesi vermişler ve şeriatın katı yanlarını Şamanlıkta yumuşatarak benimsemişlerdir"[115]. Ayrıca eski dinlerinin alışkanlık ve törelerinin etkisi ile yeni dinlerine yeni renkler katmışlardır[116].

Şamanizm temeli büyüye dayanan bir inanç sistemi olduğundan Cahit Tanyol, Aleviliği "büyü + din" olarak nitelendirir. Bu dinin önderi olan Şamanların, gaibden haber verip, geleceği bildiklerine ve doğaya hükmettiklerine inanılırdı[117]. Pek çok yazara göre Şamanlar[118] İslâm ikliminde babaya veya dedeye dönüşmüştür[119].

Ayrıca Aleviliğin vazgeçilmez iki ritüeli olan cem ve semahın Şamanist bir geleneğin ürünü olduğu iddia edilir[120]. Nejat Birdoğan dedelerin törenleri yönetmede kullandığı tarik çubuğunun da Şamanizm'den kaldığını belirtir[121]. Şamanizm ile Alevilik

---

[112] Ali Yaman, Sadık Güner, "Basında Alevilik", *Cem,* IV/43 (Aralık 1994), s. 44.

[113] Cahit Tanyol, "Alevilik Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı, Diyar-ı Rum'u, Diyar-ı Türk Yapamazdık", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* VIII/76 (Mart 1998), *s.* 12; Doğan Bermek, "Alevilik-Bektaşilik, Mevlevilik Ritüelleri Üzerine", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 42; Burhan Kocadağ, "Baba İlyas ve Babailik", *Cem,* XXXV/113 (Eylül 2001), s. 31. Şamanizm'in Alevilikteki etkileri için bk. Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 175, 180.

[114] Cahit Tanyol, "Tehlikede Olan Miras", *Cem,* I/1 (Haziran 1991), s. 28.

[115] Baki Öz, "Türk-İslam Tarihi İçerisinde Aleviliğin Konumu", *Cem,* I/20 (Ocak 1993), s. 37.

[116] Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliği'nin Sosyal ve Anlamsal Görünümü", *Cem,* III/32 (Ocak 1994), s. 6.

[117] Cahit Tanyol, "Türk Müslümanlığı ve Alevilik", *Cem,* I/2 (Temmuz 1991), s. 8.

[118] Şaman hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2005, s. 142, 143.

[119] Öz, "Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı I", *Cem,* III/26 (Temmuz 1993), s. 29.; Irene Markoff, "Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlenmesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü, Türkiye Alevileri Örneği I ", çev. Esra Danacıoğlu, *Cem,* VI/60 (Kasım 1996), s. 52; Burhan Kocadağ, "Baba İlyas ve Babailik", *Cem,* XXXV/113 (Eylül 2001), s. 31; Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir V", *Cem,* VII/63 (Şubat 1997), s. 55.

[120] Markoff, a.g.m., s. 52; Kocadağ, a.g.m., s. 31.

[121] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 74.

arasındaki benzerliğe vurgu yapan Cemal Şener'e göre Şamanlığa giriş töreninde aynen Alevilikte olduğu gibi kurban kesilir, içki içilir, saz çalınır ve dans (semah) edilirdi[122].

Alevi yazarların bu yaklaşımlarına karşın Ahmet Yaşar Ocak Şamanizm'in eski Türkler arasında tarihlerinin ilk zamanlarından beri var olduğu şeklindeki tezin ispatlanamadığını, en eski Türk inançları üzerine yapılan araştırmalarda Şamanizm'in varlığını gösterecek herhangi bir ipucuna rastlanamadığını ifade eder[123]. Ona göe Şamanizm Türklere sonradan girmiştir. Bu büyü karışımı inanç sistemi yayılırken Türklerde daha önce mevcut olan çeşitli inançları da benimsemek durumunda kalmıştır. Yani Türkler "Şamanizm'e kendilerine has bir çehre kazandırmışlardır"[124].

1201. İslam

Anadolu Alevliğinin temel kaynaklarından birisi de İslâm'dır[125]. İslâm karşılaştığı Türklerin inançları üzerinde oldukça büyük değişiklikler yapmışsa da halkın gelenekleriyle birleşmiş bir halde direnen Şamanizm'in değişmesi kolay olmamıştır. Bunda Türklerin göçmen olmalarının da etkisi büyüktür[126]. Irene Markoff'a göre Orta Asya'nın göçebe Türkmen boyları İslam'la ilk kez sufilik biçimiyle Horasan'da karşılaşmışlardır[127]. İslam'ı Hakk-Muhammed-Ali üçlüsünde algılayan Türkler eski dinlerine bağlı yaşam tarzlarını da bu yeni dinde bir motif olarak kullanmışlardır[128]. Baki Öz, Aleviliği etkileyen İslâm dışı kaynakları yan kaynak olarak niteler[129].

Nejat Birdoğan ise Aleviliğin İslâm'dan beslenmediğini hatta esinlenmediğini iddia eder. Ona göre bu inanç Anadoludaki Türklerin ve Kürtlerin yaşadıkları topraklarda tanıdıkları kimi dinlerin ve geleneklerin bu güne sarkmış, karmalaşmış kalıntısıdır. Alevilik içerisinde var olan ibadetler de eski Asya dinlerinden kalmadır[130].

---

122 Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 88.
123 Ocak, a.e., s. 71, 72.
124 a.e., s. 73, 110.
125 Şener, a.g.e., s. 101, 103; Ayhan Yalçıkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 17.
126 Şener, a.g.e., s. 103.
127 Markoff, a.g.m., s. 52.
128 Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliği'nin Sosyal ve Anlamsal Görünümü", *Cem*, III/32 (Ocak 1994), s. 6.
129 Öz, "Alevilik Üstüne Bir Çözümleme", *Cem*, I/6 (Kasım 1996), s. 46.
130 Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 4, 13.

1202. Anadolu Kültürü

Aleviliğin kaynaklarından birini de hiç şüphesiz Anadolu kültürü teşkil etmektedir. Aleviliği besleyen kaynakları Türklerin Anadolu'ya gelene dek karşılaştıkları ve Anadolu'ya geldikten sonra karşılaştıkları şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Rıza Yörükoğlu'na göre Türkler Anadolu'da daha önce karşılaşmadıkları hiçbir düşünce akımı bulamadılar. Ancak daha önce tanıştıkları kimi akımların (ilk çağ Yunan felsefesi gibi) anayurdunun Anadolu olması etkileşimin güçlenmesine neden olmuştur[131]. Anadolu'da yaşayan tüm kavimlerin Orta Asya'dan gelen Türkler ile kurduğu düşünce ve inanç sentezinin Anadolu Aleviliğinin alt yapısını oluşturduğunu söyleyen Niyazi Öktem'e göre Anadolu'da oluşan Alevilik, bir Türk -Antik Anadolu- İslam- Acem- Kürt kültür sentezidir ve bu sentezde Anadolu kimliği ağırlıktadır[132].

Anadolu kültürünün Alevilik üzerindeki etkisini tek tek açıklamak oldukça güçtür. Nedeni Anadolu'nun coğrafi konum itibariyle kültürler arası harman yeri konumunda olmasıdır. Göçebe kabileler Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken göç yolları üzerindeki değişik inanç ve kültürleri de taşımışlar ve Anadolu Aleviliğini oluşturmuşlardır[133]. Anadolu'daki çok tanrılı veya tek tanrılı din ve inanç izleri de[134] bu etkileşimin içerisinde yer almıştır.

Anadolu, Şamanist pek çok geleneğin Müslüman kılık altında yaşatıldığı yer olmuştur. Yatır kültürü diye nitelendirilen ağaca, taşa, mezara veya herhangi bir nesneye kutsallık atfetme Şamanist inancın ürünüdür. Anadolu'da hemen her köyde bir yatır vardır ki bu Şamanist etkilerin günümüzde de sürdüğünü gösterir[135].

---

[131] Rıza Yörükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır/ Tarihte ve Günümüzde Alevilik*, İstanbul 1990, s 143; Alevilik ile eski Anadolu kültürleri arasındaki benzerlikler için bk. Şener, a.d.e., s. 104.

[132] Öktem, "Sorunlar", *Cem*, II/19 (Aralık 1992), s. 11; a.mlf., "Sufilik ve Anadolu Aleviliği", *Cem*, II/20 (Ocak 1993), s.16.

[133] Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Kurban", *Cem*, VII/66 (Mayıs 1997), s. 39.

[134] Cemal Şener, "Laiklik-Alevilik İlişkisi", *Cem*, I/2 (Temmuz 1991), s. 39; a. mlf., *Alevilik Olayı*, İstanbul 1994, s. 101-103.

[135] Cahit Tanyol, "Alevilik Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı, Diyar-ı Rum'u Diyar-ı Türk Yapamazdık.", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, VIII/76 (Mart 1998), s. 12.

1203. Diğer Kültürler

Aleviliğin oluşum sürecinde, onu etkileyen diğer unsurların başında Maniheizm[136] gelir. Irene Melikoff'un bu etkileşimin Türkler Anadolu'ya gelmeden evvel gerçekleştiği[137] iddiasına karşı çıkan Niyazi Öktem Maniheizm'in Anadolu'da doğduğunu ve Alevilik-Maniheizm etkileşiminin de Anadolu'da meydana gelmiş olabileceğini ifade eder[138].

Aleviliği etkileyen unsurlar arasında Hıristiyanlık ta bulunmaktadır. Ancak bu din daha çok Doğu Avrupa ve Balkanlardaki kitleler üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca Hıristiyanlık Türkler arasında Mazdekizm veya Maniheizm ölçüsünde geniş kitlelere mal olmamıştır[139]. Aleviliği etkileyen diğer önemli inançlar olarak Zerdüştlük[140], Budizm, Nesturilik, Veda ve Brahma[141] dini sayılabilir. Niyazi Öktem Türklerin Anadolu'ya geçmeden önce Mazdeist ve Hint dinlerinin etkisi altında olduğunu ifade eder[142]. Hint ve Çin kaynaklı dinler arasında Türkleri en fazla etkileyen Budizm'dir[143].

Anadolu'nun bütün inanç ve kültür değerlerinin harmanlandığı bir yer oluşuna vurgu yapan Doğan Bermek ise diğer yazarlardan farklı olarak Alevi-Bektaşi-Mevlevi ritüellerinde Roma ve Yunan kültürlerinin sık sık görüldüğünü[144] iddia eder.

---

136 Irene Melikoff, "Bir Araştırmanın Aşamaları Alevi-Bektaşi Sorunu", çev. İlhan Cem Erseven, *Cem,* XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 16; Öktem, "Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Anlamsal Görünümü", *Cem,* II/32 (Ocak 1994), s. 6; Ocak, a.g.e.,s. 73, 100.

137 Melikoff, a.g.m., s. 16.

138 Öktem, "Orta Asya ve Alevilik", *Cem,* II/22 (Mart 1993), s. 8.

139 Ocak, a.g.e., s. 100; Alevilik Hıristiyanlık etkileşimi için bk. Nejat Birdoğan, *Anadolu Alevliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 166- 174.

140 Aleviliğin ibadetlerindeki pek çok ögenin Zerdüşt dininden geçme olduğunu savunan Nejat Birdoğan'dır. Zerdüşt dininin töreninde en önemli ögenin şiirle tapınma oluşuna vurgu yapan yazar Alevilikle Zerdüştlük arasındaki benzerliği ortaya koyar. O ayrıca Alevi inancında deyişlere Nefes denmesinin de Zerdüşt inancından geldiğini iddia eder. (Birdoğan, a.e., s. 76, 81, 241.); Zerdüştlük, Mazdekizm ve Maniheizm'in İslam Öncesi Türk inançlarındaki yeri için bk. Ocak, a.g.e., s. 84-97.

141 Anadolu Aleviliğinin Veda ve Brahma dini ile etkileşim için bk. Birdoğan, a.g.e., s. 120-123.

142 Öktem, "Anadolu Aleviliği'nin Sosyal ve Anlamsal Görünümü", *Cem,* III/32 (Ocak 1994), s. 6.

143 Mehmet Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Arka Planı*, İstanbul, 2003, s. 91.

144 Doğan Bermek, "Alevilik-Bektaşilik-Mevlevilik. Ritüelleri Üzerine", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 42.

121. Aleviliği Günümüze Ulaştıran Kaynaklar

1210. Sözlü Kaynaklar

Aleviler, sözlü geleneği sürdürmedeki başarılarını yazılı ve basılı eserler ortaya koymada gösterememişlerdir. Aşir Kayabaşına göre bunda göçebe olmalarının yanında devlet kuramamaları da etkili olmuştur[145].

12100. Ozanlar

Alevi inanç ve ibadet anlayışını ortaya koymak için başvurulması gereken kaynaklardan biri hiç şüphesiz Alevi-Bektaşi ozanları ve onların dile getirdikleridir[146]. Abidin Özgünay'a göre Alevi ozanları "Türk Edebiyat Dünyası'nın bel kemiğidir"[147]. Türk dilini ve Ehl-i Beyt'in uğradığı haksızlıkları sazları ve sözleri ile anlatan halk ozanları geçmişten geleceğe uzanan kültür elçileri olmuşlardır[148]. Tahir Kutsi Makal, Alevi Bektaşi ozanlarının ürünlerinin Divan Edebiyatı ürünlerine oranla daha çok milli duygular taşıdığını söyler. Ona göre Alevi Bektaşi Ozanları "lokalize" sayılıp soyutlanmamalıdırlar zira ana konu olarak insanı işlemişlerdir[149]. Nejat Birdoğan Veda dininde ozanlara kutsallık atfedildiğini benzer biçimde Anadolu Aleviliğinde ozanların kutsal olduğunu iddia eder[150]. Aleviliğin gelişiminde ve günümüze ulaşmasındaki en büyük etkenlerden birisi de sazdır. Sazı ileride "Alevilikte sanat" başlığı altında işleyeceğiz.

1211. Yazılı Kaynaklar

Aleviler göçebe bir hayatı benimsemelerinden dolayı yazılı eserlerden çok şifahi geleneği kullanmışlardır. Yol ve sürek denilen törelerinin esasları cemaat içinde büyüklerden, dînî lider denilebilecek kişilerden ve diğer tecrübeli insanlardan öğrenilir[151]. Ancak yine de, başta buyruklar, velayetnameler ve menakıbnameler olmak üzere çeşitli

---

[145] Aşir Kayabaşı, "Türk Müslümanlığı ve İnanç Kavramları", *Cem,* XXXII/91 (Temmuz 1999), s. 46.

[146] İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik,* İstanbul 2002, s. 17.

[147] Özgünay, "Cem'imizden", *Cem,* I/4 (Eylül 1992), s. 2.

[148] Bedrettin Dalan, "Bedrettin Dalan ile Alevilik Üstüne", röp. Cemal Şener, *Cem,* I/6 (Kasım 1991), s. 36; Tahir Kutsi Makal, "Alevi Bektaşi Edebiyatı Dünyaya Ne söylüyor", *Cem,*VI/60 (Kasım 1996), s. 59.

[149] Makal, a.g.m., s. 59.

[150] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 121.

[151] Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara 1999, s. 88.

yazılı eserleri vardır. Dergide bu konudaki en kapsamlı çalışmayı Abuzer Leblebici yapmıştır[152]. O, eserlerin bu gün nerelerde oldukları hakkında detaya inmez.

12110. Buyruklar

Aleviler arasında Buyruk, İmam Cafer Buyruğu olarak bilinen ve en çok okunan kitap[153] Aleviliğin en temel inanç kaynağı olarak kabul edilir[154]. Abdülbakıy Gölpınarlı'ya göre gerçek adı *Menakıb'ül Esrar Behçet'ül Ahrar*'dır. Buna "Büyük Buyruk" da denilir. Bundan başka "Küçük Buyruk" olarak bilinen yirmi beş sayfalık bir risale de mevcuttur. Buyruğun yazıldığı tarih konusunda net bilgi mevcut değildir. Gölpınarlı Buyruğun Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb zamanında (1576) yazıldığını söyler[155]. Ancak halk arasında bu kitabı İmam Cafer-i Sadık'ın yazdığı şeklinde bir inanç mevcuttur. Fuat Bozkurt, Alevilerin bu kitabın yazarının İmam Cafer olduğuna inanmasını iki nedene bağlar ki bunların birincisi Alevilerin Caferi mezhebine bağlı olması, ikincisi ise Buyruğun Alevi ilke, töre, tören ve söylencelerini içeriyor olmasıdır[156]. *İmam Cafer Buyruğu* ilk kez 1958 yılında *Buyruk* adıyla Sefer Aytekin tarafından neşredilmiştir. Daha sonra Fuat Bozkurt, Hasan Ayyıldız, Adil Ali Atalay ve Şahkulu Sultan Külliyesi Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından yapılan bir takım neşirler de mevcuttur[157].

Dergide Şeyh Safi Buyruğu olarak bilinen buyruktan da bahsedilmiştir. Bu kitap Safiyüddin'i Erdebili ile oğlu Sadreddin'in sorulu-cevaplı konuşmalarından ve tarikatı hakkındaki sözlerinden, ayrıca aynı soydan gelen Şah İsmail ile kimi Kızılbaş ozanlarının tarikatı anlatan şiirlerinden oluşmuştur[158]. Bu kitapta Alevilerin dinsel törenlerinin ve toplumsal ilişkilerinin nasıl olması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılır. Ayrıca Hz Adem'in yaratılışı, Muhammed-Ali'nin nuru, Kırklar, oniki imam, pir, mürşid, rehber, talib ve

---

[152] Abuzer Leblebici, "Tercüme Üzerine", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 47.

[153] Yapılan bir saha araştırmasına göre Buyruklar yüzde 35.9'luk okunma oranıyla ikinci sırada yer almıştır. (Ali Aktaş, "Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uyugulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 463. den naklen İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s.46.)

[154] Ayhan Aydın, "Alevilik'te Kurumsallaşma, Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem*, XXXIII/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 25.

[155] Abdülbakıy Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul 2003, s. 178.

[156] Fuat Bozkurt, "Buyruk Üzerine", *Cem*, I/12 (Mayıs 1992), s. 16-17.

[157] Üzüm, a.g.e., s. 46.

[158] Mehmet Yaman, "Şeyh Safi Buyruğu'ndan", *Cem*, I/2 (Temmuz 1991), s. 49.

müsahiplik gibi pek çok konu kitabın kapsamındadır[159]. Cem Dergisinde 11. sayıdan itibaren Mehmet Yaman tarafından kaleme alınan *Şeyh Safi Buyruğu'ndan Seçmeler* başlıklı bir yazı dizisi yayınlanmıştır. Bu yazı dizisinde Buyruk'tan çeşitli alıntılar yapılmış ve günümüz Türkçesi ile aktarılmıştır[160].

12111. Velayetnameler ve Menakıbnameler

Velayetnameler ve menakıbnameler bir veya daha çok velinin hayatlarından parçalar ve kerametler içermekle beraber yaşanan çağa dair sosyal ve siyasal gelişmelerle ilgili önemli bilgiler de vermektedirler. Bu bilgilerin analiz edilmesi ve yorumlanması Alevi-Bektaşi kültür ve inanç sisteminin anlaşılması noktasında son derece önemlidir[161].

1- *Menâkıbu'l-Kudsîye fî Menâsıbi'l-Ünsiye*: XIV. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatının önemli simalarından Aşık Paşa oğlu Elvan Çelebi tarafından yazılmıştır. İlk menakıbnamelerdendir. Elvan Çelebi'nin kaleminden çıkan asıl nüsha elde bulunmamakla beraber, eksik bir nüsha Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi'ndedir[162].

2- *Velayetname-i Hacı Bektaş Veli*: Sadece Vilayetname olarak da bilinir. Hacı Bektaş Veli'nin menkıbelerini ihtiva eder[163]. Vilayetnameler içerisinde en çok okunanı ve en çok bilinenidir. Hacı Bektaş Veli'nin vefatından bir hayli sonra Firdevsî (Firdevsî-i Rûmî veya Uzun Firdevsî diye anılır[164]) tarafından yazılmıştır. Eserin Erich Gross, Abdülbaki Gölpınarlı, Sefer Aytekin ve Esat Korkmaz tarafından yapılan neşirleri vardır[165].

3- *Velayetname-i Abdal Musa*: Yazarı ve yazılış tarihi bilinmemektedir. Nüshaları çok nadir olmakla beraber Nüzhet Ergün ve Adil Ali Atalay tarafından yeni harflerle neşredilmiştir[166].

---

159 Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir I", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 16.

160 Mehmet Yaman tarafından kaleme alınan bu yazı dizisi 11. sayıda başlamış ve 24.sayıda sona ermiştir. Ancak derginin 12, 20, 23. sayılarında yazı dizisine ara verilmiştir.

161 Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2005, s. 25; Hüseyin Bal, "Anadolu Aydınlanmasında Hacı Bektaş Veli", *Cem*, XXX/81 (Ağustos 1998), s. 41.

162 Ocak, a.e., s. 29-30.

163 a.mlf., s. 31.

164 Hacı Bektaş Veli, *Vilâyet-nâme Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, nşr. Abdülbakıy Gölpınarlı, İstanbul 1995, naşirin önsözü, s. XXVI.

165 İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 13.

166 Ocak, a.g.e., s. 36-37.

4- *Velayetname-i Hacım Sultan*: Hacım Sultan'ın halifesi Derviş Burhan eserin yazarı olarak kabul edilir. Ahmet Yaşar Ocak'a göre 1460'larda yazılmıştır. Yazara göre bu eserin yazma nüshaları nadiren bulunmaktadır. Eserin Almanca tercümesi mevcuttur[167].

5- *Velayetname-i Kaygusuz Sultan*: Asıl adı Seyyid Alâuddin Gaybî olan Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın halifelerindendir. Yazarı belli olmayan eserin nüshaları azdır ve bunlar özel kütüphanelerdedir[168].

Diğer Velâyetnameler şunlardır: Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan, Vilâyetnâme-i Sultan Şücâuddîn, Vilâyetnâme-i Otman Baba, Vilâyetnâme-i Koyun Baba, Vilâyetnâme-i Demir Baba, Menakıb-ı Veli Baba[169].

Velayetnamelerin önemli bir kısmını söylenceler oluşturur. Yazıya geçene kadar pek çok gerçekdışılıkla bezenen bu söylenceler destanımsı bir özellik kazanımıştır. Bu söylenceler din farkı gözetmez. "Hıristiyan azizi de ejderha öldürür, Müslüman azizi de, Budist azizi de. Hıristiyan azizi de şu veya bu hayvanın donuna girer Müslüman olan da, hepsi denizden geçer hava da uçar". Bu olaylar insanın dileyip de yapamadığı şeylerdir[170]. Bu açıdan bakıldığında Velayetnamelere yüzde yüz kaynak olarak bakılıp bakılamayacağı tartışılmıştır. Nejat Birdoğan'a göre Velayetnamelere yüzde yüz tarihsel kaynak olarak bakılamaz. Ancak halk olaylarının yazıya geçirilmemiş olması bizi bu kaynaklardan faydalanmaya götürmektedir[171].

Dergi yazarlarından Abuzer Leblebici Anadolu Aleviliğinin kaynakları arasında Alevi Bektaşi usullerini içeren Nameler ile Alevi deyişlerini ve nefeslerini içeren Cönkleri de göstermiştir. Ancak o sadece isim vermekle yetinmiş olup eserler hakkında fazla bilgi vermemiştir[172].

---

167 Ocak, a.g.e., s. 35-36.

168 Ocak, e.g.e., s. 38-39.

169 *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan* : Cezbî adlı birisi tarafından yazılmıştır. *Vilâyetnâme-i Sultan Şücâuddîn* : Esirî tarafından 1421- 1450 arası yazılmıştır. İki nüshası bilinmektedir. *Vilâyetnâme-i Otman Baba* : Küçük Abdal tarafından 888/1453 tarihinde yazılmıştır. Eserin çeşitli nüshaları Cebeci İl Halk Kütüphanesi'nde ve Ankara Genel Kitaplığı' nda mevcuttur. Hem metin içindeki hem de bu dipnottaki menkıbeler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ocak, a.g.e., s. 39- 51.

170 Hacı Bektaş Veli, "*Vilayet-name Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, Hzr. Abdülbakıy Gölpınarlı, İstanbul 1995, s. VIII-IX.

171 Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 74.

172 Yazarın zikrettiği nameler şunlardır: Nasihatnane-i Abdal Musa, Fakirname-i Virani Baba, Esrarı Hurufname-i Kaygusuz Sultan, Faziletname-i Yemini Baba, Aşkname, İlahiname, Taçname, Erkanname. (Abuzer Leblebici, "Tercüme Üzerine", Cem, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 47.)

İKİNCİ BÖLÜM

2. ALEVİLİK TARİHİ

20. Alevilik Tarihi

Aleviler tarafından Hz. Ali ile başlatılan Alevi tarihi günümüze kadar ulaştırılmıştır.

200. Türklerin İslâm'ı Kabulü ve Tepkileri

Türklerin eski inançlarını bırakıp Müslüman olmaları kısa bir zaman diliminde gerçekleşmemiştir. Türkler başlangıçta Müslüman ordulara karşı 200 seneden fazla direnmişlerdir[1]. Bu karşı çıkışta yerleşmiş olan dini terk etmemek en büyük nedendir. Buna başka nedenler de eklenebilir. Rıza Zelyut bazı boyların sünnet olma korkusu ile başka yerlere göçtüğünü belirtir. Niyazi Öktem Türklerin İslam ordularına karşı koymalarındaki etkenlerden birinin "Arap kültürünün getirdiği öğeler" olduğunu iddia eder. Ona göre Türkler bu kültür öğelerini yadırgamışlardır[2]. Benzer bir görüşü savunan Nejat Birdoğan'a göre Türklerin Araplarla ilk karşılaşmalarında kendi istekleri ile İslâm'ı benimsemeleri psikolojik nedenlerle bile olsa imkansızdı. Çünkü Maveraünnehir Prensleri, Arap askerlerine çapulcu gözü ile bakmaktaydılar[3]. Ancak daha sonra Türkler arasında çeşitli sebeplerle hızlı bir müslümanlaşma yaşanmıştır. Bu etkenlerin başında İslâm orduları ile Türkler arasında meydana gelen mücadeleler sayılabilir. Bazı boylar bu mücadeleler sırasında Müslüman olmaya başlamışlardır. Özellikle Me'mun devrinde Türklere daha çok değer verilmesi ve Türkler arasından seçilen askerlerle halifenin ordusunun kurulması, bu ordu için Samarra şehrinin oluşturulması Türklerin daha yoğun bir şekilde İslam'a girmelerine neden olmuştur. Türklerin büyük sayılarla Müslümanlaşmaları ilk olarak Bulgar Türkleri arasında yaşanmış ve çok sayıda kişi Müslüman olmuştur. Bunlardan sonra da Oğuzlar parça parça Müslüman olmaya başlamıştır. 960 yılında 200 bin çadırın İslam'a

---

[1] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir V", Cem, VII/63 (Şubat 1997), *s.*54; Hüseyin Bal, "Tasavvuf Felsefesi ve Alevilik", Cem, XXXIV/108 (Nisan 2001), s. 19.

[2] Zelyut, a.g.m., s. 54; Niyazi Öktem, "Aleviler ve Muhalefet", Cem, VII/64 (Mart 1997), s. 29.

[3] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 200.

geçtiği iddia edilir[4]. Doğan Bermek de Horasan bölgesinde çok tanrılı din anlayışından tek tanrılı din anlayışı olan İslam dinine doğru hızlı bir geçişin olduğunu[5] belirtir. Zaten Türkmenlerin Müslüman olmalarını hızlandıran etkenlerden birisi de İslam'ın tek tanrılı oluşudur. Türkler İslam'dan önce farklı inançlara mensup idiler. Uygur ve Dokuz Oğuzlar Budizm'i[6], Hazar Türkleri Museviliği[7], Oğuz ve Kırgızların bir kısmı da Hıristiyanlığı[8] seçmişlerdi. Gök Tanrı inancı ve Şamanizm ise "egemen" inançtı[9]. Tek Tanrı fikri, din için vatan için yapılan eylemlerin ödüllendirilmesi ve Tanrı ile inanan arasında ruhban sınıfının olmaması Orta Asyalı kavimlere çekici gelmiştir. İslam bu topluluklar arasında hızla yayılmıştır. Doğan Bermek'e göre Türkmenlerin benimsediği İslâm, Batıni İslâm anlayışı olup Hz. Ali ile Oniki İmamın yoludur[10]. İnsanı merkeze koyan bu anlayış tasavvuf ehli eli ile Türkmenlere Horasan üzerinden ulaşmış[11] ve tasavvuf ehlinin "hoşgörü" yüklü mesajları bu insanları oldukça etkilemiştir[12].

Konuyla ilgilenen yazarların çoğunun savunduğu fikirlerden birisi de Orta Asya Türklerinin Müslümanlaşma esnasında eski dinlerinden tamamen vazgeçmedikleridir[13]. Türkler İslamiyet'le kaynaşma esnasında ya devlet yönetme biçimini ve hukuk anlayışını[14] ya da göçebe olmalarından dolayı İslâm fakihlerinin ortaya koyduğu biçimi kabul etmekte zorlanmışlardır[15]. Bu zorluğu daha önce mensup oldukları dînî anlayışlarıyla yeni dini

---

[4] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir V", Cem, VII/63 (Şubat 1997), s. 53; Abdulkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşlik,* Ankara 2002, s. 33.

[5] Doğan Bermek, "Alevilik-Bektaşilik-Mevlevilik Ritüelleri Üzerine", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs Haziran 1999), s. 42.

[6] Ahmet Yaşar Ocak, Budizm inancının Doğu Hunları, Göktürkler, Karluklar ve Uygurlar arasında yayıldığını söyler. (Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2005, s. 74-83.)

[7] Museviliği resmi din olarak kabul eden tek Türk devleti Hazarlardır. (Ocak, a.g.e., s. 101.)

[8] Orta Asya'da bazı küçük Türk toplulukları Ortodoksluk mezhebine tepki olarak doğan Nesturilik çerçevesinde bir Hıristiyanlık anlayışını benimsemişlerdir. Ancak Hıristiyanlık Orta Asya Türkleri arasında Budizm, Maniheizm... ölçüsünde rağbet görmemiştir. Doğu Avrupa ve Balkanlardaki Türkler arasında ise kitleler halinde Hıristiyanlaşma söz konusudur. Bunlar Peçenekler, Uzlar ve Kumanlardır. (Ocak, a.g.e., s. 67-101.)

[9] Hüseyin Bal, "Tasavvuf Felsefesi Alevi Bektaşi İnancı ve Mevlevilik", *Cem,* XXX/85 (Aralık 1998), s. 42.

[10] Doğan Bermek, "Alevilik-Bektaşilik-Mevlevilik Ritüelleri Üzerine", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs Haziran 1999), s. 42.

[11] Bal, "Tasavvuf Felsefesi ve Alevilik", *Cem,* XXXIV/108 (Nisan 2001), s. 19.

[12] a.mlf., "Tasavvuf Felsefesi Alevi Bektaşi İnancı ve Mevlevilik", *Cem,* XXX/85 (Aralık 1998), s. 42.

[13] Bermek, a.g.m., s. 42; Niyazi Öktem, "Aleviliğe Bakış Açımız", *Cem,* VI/59 (Ekim 1996), s. 45; Zelyut, a.g.m., s. 54; Öktem, "Aleviler ve Muhalefet", *Cem,* VII/64 (Mart 1997), s. 29.

[14] Bermek, a.g.m., s. 42.

[15] Zelyut, a.g.m., s.54.

meczederek çözme yoluna gitmişlerdir[16]. Daha ziyade köylü ve konar göçer olan bu kesim kitabî İslâm'ı tam olarak benimseyemediği gibi İslâmlaşma sürecini de tamamlayamamıştır. Zaten Türk toplulukları İslâmiyet'i kabul etmeden önce de çeşitli dinlere girecekleri zaman eski inançlarından yeni dine uygun olanları olduğu gibi, uygun olmayanları ise yeni dinden aldıkları motiflerle besleyerek ona uydurmuşlardır[17].

201. Anadolu'nun Müslümanlaşması ve Aleviler

Baki Öz'e göre Anadolu'nun etniksel-ulusal ve ideolojik yapılanmasında başrolü Aleviler oynarlar. Anadolu'yu Türkleştirip Müslümanlaştıran, yerleşik hayata geçiren, kurulan Türk Devletlerinin egemenliğini sağlayanlar hep Alevilerdir. Alevilik ise Anadolu'ya çeşitli göçlerle gelmiştir[18]. Fuat Köprülü Anadolu'nun Türkleşmesi noktasında en büyük rolü Oğuz Türklerinin üstlendiğini ifade eder. Selçuklular zamanında Anadolu'ya gelen Oğuzlar Suriye'de, Irakta Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kendilerinden çok uzun yıllar önce buralara gelmiş veya Bizanslılar tarafından Rumeli'nden nakledilmiş Hıristiyan Türklerle karşılaşmışlardır. Orta Asya'dan gelen bu kitlenin dini hayatı üzerinde en çok etkili olan unsur Müslüman olmadan önce sahip oldukları dini inançları ve gelenekleridir[19]. Abidin Özgünay Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması dönemlerinde Türkmen topluluklarının itikadi karakterini Alevi Batıni olarak ifade eder[20]. Baki Öz, Anadolu'ya göç edenlerin bir kısmının Alevi olduğunu, bir bölümünün Müslümanlıkla Şamanlık arasında bocaladığını diğer bir bölümünün ise Şamanlık veya başka Asya dinlerine mensup olduğunu söyler. Ona göre Türkmenlerin İslamlaşmasında Arap etkeni değil de İran etkeni daha belirleyici olduğundan Türkmenler Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi gibi temel Şii ilkelerinin etkisinde kalmışlardır[21].

Niyazi Öktem Aleviliğin Anadolu'ya ilk gelişinin VIII. yüzyılda olduğunu söyler. Horasan Erenlerinden önce Anadolu'ya gelen Ehl-i Beyt sevgisine dayalı İslam anlayışı

---

[16] İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 11; a. mlf. *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 1; Mehmet Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Arka Planı*, İstanbul 2003, s. 110; Ali Balkız, *Sivas'tan Sydney'e Pir Sultan*, Ankara 1994, s. 13.

[17] Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2005, s. 53, 55; Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, s. 29.

[18] Baki Öz, "Türk-İslam Tarihi İçerisinde Aleviliğin Konumu", *Cem*, II/20 (Ocak 1993), s. 38; a. mlf., "Hacı Bektaş Veli'nin Yaşadığı Tarihsel Ortam", *Cem*, V/57 (Ağustos 96), s. 51.

[19] Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, İstanbul 1996, s. 44- 45.

[20] Abidin Özgünay, "Alevilik Türkiye'nin Tek Şansıdır.. Korkuyu Yıkın", *Cem*, I/4 (Eylül 1991), s. 32.

[21] Öz, a.g.m., s. 51; a. mlf., "Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı I", *Cem*, III/26 (Temmuz 1993), s. 29.

Doğu Anadolu'da özellikle Tunceli yöresinde yaygınlaşmıştır[22]. Hz. Ali'nin soyunun Anadolu'da Türkleşmesi ise IX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlar. Bu Türkleşme Hz. Ali'nin oğullarından Zeynel Abidin'in soyunun Malatya yöresine yerleşmesi ile gerçekleşmiştir[23]. Anadolu'ya başka bir göç de XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol baskısı sonucu gerçekleşir ve Türkmen Beyleri aileleri ve sürüleri ile birlikte Cengiz'in ordularının önünden kaçarak Doğu Anadolu Dağlarına yerleşmiş ve Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamıştır[24].

202. Selçuklular ve Aleviler

Niyazi Öktem'e göre Büyük Selçuklu Devleti ve bu devletin yöneticileri sünnidir ve Abbasi halifelerine hizmet etmişlerdir. Öktem bu geleneğin Anadolu Selçuklularında da sürdüğünü ifade eder[25]. Hilmi Ziya Ülken'e göre Selçuklu döneminin en büyük sünni alimleri İran kökenli idi. O, buna örnek olarak İmam-ı Azam, Kadı Beyzavi, Gazzali, Firuzabadi ve Nizam-ül Mülk'ün isimlerini verir[26].

Kutluay Erdoğan, Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla bağımsızlık kazanan Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda Türkmen yapının çok etkin olduğunu ancak daha sonra devlette İran karakterinin hakimiyet kurduğunu iddia eder. O, Büyük Selçuklu Devleti'nin hakimiyetini sona erdirenin de Fars Kültürü olduğu düşüncesindedir. Çünkü Sultanlar hakimiyetlerini yerleşik halka dayamış, göçebe Türkmenleri görmezden gelmişlerdir. Bu siyaset Türkmenleri küstürmüştür. Küskünlerin bir kısmı batıya göçerken bir kısmı da devamlı karışıklık çıkarmıştır. Selçuklu idaresi bu göçerleri merkezden uzak tutmak için Batıya fetihlere göndermiştir[27]. Bu hoşnutsuzluk Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı da sürmüştür. Selçuklu yönetimine karşı yapılan Babailer hareketi (isyanı)[28] ve

---

[22] Niyazi Öktem, "Anadolu'da Aleviliğin Başlaması", Cem, V/51 (Ağustos 1995) s. 7.

[23] İsmail Kaygusuz, *Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Ululan*, Alev Yayınları, İstanbul 1995, s.40-48. v.d. dan naklen Öz, a.g.m., s. 49.

[24] Kutluay Erdoğan, "Hacı Bektaş'ta 16 Ağustosların Oluşturduğu Milliyet Gerçeği Bir Gelenek Birliğidir ", *Cem*, XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 12.; Baki Öz, "Hacı Bektaş Veli'nin Yaşadığı Tarihsel Ortam", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 51; Hacı Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası*, İstanbul 2005, s. 313.

[25] Niyazi Öktem, "Osmanlı Öncesi Anadolu'da Şia-Alevi Etkisi", *Cem*, VII/71 (Ekim 1997), s. 26.

[26] Hilmi Ziya Ülken, "Şiiliğin Kökeni Sorunu", Sad. Ali Yaman, *Cem*, V/54 (Kasım 1995), s. 18.

[27] Erdoğan, a.g.m., s. 12.

[28] "Babailer isyanı Anadolu tarihinin siyasi maksatlı ama dinî duyguları kullanmış en büyük ayaklanmalardan biridir ve Anadolu Selçuklu Devletini siyasi ictimaî ve iktisadî yönlerden ciddi biçimde sarsıp zayıflatmış ve sonunda 1243'te Moğolların boyunduruğu altına girmesine sebep olmuştur" (Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 118.

çeşitli ayaklanmalar bu hoşnutsuzluğun en açık örneğidir[29]. İzzettin Doğan Anadolu'da özellikle Selçuklularının son dönemlerinde Alevi İslam anlayışını benimsemişlerin oranının yüzde sekseni aştığını, geri kalanların Hıristiyan olduğunu Sünnilerin ise çok az bir nüfusa sahip bulunduğunu[30] iddia eder. Benzer bir iddiayı ortaya atan da Rıza Zelyut'tur. Ona göre 13. yüzyıl başlarında Anadoludaki Türklerin yüzde altmışı Alevi'dir. Osmanlı Devletinin yükselme devrine kadar süren bu yapı 16. yüzyılda meydana gelen Alevi isyanları ve "Alevi kırımlarından sonra" değişmiştir[31]. Buna karşın Fuat Köprülü Anadolu Selçuklularının Şii Mezhebinde oldukları iddiasının hiçbir tarihi dayanağının olmadığını ifade eder. O, Anadolu Selçuklularındaki Hanefilik etkisini çeşitli delillerle ortaya koyar[32].

203. Moğollar ve Aleviler

Asya'da ortaya çıkan Moğol Cengiz İmparatorluğunun güttüğü genişlemeci siyaset sonucu pek çok devlet ve beylik yıkılır. Moğol kıyımından kaçmak isteyen halk ise Anadolu'ya sığınır[33]. Bu Anadolu'nun Türkleşmesini de sağlar. Ancak Cengiz'in ordularını durduramaz. Babai olaylarıyla Selçuklu Devleti'nin yıprandığını gören Moğollar Boycu Noyan komutasındaki orduları ile Erzurum'u alarak Anadolu'yu istila etmeye başlarlar. Bu istilanın iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi Anadolu'da fikrî ve inanç birliği derin yaralar almıştır[34]. İkincisi istilalarla birlikte Moğollar da Müslümanlaşmaya başlamıştır. İran üzerinden gelmeleri de onları Şii inanç boyutuna götürmüştür. Niyazi Öktem, Moğol Emiri Olcaytu'nun Şii olduğunu[35] belirtir.

204. Osmanlı Devleti, Safeviler ve Aleviler

Baki Öz, Osmanlı Devleti'nin Aleviler eliyle kurulduğunu iddia eder. Osmanlı, Devlet oluşunu Alevilerle tamamlamış ama İmparatorluğu onlarsız sürdürmüştür. Öz,

---

[29] Baki Öz, "Türk İslam Tarihi İçerisinde Aleviliğin Konumu", Cem, II/20 (Ocak 1993), s. 38;

[30] İzzettin Doğan, "Cem Vakfı'nın Aydınlanma Hareketine Herkes Destek Olmalıdır", *Cem*, XXXVI/122 (Haziran 2002), s. 3.

[31] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 162.

[32] Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, trc. Ragıp Hulusi, İstanbul 1996, s. 87- 90.

[33] Öz, "Hacı Bektaş Veli'nin Yaşadığı Tarihsel Ortam", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 51.

[34] a. mlf., "Hacı Bektaş Velinin Yaşadığı Tarihsel Ortam", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 27.

[35] Niyazi Öktem, "Osmanlı Öncesi Anadolu'da Şia-Alevi Etkisi", *Cem*, VII/71 (Ekim 1997), s. 27; Olcaytu başta Hanefi iken çeşitli tesirlerle Şiiliği kabul etmiştir. Şii akidelerine taasup derecesinde bağlanmıştır. Şii oluncaya kadar bastırdığı paraların üzerinde dört halifenin ismi bulunurken Şii olduktan sonra paraların üzerine oniki imamın ismini koydurtmuştur. (T.H., "Olcaytu", *İ.A.*, IX., 389.)

Osman Bey yönetime gelirken düzenlenen Seymen Alayını iddiasını destekleyici delil olarak sunar. Yazar Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde etkin olan Alevi-Bektaşi dervişlerinin isimlerini de verir. Bunlar: Şeyh Edebali, Şeyh Bali, Şeyh Osman, Aynuddevle, Hacı Mihman, Bağdın Hacı, Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Duğlu Baba, Emircan Sultan, Ahi Evran, Sarı Saltık, Kaygusuz Abdal, Kumral Abdal, Abdal Mehmet, Baba Postunpuş, Baba Muhlis, Ahi Hasan, Koçum Seydi, Karaca Ahmet ve Ahi Kadem'dir[36]. Fuat Köprülü'ye göre bu isimler Anadolu'nun pek çok yerine ulaşmış olan ve İslâmiyet'in çok basit şeklini[37] fethedilen yerlere yayan babalar veya abdallardır. Baki Öz'ün Alevi olarak zikrettiği Türkmenlerin yaşamlarında Türkmen gelenekleriyle İslami unsurların yanyana olduğu görülür. Osman Bey, Oğuz töresine göre bir Türkmen kurultayınca bey seçilmiştir. Bu olay kımız içilerek kutlanmış, ardından Cuma namazı kılınmış ve Osman Bey adına hutbe okutulmuştur[38]. Osman Bey, Beyliğin başına geçip Karacahisar'da ikamet etmeye karar verince oradaki kiliseyi camiye çevirmiş ve bir imam bir hatip ve bir de kadı görevlendirmiştir. İmam olarak görevlendirdiği kişi Şeyh Edebali'nin öğrencisi Tursun Fakih'tir[39]. Henüz Osmanlı'nın kurumsallaşmadığı, padişahların da mutlak otoriteye ulaşmadığı zaman diliminde Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Heterodoks Türkmenler "kafir" Bizans'a karşı Osmanlı ile kader birliği yapmıştır. Zaten zikredilen dönemde Sünnilik ile Alevilik- Bektaşilik arasında bir "çelişme" söz konusu değildir[40]. Ayrıca o dönemde "Osmanlı ve emsalindeki uç beyliklerinde hayatiyeti Türkmenler oluşturmaktaydı". Bunun temel nedeni bu insanların yerleşik hayat süren kitlelerden daha iyi savaşçı olmalarıdır. Yeni bir toprak fethedildiğinde oraya yerleşilmekte daha enerjik olan bu kitle ise daha batıya kaydırılmaktaydı[41]. Köprülü'ye göre ilk devirlerde iyi savaşçı olmaları nedeniyle el üstünde tutulan Türkmenler kurumlaşma esnasında büyük merkezlerden gelen Hanefi uleması karşısında tutunamamış ve siyasi itibarlarını kaybetmişlerdir. Bunun yanısıra Ehl-i Sünnet akaidi ile hüküm verilmeye başlanmıştır. Hicri yedinci asırda Anadolu etnoloji itibariyle Türkleşmiş, din itibariyle de İslâmlaşmış; bir taraftan Sûfi cereyanlar ile

---

[36] Öz, "Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı II", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 24.
[37] Köprülü, a.g.e., s. 63.
[38] Taha Akyol, Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, İstanbul 1999, s. 25.
[39] Josep von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, çev. Mehmet Ata, öz. Abdülkadir Karahan, ys., ts., s. 5.
[40] Akyol, a.g.e., s. 27.
[41] Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1986, s. 67.

Türkmen aşiretleri arasına Şii ve batıni itikatlar varlığını sürdürmüş diğer taraftan da merkezlerde Sünnilik ağırlığını hissettirmiştir[42]. Hammer, o dönemde Osmanlı topraklarında cami, kervansaray, imaret gibi yapıların sayılarının hızla arttığını ayrıca baba, derviş ve abdallara ait tekke ve mezarların var olduğunu belirtir[43].

Alevilerin Osmanlı Devleti'nde adını en çok andıkları padişah Yavuz Sultan Selim'dir. *Cem Dergisi* cephesinden bakıldığında Yavuz Sultan Selim sevilmeyen bir Osmanlı Padişahıdır. Konunun ayrıntılarına girmeden önce Anadolu'nun doğusundaki Safevi Devletine ve Şah İsmail'e değinmemiz gerekmektedir.

Safevi Devleti Aleviler için "doğan güneş"[44] olmuştur. Nedeni ise Şah İsmail'dir. Krisztina Kehl Bodrogi Anadolu halkının büyük bir kısmının Safevi Şeyhi ve İran Şahı olan İsmail'i "zamanın mehdisi" olarak gördüğünü söyler[45]. Şah İsmail İran'da Erdebil Tekkesi'ne mensuptur. Bu tekke Ahmet Yesevi çizgisi etrafında faaliyet gösteren bir tekkedir. O dönemde İran'da Şah İsmail'in dedelerinden itibaren Türk kültürü hakimdir[46].

Şah İsmail saltanatını kuvvetlendirdikten sonra Aleviliğe aşırı derecede bağlanmış, taraftarının çok olduğu Anadolu'da Alevi propagandasına girişmiştir.[47] Şah İsmail bu propaganda da "Vekil" veya "Halifeler" kullanmıştır. Safevi Devletince Anadolu'ya gönderilen bu halifeler, Safeviler lehine casusluk yapmış ve Osmanlı yönetiminden memnun olmayan kimseleri; Osmanlı'yı gâsıp, Safevi Devletini ise kurtarıcı olarak gören birer sempatizana çevirmişlerdir[48]. Anadolu insanı "Yezid düzeni" olarak nitelendirilen Osmanlı idaresine karşı olarak yönlendirilmiştir[49]. Osmanlı'nın yönetiminden memnun olmayan Aleviler ise Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını ve adalet düzeninin kurulmasını Şah İsmail'den beklemişlerdir[50]. Bunun için Anadolu'dan çeşitli yollarla yardım toplayarak Safevîlere göndermişlerdir. Hatta bu amaçla toplu gasp ve soygun hareketlerine de

---

[42] Köprülü, a.g.e., s. 63, 66.
[43] Hammer, a.g.e., s. 9-11.
[44] Ali Rıza Özdemir, Ahmet Bozkurt, "Alevilik Nedir? Ne Değildir ?", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 46.
[45] Krisztina Kehl-Bodrogi, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 22.
[46] Celalettin Ulusoy, "Şah İsmail (Hatayi), *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), s.33.
[47] Ulusoy, a.g.m., s. 33; Tahsin Yazıcı, "Safeviler", İ.A., X, 54.
[48] Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002, s. 65.
[49] Ali Yaman, "Şah İsmail ve Anadolu", *Cem*, VII/71 (Ekim 1997), s. 45.
[50] Krısztina Kehl-Bodroği, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 22.

girişilmiştir. Ayrıca Safevilerin savaş aleti yapımında ihtiyaç duydukları bakır, demir ve sâir madenler ve çeşitli aletler İran topraklarına kaçırılmaya çalışılmıştır[51].

Osmanlı yönetiminin Safevilerin Anadolu'daki faaliyetlerini önlemeye yönelik olarak aldığı tedbirler ise şu şekilde sıralanabilir; İran'a ve Kızılbaş kabileler arasına casuslar göndermek suretiyle muhaliflerin haber alınması, Kızılbaşların İran'a kaçmalarının önlenmesi için sınırların sıkı kontrolü ve kaçanların mallarına devlet tarafından el konulması, Safevi propagandasının önlenmesi ve propaganda amacıyla gelerek, nezir ve sadaka toplayanların engellenmesi, Kızılbaşların, Rafizilerin yakalanarak Kıbrıs'a, Mora Yarımadasına ve Budin'e sürülmeleri, İran'dan Osmanlı Devleti'ne iltica edenlere veya Rafizi (Kızılbaş) iken Sünni olanlara arazi, para, rütbe verilerek iltifat edilmesi[52].

Şah İsmail'in Anadolu'yu bu derece etkilediği zaman diliminde Osmanlı tahtına Yavuz Sultan Selim geçmiştir. O, ülkenin çeşitli yerlerinde yaşayan Alevi nüfusunu defter ettirmiş, yani fişlettirmiştir. Bu işlem sonucu Anadolu'da kırk bin Alevi (Şii) tespit edilmiştir[53]. Hiç şüphesiz bu olayda Şah İsmail'in Sünni mezheplere karşı takındığı tavır ve Anadolu'da taraftarlarının çoğalması etkili olmuştur. Alevi yazarlar Yavuz'un bu tavrı sonrası Anadolu'da oluşan durumla ilgili olarak on binlerce[54] (kırk bin, elli bin) Alevi'nin öldürüldüğü iddialarını ortaya atmışlardır[55]. Sadece dağların ücra kısımlarında kalanlar öldürülmekten kurtulmuşlardır[56]. Krisztina Kehl Bodrogi, o dönemde Safevi tarafını tutanlara karşı sistematik bir takip, tutuklama ve zulmün başladığını[57] ifade eder.

---

[51] Savaş, a.g.e., s. 62, 67.

[52] Ali Yaman, "Anadolu'da Safevi Nüfuzu", *Cem*, VII/72 (Kasım 1997), s. 32.

[53] Hammer, a.g.e., s. 251; Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 67; Ali Sümer Yavuz'un tahta geçmesinin Hacı Bektaş Veli Dergâhı'ndan gönderilen fermanlarla olduğunu iddia eder. (Ali Sümer, "Yavuz Sultan Selim'in Hacı Bektaş'ı Ziyaret Nedeni", *Cem*, IV/40 (Eylül 1994), s. 31.)

[54] Yaman, a.g.m, s. 46.

[55] Fuat Bozkurt, "Alevilik Dizisi", *Sabah*, 31.11.1990 dan naklen, Mehmet Şimşek, "İnançları Uğruna Yakılarak Canlarını Verenler", *Cem*, IV/44 (Ocak 1995), s. 26-27; Kemal Söylemezoğlu, *Erzincan Tarihi*, İst. 1932, s. 93'den naklen Şimşek, a.g.m., s. 27; Abdülkadir Sezgin'e göre Çaldıran Savaşı öncesi özellikle 1513-1514 yılları arasında Yavuz Sultan Selim tarafından Anadolu'da 40.000 Kızılbaş'ın öldürülmüş olduğuna dair iddiayı destekleyici hiç bir tarihi vesika yoktur. (Abdulkadir Sezgin,"Gündem Alevilik", *Diyanet*, XIII (Ocak 1992), s.16-17. den naklen Abdulkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşilik*, Ankara 2002, s. 59.) Hammer de Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı ülkesinde tespit ettirdiği 40.000 Şiinin ya öldürüldüğünü ya da hapse atıldığı iddiasını destekler. (Joseph von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, çev. Mehmet Ata, öz. Abdülkadir Karahan, y.s.., ts., s. 251.)

[56] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 67- 68.

[57] Krisztina Kehl-Bodrogi, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 23.

İki devlet yönetimi de savaş öncesi fetvalar yoluyla halkı etkilemeye çalışmıştır. Ancak dergide yalnızca Yavuz Sultan Selim'in Şeyhülislâmdan aldığı fetvalardan bahsedilir[58]. Şah İsmail 23 Ağustos 1414'te yapılan Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'e yenilmiştir. Ancak bu yenilgi Alevilerin onun şahsında besledikleri ümitleri tüketmemiştir. 16. yüzyıldaki ayaklanmalar[59] bu tükenmez umudun kanıtıdır. Krisztina Kehl Bodrogi'ye göre "Sünnilik Osmanlı Devleti'nde güçlendikçe eski inançlarına ve eski geleneklerine sadık kalanlar, sosyal, siyasal ve dinsel açıdan Osmanlı toplumundan soyutlandılar. O zamana kadar bağlı oldukları Safevilerin de resmi Şia'ya dönüşü bu insanların Safevilerle olan ilişkisini sona erdirmiştir. "Sünni ve Şiî ulema tarafından dışlanıp Rafizi olarak değerlendirilen Aleviler 17. yüzyıldan itibaren bölgesel olduğu kadar sosyal ve dinsel olarak ta izole durumda kalmışlardır"[60]. Osmanlı-Safevi mücadelesi sonucunda savaşlarda pek çok yer tahrip olmuş, binlerce insan ölmüştür. İran ve Anadolu arasında sürgünlerle bir nüfus hareketi de yaşanmıştır[61].

Tahir Aslandaş Osmanlı Devleti'nde Kızılbaş denilince iğrenir gibi yapan padişahlar ve şeyhülislamlar olduğunu iddia eder. Yazar "Alevilerin-Kızılbaşların, Cem, cemaat, yaptıkları saz ve çalgı çaldıkları, birlikte eğlendikleri, eğlence sonunda mum söndürüp birbirlerinin avratları ile ilişki kurdukları gerekçe gösterilerek katledilmeleri için fetvalar yazıyorlardı" demektedir. O bunlara örnek olarak ta Yavuz Sultan Selim, III. Murat, II.Selim, II.Abdülhamid, Ebussuud Efendi ve Müftü Hamza'nın isimlerini verir[62].

---

[58] Gülağ Öz, "Alevilerin Katledilmesine Fetva Veren Şeyhülislam İbn Kemal", *Cem,* V/52 (Eylül 1995), s. 26.

[59] Bu ayaklanmalardan bir kaçı şunlardır: Şeyh Bedrettin Ayaklanması, Şahkulu Ayaklanması, Kalender Çelebi Ayaklanması. (Rıza Yörükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır/ Tarihte ve Günümüzde Alevilik,* İstanbul 1990, s.242- 266.) Anadolu'da o dönmede meydana gelen pek çok ayaklanmanın nedeni olarak Kızılbaşlık gösterilmiştir. Ethem Ruhi Fığlalı bu ayaklanmaların bir çoğunun kötü idareler ve bir takım zulümler yüzünden çıktığını belirtir. Şah Kulu ayaklanması bastırılınca taraftarlarından bir kısmı İran'a sığınmıştır. Şah İsmail onlara isyanlarının sebebini sorunca Bayezid Han'ın ihtiyarlığından, kötü yönetimden, vezirlerin ve valilerin zulmünden bahsetmişler, " Size Alevi veya Kızılbaş olduğumuzdan sığınıyoruz" dememişlerdir. Aynı şeyi Dulkadiroğulları ile birlikte isyan eden Şehsuvaroğlu Ali Bey'de görmek mümkündür. Oysa o Yavuz Sultan Selim ile birlikte Şia'ya karşı mücadele etmiştir. (Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2001, s. 274.)

[60] Bodrogi, a.g.m., s. 22- 23.

[61] Yaman, a.g.m.,s. 32.

[62] Tahir Aslandaş, Kızılbaş, Kızılbaşlık", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 50.

Alevilerin tepki gösterdikleri Osmanlı padişahlarından birisi de II.Mahmut'tur. Bunun nedeni ise II.Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kapatmasıdır[63]. Muzaffer Doğanbaş Osmanlı İmparatorluğunda 19.yüzyılda hoşgörüsüzce baskı ve katliamların olduğunu söyler ve buna en çarpıcı örnek olarak ta 1826 yılında Yeniçeri ocağının kapatılmasını gösterir[64]. II. Mahmut'a tepki gösterilmesinin diğer nedeni ise 1826 tarihli fermanı ile Mısır'dan Arnavutluk'a kadar uzanan Bektaşi Alevi tekkelerinin kapatılmasıdır. Daha sonra Rumeli ve Anadolu'daki Alevi Bektaşi Dergahları da bu işleme tabi tutulmuştur. Sadece merkezi tekke hüviyetinde bulunan Hacıbektaş ilçesindeki tekkeye dokunulmamıştır. Bu tekkenin yönetimi için Nakşibendi Şeyhi Mehmet Said Efendi görevlendirilmiştir. Said Efendi görevi esnasında pek çok sıkıntıyla karşılaşmış ancak pir postu için Harem Dairesi ile o civarda bulunan eski bir mescidin yerine yeni bir cami yapılmasına vesile olmuştur[65]. Kapatılan bu tekke ve dergahlar Sultan Abdülmecid zamanında "gizlice" açılmaya başlanmıştır. Cahit Tanyol, Osmanlı İmparatorluğunda dinin iki kez katılaştığını ve irticaya yataklık yaptığını iddia eder. O bunları Yavuz Sultan Selim'in hilafeti getirmesi ile Yeniçeriliğin kaldırılması olarak sıralar[66]. Ali Aktaş ta, Yavuz Sultan Selim ve İkinci Mahmut dönemlerini yapılan katliamlarla Kızılbaşların ve Nusayrilerin zorla yola getirilmesi için baskının en çok yoğunlaştığı dönemler olarak nitelendirir[67]. Baki Öz ise Alevi ve Ahilerden kopuşun II. Murad'la başladığını söyler. Ona göre Aleviler II. Bayezit döneminde sürgüne gönderilirler. Öz, Osmanlı Devleti'nin büyüyüp yayıldıkça bir İslam merkezi haline geldiğini, özellikle Konya, Bursa, Edirne ve İstanbul'un birer düşünce ve eğitim merkezine dönüşüp evrensel nitelik kazandıklarını, Asyalı bilginlerin Osmanlı'ya Şiilik ve tasavvufu, Suriye ve Mısırlı bilginlerin ise şeriatçı akımları ve Sünniliği taşıdıklarını söyler. II. Murad döneminde gelen İbn-i Arabşah ile Fatih Sultan Mehmet döneminin etkin ismi olan Mısır kökenli Molla Gürani'nin öncülüğünü yaptığı ulema çevrelerinin çalışmaları ile Asya kökenli her düşünce Şiilik olarak nitelenmiş ve bir Sünnilik akımı yaratılmıştır[68].

---

[63] Müfid Yüksel, "Emin Baba Bektaşi Dergahı", *Cem,* VII/69 (Ağustos 1997), s. 48; Gülağ Öz, "Selçuklu ve Osmanlı'da Alevi Tekke ve Dergahları", *Cem,* V/55 (Aralık 1995), s. 46. Cahit Tanyol, "Demokratik ve Teokratik İki Mezhep", *Cem,* V/54 (Kasım 1995), s.3.

[64] Muzaffer Doğanbaş, "İslam Tarihinde Hoşgörüsüzlük ve Aleviler", *Cem,* XXX/84 (Kasım 1998), s. 51.

[65] Abdulkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik- Bektaşilik,* Ankara 2002, s. 64.

[66] Tanyol, "Türk Müslümanlığı ve Alevilik", *Cem,* I/2 (Temmuz 1991), s. 8.

[67] Ali Aktaş, "Kırsal Dönüşüm Sürecinde Aleviler, *Cem,* XXXII/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 48.

[68] Baki Öz, "Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı I", *Cem,* III/26 (Temmuz 1993), s. 31.

Osmanlı tarihi Aleviler açısından değerlendirildiğinde Yavuz Sultan Selim'le başlayıp Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden zaman dilimi "kara bir dönem" olarak nitelendirilir. Bu nitelemenin nedeni ise 1514-1914 yılları arasındaki 400 yıllık dönemde Alevi Bektaşilerin kırıldığı, sürüldüğü, katledildiği ve hor görüldüğü iddialarıdır[69]. Osmanlı Devleti ile Alevilerin ilişkisi özellikle 16. yüzyıldan itibaren gittikçe yaygınlaşan "ve herhangi bir düzeltmeyi değil, doğrudan devleti yıkmayı amaçlayan ayaklanmalarla süreklilik gösterten bir iç savaş"[70] olarak nitelenebilir. Kaldı ki bu ayaklanmalar neticesinde ortaya çıkan sonuç Alevilerin Osmanlı Devleti ile uzlaşmayı değil sürekli olarak mücadeleyi seçtikleri, "gerektiğinde zorlandıklarında ve kendilerine uygun tarihsel fırsatlarda silahlı ayaklanmaya kalkışmaktan geri durmadıklarıdır". Ayrıca Alevi kitleler kendilerini "Safevi Devleti'nde cisimleştirmişlerdir"[71]. Dergi yazarları Şah İsmail'in yaptığı olumsuzlukları cümle içerisinde geçiştirirken Osmanlı döneminde yapılan uygulamaları abartılı bir üslup ile aktarmışlardır. Bu üslup Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında yapılan savaşın nedenini Yavuz Sultan Selim'in Kızılbaşlara karşı düşmanlığı olarak sunmaktadır. Oysa Şah İsmail halkının çoğu o güne kadar Sünni olan İran'ı kılıç zoruyla Şii yapmıştı[72]. Şiî İmamiyye bir anlamda Safevilerin resmi mezhebi olarak ilan edilmişti[73]. Yine bu dönemde ezana "Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah" ibaresi eklenmiş, hutbede oniki imamın adı okunmaya başlanmıştır[74]. Camilerde ve çeşitli topluluklarda Hz. Ali'den önce halifelik yapmış olan Hz. Ebubekir, Hz Ömer ile Hz Osman'a ve Muaviye'ye lanet okutulmuş; aksine hareket edenler için ölüm emirleri çıkarılmıştır. Ayrıca bu isimlerin kullanılması da yasaklanmıştır[75]. Nejat Birdoğan'a göre Şah İsmail, zeki kültürlü ama kendisine inanmayanlara karşı acımasız tavır takınan birisidir. Bunun en önemli nedenleri küçük yaşlarda babasını kaybetmesiyle her an öldürülme korkusu yaşaması ve yandaşlarının öç alma telkinleridir. Yazar onun kendisi gibi düşünmeyenlere karşı yaptığı eylemleri şu şekilde sıralar: Kazarun'u alıp bütün Sünni bilginleri kılıçtan geçirmiştir. 1504'te Isfahan'da II. Bayezid'in elçileri önünde Sünni bir

---

[69] Burhan Kocadağ, "Cumhuriyet ve Aleviler", *Cem*, XXXV/114 (Ekim 2001), s. 19.
[70] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 146.
[71] Yalçınkaya, a.g.e, s. 151.
[72] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Aleviliki*, İstanbul 1994, s. 133.
[73] Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine" *İslâmiyat*, VI/3 (Temmuz- Eylül 2003), s.116.
[74] Birdoğan, a.g.e., s.145, 146; Onat, a.g.m., s.116.
[75] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 72.

bilgini idam ettirmiştir. 1505'de Halid b. Velid'in soyundan gelen Halidîleri toptan katlettirmiştir. Şeyban Han'ın kafatasında içki içmiştir[76].

Aleviler, Osmanlı Devleti yıkılırken de İttihat ve Terakki hareketi içerisinde yer almışlardır. Bunun temel nedeni Aleviliğin Sünnilikle çatışma içerisinde olması ve başka bir tarafa yaslanma ihtiyacı ile karşı karşıya gelmesidir. Bu ihtiyaç Sünnilikle çatışan bir başka grupla, İttihat ve Terakki hareketiyle yakınlığı doğurmuştur. Fakat bu yakınlık politik bir yakınlık olup inançsal bir temeli yoktur[77]. Yine bu yakınlık Namık Kemal, Resne'li Niyazi Bey, Enver Bey, Şeyhülislam Musa Kazım ve Rıza Tevfik gibi isimlerin yanısıra İttihat ve Terakki hareketi içerisinde yer alıp "lokomotif" görevi üstlenen pek çok insanın Bektaşi olduğu iddialarının[78] ortaya atılmasına neden olmuştur.

205. Cumhuriyet Devri ve Aleviler

Aleviler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması çalışmaları içerisinde yer almış yeni devletin kurulmasıyla durumlarında hızlı bir iyileşme olacağı ümidini taşımışlardır. Ancak bu ümit yerini zamanla hayal kırıklığına bırakmıştır[79].

Aleviler Osmanlı yönetimi altında huzurlu olmadıkları için yeni kurulacak devlette mutlu olacakları beklentisi ile yeni bir devlet kurma çalışmalarını yürüten Atatürk'e sonsuz destek vermişlerdir. Krisztina Kehl Bodrogi bu desteğin nedenini Atatürk'le Alevilerin hedeflerinin aynı olması şeklinde ifade eder ve bu hedefleri de Anadolu'da Osmanlı saltanatını yok etmek, cumhuriyeti kurmak, İslamiyet'i devlet dini olmaktan çıkarmak ve şeriatı ortadan kaldırmak olarak sıralar[80]. Ayrıca pek çok yazar da Aleviler ile Atatürk'ün hedeflerinin ortak olduğunu ifade eder[81]. Onlara göre bu hedefler aynı zamanda Atatürk'ün Alevileri seçmesinin de nedenleri olmuştur. Cemal Şener'e göre Mustafa Kemal, padişaha bağlı Sünni halk ile birlikte mücadele edemeyeceğini bildiği için Anadolu'daki Alevi-

---

[76] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 2004, s. 145, 146.

[77] Reha Çamuroğlu, "Çağdaş Aleviliğin Sorunları 3", *Cem*, I/8 (Ocak 1992), s. 16.

[78] Baki Öz, "Alevilik Nasıl Bir Ortaçağ Düşüncesidir", *Cem*, I/9 (Şubat 1992), s. 34; a. mlf., "Alevilik ve Cumhuriyet", *Cem*, VI/60 (Kasım 1996), s.45.

[79] a. mlf., " Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı II", *Cem*, III/ 28, s. 24; Ali Aktaş, "Kırsal Dönüşüm Sürecinde Aleviler", *Cem*, XXXII/90 (Mayıs/Haziran 1999), s.48.

[80] Krisztina Kehl Bodrogi, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 24.

[81] Abidin Özgünay, "Alevi Düşüncesinde Bir Başka Ali; Atatürk", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 5; Cemal Şener, "Atatürk ve Aleviler", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 16; a. m.l.f., "Medya ve Aleviler", *Cem*, XXX/77 (Nisan 1998), s. 56.

Bektaşi kitlelerin desteğini alarak emperyalizme ve onun işbirlikçisi Osmanlı şeriatına karşı mücadele etmiştir[82].

Kurtuluş savaşı öncesinde Sivas Kongresinin hemen ardından Atatürk'ün Hacı Bektaş-ı Veli dergahına yaptığı ziyaret ve bu ziyaret esnasında yapıldığı iddia edilen sohbet Aleviler için bir gurur vesilesidir. Bu ziyaret dergide en ince ayrıntılarına kadar anlatılır. Atatürk, Hacı Bektaş Dergahında Cemalettin Çelebi ile görüşür. Bu iki isim arasındaki sohbet gece yarısına kadar sürer. Ancak sohbet esnasında bulundukları odaya hiç kimse girmediğinden sohbetin içeriği tam olarak bilinemez. Daha sonra Veliyettin Çelebi burada geçen ilgi çekici konuşmayı anlatır. Buna göre: Cemalettin Çelebi konuşma esnasında Mustafa Kemal'e, "Paşa Hazretleri, cesaretli ve basiretli idarenizle Türk Milleti'nin düşmanı kahredeceğine inancım sonsuz. Yüce Allah'ın milletimize müyesser edeceği zaferden sonra Cumhuriyetin ilanını düşünüyor musunuz?" diye sormuştur. Mustafa Kemal ise Cemalettin Çelebinin elini avucunun içerisine alır ve hafif bir sesle, "o mutlu günün ilanına kadar aramızda kalmak kaydıyla evet Çelebi Hazretleri" der[83]. 23 Nisan 1920'de Meclis açıldığında Cemalettin Çelebi Kırşehir mebusu olarak seçilir ve Meclis başkan vekilliği görevini üstlenir. Meclisteki diğer Alevi milletvekilleri arasında Dersim mebusu Diyab Ağa ve Hasan Hayri Bey vardır[84]. Ancak bu dönemde Kürt Alevilerin başlattığı bir dizi ayaklanma patlak vermiştir. Sivas, Erzincan ve Tunceli'de başlayan Koçgiri ayaklanması bunlardan birisidir. Aynı şekilde Dersim'de de geniş çaplı bir ayaklanma olmuştur[85]. Cumhuriyetin ilanından sonra tekke ve zaviyelerin kapatılması Aleviler için sürpriz bir karar olmuştur. Yaşar Uçar, "Cumhuriyet yönetiminin yaptığı en anlamsız işin dergahları kapatarak Tanrı'yı bilmenin yollarını tıkamış olmasıdır"[86] şeklinde serzenişte bulunur.

Dergide ve yazarların ifadelerinde Kurtuluş savaşının yalnızca Alevi halkın çabasıyla kazanıldığı, Atatürk'ün Sünni kesime sırtını döndüğü, Sünni kesimin de

---

[82] Şener, a.g.m., s. 56.

[83] Kutluay Erdoğan, "Cumhuriyet ve Demokrasi Ortamında Aleviler", *Cem,* XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 7; Cemalettin Ulusoy, "Cemalettin Çelebi-Veliyettin Çelebi ve Kurtuluş Savaşı", *Cem,* I/6 (Kasım 1991), s. 10.

[84] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 119.

[85] Levent Cinemre- Figen Akşit, *100 Soruda Tarih Boyunca Alevilik ve Aleviler*, İstanbul 1995, s. 73. vd. dan naklen İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 11-12.

[86] Yaşar Uçar, "İnanmak mı? Bilmek mi?", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 15.

Atatürk'ü ve kurtuluş savaşını desteklemediği şeklinde, tarihi gerçeklerle örtüşmeyen bir izlenim hissedilmektedir[87].

206. 1950 Sonrası Alevilik

1950 ve sonrası Aleviler için çok önemli bir zaman dilimi olarak nitelenebilir. Bu dönemde Aleviler köyden kente göç etmeye başlamışlardır. Bu göç olgusu Alevileri kapalı toplum olmaktan çıkararak, daha açık bir toplum yapısına kavuşturmuştur. Büyük şehirlerin varoşlarına yapılan sağlıksız göç Alevileri ve Aleviliği pek çok büyük problemle karşı karşıya getirmiştir. Kırdan kente göç sürecinde ortak kültür ve inanç edinemedikleri[88] için de karşılaştıkları bu problemleri çözmede sıkıntılar yaşamışlardır Alevilik diğer dînî ya da sosyal akımlarla daha açık bir mücadeleye girişirken Aleviler, Anadolu'nun değişik yerlerinden gelmiş ve dînî inançlarını muhafaza etmeye çabalamışlardır. Köy Aleviliğinde sözlü geleneği ve ritüelleri devam ettiren "dede" var iken büyük şehirlere dağılan Alevilere ulaşacak bilirkişi eksikliği ortaya çıkmıştır[89]. Kent olgusu Aleviliği derin bir farklılaşma sürecine itmiştir. Aleviler arasındaki ortak davranma refleksi, aynı kimlik problemini yaşamalarına rağmen gittikçe zayıflamıştır. Kırsal alanda, kapalı sosyal koşullarda bile kendini yeniden üreten Alevilik, kent ortamında kendini yeniden tanımlamada ve yeniden üretmede zorlanmıştır[90].

Köy Aleviliği kendi içinde bir bütünlük ve çoğunluk oluştururken Sünni çoğunluk içindeki şehir Aleviliği bir parçalanmışlık görüntüsü vermiştir. Aleviler kente göç esnasında koptuğu kurumlarının yerini yenileriyle dolduramamış buna bağlı olarak pek çok

---

[87] Sünni halk bir yana bizzat din adamları ve müftülerin milli mücadeleye desteği, özellikle Ankara müftüsünün bu uğurdaki fetvası gibi konunun ayrıntılı örnekleri için bk. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları* I, Ankara 2002, s. 19- 27, 29-70, 146-159; Türkiye Büyük Millet Meclisi de Atatürk'ün 21 Nisan 1920 tarihli genelgesinde belirttiği şekilde dualarla açılmıştır (Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Ankara 2002, s. 218); Atatürk'ün 21 Nisan 1920 tarihli genelgesinin içeriği şöyledir: İlk meclis 23 Nisan 1920 Cuma günü, Cuma namazından sonra açılacaktır. Bu olayın Cuma gününe denk getirilmesi Cuma'nın kutsallığından faydalanmak için yapılmıştır. Bütün milletvekillerinin hazır bulunacağı Cuma namazı Hacı Bayram Veli Camiinde eda edilecek daha sonra yapılacak olan dualarla kusal emanetler ve sancağı şerif taşınarak özel daireye gidilecek ve daireye girilmeden evvel yine dua edilecek, özel günün kutsallığını artırmak için vilayet merkezinde vali'nin düzenleyeceği programla Kur'an ve hatim okunacak, hatimin son bölümü özel dairenin önünde tamamlanacaktır. Ülkenin dört bir yanında cumadan evvel minarelerden salavat-ı şerifelerin getirilecek, hutbe sırasında padişah ve halife adına dua edilecek, namazdan sonra yine Kur'an okunacak ve insanlar vatanın kurtuluşu için vatani görev yapmaya davet edilecek ve her hafta Cuma namazından evvel mevlid-i şerif okutulacaktır...(Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, XXIII/4-5'den naklen Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 263.)

[88] Abidin Güler, "Yitik Bir Zamanı Yakalamak", *Cem*, XXXIII/104 (Ağustos 2000), s. 49.

[89] Kutluay Erdoğan, "Alevi Gerçeği", *Cem*, XXXI/87 (Şubat 1997), s. 38.

[90] Kamil Fırat, "Kent Olgusu ve Alevi Kimliği", *Cem*, XXXIII/104 (Ağustos 2000), s. 48.

geleneğinden uzaklaşmıştır. Devletin kurduğu Diyanet'e uymayı ise asimilasyon olarak nitelendirmiştir[91]. Bunun sonucunda 1980'lerde vakıf ve dernek gibi örgütlenmeler[92] ortaya çıkmıştır.

1960'larda Türkiye'de sol akımlar etkinlik kazanmış, Aleviler de ağırlıklı olarak sol hareketlere destek vermişlerdir. Bu dönem özellikle Alevi inanç ve geleneklerini küçümseyen genç Alevi neslin ortaya çıktığı dönemdir. Bu gençler giderek Alevilikle ilgili bilgilerden yoksun kalmışlardır. Cemler de daha az yapılır olmuştur. Aleviliği ayakta tutanlar ise Aşık Veysel, Aşık Daimi, Feyzullah Çınar, Davut Sulari ve Mahmut Erdal gibi sözlü geleneğin yaşatıcısı olan ozanlar ve aşıklar olmuştur[93].

1960'lı yılların ikinci yarısından sonra Aleviler için en önemli olay hiç şüphesiz Birlik Partisinin[94] siyasi arenaya çıkmasıdır. Partinin amblemi, Hz. Ali'yi simgeleyen bir aslanla, onun çevresinde on iki imamı simgeleyen on iki yıldızdan oluşmuştur. Aynı yıllarda başlayan Alevi dergiciliği de *Cem, Ehlibeyt* ve *Gerçekler* adlı süreli yayınlarla sürmüş, ancak bu yayın organları, ekonomik problemler nedeniyle uzun ömürlü olamamışlardır. Alevilik alanındaki yayın faaliyeti deyişler, nefesler, tarihi romanlar, buyruklar, velayetnameler gibi kitaplar üzerinde yoğunlaşılarak devam etmiştir[95].

1980'lerde ise Alevilik pek çok açılım yaşamıştır[96]. Seksenli yılların sonlarına doğru derlenip toparlanan Aleviler örgütlenmeye başlamıştır. "Alevilik konulu yayınlarda adeta patlama yaşanmış, pek çok yayın organı ortaya çıkmıştır". Avrupa'da ve Türkiye'de dernekler, vakıflar ve dergahlar olmak üzere üç değişik çatı altında örgütlenme başlamıştır[97]. Fakat Aleviler 12 Eylül 1980 sonrası oldukça sancılı dönemlerde geçirmişlerdir. Sabri Yücel "Koca Osmanlı'nın yapamadığı şeyi 12 Eylül cuntası ve ardılları Alevi-Bektaşi toplumuna dayatmış, bu insanların oturduğu köylere, mahallelere cami dikip, onları Sünni imamın arkasında namaz kılmaya zorlamışlardır"[98] der. Baki Öz'e göre 1980-90 yılları arasında devlet, solu sakıncalı ve tehlikeli görerek bastırmıştır. Oysa

---

[91] Rıza Zelyut, "Alevilik Muhammed Ali Yoludur", Röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXX/82 (Eylül 1998), s. 48.
[92] Güler, a.g.m., s. 49.
[93] Ali Yaman, "Cumhuriyet Sonrası Alevilik", *Cem,* XXX/78 (Mayıs 1998), s. 49.
[94] Partinin siyasi hayatı "Alevilik ve Sol Partiler" başlığı altında anlatılacaktır
[95] Yaman, a.g.m., s. 49-50.
[96] Kamil Fırat, "Kent Olgusu ve Alevi Kimliği", *Cem,* XXXIII/104 (Ağustos 2000), s. 47.
[97] Yaman, a.g.m., s. 50.
[98] Sabri Yücel, "Alevi-Bektaşi Örgütlenmeleri Üzerine", *Cem,* V/52 (Eylül 1995), s. 23, 24.

Alevi gençliği genellikle sol siyaset akımlarında yer almaktadır. Bu gelişme "bir düşünce ve siyaset" buhranı ortaya çıkarmıştır ki bu da Alevi uyanışını doğurmuştur. 1990'lı yıllar Aleviliğin güncelleştiği[99] yıllar olmuştur.

1950 sonrası şehirleşme ile başlayan ve son yıllarda değişim rüzgarlarının etkisiyle hareket eden Alevilik[100] pek çok çelişki ile karşı karşıya kalmıştır. Aleviler bir taraftan kentsel "farklılaştırma sürecine maruz kalırken", diğer taraftan kendi aralarında "inanca ait ortak ölçütler" oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Alevilik Alevilerce ya sol ideoloji ile anılmış ya da etnik köken itibariyle tanımlanmıştır[101]. Sivil toplum kuruluşları ise Aleviliğe tarikat olgusu bağlamında yaklaşmış ve Sünni tarikatlarla aynı kategoride değerlendirmiştir. Rıza Zelyut'a göre bu yaklaşım Aleviliğin yok edilmesine katkı sağlamaktadır[102]. Pek çok safhadan geçen kimi zaman siyasallaştırılmaya çalışılan kimi zaman da geleneksel değerlerin yargılandığı Alevilik yeniden aslına dönme, kendi köklerine sahip çıkma ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Bunda 1980 sonrası toplumsal ve siyasal gelişmelerin Aleviler arasında ortaya çıkardığı dışlanılma korkusunun da etkisi vardır[103]. Bunun sonucunda Aleviler kendi kurumlarını oluşturma çabasında son derece istekli davranmışlardır[104].

21. Tarihi Kişiler

210. Hz. Ali

Alevi denince ilk akla gelen Hz. Ali ve Ali sevgisidir. Alevilerdeki Hz. Ali sevgisinin diğer insanlardaki gibi sıradan bir sevgi olmayıp normal üstü nitelik taşıdığı [105] hatta kimi zaman, bazılarının Hz. Ali sevgisinin Hz. Muhammed'i aştığı[106] iddia edilir. Hz. Ali Alevi itikat ve inancının temel taşı olarak kabul edilir. Onun için Ali'yi reddetmekle Allah'ı reddetmenin özdeş olduğu savunulur. Buna göre Alevilik, Ali ve Allah ile vardır[107].

---

[99] Baki Öz, "Aleviliğin Temel Kaynakları", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 40.

[100] Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye'de Aleviliğin Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir Yaklaşım Denemesi ve Bazı Düşünceler", *Cem*, III/31 (Aralık 1993), s. 20.

[101] Fırat, a.g.m., s. 48.

[102] Rıza Zelyut, "Alevilik; Muhammed Ali Yoludur", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXX/82 (Eylül 1998), s. 48.

[103] Krisztina Kehl Bodrogi, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 24.

[104] Güler, a.g.m., s. 49.

[105] İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, "Alevilikte Ali Sevgisi", *Cem*, I/9 (Eylül 1966), s.6, 7; Kutluay Erdoğan, "Alevi Gerçeği", *Cem*, XXXI/87 (Şubat 1997), s. 38.

[106] Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevi Konusunda Bir gezinti I", *Cem*, IV/44 (Ocak 1995), s. 7.

[107] Abidin Özgünay, "Alevilik Nedir? Ne değildir?", *Cem*, II/16 (Eylül 1992), s. 5.

Hz. Ali'ye "şahsi olgunluk mertebesi yönünden" ve "Al-i Beyt'in manevi şahsiyetini temsil etmesi" yönünden bakılır. Bu ikinci yönün Hz. Muhammed'in manevi şahsiyetinin de bir nevi temsili olduğunu savunulur[108].

2100. Hayatı

On iki imamın birincisi olan Hz. Ali[109], Hz. Peygamber (a.s)'ın amcası Ebu Talib'in oğludur. Annesi Haşimoğlu Esed'in kızı Fatıma'dır. Hz. Ali kardeşleri Talib, Akil ve Cafer'den küçüktür[110]. *Cem Dergisi* yazarlarına göre Hz. Ali 599 yılının 21 Mart günü Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden 12 ve Medine'ye göçünden 23 yıl önce Mekke'de (Kâbe'nin içinde) doğmuştur. Hz. Ali'nin annesi Kâbe'de ibadet ederken doğum sancısına tutulmuş ve doğumu Kâbe'de gerçekleştirmiştir[111]. Rıza Zelyut Şia içinde Hz. Ali'nin Kâbe'de doğmasının tesadüfi olmadığına dair görüşlerin ve Hz. Peygamberin hac görevini bu nedenle zorunlu kıldığını ileri sürenlerin var olduğunu[112] belirtmektedir. Ebu Talib ve hanımı Fatıma doğan çocuklarına dedesinin adı olan Esed ismini koymak istemişler ancak Hz. Peygamber ona Ali adını vermiştir[113].

Hz. Ali'nin pek çok lakabı vardır. Hüseyin Bal bunları şu şekilde sıralar: Şah-ı Velayet, Şah-ı Merdan (Erenlerin/Velilerin Şahı), Haydar (Arslan, cesur), Serpinhan (Yardımcı can), Nihan (sır), Halikul Rahman (Bağışlayıcılığın Yaratıcısı)[114], Muhammed Ali, Aliyyul Murtaza[115]. Ancak Hz. Ali için en çok kullanılan lâkaplardan birisi Murtaza'dır. Hz. Ali'nin, Mekke'den Medine'ye hicret esnasında Hz. Muhammed'in

---

[108] Ömer Uluçay, "Alevilik Sevgi ve Barış", *Cem*, VI/61 (Aralık 1996), s. 61.

[109] "Ali b. Ebu Tâlib ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup sakalı sık ve genişti... Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları *Kerremellahu Vecheh* dua cümlesi ile anılmıştır. Onun İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takva, ihlas, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlakî ve insani vasıflar bakımından müstesna bir mevkiye sahip bulunduğunu bütün Sünni ve Şii kaynaklar ittifakla belirler". (Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *D.İ.A.*, II, s. 374.

[110] Hasan Çıkar, "Hazreti Ali", *Cem*, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 7; Mehmet Yaman, "Hz. Ali'nin Doğumu ve Nevruz", *Cem*, III/35 (Nisan 1994), s. 33.

[111] Yaman, a.g.m., s. 33; Çıkar, a.g.m., s. 7; Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir II", *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), s. 8.; Atilla Fırat, "Hazreti Ali", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 54.

[112] Zelyut, a.g.m., s. 8.

[113] Çıkar, a.g.m., s.7.

[114] Yazarın verdiği anlam Arapça aslına uygun değildir. Tercüme "bağışlayıcının yaratıcısı" şeklinde olmalıdır. Ayrıca kelimenin yazılımı da hatalı olup doğrusu "Haliku'r- rahman" dır.

[115] Hüseyin Bal, "Ali Aleviler ve Bilim", *Cem*, XXX/80 (Temmuz 1998), s. 42.

yatağında yatışı dolayısıyla Kuran-ı Kerim'de övüldüğü, Murtaza isminin de buradan kaynaklandığı[116] iddia edilir.

Hz. Ali beş yaşında iken büyük bir kıtlık baş gösterince Hz. Muhammed Ebu Talib'in üzerindeki yükü hafifletmek için Hz. Ali'nin bakımını üstlenmiştir. Böylece Hz. Ali bütün zamanını Hz. Peygamberin yanında geçirmeye başlamıştır[117]. Hz. Peygamber'in kızı Fatıma ile evlenmiş[118] onun sağlığında ikinci bir evlilik yapmamıştır. Ancak Hz. Fatıma'nın vefatından sonra 7-8 kez evlenmiştir[119].

Muaviye ile giriştiği mücadele sonrası ortaya çıkan Hariciler Hz. Ali'yi uzun süre meşgul etmiş, 24 Ocak 661 tarihinde de bir Harici tarafından camide sabah namazını kılarken şehit edilmiştir[120]. Onun şehadeti ile ilgili bir menkıbe anlatan Melek Muştu "Hz. Ali göğe çekilmiştir"[121] ifadesini kullanır. Bu, *Cem Dergisi*'nin diğer yazarların da görülmeyen bir ifadedir. Dergide Hz. Ali'nin ilmi, cesareti, kahramanlığı ve mucizeleri ile ilgili pek çok menkıbe vardır[122]. Ancak biz çalışmamızda bu menkıbelerin ayrıntılarına değinmeyeceğiz.

2101. Özellikleri

Haydar Kaya, Hz. Ali'nin İslâm dini içinde Hz. Peygamberden sonra gelen ikinci kişi olduğunu, İslam dininin onun kahramanlığı ve parlak zekası sayesinde yayıldığını iddia eder. Baki Öz ise Hz. Ali'yi "Peygamber Muhammed'i madde ve manada temsil yeteneği bakımından en yüce kimse" olarak nitelendirir[123]. Hz. Ali 22 yıl boyunca Hz.

---

[116] Fırat, a.g.m., s. 55.

[117] Çıkar, a.g.m., s. 7.

[118] Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evlenmesi sonucu Hasan, Hüseyin ve Muhsin adlı erkek çocukları dünyaya gelmiştir. Ancak Muhsin horoz didiklemesi sonucu ölmüştür. Ayrıca Ümmü Gülsüm, Zeynep ve Rukiyye adlı üç kız çocukları olmuştur. Ceynep Hz. Ali'nin kardeşi Cafer'in oğlu Abdullah ile, Ümmü Gülsüm Hz Ömer ile evlendirilmiştir. Rukiyye ise genç yaşta vefat etmiştir. M. Necati Bursalı, *Hz. Fatıma-i Kübra*, İstanbul 1993, s. 89-117'den naklen. Faik Bulut, *Ali'siz Alevilik*, İstanbul 1998, s. 111.

[119] Baki Öz, "Hazreti Ali", *Cem*, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 6; Faik Bulut Hz. Ali'nin Hz. Fatıma sonrası yaptığı evliliklerinden ve cariyelerinden toplam 14 oğlu ile 17 kızının olduğunu belirtir.(Bulut, a.g.e., s. 114.)

[120] Hüseyin Bal, "Kırsal Toplumda Kerbela: Bir Soykırımı", *Cem*, VII/66 (Mayıs 1997), s. 51; Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 176; Rıza Zelyut Hz. Ali'nin camide değil şehri teftiş etmeye çıktığı esnada şehit edildiğini savunur. (Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir II, *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), s. 11.)

[121] Melek Muştu, "Camaltı Resimlerinde Alevi Motifler", *Cem*, VIII/73 (Ocak 1998), s. 54.

[122] Sadem Açıkgöz, "Hz. Ali ile İlgili Menkıbeler", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 40.

[123] Haydar Kaya, "Ali Hak İledir, Hak Ali ile", *Cem*, I/7 (Aralık 1991), s. 41; Baki Öz, "Hazreti Ali", *Cem*,XXXVI/119 (Mart 2002), s. 4.

Peygamber'e vahiy kâtibi olarak hizmet etmiştir. Kuran'ın iniş aşamalarını tümüyle gözlemlediği için iyi bir Kur'an yorumcusu ve değerlendiricisi olmuştur[124]. Hazreti Ali'nin bunlara ilaveten Tanrı'nın gizli sırlarına da mazhar olduğu[125] da iddia edilmiştir.

Bazi Öz, Hazreti Ali'nin pek çok eser yazdığını ancak bu eserlerin bir çoğunun 1055 yılında yanan Bağdat Şahpur Kütüphanesi'nde kül olduğunu belirtir[126]. Şerif Murtaza olarak bilinen Ebul Kasım Ali b. Ebu Tahir (966-1044)[127] Hz. Ali'nin şiirlerini "Divan"[128] olarak bir araya getirmiştir[129]. Rıza Zelyut bu şiirlerin Hz. Ali'nin en büyük didaktik şair olduğunu gösterdiği kanaatindedir[130]. Şerif Radi olarak bilinen Ebul Hasan Muhammed b. Ebu Tahir Ahmet el-Hüseyin b. Musa (970-1015)[131] ise Hz. Ali'nin nutuklarını, hutbelerini, özdeyişlerini, öğütlerini, mektuplarını, emirnamelerini, Nehc-ü'l Belağa[132] adıyla derlemiştir. Rıza Zelyut Hz. Ali'nin düşünce sistemi içinde dünya çapında görüşler ileri süren ve doğu kültürüne önemli katkıları olan bir düşünür olduğunu ileri sürmekte ve buna Nehcü'l Belağa isimli eseri kanıt olarak göstermektedir[133]. Baki Öz, Hz. Ali'nin edebiyatın yanı sıra bilim ve düşünce ile yakından ilgilendiğini, aklı ve akılcılığı ön plana çıkaran bir düşünce yapısını benimsediğini, ürünlerinin tamamının toplumsal, siyasal ve ahlakî içerikli olduğunu, ayrıca eserlerinde kişilik eğitimi yoluyla yeni bir insan ve toplum

---

[124] Öz, a.g.m., 4; a. mlf., "Bilim Adamı, Düşünür ve Edebiyatçı Olarak Hz. Ali II", *Cem,* XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 12.

[125] Hasan Meşeli, "Hz. Ali'nin Nurlu Yolu ve Günümüz Aleviliği", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 29.

[126] Öz, "Bilim Adamı, Düşünür ve Edebiyatçı Olarak Hz. Ali I", *Cem,* XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 15.

[127] İmamiye şiasının önemli müelliflerinden birisi olarak kabul edilir. Tam adı Ali b. Hüseyin b. Musa b. Muhammed b. İbrahim'dir. Hazreti Ali'nin torunlarındandır. Ömrünü Bağdat'ta geçirmiş olup nakiplikle uğraşmıştır. Kelam. edebiyat ve şiir alanlarında önde gelen isimlerden birisidir. (Hayreddin ez-Zirikli, el-*Alâm Kamusu Teracim,* Beyrut, 1992, IV, 278 v.d.)

[128] Eser Hazreti Ali tarafından söylendiği rivayet edilen manzum sözlerin Şerif Murtaza tarafından derlenmesiyle oluşmuştur. Kitap yakın dönemde Vedat Atila tarafından *Hazreti Ali Divanı* (İstanbul 1990) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserin önsözünde ant yayınları imzasıyla kısa bilgi verilmiştir. Buna göre *Hazreti Ali Divanı* 18.yüzyılda Müstakimzade Süleyman Efendi tarafından *Şerhu Divanı Ali* adıyla da şerhedilmiştir.

[129] Öz, a.g.m., s.15.

[130] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir II", *Cem,* VII/59 (Ekim 1996), *s.* 10.

[131] İmamiye Şiasının önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilir. Tam adı Muhammed b. Hüseyin b. Musa'dır. Hazreti Ali'nin torunlarındandır. Bağdat'ta yaşamıştır. (ez-Zirikli, el-*Alâm,* VI, 99.)

[132] Hazreti Ali'ye ait mensur sözlerin, vecizelerin, hutbelerin ve emirnamelerin Şerif Radi tarafından derlenmiş halidir. Eserin İbn Ebul Hadid Ebu Hamid İzzeddin Abdül Hamid (655-1257) tarafından *Şerh-u Nehcul Belağa* (Beyrut 1965) adıyla Arapça olarak yapılan şerhi meşhurdur. Eser, Abdülbakıy Gölpınarlı tarafından *Nehc-ül Belağa* adıyla Türkçe olarak neşredilmiştir. Gölpınarlı eserin takdim bölümünde Nehc'ül Belâğa'nın yetmişden fazla şerhinin olduğunu, bunlardan başka üç adet manzum, otuz yedi tane nesirle, kırk adet Farsça, beş adet Urduca, bir tane de Küçerat diliyle şerhinin olduğunu nakleder. (Ali b. Ebi Talip, *Nehc'ül Belağa,* haz. Abdülbakıy Gölpınarlı, Kum 1989, s. 13.); Bu eserin Hz. Ali'ye ait olmadığı şeklindeki görüş için bk. M. Yaşar Kandemir, "Ali", *DİA.*, II, 375.

[133] Öz, a.g.m., s. 15; Zelyut, a.g.m., s. 9.

yapısını amaçladığını ifade etmektedir[134]. Hz. Peygamberin mektuplarını da yazan Hz. Ali iyi bir hattattır. Atilla Fırat'a göre çeşitli kitaplıklarda Hz. Ali'nin eliyle yazılmış olarak gösterilen dokuz adet Mushaf bulunmaktadır[135]. Hz. Ali'nin vurgu yapılacak özelliklerinden birisi de ahlakıdır. Atilla Fırat Hz. Ali'nin tüm zamanların ahlak ve edep yönünden en tanınmış üstün karakterli insanlarından daha üstün olduğu kanaatindedir[136].

Hz. Ali kahramanlığı ile İslam Tarihinde yer aldığı gibi efsane haline de gelmiştir. Onun kahramanlığı mitolojik bir ulu varlığın işleri olarak anlatılmış, Hz. Ali ile beraber, atı Düldül ve kılıcı Zülfikar da olağanüstülük kazanmıştır[137]. *Cem Dergisi*'nde Hazreti Ali'nin askerî kişiliğini, savaşlardaki başarılarını anlatan makaleler de vardır[138]. Bu makalelerde Bedir, Uhud ve Hendek Savaşlarıyla başlayıp devam eden süreçle birlikte Hz. Ali'nin katıldığı bütün savaşlardaki başarıları anlatılmaktadır. Rıza Zelyut Hz. Ali'nin yalnızca büyük bir savaşçı olarak görülmesinin sakıncalarına dikkat çekerek bu özellikle anılmanın Hz. Ali'nin tarihteki öneminin ve bugüne yansıyan yönünün göz ardı edilmesine neden olacağını[139] savunur.

2102. Alevilikte İmamet-Hilafet Kavramları ve Hz. Ali'nin İmamlığı

Hz. Peygamber'in ölümünün ardından Hz. Ebubekir Halife seçilmiştir. Baki Öz, Halifelikle ilgili herhangi bir Kur'anî dayanağın olmadığını savunur. Ona göre din devletinin de Kuran'dan kaynaklanan İslami bir temeli yoktur. Kur'an Hz. Muhammed'in dışında kimseye devlet kurma ve yönetme yetkisi vermemiştir[140]. İmam ise Peygamberin vekili olup kitabı ve şeriatın hikmetlerini ve hükümlerini öğreten kimsedir. İmamet İslam'ın direği olduğu için Hz. Peygamberin bunu unutması, ümmetinin oyuna ve düşüncesine bırakması doğru değildir. Bunun için de sağlığında bir vasiyetname yazdırmak istemiş ancak sahabe arasında çıkan şiddetli münakaşa nedeniyle bu fikrinden vazgeçmiştir[141]. Halifeliğin Şiilik, İsmailîlik ve Alevilikteki karşılığının İmamlık olduğunu

---

134 a. mlf., "Bilim Adamı, Düşünür ve Edebiyatçı Olarak Hz. Ali I", *Cem*, XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 15.
135 Atilla Fırat, "Hazreti. Ali", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 55.
136 a.g.m., s. 54.
137 Zelyut, a.g.m., s. 9.
138 Öz, "Hz. Ali'nin Askersel Kişiliği", *Cem*, XXXVI/123 (Temmuz 2002), s. 18; Zelyut, a.g.m., s. 8-9.
139 Zelyut, a.g.m., s. 10.
140 Öz, "Alevilik ve Cumhuriyet", *Cem*, VI/60 (Aralık 1996), s. 44.
141 Seyyid Ali (Genci), "Halifelik ve Veda Hutbesi", *Cem*, IV/48 (Mayıs 1995), s. 55; Şia'nın aynı inancı paylaşması örneği olarak bk., Kâşif'ül Gıta, *Caferi Mezhebi*, çev. Abdulbakıy Gölpınarlı, Kayseri 1992, s. 48 v.d.

söyleyen Baki Öz imamlığın halifeliğe göre çok farklı niteliğe sahip olduğunu ifade eder. Ona göre İmamlık Hz. Ali ile başlar ve onun soyu ile devam eder. Öz, imamların her türlü kötülükten arınık, yani masum olduklarını, imamın bütün İslam dünyasında "dünyasal egemenlik hakkından ayrı olarak dünyanın en yüksek ruhani rehberlik yetkisini de taşıdığını", bu ruhani makamın, Hz. Ali'nin ve daha sonraları diğer imamların İslâm dininin batıni yanını bilen tek kimse olmalarından kaynaklandığını[142] belirtir. Alevilikteki İmam inancı "oniki imam inancı" başlığı altında ileride daha ayrıntılı olarak işlenecektir.

2103. Gadir-i Hum Olayı

Dergide Hz. Ali'nin imameti ile ilgili olarak ortaya konan tavır Hz.Ali'nin hakkının yendiği şeklindedir. Alevilerin Hz. Ali'nin hakkının yendiğini savunurken, delil olarak gösterdikleri önemli dayanaklardan birisi Gadir-i Hum olayıdır[143]. Dergi yazarlarının Gadir Hum olayını algılayış biçimi Şia ile aynıdır. Buna göre Gadir-i Hum[144] olayı şöyledir; Hz. Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadir-i Hum denilen yerde Hz. Ali'nin elini tutarak "ben kimin mevlası isem Ali'de onun mevlasıdır"[145] demiştir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve pek çok sahabe bu olaya şahit olmuş, hatta bazıları Hz. Ali'yi kutlamışlardır. Alevi yazarlara göre bu olayla Hz. Peygamber bütün Müslümanlara "Veli" olarak Hz. Ali'yi bırakmıştır[146]. Hamid Turan bu olayın yüz bin veya yüz yirmi bin civarında tanığının olduğunu, ancak bu insanların hiçbirisinin bu olayın ortaya çıkması için

---

[142] Öz, "Hz. Ali Yanlılığının Doğuşu", *Cem,* XXXVI/121 (Mayıs 2002), s. 25; İmamiyye şiasının aynı inancı paylaşması örneği olarak bk. Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletu'l-İ'tikadati'l- İmamiyye,* çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 1978, s. 104 v.d.

[143] Gadir-i Hum olayı Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce, ve Hâkim en-Nisaburi gibi Sünni muhaddislerin naklettikleri hadislerde geçmesine rağmen (Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadir-i Hum", *DİA*, XIII/ 279), İbn İshak (768)'ın *Sire*'si, Malik b. Enes (795)'in *Muvatta*'ı, Vakidi (822)'nin *Meğazi*'si, İbn Hişam (833)'ın *Sîre*'si, İbn Sa'd (844)'ın *Tabakat*'ı, Buhari (870)'nin *Sahih*'i gibi Ehl-i sünnet'in eski kaynaklarının birçoğunda yer almamaktadır. Ayrıca bu olayın anlatıldığı Sünni kaynaklardaki bilgiler Şii kaynaklardaki kadar teferruatlı değildir. (Hayati Aydın, *Gadirihum*, İstanbul 2001, s.22.)

[144] Gadir-i Hum, Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup çok yağmur yağması nedeniyle bataklık haline gelmiş ve zamanla terkedilmiş bir bölgedir. (Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadir-i Hum", *DİA*; XIII/ 279.

[145] Şia ve Ehl-i sünnet arasında bu hadisle ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaların çıkış noktasını "mevla" kelimesinin içerdiği anlam oluşturmaktadır.Bu kelimenin veliyyul emr (yönetici) anlamında mı yoksa dost, sevgili anlamında mı olduğu üzerinde yoğunlaşılmıştır. Kaynaklarda bu hadisin " Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" şeklindeki rivayetinin Sahih, Meşhur ve hatta Mütevatir olduğu nakledilir. (Aydın, a.g.e., s. 38, 39.)

[146] Baki Öz, "Hz Ali Yanlılığının Doğuşu", *Cem,* XXXVI/121 (Mayıs 2002), s. 25; Sadem Açıkgöz, "İslam'da Siyasi ve İctihadi Ayrılık Nasıl Doğdu ve Günümüze Kadar Nasıl Gelebildi", *Cem,* V/53 (Ekim 1995), s. 34.; Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir III", *Cem,* VI/61 (Aralık 1996), s. 70.

konuşmaya cesaret edemediğini sadece Ebu Eyyub El-Ensari'nin bu cesareti gösterdiğini iddia eder[147].

Baki Öz ise Gadir-i Hum olayını farklı bir rivayete dayalı olarak anlatır. Buna göre Hz. Peygamber Veda Haccından dönerken Gadir-i Hum'da Maide Suresinin 67. ayeti inmiş ve Allah, Peygamberden "kendisine indirileni bildirmesini" istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali'nin elini tutarak "ben kimin mevlası isem Ali'de onun mevlasıdır" diyerek Hz. Ali'nin velayetini duyurmuştur. Şii kanıya göre, Allah önceden Hz. Ali'nin velayetini istemiş ancak Hz. Peygamber tepkiler doğabilir ve dinden çıkmalar olur endişesi ile bunu gizlemiştir. Allah Teala bunun üzerine bu ayeti indirerek elçisinden Hz. Ali'ye ilişkin duyurusunu yerine getirmesini istemiştir[148]. Ancak Hz Ömer Hz. Peygamberden sonra Gadir-i Humdaki hadisi unutarak Hz. Ebubekir'e biat etmiş ve halkı da zorla biat ettirmiştir[149]. Hazreti Muhammed'e yakın gözükenler onun vefatının hemen ardından halifelik iddiasına girişmiş makam ve rütbe hırsları yüzünden Hz. Ali'nin yaş küçüklüğünü bahane ederek ona söz hakkı tanımamışlardır[150]. Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir'e altı ay sonra biat etmesinin nedeni de kendi hakkı olan halifeliğin elinden alınmasına bir hayli gücenmesidir[151].

2104. Hz. Ali Taraftarlığının Oluşumu

Baki Öz'e göre Hz. Ali taraftarlığı Hz. Peygamber döneminde ve onun bilgisi dahilinde başlamıştır. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren belirgin eğilimlerin başladığını savunan Öz, sahabe içerisinde farklı görüşler ortaya çıktığını, bunlar içerisinde Hz. Peygamberin yoluna karşı gizli veya açık farklılıklar sergileyenlerin olduğunu ancak Muhammedi çizgiye özden bağlı ve kendisinde özgünlük belirtisi olan görüşlerin de

---

[147] Hamid Turan, "Gadir-i Hum", *Cem,* V/57 (Ağustos 1996), s. 45. Ayrıca bk.. Abdulhuseyn Musevî Şerefuddîn, *el-Muraca'at*, s. 320. den naklen Adnan Demircan, *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı,* İstanbul 1996, s. 36, 38.

[148] Baki Öz, "Hz. Ali Yanlılığının Doğuşu", *Cem,* XXXVI/121 (Mayıs 2002), s. 25; Ayrıca bakınız (yazar da makalesinde bu kaynağı tavsiye etmiştir) Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 13-26, 146 v.d.

[149] Sadem Açıkgöz, "İslam'da Siyasi ve İctihadi Ayrılık Nasıl Doğdu ve Günümüze Kadar Nasıl Gelebildi", *Cem,* V/53 (Ekim 1995), s. 34.

[150] Hasan Çıkar, "Hazreti Ali", *Cem,* XXXVI/119. (Mart 2002), s. 9.

[151] Açıkgöz, a.g.m., s. 34; Gadir Hum ile ilgili farklı bir rivayet de *Sahih-i Müslim*'de bulunmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber Mekke ile Medine arasındaki Humm denilen bir su başında ayağa kalkarak bir sohbette buluduktan sonra kendisinin de bir beşer olduğunu ifade etmiş ve kendisinden sonra Kur'an'ı Kerim'e sımsıkı sarılmaya, ehl-i beytine de sahip çıkmaya teşvik etmiştir. Bu ikisini "iki ağır emanet" olarak ümmetine bırakmıştır. (Müslim, *Fadaili's Sahabe*, 36.)

bulunduğunu bunlardan birisinin önderliğini ise Hz. Ali'nin yürüttüğünü ifade eder. Hz. Ali'nin yürüttüğü, geliştirdiği çizgi ana çizginin paralelindedir hatta ana çizginin temsilcisidir. Bu çizgide olanlara bizzat Hz. Peygamber "Ali Şiası" adını vermiştir[152].

2105. Hazreti Ali Hakkındaki Ayet ve Hadisler

Dergide yaptığımız çalışma esnasında Hz. Ali ile ilgili olduğu iddia edilen pek çok ayet ve hadis ile karşılaştık. Çalışmamızda öncelikle Hz. Ali hakkında indiği söylenen ayetlere yer vereceğiz.

Atilla Fırat, İnsan suresinin tamamının ve 275'e yakın ayetin Hz. Ali hakkında olduğunu iddia eder[153]. Dergide ayrıca Ahzab 23,33,36, Araf 46, 49, 159, 196, Bakara 207, 269, 274, Beyyine 7, Casiye 21, Enfal 34, Enbiya 7,73, Furkan 54, Hakka 11,12, Hicr 9,72, İnsan 8, Kasas 61, Maide 54,55,67, Meryem 96, Mücadele 12, Mütaffifin 29, Nahl 42, Nisa 59,80, Rad 7, Secde 18, Şura 23, Tahrim 4, Tevbe 3,19. ayetlerin Hz. Ali hakkında indirildiği[154] ifade edilir. Hasan Meşeli de Hz. Ali hakkında pek çok ayetin indiğini Hz. Ali'nin 300 ayette Allah tarafından methedildiğini söyler[155]. Belirtilen ayetlerin Hz. Ali ile irtibatını kurmak veya bulmak zordur. Bir mukayese imkanı olması için adı geçen ayetlerin meallerini dipnotta verdik[156].

---

[152] Baki Öz, "Hz. Ali Yanlılığının Doğuşu", *Cem,* XXXVI/121) (Mayıs 2002), s. 24.

[153] Atilla Fırat, "Hazreti Ali", *Cem,* XXX/78 (Mayıs 1998), s. 55.

[154] Sadem Açıkgöz, "Tanrı ve Peygamberi Hz Ali İçin", III/26 (Temmuz 1993), s. 42; Hasan Meşeli, "Hazreti Ali- Allah'ın Aslanı- İlim Beldesinin Kapısı Müminlerin Emiri", *Cem,* I/7 (Aralık 1991), s. 39.

[155] Hasan Meşeli, "Hazreti Ali-Allah'ın Aslanı- İlim Beldesinin Kapısı-Mü'minlerin Emiri", Cem, I/7, *Cem,* (Aralık 1991), s. 39.

[156] Ayetlerin mealleri şöyledir: Mü'minlerden öyle erler vardır ki Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler; kimi adağını ödedi, kimi de beklemektedir; (verdikleri sözü) hiçbir şekilde değiştirmediler. (Ahzab 33/23), ...Ey Ehl-i Beyt (peygamberin ev halkı), Allah, yalnızca sizden kiri uzaklaştırıp tertemiz, pampak etmek istiyor. (Ahzab 33/33), Bununla beraber Allah ve Rasülü bir işe karar verdiği zaman, gerek inanan bir erkeğin, gerek inanan bir kadının kendilerine ait bir işte tercih hakları olamaz. Her kim Allah'a ve Peygamberine asi olursa açık bir sapıklık etmiş olur. (Ahzab 33/36), Artık iki taraf arsında bir perde ve A'raf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan bir takım kimseler bulunacaktır. Ümit etmekle birlikte henüz cennete girmemiş olan bu kimseler, cennetliklere "selam size" diye seslenmektedirler. (A'raf 7/46), Allah'ın kendilerini rahmetine erdirmeyeceğine dair yemin ettikleriniz şunlar mıydı? dedikten sonra berikilere dönüp: "Girin cennete size korku yok artık asla üzülmeyeceksiniz de" demektedirler. (A'raf 7/49), ("O Allah salih kullarının dostudur". Açıkgöz, a.y.) Evet Mûsa'nın kavminden bir topluluk vardır ki doğruya yöneltirler ve onunla hükmedip adalet gösterirler. (A'raf 7/159), Zira benim koruyucum o Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O, hep salih kullarına sahip çıkar. (A'raf 7/196), Yine insanlar arasında kimi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder. Allah ise kullarına çok şefkatlidir. (Bakara 2/207), Dilediğine hikmet verir. Hikmet verilene ise çok büyük bir hayır verilmiş demektir. Bunu ancak temiz akıllılar anlar. (Bakara 2/269), Mallarını gece gündüz harcayan kimselerin Rablarının yanında yalnız kendileri için mükafatları vardır. Onlara bir korku yoktur ve hiç üzülmeyeceklerdir.(Bakara 2/274), İman edip yararlı işler yapanlar ise bütün insanların en hayırlılarıdır. (Beyyine 98/7), Yoksa o kötülükleri yapıp duran kimseler, kendilerini iman edip iyi ameller yapan kimseler yapacağız,

Dergide Hz. Ali hakkında söylendiği iddia edilen pek çok hadis bulunmaktadır[157]. Bu hadislerin toplu olarak verildiği makalelerin çoğunda hadislerin kaynaklarına dair bilgi verilmemiştir. Biz çalışmamızda bu makalelerde en çok tekrar edilen hadislere yer vereceğiz;

hayatlarını ve ölümlerini bir tutacağız mı sandılar ? Ne kötü hüküm veriyorlar. (Casiye45/21), ("O'nun dostları ancak mütteki kimselerdir". Açıkgöz a.y.) ... O'nun hizmetine ehil olanlar, ancak Allah'tan korkup kötülüklerden kaçınanlardır. Lâkin çokları bilmez. (Enfal 8/ 34), Senden önce de biz sadece kendilerine vahiy gönderdiğimiz birtakım erkekler gönderdik; bilmiyorsanız haydi bilgisi olanlara sorun. (Enbiya 21/7), ("Onları (peygamber ve vasilerini) doğru yola götüren imamlar yaptık". Açıkgöz, a.y.)Ve hepsini emrimizle yol gösteren rehberler yaptık ve kendilerine hayırlı işler işlemeyi, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Hepsi bize kulluk eden kimselerdi. (Enbiya 21/73), Sudan bir insan yaratıp da ona bir soy ve hısımlık getiren O'dur. Rabbinin herşeye gücü yeter. (Furkan 25/54), Oysa biz o su kabardığı zaman sizi akan gemide taşıdık. Onu size bir ibret yapalım ve belleyici kulaklar bellesin diye. (Hakka 69/11,12), Şüphe yok ki Kur'an'ı Biz indirdik Biz herhalde onu muhafaza edeceğiz. (Hicr 15/9), ("Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile, yoksulu, yetimi ve esiri kendi öz canlarından daha üstün tutarlar". Açıkgöz, a.y.) Resülüm ömrüne yemin ederim ki, gerçekten onlar sarhoşlukları içinde ne halt ettiklerini bilmiyorlardı. (Hicr 15/72),Yoksula, yetime, esire seve seve yedirirler. (İnsan 76/8), Kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ona erişecek kimse, kendisine dünya hayatının geçici zevkini yaşatıp da sonra kıyamet gününde huzuruna celbedilecekler arasında olacak kimse gibi olur mu? (Kasas 28/61), Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onların yerine, kendisinin sevdiği,onların da kendisini seveceği, mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kafirlere karşı başları yukarıda, Allah yolunda savaşan, dil uzatanın kınamasından korkmayan bir kavim getirir. İşte o Allah'ın bir lütfudür ki onu dilediğine verir. Allah ihsanı bol olan, her şeyi bilendir.Sizin dostunuz önce Allah, sonra peygamberi, sonra namaza devam eden ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek zekat veren mü'minlerdir. (Maide 5/55,56), İman edip yararlı işler yapanlar ise, muhakkak Rahman onlar için bir sevgi verecek, gönüllere sevdirecektir. (Meryem 19/96), Ey iman edenler, peygambere gizli bir şey danışacağınız zaman, fısıltınızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için hem bir hayır hem de daha ziyade temizliktir. Fakat gücünüz yetmezse şüphe yok ki Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir. (Mücadele 58/12), Evet, o günah işleyenler, iman edenlere gülüyorlardı.(Mutaffifin 83/29), Onlar ki sabretmişlerdir ve hep Rablerine dayanırlar.(Nahl 16/42), ("İçinizden salihlere doğrulara emir sahiplerine (evliyayı umura) itaat, peygambere itaat, peygambere itaat Allah'a itaattır". Açıkgöz, a.y.) Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin, sizden olan yetkililere de. Sonra bir şeyde anlaşmazlığa düştünüz mü, hemen Allah'a ve Peygamberine arz edin onu, eğer Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanan mü'minler iseniz. Bu hem hayırlı hem netice itibariyle daha güzeldir. Kim Peygambere itaat ederse, Allah'a etmiş olur, kim de yan çizerse kendilerine seni gözcü göndermedik. (Nisa 4/59,80), O küfredenler diyorlar ki: " Ona Rabbinden bambaşka bir mucize indirilse ya" Sen ancak bir uyarıcısın; her kavmin bir yol göstericisi vardır. ("Her kavmin Allah'ın emirlerine davet eden bir peygamberi vardır". Açıkgöz, a.y.) (Ra'd 13/ 7), Öyle ya inanan kimse fasık olan gibi olur mu? (Secde 32/18), İşte bu müjdeyle Allah, iman edip iyi işler yapan kullarını müjdeliyor. De ki:" Buna karşın sizden yakınlıkta (yakınlara /akrabalıkta) sevgiden başka bir karşılık istemem." Her kim çalışır da güzellik kazanırsa ona orada daha fazla bir güzellik veririz; çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, çokca şükrün karşılığını verendir. (Şura 42/23), Eğer (ikiniz) Allah'a tevbe ederseniz, ne iyi; Çünkü ikinizin de kalpleri eğildi. Yok eğer peygambere karşı birbirinize arka çıkmaya kalkışırsanız haberiniz olsun ki, onun yardımcısı Allah'tır, Cebrail'dir ve dürüst mü'minlerdir.Onun arkasından da melekler ona arka çıkar. (Tahrim 66/4),Bir de Allah ve peygamberinden Hacc-ı Ekber gününde insanlara bir bildiridir ki, Allah da Peygamberi de müşriklerden kesinlikle uzaktır. Hem tevbe ederseniz, hakkınızda hayırlı olur. Eğer aldırmazsanız bilin ki, Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. Allah'ı ve Peygamberi tanımayanlara acı bir azabı müjdele.(Tevbe 9/3), Yoksa siz hacılara su temin etmeyi ve Mescid-i Haram'da umreciliği, Allah'a ve ahiret gününe inanıp da Allah yolunda cihad edenlerin işi gibi mi tuttunuz? Bunlar, Allah katında eşit olmazlar. Allah, zalimler güruhunu doğru yola iletmez. (Tevbe 9/19)

[157] Mustafa Oytan, "Ehl-i Beyt- Hz. Ali –Hz. Fatıma-Hasaneyn Hakkında Hadisler", *Cem*, V/50 (Temmuz 1995), s.43-45; Sadem Açıkgöz, "Tanrı ve Peygamberi Hz. Ali İçin", *Cem*, III/26 (Temmuz 1993), s.42; Atilla Fırat, "Hazreti Ali", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s.55; Abidin Özgünay, "Ali Veliyyullah", *Cem*, I/7 (Aralık 1991), s. 32-33; Haydar Kaya, "Ali Hak İledir Hak Ali İle", *Cem*, I/7 (Aralık 1991), s.43; Meşeli, a.g.m., s. 38.

Bu Alidir ki; nefsi nefsim, eti etim, kanı kanım, ruhu ruhumdur[158].

Ben ve Ali tek bir nuruz[159].

Ali bedenimde baş gibidir[160].

Halk içinde Ali, Kur'an'daki Kulhuvallah (İhlas) süresi gibidir[161].

Ya Ali sen Kâbe menzilesindesin[162].

Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur[163].

Ya Ali ben nebilerin sen velilerin hatemisin[164].

Adem Ruh ile beden arasında iken ben Peygamber Ali'de Emirul Mü'minin idi[165].

Hakk Ali iledir, Ali Hakk ile[166].

Ali Allah'ın ve bütün mü'minlerin velisidir (dostudur)[167].

Bana Peygamberlik (mucize), Ali'ye velilik (keramet) verildi[168].

Ali'nin yüzüne bakmak ibadettir[169].

Ali'yi seven beni sever, beni seven ise Allah'ı sevmiş olur[170].

Ali'yi ancak mü'min olanlar sever, münafıklar düşmanlık eder[171].

Ali'yi sevmek ibadettir[172].

Her Nebi için bir vasi vardır. Ali'de benim vasimdir[173].

Ya Rab! Sen şahid ol ve kim Ali'yi severse ona yardım et, kim ki fenalık ederse ona rahmet eyleme[174].

---

[158] Özgünay, a.g.m., s. 32.

[159] a.y.

[160] a.y.; Fırat, a.g.m., s. 55.

[161] Özgünay, a.g.m., s. 32; Hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ali Rıza Sabirî, *1001 Hadis Işığında İmam Ali*, çev. Musa Aydın, İstanbul 2004, s. 126-129.

[162] Özgünay, a.g.m., s.32; Fırat, a.g.m., s. 55. Hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sabirî, a.g.e., s. 175.

[163] Sadem Açıkgöz, "Tanrı ve Peygamberi Hz. Ali İçin", *Cem*, III/26 (Temmuz 1993), s. 42.

[164] Özgünay, a.g.m., s. 32.

[165] Açıkgöz, a.g.m., s. 42.

[166] a.y.; Hadisin farklı rivayetleri için bk. Sabirî, a.g.e., s. 161-164.

[167] Açıkgöz, a.g.m., s. 42.

[168] a.y.

[169] Mustafa Oytan, "Ehl-i Beyt- Hz. Ali –Hz. Fatıma-Hasaneyn Hakkında Hadisler", *Cem*, V/50 (Temmuz 1995), s. 43; Hadisin farklı rivayetleri için bk. Sabirî, a.g.e., s. 25-26.

[170] Haydar Kaya, "Ali Hak İledir Hak Ali İle", *Cem*, I/7 (Aralık 1991), s.43; Hadisin farklı rivayetleri için bk. Sabirî, a.g.e., s. 274-275.

[171] Kaya, a.g.m., s 43.

[172] a.y.

[173] Açıkgöz, a.g.m., s. 42.

[174] Özgünay, a.g.m., s. 32; Hadisin benzer bir rivayeti için bk. İmam Nesâî, *Hadislerle Hz. Ali*, terc. NaimErdoğan, İstanbul 1992, s. 82-85.

(Gadirhumda) Ben kimin Mevlası isem, işte bu Ali de onun mevlası, halifesidir.[175] (Tebük'de) Ya Ali, Harun Musa'ya ne ise, sen de bana öylesin (öyle olmak istemez misin?)[176].

Ben ilmin şehri, Ali ilmin kapısıdır[177].

Ya Ali, ben ağaç, sen dalı, Hasan ile Hüseyin de meyveleridir[178].

Ali ümmetimin en hayırlısıdır, kim bundan şüphe ettiyse kâfirdir[179].

Günümüzde Alevi kesim arasında Hz. Ali'yi tanrı sırrı olarak görüp bağlananlar ile evvel yaşamış bir din büyüğü olarak algılayıp bağlılık vurgusu yapmanın anlamsızlığını ifade edenlere kadar farklı pek çok bakış açısı vardır[180]. Ortaya çıkan heterojenik yapı nedeniyle Hz. Ali'nin tarihi şahsiyeti, düşünce yapısı ve inançları tarihi realiyete uygun olarak aktarılmamıştır. Bundan dolayı insanların zihinlerinde çok farklı, mitolojik ve "folklorik" bir Ali portresi ortaya çıkmıştır[181]. "Alevi evrenin merkezinde yer alan" ve Şamanist ögelerle de beslenen[182] bu folklorik Ali günümüzde sunulan Alevilikle de örtüşmektedir. Oysa "tarihi Ali, inancı ve dînî yaşayışı ile sünni yahut şii inanç ve düşünceyle örtüşen bir şahsiyet olarak ortaya çıkmaktadır"[183].

---

[175] Bu hadis Kettani'nin eserinde "ben kimin dostu isem Ali'de onun dostudur" şeklinde geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kettâni, *Mütevatir Hadisler*, trc. Hanifi Akın, İstanbul 2003, s.455-457; Nesâî, a.g.e., s. 66- 72.

[176] Sadem Açıkgöz, "Tanrı ve Peygamberi Hz. Ali İçin", *Cem*, III/26 (Temmuz 1993), s. 42. Hadisin değişik rivayetleri için bak. Nesâî, a.e., s.41. vd; Kettani, a.g.e., s. 457-458.

[177] Açıkgöz, a.g.m., s. 42; Hadis kütüb-i sitte içerisinde sadece Tirmizi (ö. 279/ 892)'nin Sünen'inde yer almaktadır. Bu hadisin uydurma. zayıf, hasen ve sahih olduğunu savunan dört ayrı muhaddis grubu mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bk. Seyit Avcı, "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapıdıdır Hadisi Üzerine" *Marife*, IV/3 (Kış 2004), s. 371-378.

[178] Açıkgöz, a.g.m., s. 42.

[179] a.y.; Hazreti Ali hakkındaki hadisler için ayrıca bakınız; İmam Nesaî, *Hadislerle Hz. Ali*, trc. Naim Erdoğan, İstanbul 1992; Şifahi geleneğe bağlı Alevi ve Bektaşilikte dinî ve ahlakî tasavvurların şekillenmesinde hadislerin önemli yer tuttuğu ancak hadis rivayet tekniklerinin hadisçilerin rivayet usullerine uymaması – senede yani hadisi aktarana yer vermeme ve mana ile rivayet- dolayısıyla literatürde bolca mevzu rivayetin bulunduğu konusunda bk. (Ahmet Yıldırım, "Alevi Bektaşi Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerlendirilmesi", *İslâmiyat*, VI/ 3 (Temmuz- Eylül 2003), s. 84.vd.)

[180] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanblu 1997, s. 81.

[181] Üzüm, a.g.e., s. 79.

[182] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 18.

[183] Üzüm, a.g.e., s. 80.

211. Hz. Fatıma

Hz. Fatıma, Hz. Peygamber'in en küçük kızıdır. Medine'ye hicretten birkaç sene sonra Hz. Ali ile evlenmiştir. Onu Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi sahabeler de istemiş ancak Hz. Peygamber kızını Hz. Ali'ye vermiştir[184].

Hazreti Fatıma hakkında indiği söylenen pek çok ayet ve Hazreti Peygamber'in söylediği rivayet edilen hadis vardır. Kasım Alcan, Hel'eta (Ğaşiye) ve Kevser Suresi ile Ahzab 33, Şura 23, ve Ali İmran 61. ayetlerin Hz. Fatıma hakkında nazil olduğunu iddia eder[185]. Alcan'ın Hz. Fatıma hakkında söylendiğini iddia ettiği hadisler ise şöyledir;

Fatıma, bedenimin bir parçasıdır; Onu gazaba getiren, beni gazaplandırmış olur.

Ey Fatıma, Allah senin hoşnutluğunla hoşnut olur, senin gazabınla gazaba gelir.

Cennet kadınlarının en üstünleri, Hüveylid kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fatıma, İmran kızı Meryem ve Firavun'un zevcesi Muzahim kızı Asiye'dir[186].

Bektaşi dergahlarında mürşidin postunun sağında bulunan ocak Hz. Fatıma'yı temsil eder. Bütün nikah dualarında adı geçer. Ayrıca Alevi Bektaşi edebiyatında çeşitli renk ve kokuların Ehl-i Beyt'ten birini sembolize ettiği inancı vardır ki siyah renk ve nar kokusu Hz. Fatıma'yı temsil etmektedir[187].

212. Hz. Hasan

Oniki imamın ikincisi olan Hz. Hasan hicretin üçüncü yılında Ramazan'ın ortasında Medine'de doğmuştur. Rivayete göre adını Hz. Peygamber koymuştur. Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kişidir[188]. Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra pek çok insan ona biat etmiş ancak Muaviye de Halifeliğini ilan edince Hz. Hasan çatışmalara son vermek için halifeliğinden feragat etmiştir. Daha sonra zehirlenerek öldürülmüştür[189].

213. Hz. Hüseyin

Alevilerin Hazreti Ali'den sonra kutsal nitelikler atfettiği ikinci isim Hz. Hüseyin'dir. Hz. Hüseyin'e değer verilmesinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan birisi onun

---

[184] Hasan Çıkar, "Hazreti Fatıma I", *Cem,* XXXVI/122 (Haziran 2002), s. 41,43.

[185] Kasım Alcan, "Hz. Fatıma'nın Doğumu", *Cem,* VI/60 (Kasım 1996), s. 56-57.

[186] Alcan, a.g.m., s. 57; ayrıca bak. Ayetullah İbrahim Emini, *Örnek İslam Kadını Hazreti Fatıma (a.s.),* trc. Fahrettin Altan, Seyyid Seccad Huseyni, 1992

[187] Emine Şeyma Usta, "Halk Edebiyatında Fatıma Ana", *Cem,* VIII/73 (Ocak 1998), s. 45.

[188] Çıkar, "Hazreti Hasan I", *Cem,* XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 9.

[189] Hüseyin Bal, Kırsal Toplumda Kerbela; Bir Soykırımı", *Cem,* VII/66 (Mayıs 1997), s. 51.

Hz. Ali'nin oğlu ve Alevilerin Ehl-i Beyt kabul ettikleri dört kişiden birisi olmasıdır. Diğer neden ise Hz. Hüseyin'in Yezid karşısındaki mücadelesi ve Kerbelâ'da boyun eğmeyerek şehid olmasıdır. Zaten *Cem Dergisi*'nde Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesine sıkça vurgu yapılır. Kerbelâ olayı enine boyuna ve menkıbelerle anlatılır[190]. Bu menkıbelerin ana temasını Cebrail'in Hz. Peygamber'i torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in nasıl öleceği konusunda bilgilendirmesi oluşturur[191].

Küfeliler, Hz Hüseyin'i kendilerine lider olması talebiyle Küfe'ye davet etmiş; bu maksatla yola çıkan Hz. Hüseyin dönemin halifesi Yezid b. Muaviye'nin kuvvetleri tarafından yolu kesilerek Kerbelâ'da şehid edilmiştir. Hz. Hüseyin ile Yezid'in çekişmesinin nedeni Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmemesidir. Oysa Hz. Hüseyin gibi önceleri Yezid'e karşı çıkanlar çeşitli menfaatler karşılığında bu mücadeleden vazgeçmişlerdir[192]. 10 Ekim 680 tarihinde gerçekleşen bu olay Peygamber soyuna düzenlenen bir katliam[193] olarak nitelendirilmiştir. Hüseyin Bal, Kerbelâ olayını iki nedene bağlamaktadır. Birincisi Kureyş Kabilesinin içindeki egemenlik mücadelesi ikincisi ise halifenin kim olması gerektiği noktasındaki problemlerdir[194].

Kerbelâ olayının İslam tarihinin en önemli olayı olduğunu savunan Cahit Tanyol'a göre bu olay gerçekleşmemiş olsaydı, İslamiyet bir din olmaktan ziyade teokratik bir devlet olarak, bir Müslüman Roma'sı olarak tarihe geçerdi[195]. Niyazi Öktem Hz. Hüseyin'in şehid olmasıyla başa gelen Emevilerin Bizans Sarayını aratmayan bir hanedan oluşturduğunu savunur[196]. Ali Ağa Varlık, Hıristiyanlığın günümüze ulaşmasının nedeninin Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi, İslam dininin bu günlere ulaşabilmesinin nedeninin de Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi olduğunu belirtir[197].

Aleviler Kerbelâ olayını iki temelde algılamışlardır. Birisi ilkesel, diğeri ise insanîdir. İlkesel temelde Kerbelâ olayı yetmiş iki şehidin ölümleri pahasına direnmeleri ile

---

190 Hakkı Saygı, "İmam Hüseyin'in Şehid edildiği Gün", *Cem*, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 10; Abidin Özgünay, "Yazılı Metinlerde Hz. Hüseyin'in Şehadeti ve Kesik Başı", *Cem*, II/14 (Temmuz 1992), s. 3; Hasan Meşeli, "Hz. İmam Hüseyin'i Kerbelâ'da Şehit Edenler ve Onu Bırakıp Kaçanlar", *Cem*, V/49 (Haziran 1995), s. 36.

191 Doğan Türkdoğan, "Kerbelâ Hz. Hüseyin'in Kaderi'miydi?", *Cem*, XXXII/100 (Nisan 2000), s. 21.

192 Meşeli, a.g.m., s. 36.

193 Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir III", *Cem*, VI/61 (Aralık 1996), s. 68.

194 Hüseyin Bal, "Kırsal Toplumda Kerbela; Bir Soykırımı", *Cem*, VII/66 (Mayıs 1997), s. 48.

195 Cahit Tanyol, "Hz Hüseyin ve Kerbelâ", *Cem*, V/49 (Haziran 1995), s. 6.

196 Niyazi Öktem, "Sufiliğin Doğuşu", *Cem*, II/17 (Ekim 1992), s. 9.

197 Ali Ağa Varlık, "Kerbela Olayı Unutulamaz", *Cem*, III/25 (Haziran 1993), s. 43.

yakılan ahlâk meşalesini, insani temelde ise insanlık adına verdikleri sınavı ve acıyı ifade eder[198]. Kerbelâ katliamından erkek olarak yalnızca 23 yaşındaki Aliyyul Asgar kurtulmuştur. Onun sağ kalma nedeni ağır hasta olmasıdır. Onun haricinde 23'ü Hz. Hüseyin'in ev halkından ve akrabalarından olan 72 kişi şehid edilmiştir[199]. Hayrın ve şerrin kavgası olarak[200] nitelenen Kerbelâ olayı Rıza Zelyut'a göre İslâm içerisindeki ayrılığı doruk noktasına çıkarmıştır[201]. Niyazi Öktem de Kerbelâ olayının Alevi muhalefetinin simgesi olduğunu[202] belirtir. Kerbelâ faciası İslâm tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi o güne kadar siyasi bir özellik taşıyan Hz. Ali taraftarlığının dînî bir hüviyet kazanmasına da neden olmuştur[203].

2130. Hz. Hüseyin'in Kızları

Adil Ali Atalay Bizans dönemine ait bir menkıbe anlatır. Menkıbede Hz. Hüseyin'in iki kızı Bizans'ta köle pazarında satılıp manastıra konulur. Bizans İmparatorunun kızı Katherina ile birlikte kalırlar. Aralarındaki samimiyet neticesinde Katherina Müslüman olup Sıdıka ismini alır. O, Hz. Hüseyin'in bu kızlarının Sümbül Efendi Camii'nin önünde medfun olduklarını, II.Mahmut'un bu mezarlar üzerine açık bir türbe yaptırdığını da iddia eder. Yine Atalay'ın verdiği bilgiye göre İstanbul'a gelen Aleviler bu mekanı bir ağlama duvarı, bir Kerbelâ gibi görürler[204].

214. Diğer

2140. Ahmet Yesevi

Doğu Türkistan'da Aksu Sancağına bağlı Sayram yöresinde doğmuştur[205]. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Dergide ölüm tarihi ile ilgili olarak ta farklı bilgiler

---

[198] Abidin Özgünay, "Kerbelâ Mezalimi ve Alevilik-Sünnilik", *Cem*, III/25 (Haziran 1993), s. 5.

[199] a. mlf., "Yazılı Metinlerde Hz. Hüseyin'in Şehadeti ve Kesik Başı", *Cem*, II/14 (Temmuz 1992), s. 3; Cemal Şener'e göre Kerbelâ katliamından sadece Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin, oda hasta yatağında yattığı için kurtulmuştur. (Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 42.)

[200] Ali Rıza Uğurlu, "Muharrem Ayı ve Orucu", *Cem*, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 19.

[201] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir III", *Cem*, VI/61 (aralık 1996), s. 68.

[202] Niyazi Öktem, "Politika Anlayışı Açısından Kerbelâ", *Cem*, V/49 (Haziran 1995), s. 9.

[203] Cemal Sofuoğlu, Avni İlhan, *Alevilik- Bektaşilik Tartışmaları*, İstanbul 1997, s. 75.

[204] Adil Ali Atalay, "İmam Hüseyin'in Kızları Çifte Sultanlar", *Cem*, XXX/79 (Haziran 1998), s. 54.

[205] Mehmet Şimşek, "İlk Türk Mutasavvıf, Tarikat Kurucusu, Türk Dünyasının Ulusu, Hoca Ahmet Yesevi, *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 21; Abidin Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem*, III/34 (Mart 1994), s. 64; Baki Öz, "Ahmet Yesevi Alevi midir?", *Cem*, XXX/84 (Kasım 1998), s. 39.

verilmiştir. Hüseyin Bal 1167 ve 1193 tarihlerini verirken[206] Baki Öz ve Abidin Özgünay Ahmet Yesevi'nin 1166 yılında vefat ettiğini söylerler[207]. Babası Şeyh İbrahim annesi ise Ayşe Hatundur. Küçük yaşta babasını kaybettiği için Yesi şehrine dayısının yanına göçmüştür. Yesevi adı bu kentten gelmektedir.

İlk eğitimlerini Arslan Baba ve Hanefi bilginlerinden Hemedanlı Hoca Yusuf'tan alır[208]. Arap bilimlerini ve Fars Edebiyatını öğrenmesine rağmen Türkçe'yi kullanan Ahmet Yesevi *Divan-ı Hikmet*'teki şiirlerini hep Türkçe olarak kaleme alır[209]. O, Kur'an, hadis ve sünneti, İslami düşünce ve tasavvufu hece vezinli dörtlükler ile anlatır ve bunlara da hikmet adını verir[210].

Ahmet Yesevi'nin kurduğu ve kendi adını taşıyan Yeseviye tarikatı Anadolu'ya kadar uzanmışsa da[211] Anadolu'da 13. yüzyılda Haydarilik içerisinde eritilmiştir. 14. yüzyılda ise artık Yesevilikten söz edilemezse de Ahmet Yesevi'nin fikirleri Haydarilik içerisinde sürmüş ve Bektaşiliğe geçmiştir[212]. Ahmet Yesevi de İslam tarikatlerindeki geleneğe uyarak daha hayattayken pek çok bölgeye halifelerini göndermiştir[213]. Ali Sümer Ahmet Yesevi'nin dünyanın dört bir yanında doksan dokuz bin müridinin olduğunu iddia eder[214].

Ahmet Yesevi ile ilgili tartışmaların en ilginci onun Sünni olup olmadığıdır. Baki Öz, Ahmet Yesevi'nin Sünni olarak nitelendirilmesinin Alevi inanç ve kültüründeki erozyonun bir sonucu olduğunu iddia eder[215]. Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'te Hz. Ali'den hiç söz etmediğini söyleyen Firuzan Husrev Tökin ise onun sünni olduğu[216] kanısındadır. Aynı görüşü paylaşan Nejat Birdoğan Ahmet Yesevi'nin koyu Sünni bir öğretmenden öğrenim gördüğünü kendisinin de hocası gibi hanefi bilgini olduğunu[217]

---

206 Hüseyin Bal, "Anadolu'nun Aydınlanmasında Hacı Bektaş Veli", *Cem*, XXX/81 (Ağustos 1998), s. 41.
207 Öz, a.g.m., s. 39; Özgünay, a.g.m., s. 64.
208 Özgünay, a.g.m., s. s. 64.
209 Şimşek, a.g.m., s. 22.
210 Ömer Uluçay, "Ahmet Yesevi'nin Türkleri İslama Davet Yöntemi, Barış, Hoşgörü ve Aşk", *Cem*, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 50.
211 Şimşek, a.g.m., s. 22.
212 Öz, a.g.m., s. 40.
213 Özgünay, "Adan Z'ye Alevilik", *Cem*, III/35 (Nisan 1994), s. 61.
214 Ali Sümer, "Bektaşilikte Babailik", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 70.
215 Öz. a.g.m., s. 38.
216 Firuzan Hüsrev Tökin, "Hacı Bektaş Veli", *Cem*, I/3 (Ağustos 1991), s. 36.
217 Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanblu 1994, s. 94.

savunur. Olaya farklı bir açıdan yaklaşan Muharrem Naci Orhan da Sünnilerin Ahmet Yesevi'ye Şeyh Ahmet Yesevi dediklerini oysa Alevi çevrelerin Şah Ahmed-i Yesevi veya Şah Ahmet Dede dediklerini söyleyip çeşitli kaynaklara dayanarak Ahmet Yesevi'nin Heterodoks (Alevi) olduğunu ispat etmeye çalışır[218]. Alevi yazarların Ahmet Yesevi'nin Alevi olduğunu ispatlama nedenlerinin başında Menakıbnamelerin ve velayetnamelerin Hacı Bektaş Veli'yi Ahmet Yesevi'nin halifesi olarak göstermesi gelmektedir.

Ahmet Yesevi ile ilgili olarak tartışılan bir başka konu da onun oniki imamın sekizincisi olan İmam Rıza'dan icazet alıp almadığıdır. Baki Öz 1166 yılında ölen Ahmet Yesevi'nin kendisinden 348 yıl önce vefat eden İmam Rıza'dan (765-818) "icazet almasının" mümkün olmadığını belirtir. Ona göre aralarındaki bu ilişki inanç bağından kaynaklanan bir ilişkidir[219].

2141. Hacı Bektaş Veli

2150. Hayatı

Asıl adı Mehmet[220]olup Horasan'ın Nişabur kentinde dünya gelmiştir. Doğum tarihi olarak 1248[221] ve 1210[222] yılları da verilmesine rağmen üzerinde en çok yoğunlaşılan tarih 1209[223] dur. Babası Seyyid İbrahim Sani, Annesi Hatem Hatundur. Hacı Bektaş Veli'yi Ahmet Yesevi'nin halifelerinden olan Lokman Perende'nin yetiştirdiği belirtilmiştir[224]. Ancak Nejat Birdoğan ve Rıza Yörükoğlu bu görüşe katılmaz[225].

Velayetname Hacı Bektaş Veli'nin soyunu yedinci İmam Musa Kazım'ın oğlu İbrahim Mükerrem Mucap aracılığı ile oniki imamlara ve dolayısıyla Hz. Ali yoluyla Hz. Peygamber'e bağlar[226]. Bu iddia günümüzde tartışma konusu olmuştur. Alevi yazarlardan

---

[218] Muharrem Naci Orhan, "Şah Ahmet-i Yesevi", *Cem,* III/27 (Ağustos 1993), *s.* 13.

[219] Abdülbakıy Gölpınarlı, "Velayetname", İstanbul 1958, s. 14' den naklen, Baki Öz, "Ahmet Yesevi Alevi midir?" *Cem,* XXX/84 (Kasım 1998), s. 39.

[220] Mehmet Yardımcı, "Aşıkların Dilinde Hacı Bektaş Sevgisi", *Cem,* XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 36.

[221] Ali Sümer, "Hacı Bektaş'a Selam", *Cem,* V/51 (Ağustos 1995), s. 9.

[222] Lütfi Kaleli, "Hacı Bektaş Veli ile Mevlana ve Yunus İlişkileri", *Cem,* I/4 (Eylül 1991), *s.* 51.

[223] Kaleli, a.g.m. s. 51; Adil Ali Atalay, "Hacı Bektaş; Dün, Bugün", *Cem,* XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 44; Firuzan Husrev Tökin, "Hacı Bektaş Veli", *Cem,* I/3 (Ağustos 1991), s. 25; *Cem,* "Serçeşme", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 37.

[224] Yardımcı a.g.m., s. 36; Atalay, a.g.m., s. 44.

[225] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik,* İstanbul 1994, s. 76-77; Rıza Yörükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır/ Tarihte ve Günümüzde Alevilik,* İstanbul 1990, s. 172.

[226] Vilâyet-Name, nşr. Abdülbakıy Gölpınarlı, İstanbul 1995, s. 1.; Hüseyin Bal, "Anadolu Aydınlanmasında Hacı Bektaş Veli", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 41; Muharrem Naci Orhan, "Hz. Hacı Bektaş-ı

bir kısmı Hacı Bektaş Veli'nin Hz Peygamberle aynı soydan gelmiş olmasının tarihsel verilerle doğrulanamadığını iddia ederler. Onlara göre bu iddia Hacı Bektaş Veli'yi sevip kutsal sayanlarca ona seyyidlik verilmesi amacıyla ortaya atılmıştır[227].

Dergide Hacı Bektaş Veli'nin çocukluğuna dair pek çok menkıbe anlatılır. Bu menkıbelerin kaynağı velayetnamelerdir ve bunlar genellikle onun kerametlerini ortaya koymaktadır. Menkıbelerde Hacı Bektaş Veli'nin Hz. Peygamber'den zahir ilmini ve Hz. Ali'den de batın ilmini aldığı iddia edilir[228]. Hacı Bektaş Veli Lokman Perende'den tasavvuf dersleri aldıktan sonra Mekke'ye giderek hac yapmış sonra Medine'ye geçmiş ve bir müddet burada kalmıştır[229]. 1270-1281 tarihleri arasında Halep, Maraş ve Elbistan yolunu takip ederek[230] Anadolu'ya gelip Sulucakarahöyük'e yerleşen[231] Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geliş nedeni ve şekli ile ilgili olarak da pek çok menkıbe anlatılmaktadır. Bunlardan en çok yazılanı Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya göklerin üst katından indiği[232] veya bir güvercin[233] şeklinde geldiğidir. Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya müridi olduğu Baba İlyas ile birlikte gelmiştir. Bu sırada başlayan Babai ayaklanması Anadolu'da kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Hacı Bektaş Veli kardeşi Menteş'in de öldürüldüğü Babai ayaklanmasında bizzat yer almış ancak bu savaşların ardından bir süre izini kaybettirmiştir[234]. Burhan Kocadağ, kardeşi Menteş'in öldürülmesi dolayısıyla o dönemin yöneticilerinin Hacı Bektaş-ı Veli'yi aramış olma ihtimalinden bahsederek Hacı Bektaş-ı Veli'nin kendisine bir zarar gelmemesi için önce vaktiyle Hıristiyanların sığındıkları ve ibadetlerini yaptıkları (yer altı şehirlerinde)[235] Ürgüp-Avanos-Sineson köyünde (Nevşehir çevresi), daha sonra da Sulucakarahöyük mezresinde, günümüzde Çilehane denilen delikli taşın bulunduğu dağdaki küçük mağarada, bir süre gizlendiğini,

---

Veli", *Cem,* III/28 (Eylül 1993), s. 9; Rüştü Şardağ, *Her Yönü ile Hacı Bektaş Veli ve Yepyeni Eseri Besmele Açıklaması*, İzmir 1985, s. 70.

[227] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 94-95; Birdoğan, a.g.m., s. 96- 97.

[228] Atilla Fırat, "Hünkar Hacı Bektaş Veli'den Pir Sultan Abdal'a", *Cem,* III/28 (Eylül 1993), s. 18, 19; Bal, a.g.m., s. 41.

[229] Hakkı Saygı, "Bizim İnancımızda Senlik Benlik Yoktur", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 19.

[230] Abdulkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik- Bektaşilik*, Ankara 2002, s. 39.

[231] Sulucakarahöyük bugün Nevşehir il sınırları içerisindedir; Hakkı Saygı, a.g.m, s. 19; Ali Sümer, "Hacı Bektaş'a Selam", *Cem,* V/51 (Ağustos 1995), s. 9.

[232] İsmet Zeki Eyüboğlu, "Hacı Bektaş Veli'de İnsan Sevgisi", *Cem,* VII/70 (Eylül 1997), s. 21.

[233] Veliyettin Ulusoy, "Alevilik-Bektaşilik", *Cem,* XXXV/115 (Kasım 2001), s. 11.

[234] Irene Melikoff, "Bir Araştırmanın Aşamaları, Alevi-Bektaşi Sorunu", çev. İlhan Cem Erseven, *Cem,* XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 18.

[235] Kutluay Erdoğan, *Alevilik- Bektaşilik*, İstanbul 1993, s. 16.

ortam yatıştıktan sonra ortaya çıkıp Horasan Erenlerini etrafına topladığını[236] belirtir. Irene Melikoff ise Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakarahöyük'te görünmeden önce kendisini kabul eden Çepni aşireti arasında bir derviş olarak yaşamını sürdürdüğünü[237] ifade eder. Buna karşı Ali Sümer Evliya Çelebi'den nakille Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya 300 Horasan eri ile geldiğini[238] anlatır. Hüseyin Bal da Velayetnamede Hacı Bektaş Veli'ye bağlanan Hıristiyan din adamlarından bahsedildiğini aktarır[239]. Onun Anadolu'ya geliş nedeni ise Moğol saldırıları, ayaklanmalar ve çarpışmalarla bozulan birliği yeniden sağlamak, insanların yıpranan manevi duygularını sağlamlaştırmak olarak[240] ifade edilir.

Hacı Bektaş Veli kendisi bir tarikat kurmamıştır. Balım Sultan Hacı Bektaş Veli'den sonra Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş Veli adına Bektaşilik tarikatını kurmuştur[241]. Irene Melikoff ise Bektaşilik tarikatını Hacı Bektaş Veli'nin manevi kızı veya eşi olan Kadıncık Ana'nın kurduğunu iddia eder[242].

Hacı Bektaş Veli'nin evlenip evlenmediği konusunda da fikir ayrılığı vardır. Bektaşilerden bir grup onun evlendiğini ve soyunun devam ettiğini, diğer bir grup ise evlenmediğini ve soyunun devam etmediğini ancak Bektaşiliğin soy ile değil "yol" ile devam ettiğini söyler[243]. Bektaşi Dedebalarından Bedri Noyan ve Haydar Ercan Hacı Bektaş-ı Veli'nin hiç evlenmediğini ve bel evladı olmadığını savunurlar[244]. Hacı Bektaş Veli'nin evlendiğini savunanlar onun Kadıncık Ana olarak bilinen Fatma Nuriye Hanım[245] ile evlendiğini ve Seyit Ali isimli bir çocuğunun olduğunu[246] iddia eder. Mehmet Eröz

---

236 Burhan Kocadağ, "Hünkar Hacı Bektaş Veli'yi Anarken", *Cem,* XXXV/112 (Ağustos 2001), s. 29.

237 Melikoff, a.g.m., s. 18.

238 Ali Sümer, "Hacı Bektaş'a Selam", *Cem,* V/51 (Ağustos 1995), s. 10.

239 Hüseyin Bal, "Anadolu Aydınlanmasında Hacı Bektaş Veli", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 43.

240 Ömer Uluçay, "Pir Sultan Dilinde Hünkar Hacı Bektaş Veli", *Cem,* VII/69 (Ağustos 1997), s. 22; Adil Ali Atalay, "Hacı Bektaş; Dün Bugün", *Cem,* XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 44; Sümer, a.g.m., s. 10.

241 Uluçay; a.g.m., s. 22; Firuzan Husrev Tökin, "Hacı Bektaş Veli", *Cem,* I/3 (Ağustos 1991), s. 36; Şener, a.g.e., s. 93.

242 Melikoff, a.g.m., s. 18.

243 Abdulkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevilik- Bektaşilik,* Ankara 2002, s. 39.

244 Haydar Ercan, "İşte Bektaşilerin Yeni Dedebabası; Derman Meydanda Meydanda", röp. Murat Küçük, *Cem,* VIII/75 (Şubat 1998), s. 18.

245 Hacı Bektaş Veli'nin eşi olduğu söylenen Kadıncık Ana İdris Hoca adlı birinin hanımı olarak da zikredilir. Rivayete göre Kadıncık Ana Hacı Bektaş Veli'nin burnundan akan kanı içmiş ve hamile kalmıştır. Bundan dolayı Kadıncık Ana Hacı Bektaş Veli'nin eşi değil nefes evladı olarak da zikredilir. (Şener, a.g.e., s. 92.)

246 Haydar Ulusoy, "Hacı Bektaş Veli Hz. Alevilik-Bektaşilik", *Cem,* II/18 (Kasım 1992), s. 25; Rıza Yörükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır/ Tarihte ve Günümüzde Alevilik,* İstanbul 1990, s. 184-188; Sezgin, a.g.e., s. 39.

Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş Veli'nin manevi kızı, çocuklarının da Hacı Bektaş Veli'nin manevi evlatları olduğunu söyler[247].

Hacı Bektaş Veli'nin ölüm tarihi konusunda da görüş birliği yoktur. Onun 1271[248], 1332[249] veya 1337 yılında öldüğü söylenir[250]. Ethem Ruhi Fığlalı Hacı Bektaş Veli'nin 1209-1210 yılında doğup 1270-1271 yılında vefat ettiği şeklindeki tespitin isabetli olduğunu ifade eder. Yine ona göre Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili tartışmanın esas nedeni onun Yeniçeri ocağı ile irtibatlandırılmasını sağlamak ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda hisse sahibi yapmaktır[251].

2151. Eserleri

Makalât: "Hacı Bektaş Veli'nin bu gün elimizde bulunan en tanınmış ve en hacimli eseridir"[252]. Aslı Arapça'dır. İlk kez Molla Sadreddin (Said Emre) tarafından[253] Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu mensur tercümeden başka bir de manzum tercüme vardır ki o da 15. yüzyılın başında Hatipoğlu Muhammed tarafından yapılmıştır. Esad Coşan mensur tercümenin tenkitli neşrini eksik Arapça nüshanın Türkçe ilavesi ile birlikte yapmıştır[254]. Ayrıca Hüseyin Özbay Esad Coşan'ın bu çalışmasını sadeleştirerek yayınlamıştır[255]. İlyas Üzüm *Makalât*'ın Hacı Bektaş Veli'ye aidiyetini şüpheli bulur[256].

Kitab'ul Fevaid: Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i örnek alınarak Farsça yazılmış bir eserdir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmında bulunan nüshası *Hazreti Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin Vasiyetnamesi (Kitabu Fevâid)* (1959) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir[257].

---

247 Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara 1999, s. 60.

248 Adil Ali Atalay, "Hacı Bektaş; Dün Bugün", *Cem*, XXXI/92 (Ağustos 1999),s. 44; Lütfi Kaleli, "Hacı Bektaş Veli ile Mevlana ve Yunus İlişkileri", *Cem*, I/4 (Eylül 1991), s. 51.

249 Ali Sümer, "Hacı Bektaş'a Selam", *Cem*, V/51 (Ağustos 1995), s 9.

250 Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 140.

251 a.e., s. 140- 142.

252 a.e., s. 158.

253 Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 88; Mehmet Yaman, *Makaalât ve Müslümanlık*, İstanbul 1985, s. 7.

254 Hacı Bektaş Veli, *Makalât*, nşr. Esad Coşan, İstanbul ts.

255 a.mlf., *Makalât*, Prof. Dr. Esad Coşan'ın tenkitli neşrinden sad. Hüseyin Özbay, Ankara 1990.

256 İlyas Üzüm, "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı, Alevilik-Caferilik İlişkisi ve İlişkisizliği", *İslâmiyat*, VI/3 (Temmuz- Eylül 2003), s. 132.

257 Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 159.

Şerh-i Besmele: "Manisa Kütüphanesi 3536 numarada kayıtlı ve *Kitab-ı Tefsir-i Besmele ma'a Makalât-ı Hacı Bektaş Rahmetullah* başlığını taşıyan bu eser 1422 yılında Cafer b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir". Yirmi yedi sayfa tutarındaki bu eseri Rüştü Şardağ ilmi kaidelere bağlı kalmaksızın yayınlamıştır[258].

Bunların dışında da Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen çeşitli eserler vardır. Bu eserlerden birisi olan *Fatiha Tefsiri* asıl nüshası Tire'de iken kütüphanenin yanması üzerine günümüze ulaşamamıştır[259]. Diğer bir eser olan *Şathiyye* iki sayfadır.1680 yılında Enverî mahlaslı Hurufî ve Nakşî bir müellif tarafından nazım ve nesir karışık olarak *Tuhfetu's Sâlikîn* adıyla Türkçe şerh edilmiştir[260]. Ayrıca *Makalat-ı Gaybiyye*, *Kelime-i Ayniye ve Ussul Hakika* gibi bazı eserlerin de Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu iddia edilmiştir[261].

Hacı Bektaş Veli tarafından yazıldığı iddia edilen şiir, nefes ve deyişler de önemli bir birikim oluşturmaktadır. Ancak bu birikim zamanla kültürel erozyona uğramış ve Hacı Bektaş'ın söylemediği sözler onun ağzından çıkmış gibi değerlendirilmiştir. Mesela Nejat Birdoğan Alevi camiaya ait pek çok kitapta geçen ve Hacı Bektaş'a ait olduğu söylenen "Hararet nardadır sacda değildir/ Dervişlik baştadır tacda değildir/ Hakkı arar isen ademde ara/ Irak'da Mekke'de Hac'da değildir" şeklindeki dörtlüğün Kaygusuz Abdal'a ait olduğunu savunur. Ona göre şiirin aslı şöyledir: "Dervişlik hırkadadır tacda değildir/ Isılık od'dadır sacda değildir/ Hakkı ister isen ademde ara/ Irak'da Mekke'de Hac'da değildir". Yazara göre bu şiirde sözcükler ve imza değişmiştir[262].

2152. Menkıbevî Kişiliği

"Hacı Bektaş Veli'nin gerçek hayatı yanında bir de mitolojik hayatı vardır"[263] ki bu gün Alevi kültürüne egemen olan da onun mitolojik hayatıdır. Atilla Fırat, Hacı Bektaş-i Veli'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yer alıp Osman Bey'e tacını giydirdiğini[264] ifade eder. Şevki Koca ise Hacı Bektaş-ı Veli'nin Orhan Bey'in daveti ile yeni kurulan

---

[258] Fığlalı, a.e., s. 160; Ayrıca bk. Rüştü Şardağ, *Her Yönü ile Hacı Bektaş Veli ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*, İzmir 1985.

[259] Hacı Bektaş Veli, *Makalât*, Esad Coşan'ın neşrinden sad. Hüseyin Özbay, Ankara 1996, s. XIX.

[260] Fığlalı, a.e., s. 160, 161.

[261] Burhan Kocadağ, "Hünkar Hacı Bektaş Veli'yi Anarken", *Cem*, XXXV/112 (Ağustos 2001), s. 31.

[262] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 90-91.

[263] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 89.

[264] Atilla Fırat, "Hünkar Hacı Bektaş Veli'den Pir Sultan Abdal'a", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 19.

orduyu takdis ederek Yeniçeri adını verdiğini ifade eder. Ayrıca, Hacı Bektaş Veli ordunun namus ve şerefini temsil eden ilk sancağı bizzat kendisi teslim etmiş ve orduya fetih yönlerini de göstermiştir[265]. Fakat bu rivayete aykırı görüşler de bulunmaktadır. Mesela Firuzan Husrev Tökin Osman Bey'in babasının yerine geçtiği tarihin 1281, bağımsız olduğu tarihin ise 1299 olduğunu bu durumda 1271'de vefat etmiş olan Hacı Bektaş Veli ile Osmanlılar arasında herhangi bir ilişkiden söz edilemeyeceğini ifade eder[266].

Dergide Hacı Bektaş Veli'nin Taptuk Emre ve Yunus Emre ile ilişkisi olduğu da iddia edilir. Menkıbeye göre Taptuk Emre ve Yunus Emre başlangıçta Hacı Bektaş Veli'nin velilerden olduğunu kavrayamamış ancak daha sonra bunu anlayarak pişman olmuş ve ona bağlanmışlardır. Hüseyin Bal, Velayetname'ye dayanarak Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran'ın da yakın dost olduklarını iddia eder[267].

Menkıbelerin ve Velayetnamelerin Hacı Bektaş Veli'yi ilk Türk tarikatını kuran Ahmet Yesevi'nin halifesi olarak göstermesine değinen Firuzan Husrev Tökin bunun bir söylenti olduğunu, ayrı tarihlerde yaşayan iki şahsın karşılaşıp konuşmalarının mümkün olmadığını belirtir[268]. Hüseyin Bal ise bu konuda Velayetnamelerde zaman kaymaları olduğunu ancak bunun işin özünü bozmadığını söyler. Ona göre bu öz Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevi'ye yol gereği bağlı olduğunun ifade edilmesidir[269].

Hacı Bektaş Veli'nin menkıbevî kişiliği anlatılırken pek çok figür kullanılmıştır. Bunlardan birincisi güvercindir. Menkıbelerde Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya bir güvercin şeklinde geldiği anlatılır. Bunun nedeni Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya kargaşanın hakim olduğu bir dönemde gelip çok çile çekmesi ve etrafına toplanan insanlara sürekli olarak barışı ve sevgiyi anlatmış olmasıdır[270]. Barışı ve huzuru sembolize eden güvercinle Hacı Bektaş Veli bir tutulmuştur. Diğer figürler Aslan ve Geyiktir. Aslan bir ilah kabul edilen Güneş'in güç ve kuvvetini sembolize eder. Geyik ise Orta Asya'da totem,

---

265 Şevki Koca, "Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu", *Cem,* XXXII/96 (Aralık 1999), s. 26, 27.

266 Firuzan Husrev Tökin, "Hacı Bektaş Veli", *Cem,* I/3 (Ağustos 1991) s. 36, 37.

267 Hüseyin Bal, "Anadolu'nun Aydınlanmasında Hacı Bektaş Veli", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 42, 43; Ayrıca bk. Hacı BektaşVeli, *Vilâyet-name Manakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli,* haz. Abdülbakıy Gölpınarlı, İstanbul 1995, s. 49.

268 Firuzan Husrev Tökin, "Hacı Bektaş Veli", *Cem,* I/3 (Ağustos 1991) s. 36.

269 Bal, a.g.m., s. 42.

270 Burhan Kocadağ, "Hünkar Hacı Bektaş Veli'yi Anarken, *Cem,* XXXV/112 (Ağustos 2001), s. 29; Veliyettin Ulusoy, "Alevilik, Bektaşilik", *Cem,* XXXV/115 (Kasım 2001), s. 11.

Anadolu'da kader tanrısının elçisi olarak kabul edilir. Aslan ile geyik birlikte Hacı Bektaş Veli'nin kucağında olduğunda sevgi ile kuvvet birlikte görülmektedir[271].

2142. Pir Sultan Abdal

Asıl Adı Haydar'dır. Soyu Hz. Ali'nin torunlarından İmam Zeynel Abidin'e kadar ulaşır[272]. Hayatı hakkında kesin bilgi yoksa da şiirlerinin incelenmesi sonucu 16. yüzyılda yaşadığı ve Horasan'ın Hoy kentinden göçüp Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyüne yerleştiği anlaşılmaktadır. Hakkında pek çok menkıbe anlatılır. Alevi-Bektaşi edebiyatının simge isimlerden birisidir. "Şiirlerinde halk edebiyatı geleneğinden ayrılmayan ve yabancı etkilerden uzak kalan Pir Sultan, halk şairleri üzerinde de derin etkiler yapmış" ve Alevi Bektaşi Edebiyatının gelişmesine büyük katkısı olmuştur. Şiir dili oldukça akıcı ve Türkçe'dir[273].

Pir Sultan'ın yaşadığı yıllarda İran'daki Caferi mezhebinin Safeviyye kolu Anadolu'da hızla yayılmıştır. Buna karşılık Yavuz Sultan Selim de Safevilere karşı savaş açmıştır. Osmanlı Yönetimi ile arası pek iyi olmayan Pir Sultan Abdal, hem Yavuz Sultan Selim hem de Şeyhülislam Ebussuud Efendi hakkındaki hicviyeleri yanında Osmanlı yönetiminin icraatlarını eleştiren şiirler de yazmıştır[274]. Şiirlerinde sıkça kullandığı temalardan birisi Şah'tır. Lütfi Kaleli bu Şah'ın kesinlikle Şah İsmail olmayıp Hz. Ali olduğunu iddia eder. Kaleli, Alevi ayin-i cemlerinde dizlere vurarak söylenen Lailahe illallah, illallah, Şah illallah, Ali Mürşit güzel Şah, eyvallah Şah eyvallah dizelerini buna örnek gösterir. Şiirleri ile yönetime muhalif tavırlar sergileyen Pir Sultan birkaç kez tutuklanmış daha sonra da idam edilmiştir[275].

---

[271] Ömer Uluçay, "Demokrasi, Laiklik ve Alevilik", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 29.

[272] Atilla Fırat, "Hünkar Hacı Bektaş Veli'den Pir Sultan Abdal'a", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 20.

[273] Lütfi Kaleli, Pir Sultan Abdal'ın Şah'ı Hz. Ali'dir", *Cem*, I/7 (Aralık 1991), s. 29; Atilla Fırat, "Pir Sultan Abdal Heykeli Yerine Dikilmelidir", *Cem*, III/29, (Ekim 1993), s. 23.

[274] Fırat, "Hürkar Hacı Bektaş Veli'den Pir Sultan Abdal'a", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 21.

[275] Kaleli, a.g.m., s. 29.

2143. Hallac-ı Mansur

Ebu Abdullah Mansur b. Muhammed El Hallac miladi 856-922 tarihleri arasında yaşamıştır. 1000 kırbaç darbesiyle dövülmüş, elleri ve ayakları kesildikten sonra çarmıha gerilmiş, bağlı olduğu "haç"la birlikte yakılmış külleri de Dicle nehrine atılmıştır[276].

Niyazi Öktem Hallac'ın fikirleriyle Türk dünyasını derinden etkilediğini ifade ederek Anadolu Aleviliğinin felsefi kökenlerini Hallac'da aramak gerektiğine vurgu yapar[277]. Hallac'ın İslam'ın beş şartını kabul ettiğini ifade eden Niyazi Öktem'e göre Hallac bu beş şartta batıni bir anlam aramıştır. Kendisi bir kaç kez hacca gitmiştir. Bir keresinde iki yıl Kabe'nin yanında yaşamıştır. Ancak evde uygun bir yerde köşeye çekilerek Allah aşkına dualar okumanın, kötülüklerden arınmanın manevi hac olacağını söylediği de iddia edilir. Abdestte sadece bedenin değil ruhun da temizlenmesi söz konusudur. Burna su çekmek kibir ve azameti atmak anlamına gelmektedir. O, biçimi "öze götüren bir araç" olarak kullanır[278]. Yeni Müslümanlaşmakta olan Türkleri bir hayli etkileyen Hallac, Öktem'e göre neredeyse bir İslam misyoneridir[279]. Öktem, Hallac'ın Tanrı anlayışının Alevilerin Tanrı anlayışı ile aynı olduğunu savunur. Allah bir öz, cevher olarak kabul edilir. Bu ilahi güç fışkırarak kendini ortaya koymakta ve sıfatlarını sergilemektedir. Yani bir monizm (teklik) söz konusu olmaktadır. Öktem ayrıca Hallac'ın monist Tanrı anlayışında Antik Anadolu Felsefesinin izlerinin olduğunu da iddia eder[280].

2144. Fuzuli

Fuzuli, bütün "Türk Şii ve Alevilerinin ittifakla kabul ettikleri yedi ulu ozandan birisidir" [281]. Asıl adı Mehmet'tir. Oğuzların Bayat kolunun Karyağdı soyuna mensuptur. Yaşamının neredeyse tamamı Irak'ta geçmiştir. Celalettin Ulusoy'a göre bunun nedeni

[276] Niyazi Öktem, "Hallac-ı Mansur ve Türk Dünyası-I", *Cem,* XXX/82 (Eylül 1998), s. 22-23; a.mlf., "Hallac-ı Mansur ve Anadolu Aleviliği", Cem, III/29 (Ekim 1993), s. 5.

[277] Öktem, a.g.m., s. 22.

[278] Niyazi Öktem, "Hallac-ı Mansur ve Anadolu Aleviliği", *Cem,* III/29 (Ekim 1993), s. 6, 7.

[279] a. mlf. "I. Din Şurası", *Cem,* III/31 (Aralık 1993), s. 18.

[280] a. mlf., "Hallac-ı Mansur ve Anadolu Aleviliği", *Cem,* III/29 (Ekim 1993), s. 5.

[281] Aleviliğin yedi ulu ozanının isimleri; Hatayi, Yemini, Nesimi, Fuzulî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Viranî'dir. (Sabri Yücel, "Fuzuli Yılına Farklı Bir Yaklaşım", *Cem,* IV/44 (Ocak 1995), s. 29.)

Fuzuli'nin heterodoks inanca sahip olmasıdır[282]. Atilla Fırat, Fuzuli'yi özüyle, benliğiyle ve eserleriyle çağının en sadık Türk Alevilerinden birisi olarak nitelendirir[283].

2145. Yunus Emre

Yunus Emre Alevi düşüncesinin, "İslami tasavvuf düşüncesinin tarlasında yetişen çiçeklerden birisi", "insanlığın Himalayasında bir zirvedir"[284]. Lütfi Kaleli'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Taptuk Emre'nin yanında tamamen Bektaşi Felsefesiyle yetişmiş, dil olarak ta Türkçe'yi kullanmıştır[285]. Niyazi Öktem Hallac'ı Anadolu halk kitlelerine yayan kişinin Yunus Emre olduğunu ifade eder[286].

Cem Dergisi'nde Yunus Emre'nin Aleviliğine özellikle vurgu yapılır. Nejat Birdoğan Yunus Emre'nin Alevi basamakları içerisinde gerçeğe varmış birisi olduğunu savunur[287]. Abidin Özgünay, Alevi düşüncesindeki Tanrı, varlık ve insan düşüncesi ile Yunus Emre'nin savunduklarının aynı olduğunu belirterek Yunus'un Alevi olduğunu savunur[288].

2146. Atatürk

Sadık Göksü, Cemal Şener'in "Atatürk ve Aleviler" isimli kitabına dayanarak Atatürk'ün "soyu, aile ve çevre eğitimi bakımından baskın bir Bektaşi eğilimine sahip olduğunu"[289] aktarır. Cemal Şener ise bu konudaki delillerin sınırlı olduğunu ifade eder. Ona göre Bektaşi tarikatlarının etkin olduğu Selanikte doğan Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey'in de Bektaşi olduğu iddia edilmiştir. Alevilerin Atatürk'ün Bektaşi olduğunu iddia etmelerinin nedeni Kurtuluş Savaşı esnasında Hacı Bektaş Veli ilçesine yaptığı ziyaret ve Alevilere karşı takındığı olumlu tavırdır. Aleviler de buna karşılık onun Bektaşi olduğunu

---

282 Celalettin Ulusoy, "Fuzuli", *Cem,* VI/60 (Kasım 1996), s. 50.

283 Atilla Fırat, "Ölümünün Beş yüzüncü Yılında Bir Ehl-i Beyt Muhibbi; Fuzuli", *Cem,* XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 42. Dergide Fuzuli'nin Alevi olduğu savunulurken diğer araştırmacılar arasında onun Sünni olduğunu savunanlar olmuştur. Özellikle *Matla'ul İ'tikad* isimli eseri üzerinde inceleme yapan araştırmacılar şairin bu eserde yer verdiği akaid konularını Ehl-i Sünnet'in genel ölçütleri çerçevesinde işlediği kanısındadırlar. Ancak Fuzuli'nin Sünni mi yoksa Şii mi olduğu sorusu henüz tam anlamıyla cevaplandırılamamıştır. (Abdülkadir Karahan, "Fuzuli", *DİA.*, XIII, 242.)

284 İzzettin Doğan, "İnsanlığın Himalayasında Bir Zirve Yunus Emre", *Cem,* I/1 (Haziran 1991), s. 7.

285 Lütfi Kaleli, "Yunus Emre Sevgi Yılı ve Ötesi", *Cem,* I/1 (Haziran 1991), s. 37.

286 Öktem, "Hallac-ı Mansur ve Türk Düşünürleri", *Cem,* III/30 (Kasım 1993), s. 8.

287 Nejat Birdoğan, "Yunus Emre Üzerine Notlar", *Cem,* I/5 (Ekim 1991), s. 10.

288 Abidin Özgünay, "Vahdet-i Vücut, Yunus ve Şer", *Cem,* I/1 (Haziran 1991), s. 34.

289 Sadık Göksu, "Alevilik, Melamilik ve Ahiliğe Bütünsel Bir Bakış", *Cem,* II/14 (Temmuz 1992), *s.* 45.

iddia ederek "o bizdendir" demek istemişlerdir[290]. Alevilerdeki Atatürk sevgisi aşırı olarak nitelendirilebilecek kadar ileri seviyededir. Şener bu sevgiyi bir tutku, tapınma ile karışık bir sevgi[291] şeklinde nitelendirirken kimi yazarlar Alevilerin evlerinde Hz. Ali'nin resminin yanında mutlaka Atatürk'ün de resminin bulunduğunu onun On ikinci İmam Mehdi olarak algılandığını söyler[292]. Kimi yazarlar ise Alevilerin Atatürk'e Hz. Ali gibi baktıklarını ifade eder[293].

İzzettin Doğan, Atatürk'ün Alevi İslam anlayışını kabul edenler açısından büyük bir kurtarıcı olduğunu belirtir[294]. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ile Alevilerin Mustafa Kemal'in kişiliğinde Osmanlı yönetimine karşı duydukları düşmanlığa önemli bir yandaş bulmuş olmalarıdır[295].

2147. Mevlana

Dergide üzerinde durulan bir başka kişi de Mevlana Celaleddin-i Rûmi'dir. Derginin ilk sayılarındaki makalelerde Mevlana'ya sıcak bakılmamıştır. Öne çıkan iddia Mevlana'nın Selçuklu yönetimiyle ve Moğollarla arasının iyi olduğudur. Dergide Mevlâna ile Ahi Evran arasındaki mücadeleler de anlatılır. Ayrıca Selçukluların Mevlâna'nın isteğiyle Ahi zaviyelerini Mevlevilere verdiği iddia edilir[296]. İsmail Onarlı, Anadolu'nun Moğollarca işgal edilmesinin ardından Ahilerin ve Türkmenlerin Moğollara karşı savaşmalarına karşın Mevlâna ve çevresinin Moğol iktidarını desteklediğini iddia eder. Onarlı'ya göre Mevlâna'nın Moğollarla işbirliği içerisinde olması oğlu Alaaddin Çelebi ile arasının açılmasına neden olmuştur. Zira Alaaddin Çelebi, Ahilerin ve Türkmenlerin yanında yer almıştır[297].

---

290 Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanblu 2004, s. 121.

291 a. mlf., "Atatürk ve Aleviler", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 15.

292 Cemal Canpolat, "Alevilerin Atatürk Sevgisi Bir Devlet Büyüğüne Duyulan Sevgiden Öte Bir Tutku Düzeyindedir I", *Cem*, XXXV/115 (Kasım 2001), s. 29; Özgünay, "Atatürk Ebedi Rehberimiz", *Cem*, III/34 (Mart 1994), s. 4.

293 a.mlf., "Alevi Düşüncesinde Bir Başka Ali; Atatürk", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 4; İzzettin Doğan, "İzzettin Doğan ile Şöylesi IV", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXXIII/97 (Ocak 2000), s. 21.

294 Doğan, a.g. röp., s. 21.

295 Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 152.

296 Sadık Göksu, "La feta illa Ali", *Cem*, I/5 (Ekim 1991), s. 20; İsmail Onarlı, "Ahiler ve Babai İsyanı", *Cem*, XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 40; Baki Öz, "Aleviliğin Bir Türevi olan Ahilik", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 18.

297 Onarlı, a.g.m., s. 39.

Derginin 1998 den sonraki sayılarında yer alan makalelerde ise Mevlana'ya karşı daha yumuşak bir üslup kullanılmış, Mevlevilerle iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Cem Vakfi ile Mevlana Aşıkları Vakfı, Atatürk ve silah arkadaşlarının anısına sema ve semah gösterisi ile cem ayinleri düzenlemiştir[298]. Yine Cem Vakfi'nca düzenlenen Anadolu İnanç Önderleri Toplantılarına Mevleviler de katılmış, yapılan oturumlarda Alevi-Bektaşilerin, yanı sıra Mevleviler de dikkate alınmıştır. Ayrıca Mevlevi Dedesi olan Hasan Çıkar'ın yazıları da *Cem Dergisi*'nin çeşitli sayılarında yer almıştır[299]. Dergide Mevlana'ya karşı takınılan bu ikinci ve oldukça farklı yaklaşımın nedeni geniş halk kitlelerinin sevgisini kazanmış birisiyle aynı kanatta yer alma çabası gibi gözükmektedir.

Dergide dikkat çeken anlayış Alevi olduğu iddia edilen kişilerin hemen hepsine ait mitolojik kişiliklerinin öne çıkarıldığıdır. Oluşturulan bu karakterler sunulan Alevilikle de tam bir uyum içerisindedir.

[298] Murat Küçük, "Lütfi Kırdar'da Birlik Cemi, Atatürk Anasına Sema ve Semah", *Cem,* XXX/85 (Aralık 1998), s. 32.

[299] Cem Dergisi'nin 116 ile 126. sayıları arasında Hasan Çıkar'a ait çeşitli makaleler yayınlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ALEVİLİKTE İNANÇLAR VE İBADETLER

Din ve İslam

Hasan Yalıncaklı, sosyolojik bir yaklaşımla, din denen duygunun insanlığın varlığı ile ve yüreğine inen yaşama korkusu ile başladığını, insanın korktuğu her güce taptığını, Tanrı bilincini geliştiren etkenin de bu korku olduğunu[1] iddia ederek dinin bir insan ürünü olduğunu savunur. Cahit Tanyol, bütün dinlerin ahlakı öğütlediğini ancak dinlerin getirdiklerinin değişmeyen şeyler olduğunu; oysa toplumların sürekli değiştiğini belirterek, sürekli değişen toplumun değişmez kurallarla yönlendirilmesinin mümkün olmadığını[2] ifade eder. Abidin Özgünay, şu anda yaşayan semavi dinlerin hiçbirisinin, o dini yayan peygamberin diniyle özdeş olmadığı kanaatindedir. Ona göre hurafeler, yorumlar, istismarlar, siyasi olaylar dini özünden saptırarak bir "halk dini" ne dönüştürmüştür[3].

İslam dinine gelince; *Cem Dergisi* yazarlarının ortak kanaatlerinden birisi İslam dininin Emeviler döneminde siyasallaştırılarak farklılaştırıldığıdır. Rıza Zelyut, İslamı değiştirme çabalarının Hz. Peygamber'in vefatından sonra başladığı kanaatindedir. Ona göre Araplar Hz. Peygamber'in vefatının ardından İslam dinini, yağma arzularını hayata geçirmek için bir araç olarak kullanmışlardır. İslamı yaymak için yapılan savaşların altında altın, köle ve mülk edinme arzusunun bulunduğunu ileri süren Zelyut, Hz. Ömer'in İran'ı fethetmesinin altında da aynı nedenin yattığını iddia eder[4]. Cahit Tanyol, İslam'ın, dört halifenin ardından ırkçı bir Emevi saltanatına dönüştüğünü, dinsel niteliğinin de sadece Arap egemenliği için kullanıldığını[5] belirtir. O İslamiyet'i farklılaştıran Emevi saltanatının iki lideri Muaviye ile oğlu Yezid'in Avrupa tarihin en zalim hükümdarlarına taş çıkaracak kadar muhteris ve fenalığa düşkün olduğunu savunur[6].

---

[1] Hasan Yalıncaklı, "Ahlak, Hukuk, Din", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 41.
[2] Cahit Tanyol, "Sevgi Ahlakı ve Laiklik", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 11.
[3] Abidin Özgünay, "Sünnilik ve Reform", *Cem,* I/12 (Mayıs 1992), s. 3.
[4] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir?", *Cem,* VII/63 (Şubat 1997), s. 52.
[5] Tanyol, "Demokratik ve Teokratik İki Mezhep", *Cem,* V/54 (Kasım 1995), s. 3.
[6] Mehmet Yaman, "Kerbelâ ve Sonrası", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 20.

30. İNANÇ ESASLARI

300. Allah İnancı

*Cem Dergisi'*ndeki yazarların tümü Alevilikte Allah inancının var olduğunu ifade ederler. Yazarların üzerinde durdukları temel konulardan birisi Aleviliğin ateistlikle alakasının olmadığıdır[7]. Reha Çamuroğlu'na göre Alevilikte tanrı bir erektir ve tanrı kavramı Aleviliğin tam merkezinde vazgeçilmez bir kavramdır. Aleviliği tanrı tanımazlık olarak tanımlamak ise onu yıpratmak isteyenlerin giriştikleri garip bir çabadır. Ona göre Alevideki tanrı inancı öyle güçlüdür ki eğer tanrı olmasaydı Alevi onu yaratırdı[8]. Niyazi Öktem tanrıyı sadece evrenin yaratıcısı olarak değil de aynı zamanda evrenin içinde gören yaklaşıma yerleşik tanrı anlayışı adı verildiğini, Aleviler'in tanrı anlayışının da yerleşik tanrı anlayışı olduğunu[9] ifade eder.

Cem Dergisi yazarlarının hepsi Alevilerin Allah'a inandığını söylerler. Alevi inancında da tanrının ortağı yoktur, tektir[10]. Abidin Özgünay, Alevi'nin Tanrı anlayışının onu en ufak bir tereddüde düşüremeyecek kadar kuvvetli ve samimi olduğunu belirtir[11]. Alevilikte tanrı temel hedeftir. İnsanı kamil ise tanrıya ulaşmakta bir köprüdür[12]. Aleviler "O sizinle beraberdir" (Hadid 4) ayeti gereği Allah'ın yaratılmışların dışında olmadığına inanırlar[13]. Yegane gerçek olan da Tanrı'dır. Onun dışında görünen tüm şeyler ve evren O'nun sadece bir görüntüsünden ibarettir[14]. Abidin Özgünay da "yaratmadaki tavrı, alemdeki mekanı, hayır ve şerdeki rolü, yazgıdaki hükmü ve sıfatları itibariyle" tanrının Alevi düşüncesindeki yerinin Sünniliktekinden farklı olduğu kanaatindedir[15]. Zira Aleviler'in kabul ettiği o tek tanrı Alevi'ye fazla uzak değildir. Onun yakınında, içinde ve kalbindedir[16].

---

[7] Abidin Özgünay, "Alevilik Nedir ? Ne Değildir", *Cem,* II/16 (Eylül 1992), s. 4.
[8] Reha Çamuroğlu, "Çağdaş Aleviliğin Sorunları 3", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 17.
[9] Öktem, "Sufilik ve Anadolu Aleviliği", *Cem,* II/20 (Ocak 1993), s. 15.
[10] Atilla Fırat, "İslamiyet Işığında Alevilik", *Cem,* XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 51.
[11] Özgünay, "Bu Millet Kendini Tanımıyor", *Cem,* I/1 (Temmuz 1966), s. 6.
[12] Çamuroğlu, a.g.m., s. 17.
[13] Sadem Açıkgöz, "Alevi Bektaşilerin Din Anlayışları", *Cem,* II/17 (Ekim 1992), s. 30.
[14] Fuat Bozkurt, "Alevi Tören ve İnançlarının Kökeni II", *Cem,* II/16 (Eylül 1992), s. 51.
[15] Özgünay, "Alevi Felsefesinde Tanrı", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 3.
[16] a. mlf., "Bu Millet Kendini Tanımıyor", *Cem,* I/I, (Temmuz 1966), s. 6.

Alevi Bektaşi edebiyatı da Allah inancını belirten ögelerle doludur. Üstelik Alevilikteki Allah inancı tasavvufi anlayıştan[17] ve vahdet-i vücut ekolünden izler taşır. Ancak günümüzde Alevi camia içerisinde Ateist bir kesim de mevcuttur. İlyas Üzüm'e göre Alevi camia içerisinde varolan bu ateist insanları tanrının olmadığı sonucuna götüren şey Alevilik yorumları değildir[18]. Özellikle 1970'ler sonrası köyden şehre göçen ve sol ideolojiyi destekleyen insanlar Türkiye'deki sol akımların materyalizm tabanında yorumlanması üzerine yer yer tanrı tanımazlığa kadar gitmişlerdir[19].

3000. Alevilikte Yaratılış Kavramı

Alevi inancında yaratan yaratılmıştan ayrı değildir. Varlık tanrısal özün fışkırarak doğumu (süduru) dur[20]. Südur, Tanrının özünün görünüş alanına çıkmasıdır. Sünni teolojideki yaratma anlayışı ile Alevi teolojideki yaratma kavramının temel ayrılık noktası da buradadır. Sünnilikte yoktan var etme "haşr"[21] var iken, Alevilikte tanrının özünden fışkırma (südur) vardır[22]. Haşr ilkesinde insan tanrının özüyle değil, sanatı ve kudreti ile ilişkilendirilir. Alevilikte ise varlık ve insanlık tanrıdandır. İlişki sanatsal değil özsel olarak yorumlanır[23]. Alevilik varlıkta ve insanda bulunan tanrısallığı görerek yaratan yaratılan ayrılığından yaratan yaratılan birliğine yönelmiştir[24]. Alevi inancındaki südur (fışkırma) aynı zamanda evrenin yaratılışının da açıklanma şeklidir. Buna göre ana cevher olan "zat" "dışlaşmak" ister ve fışkırır. Bu fışkırma da kainatı oluşturur[25].

3001. Vahdet-i Vücut

Aleviliğin geleneğinde ve yorumunda var olan başka bir konu da varlıkta birliği ifade eden Vahdet-i Vücuttur[26].

---

[17] Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 279.

[18] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 70- 71.

[19] a.mlf., *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 89- 90.

[20] Özgünay, "Alevi Hikmeti", *Cem*, III/35 (Nisan 1992), s. 3.

[21] Sözlükte toplamak, bir araya gelmek manasına gelen (Ebü't Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb Firuzâbâdî, *Kamus Tercümesi*, trc. Asım Efendi, II/256), haşr kelimesi sünni literatürde kıyamet gününde diriltilecek olan mükelleflerin hesaba çekilmek üzere bir araya toplanması anlamına gelmektedir.(bk. Süleyman Toprak, "Haşir", *D.İ.A.*, XVI/416, 417.). Oysa yazar bu kelimeyi ilk yaratılma, yoktan varolma anlamlarında "halk" kelimesi yerine kullanmıştır.

[22] Özgünay, "Alevi Felsefesinde Tanrı", *Cem*, I/11 (Nisan 1992), s. 3.

[23] a.mlf., "Vahdeti Vücut, Yunus ve Şer", *Cem*, I/1 (Haziran 1991), s. 34.

[24] Atilla Fırat, "İslamiyet Işığında Alevilik", *Cem*, XXXIII/103 (Temmuz 200), s. 51.

[25] Öktem, "Alevilik ve Sufilik", *Cem*, VI/62 (Ocak 1997), s. 38.

[26] Özgünay, a.g.m., s. 35.

Niyazi Öktem Vahdet-i Vücut anlayışının tanrı-doğa içiçeliğini ön gördüğünü bu içiçelikte manevi nitelikli birlikteliğin ağırlıkta olduğunu belirtir. Alevi inancında "her şeyin canı vardır" anlayışı hakimdir[27]. Taşın, dağın, ırmağın canı yani ruhu vardır. Ruh ve madde birbirinden bağımsız değildir. Ruh, maddeyi Tanrısal öze bağlayan unsurdur[28]. Asıl olan varlıktır; yokluk ise asıldan meydana gelen ve yine ona dönen dalgalardır[29]. "Varlık, gizli olan ezeli varlığın görünmesidir. Yaratılan yaratanın zahiri, yaratan yaratılanın batını, iç yüzüdür". Esasında yaratan da yaratılan da hep aynıdır. "Vücut birdir"[30].

Yaratma olayını ayet ve hadisler ışığında değerlendiren Hakkı Saygı, "O her an yeni bir oluştadır" mealindeki (Rahman 29) ayete göre Cenab-ı Allah'ın her an kendisini yok ettiğini ve aynı şekilde yenileyerek yaratmaya devam ettiğini söyler. Bu yaratılış Tanrının gizli olan kendi zatını, halden hale değiştirerek, her halde ve her mekanda, her hal ve surette görünmesi şeklindedir. "Ben gizli bir hazine idim, bilineyim istedim" hadisinden[31] yola çıkan Saygı, Allah'ın her çeşit suretten soyutlanmış salt bir varlık idim, bütün yaratıklarla birleşip bilinmeyi dilediğim için halkı yarattım demek istediğini belirtir[32]. Saygı, "Allah bizzat bütün kainatı kaplamıştır" (Nisa 126)[33]" ve "Allah göklerin ve yerin nurudur" (Nur 35) mealindeki ayetlerin gereği olarak Allah'ın evreni kapladığını, görünür görünmez her zerrede onun nurunun mevcut olduğunu, söyler. Ona göre eğer Allah'ın nuru göğü ve yeri kaplamış ise, bu evrendeki her hangi bir fert veya zerrenin yaptığı bir hareketin veya fiilin sahibi, o fiili yapan değil aksine Allah'ın kendisidir[34].

Alevi geleneği şerri, Allah'a lâyık görmez; insanların iyiyi ve kötüyü işleyebilecek güçte olduğuna inanır. Allah'ın insanın fiilerini önceden bilmesi, kişiyi o fiileri işlemeye zorladığı anlamına gelmez[35]. Alevilerin kötülüğü Allah'a lâyık görmemelerinin nedeni bu görüşün Allah'ı küçültmek anlamına geldiği şeklindeki yorumlarıdır[36]. Anlaşıldığı

---

[27] Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliği", *Cem,* V/58 (Eylül 1996) s. 23.

[28] Reha Çamuroğlu, "Çağdaş Aleviliğin Sorunları 3", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 17.

[29] Hakkı Saygı, "Alevilik-Bektaşilik ve Felsefesi Tanrı Mevhumu ve İnsan", *Cem,* XXX/85 (Aralık 1998), s. 46.

[30] Özgünay, "Alevi Felsefesinde İnsan ve Hayat", *Cem,* I/9 (Şubat 1992), s. 3.

[31] Bu sözün hadis olmadığı hakkında bk. Ebul Fida İsmail b. Muhammed Acluni, *Keşfül hafa ve müzîlül-ilbâs,* , Beyrut 1997, II/121.

[32] Saygı, "Tasavvuf ve Alevi Bektaşi İnancı Yaratılış Sırrı", *Cem,* XXXI/88 (Mart 1999), s. 52.

[33] Elmalılı Hamdi Yazır bu ayete"Allah herşeyi kuşatıcıdır" şeklinde meal vermiştir.

[34] Saygı, a.g.m., s.52.

[35] Özgünay, "Alevi Felsefesinde Tanrı", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 5.

[36] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik,* İstanbul 1998, s. 58.

kadarıyla burada "görünürde Allah'ı kötülüklerden tenzih etme anlayışı ile siyasi ve pratik bir hassasiyet söz konusudur". Aleviliğin kaza kader konusunda Mutezilenin etkisinde kalmış Şii İmamiyyenin adalet görüşünü benimsemiş oldukları da anlaşılmaktadır[37]. İlyas Üzüm'e göre pek çok Alevi Bektaşi ozanında görülen Vahdet-i Vücut anlayışı *Vilâyetname*'de söz konusu edilmemiştir[38].

30010. Reenkarnasyon

Reenkarnasyon, ruhun ölümden sonra insan, hayvan ve hatta bitki halinde bir ya da birkaç kez yeniden bedenlenmesi olarak tanımlanabilir[39]. Bu bedenlenme, ruhun daha evvelki yaşamında ulaştığı düzeye uygun bir türün kılığına girerek olur. Amaç ruhun olgunlaşmasını ve asli cevherine, yani tanrısal öze ulaşmasını sağlamaktır. Yeniden bedenlenme, ruh kemale erinceye kadar devam eder. Asli cevherle aynileşen (kemale eren) ruhun yeniden bedenlenmesine gerek yoktur[40].

Reenkarnasyona inananlara göre kötü ruhlu insanlar öldükten sonra tavşan bedenine girerek yeniden dünyaya gelirler[41]. Tenasüh olayı dünya varoldukça zaman içinde kişinin mükemmelliğe ulaşıp Tanrıda bütünleşmesine[42] kadar sürecektir. Böyle mükemmellikte (olgun) insana ulaşmak için 50-60 yıllık bir ömür yeterli değildir. Muhteşem bir dekoru yaratan Tanrı'nın insanları bu sahnede "abes" bir yaşam yaşatıp

---

[37] Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 284, 285.

[38] İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 34.

[39] Ruh göçünün çeşitlerini ifade eden bazı kavramlar mevcuttur. Buna göre kişinin ruhunun bir insan bedeninden diğerine geçmesine *nesh*, hayvan bedenine geçmesine *mesh*, bitkiye geçmesine *resh*, cansız maddelere geçmesine ise *fesh* denilmiştir. (Yusuf Hayyat, *Mu'cemu'l-mustalahati'l-ilmiyye ve'l-fenniyye*, Beyrut 1974, s. 667; Ebu'l Bakâ Eyyûb b. Musa el-Huseyni el-Kefevî, *el-Külliyat*; *mu'cemun fi'l-mustalahati ve'l-furuki'l luğaviyye*, Beyrut 1993, s. 305'den naklen Adnan Bülent Baloğlu, *İslam'a Göre Tekrar Doğuş.Reenkarnasyon.*, Ankara 2001, s.27.) Alevi inancında insan ölümünün ardından ruhunun canlı cansız diğer nesnelere geçebileceği inancı vardır. Yaşar Uçar'ın Kaygusuz Abdal'dan naklettiği metin de bunun en büyük kanıtıdır. "Tanrı'nın emri, beni çömlekçi balçığı gibi zamanın çarkı üzerine koyup dolap gibi döndürdü. Beni kâh çömlek kâh kase etti. Kâh saraylarda kerpiç eyledi, kâh ayaklar altında hiç eyledi. Kâh gül eyledi başa çıktım, kâh kil eyledi yere düştüm. Kâh halk içinde aziz eyledi, kâh zelil eyledi. Kâh insan, kâh hayvan eyledi. Kâh kul olup satıldım, kâh tellal olup sattım. Kâh aşçı, kâh başçı, kâh demirci, kâh kürekçi eyledi. Kâh denizde balık, kâh dağlarda ceylan eyledi. Kâh avcı olup avladım, kâh av olup avlandım. Kâh beni ataya oğul eyledi, kâh atayı bana oğul eyledi. Velhasıl başınızı ne ağrıtayım nice kere ata belinden ana rahmine, ana rahminden dünyaya geldim. Nice kere bulut olup havaya ağdım, nice kere yağmur olup yere yağdım. Nice bin kere türlü yakalardan baş gösterdim, nice bin kere değişik yüzler takındım." (Yaşar Uçar, "Reenkarnasyon ve İslam", *Cem*, VII/65 (Nisan 1997), s. 71.)

[40] Uçar, a.g.m., s. 70; Yazar insan ruhunun ölümden sonra insan, bitki ve hayvan halinde yeniden bedenlenmesine ortak isim olarak reenkarnasyon demiştir. Reenkarnasyon kelimesinin Arapça karşılığı ise tenasühtür. (Baloğlu, a.e., s. 11).

[41] Niyazi Öktem, "Yasak Hayvan", *Cem*, III/28 (Eylül 1993), s. 8.

[42] Abidin Özgünay, "Alevilik Nedir? Ne Değildir II", *Cem*, II/18 (Kasım 1992), s. 4.

sonra da "çöpe atması" inandırıcılıktan uzaktır. Üstelik Tanrı da insanın 50-60 yılda olgunlaşmayacağını bilmektedir. Bundan dolayı Tanrı insanın hamurunu istediği kıvama gelinceye yani "kendine döndürünceye" kadar yoğuracaktır. İnsanın bir yaşamdan sonra hesaba çekilmesi halinde; doğum anında ölen bebeklerin, küçük yaşta ölen çocukların ve aklını kullanamadan ölen delilerin adaletsizlikle karşılaşacaklarını iddia eden Uçar, bu adaletsizliğin ancak insana birden fazla yaşam şansı verilerek aşılabileceği görüşündedir[43].

Musevilik ve Hıristiyanlık gibi monoteist dinlerce reddedilen tenasüh inancı İslâmiyet tarafından da kabul görmemiştir. Ancak çeşitli heterodoks mezhepler veya tarikatların tenasüh inancına geniş yer verdikleri, görülmüştür[44]. Alevi inancında yer alan "kendi cenazesini kendi götüren Hz. Ali" ve "güvercin donunda Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli" motifleri, ruh göçü inancının yaygınlığını gösteren diğer önemli kanıtlardır. Alevi felsefesi ve Alevi ulularının tenasühe sıcak bakmalarında Orta Asya'dan getirdikleri Şamanist, Budist ögeler çokça etkili olmuştur[45]. Nejat Birdoğan tenasüh inancının Anadolu Aleviliğine Brahmanizm'den geçtiğini savunur[46]. Tenasüh inancının Caferi mezhebinde batıl kabul edildiğini söyleyen Sabri Hamedaniye göre tenasüh; İslâm'dan önce Hintliler ile Yunanlılar arasında yaygın olan bir inançtı[47].

Alevi-Bektaşi deyişlerinin büyük bir çoğunluğu devriye denilen deyişlerden oluşur ki devriyeler; insanın Tanrı'nın nitelikleri kendisinde görülünceye kadar bütün varlıklardan geçerek evrenden nasıl süzüldüğünü konu edinen şiirlerdir. Tanrıdan insana, insandan Tanrıya doğru kat edilen aşamaları anlatırlar[48].

"Nuh ile ben bir gemiye binmişem
Yusuf'u tufanda sele vermişem
Sanma bu cihana henüz gelmişem
Bunca geldim, bunca gittim ezelden"[49].

---

[43] Uçar, "Reenkarnasyon ve İslam", *Cem*, VII/65 (Nisan 1997), s. 72.

[44] Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2005, s. 184;

[45] Uçar, a.g.m., s. 71.

[46] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 122.

[47] Ahmed Sabri Hamedani, *İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Sadık Buyrukları*, Kum 1991, s. 72.

[48] Uçar, a.g.m., s. 71.

[49] Hatayi'den kaynak belirtmeksizin naklen Uçar, a.g.m., s.71.

3002. Alevilikte İnsan

Alevilik felsefesinin özünde insan vardır. "İnsanın doğasına uygun olan tanrısallığa da uygun" kabul edildiği için Tanrı'nın yüceltilmesi değil, insanın Tanrı'ya yükseltilmesi amaçlanmıştır[50]. Bu bağlamda en büyük hedef insanı kâmil olabilmektir. İnsanı kâmil kainatın ruhudur. Bünyesinde her şeyden bir parça taşır. İyiliği tavsiye edip şeytanı dışlamayacak kadar hoşgörüye sahiptir. O, "kötülüğün kökünü kazımak için değil, kötülüğü en aza indirmek için" vardır. Her canlı onda kendinden bir parça bulabilir[51].

Alevilikte insan; evrenin kendisinde şekillendiği bir varlıktır. Bu yüzden evrenin hem özü hem de bizzat kendisidir[52]. İnsan nitelikleri itibariyle tanrısal, eylemleri itibariyle şahsidir[53]. Alevilik ve Bektaşiliğin insana verdiği değere değinen Yaşar Nuri Öztürk, insanın Bektaşilikteki kadar hiçbir disiplinle saygınlığa ulaşamadığını iddia eder[54].

301. Melek İnancı

Cem Dergisi'nde Alevilerin meleklere bakışını ele alan bir yazı bulunmamakla beraber anlatılan menkıbelerdeki[55] melek kavramları Alevilerde bir melek inancı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Allah'tan aldıklarını Hz. Peygambere ileten Cebrail'den[56] ve Sur'a üfürecek olan İsrafil'den[57] bahsedilmektedir. Ayrıca menkıbelerde isim belirtilmeden bazı meleklerden de bahsedilir[58].

Alevi yazarlardan Rıza Zelyut, melek kavramının insanlığın gelişim süreçlerinin doğaya bağlı olduğu dönemlerde üretilen hayali bir kavram olduğunu iddia eder. Bilimin ve aklın meleklerin gizlerini çözdüğünü söyleyen Zelyut'a göre, meleklere inanmamak dinsizlik olmamalıdır[59].

---

[50] Özgünay, "Alevi Felsefesinde İnsan ve Hayat", *Cem*, I/9 (Şubat 1992), s. 3.
[51] Yaşar Uçar, "İnsanı Kamil Üstüne", *Cem*, II/20 (Ocak 1993), s. 44.
[52] Rıza Zelyut, "Alevilik; Muhammed Ali Yoludur", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXX/82 (Eylül 1998), s. 46.
[53] Özgünay, "Alevi Felsefesinde Tanrı", *Cem*, I/11 (Nisan 1992), s. 5.
[54] Yaşar Nuri Öztürk, "Yaşar Nuri Öztürk'le söyleşi II", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, VII/73 (Ocak 1998), s. 24.
[55] Mehmet Yaman, "Şeyh Safi Buyruğu VI", *Cem*, II/17 (Ekim 1992), s.37.
[56] Doğan Türkdoğan, "Kerbelâ Hz. Hüseyin'in Kaderi miydi ?", *Cem*, XXXIII/100 ((Nisan 2000), s. 21.
[57] Özgünay, "Alevilik Nedir, Ne Değildir", *Cem*, II/18 (Kasım 1992), s. 4.
[58] Yaman, "Şeyh Safi Buyruğu X ", *Cem*, II/24 (Mayıs 1993), s. 43.
[59] Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 254.

302. Ahiret İnancı

Alevilikte bir ahiret inancı[60] söz konusudur. Anadolu Aleviliğinin tasavvufi yorumunda Cennet ve Cehennem sadece ahirette değil, yaşadığımız dünyada da vardır. İnsan sadece ahiretteki cenneti kazanmak için çalışmamalıdır. Aynı zamanda bu dünyada hesabı verilemeyecek kötülüklerden de uzak durulmalıdır. Yani kişi dünyayı kendine cehennem etmeden yaşamak için de çalışmalıdır[61]. Kurtuluşun İslamiyet'in ahlaki ilkelerinde saklı olduğuna inanılır[62].

Dergideki Ahiret inancı varlığı, Buyrukta yüzeysel de olsa var olan, ahiret inancıyla[63] örtüşürken, Alevilikte böyle bir öte dünya anlayışının olmadığını savunan yazarlar[64] da bulunmaktadır.

303. Kur'an

Alevilikte Kur'an inancı, peygambere ve Allah'a inançla eşdeğer kabul edilir. Geleneksel Alevilikte Kur'an, Allah kelamı olarak kabul edilmesine rağmen, Kur'an metninin korunmuşluğu söz konusu olduğunda ciddi problemler ortaya çıkmaktadır. Tartışmaların başlangıç noktasını Kur'an'ın yazıya geçirilmesi esnasında bazı değişikliklere uğradığı iddiaları oluşturur[65]. Muharrem Naci Orhan, Hz. Osman'dan sonra hilafete geçen Hz. Ali'nin ilk iş olarak Abdullah b. Mes'ud, Muaz b. Cebel, Ubey b. Kaab ve Salim Mevlavi Huzeyfa'dan oluşan bir ekip kurarak Kur'an'ı yazmaya memur ettiğini, Hz. Osman'ın Kur'an'ı yazdırdığı kimselerin ise ehliyetsiz ve ehl-i beyt düşmanı olduklarını[66] iddia eder. Orhan'a göre bugün elde bulunan Kur'an, ne Hz. Ali ne de Hz. Osman tarafından yazdırılan Kur'an'dır. Bilakis bu Kur'an'ı Emeviler yazdırmıştır. O, Kur'an'da pek çok ayetin de eksik olduğunu; bazı ayetlerin ise Kur'an'a sonradan katıldığını ifade eder. Ayrıca Tanrı'nın kutsal kitapta çeşitli şeyler üzerine yemin etmesini

---

[60] Atilla Fırat, "İslamiyet'in Işığında Alevilik", *Cem,* XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 51.

[61] a.y.

[62] Sadem Açıkgöz, "Alevi Bektaşilere Göre İbadet", Cem, III/35 (Nisan 1994), s. 28.

[63] Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 59.

[64] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 257.

[65] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 173.

[66] Muharrem Naci Orhan, "Kur'an ve Hadis Tartışmaları Işığında Alevilikte Kadın II", *Cem,* II/20 (Ocak 1993), s. 22;Yazara göre Hz. Osman'ın Kur'an'ı yazmak için oluşturduğu ekip Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Saa'd b. Ebil As ve Abdullah b. Haris'ten oluşmaktaydı. Bu kişilerden Saa'd Ebil As bilgisinin bu işe yetmeyeceğini söylediği halde Hz. Osman'dan korktuğu için bu görevi kabul etmiştir. Yazar, bu kuruldaki diğer isimlerin birer Ehl-i Beyt düşmanı olduklarını iddia eder. (a.y.)

de eleştiren Orhan'a göre, and içilen and içenden yüce olmalıdır. Bu gibi şeyler kutsal kitabı değerden düşürüp Tanrı'ya olan inancı zayıflatmaktadır[67]. Kur'an'ın tahrifini savunanlara göre, Hz. Ali'den ve Ehl-i Beyt'ten bahseden ayetler Kur'an'a alınmamış, Mekkî ve Medenî ayetler ise karıştırılmıştır[68].

Dergide Alevilikte hafızlık müessesesinin ve hatim geleneğinin varlığına dair bir veriye ulaşamadık. Zaten dergide verilen temel mesajlardan birisi de Kuran'ın Türkçe olarak okunması ve ibadet dilinin[69] Türkçe olması gerektiği şeklindedir. Bektaşi Dedebabalarından Bedri Noyan'ın yazdığı *Manzum Türkçe Kur'an* dergide sıkça başvurulan kaynaklardan birisi durumundadır.

Alevilikte Kur'an'ın "genel ilkelerinin ve her çağda geçerli olan mesajlarının temel alındığı", bazı hükümlerin ise indiği çağa ait olduğunu söylenir, ancak bu hükümler de reddedilmez[70]. Kur'an'ın, sadece dilbilime bağlı olarak yapılan, lafzi yorumunun yeterli olmadığı; ahlak normu olarak ortaya çıkan Kur'an ayetlerinin yalnız metne bağlı olarak ele alınması halinde Kuran'ın nihai hedefi olan adaletin gerçekleştirilemeyeceği, tam tersine çelişkili durumların ortaya çıkacağı iddia edilir. Bu nedenle, ayetin lafzının o günün sosyal koşulları içerisinde adalet ve ahlakı güncelleştirici olduğu kabul edilmeli; muamelat dışındaki ayet ve süreler dahi ele alınırken o günün insanı ile bugünün insanının konumu analize tabi tutulmalıdır[71]. Bu görüşü savunan Niyazi Öktem aklın ve genişletilmiş yorum anlayışının sadece muamelatta uygulanmasının gerekli olduğunu, iman ve ibadetle ilgili ayetlerde ise lafzi yoruma aynen sadık kalınması gerektiğini belirtir. Yani imanın şartları, Allah'ın birliği, Hz. Muhammed'in onun resulü olduğu gibi hususların genişletici yoruma tabi tutulması olanaksızdır. Bu konularda naslara aynen uyulmalıdır. Ancak ibadet biçimine ilişkin olarak genişletici yoruma başvurulabilir, zaten ibadetler imamların değişik rivayetlere bağlı sünnet yorumlarıyla şekil kazanmıştır[72].

Alevi halkın büyük bir kısmı Kur'an'a saygı beslemekte ancak davranışlarının ve inançlarının Kur'an'la test edilmesini istememektedir[73]. Çünkü Alevilere göre Kur'an bir

---

[67] Orhan, a.g.m, s. 22- 23.

[68] Zelyut, a.g.e., s. 134; Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 348.

[69] Bu konu ileride "ibadet dili" başlığı altında ele alınacaktır.

[70] *Cem*, "Sorular, Cevaplar", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 75.

[71] Niyazi Öktem, "Kuran'ı Bugün Okumak", *Cem*, VII/69 (Ağustos 1997), s. 38.

[72] a.g.m., s. 39.

[73] a.mlf., *Günümüz Aleviliği*, s. 84.

hukuk kitabı değil ahlakî bir kılavuzdur. Dolayısıyla, insanın eylemlerinin yaptırımları, amacı insanı düzenlemek olmayan bir metinden çıkarılamaz[74].

Aleviler Kur'an'ı zahir ve batın şeklinde kategorize ederler. Zahir (dış); Kur'an'ın literal anlamına tekabül eder. Bu anlam Müslümanların pratik dini yaşamlarındaki şerî-ameli buyruklara tekabül eder. Batınî (iç) anlam ise Kur'an'ın gerçekleştirmek istediği yüce manayı ifade eden anlamdır[75]. Kuran'ın hikmeti zahirinde değil, batınında aranır[76].

Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul eden, hatta aşırı saygı duyan Tahtacı Alevilerde ise; Kuran'ın ismi geçtiğinde sadece saygı duyulur. Onlar daha ziyade mürşidlerinin, dedelerinin, mürebbilerinin bilgi ve görgüsüne inandıklarından[77] ibadetin ve ibadette yapılan duaların kaynağının ne olduğuna önem vermezler[78].

Vilâyetname'de Kur'an'ı Kerim'in Allah kelamı olduğu kabul edilmekte ve sıhhati hakkında en küçük bir tereddüt yer almamaktadır[79].

304. Peygamber İnancı

Cem Dergisi'nde üzerinde vurgu yapılan diğer bir konu da Aleviliğin risaleti inkar etmediğidir. "Risaleti inkar imameti inkar etmek" demektir. "İmamet tanrısal bir irade ve resulün tebliği" olarak algılanmıştır[80].

3040. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed (s.a.v) Anadolu Aleviliğinin üç kutsalından biri kabul edilir[81]. Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile aynı nurdan yaratıldığına inanılır[82]. Cahit Tanyol, İslam'ın peygamberinin herkes gibi bir kul olduğunu, mucize ve keramete sahip olmadığını ve Hz. Musa gibi Tanrı ile yüz yüze görüşmediğini savunur. Ona göre Hz. Peygamber "inanç alanı çok kısıtlı, akıl alanı alabildiğine geniş bir evrenin temsilcisidir". Onun üç değişmez

---

[74] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 173.

[75] Mustafa Öztürk, "Alevilerin Kur'an Tasavvuru Üzerine", *İslâmiyat*, VI/3 (Temmuz- Eylül 2003), s. 65.

[76] *Cem*, "Sorular, Cevaplar", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 75.

[77] Veli Asan, "Tahtacı Türkmenler ve Tapınmada Öz Türkçe", *Cem*, III/36 (Mayıs 1994), s. 24.

[78] Yazara göre günü zor çalışma koşullarıyla geçiren ve Türkçe duaları bile ezberlemede zorlanan Tahtacı insanı Arapça duaları ezberleme gibi bir yola baş vurmaz. Dedeler bunu bildikleri için tapınma işini basite indirgemişlerdir. Duaları dede veya o yoksa bu işi yapabilenler yaparken diğerleri ise görevlerini "Allah hu Allah Eyvallah" gibi kısa sözcüklerle yerine getirirler. (Asan, a.g.m., s. 24.)

[79] Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, s. 35.

[80] Abidin Özgünay, "Alevilik Nedir Ne Değildir", Cem, II/18 (Kasım 1992), s. 3.

[81] Reha Çamuroğlu, "Çağdaş Aleviliğin Sorunları", *Cem*, I/7 (Aralık 1991), s. 35.

[82] Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s.76-77.

niteliği vardır ki bunlar kul oluşu, devlet başkanı oluşu ve ahir zaman peygamberi oluşudur. O, Hz. Peygamberden sonra artık peygamber gelmeyeceği bilgisini ise toplumun sürekli değişmesini delil göstererek çelişkili bulur[83].

Tanyol ayrıca Hz. Peygamber'in ölümünün ardından taşıdığı karizmatik büyünün ortadan kalktığını ve yalnızca devlet kuruculuğu niteliğinin öne çıktığını bunun sonucunda da inanç sistemi olan dinin devlet ideolojisi haline dönüştüğünü iddia eder[84].

3041. Allah-Muhammed-Ali

Aleviliğin inanç sisteminde Allah-Muhammed-Ali önemli bir unsur olarak yer alır. Allah her şeye kadir olan ilahtır. Hz. Muhammed onun rasulü, İslam'ın davetçisidir. Hz. Ali ise bu yolun uygulayıcısı, sahibi ve koruyucusudur[85].

Alevi dua ve gülbanklarında Allah-Muhammet-Ali üçlemesine sıkça yer verilir. Bunun gerekçesi ise şöyle açıklanır: Allah insanı yarattığında ona kendi nurundan katmıştır. Bu nur Adem'in (a.s) yüzünde belirgin hal almış, daha sonra onun soyundan gelerek kimi peygamberlerde ortaya çıkmıştır. En son Abdülmuttalib'te ortaya çıkan nur, ondan sonra ikiye ayrılmış yarısı Hz. Peygamber'in babasına, yarısı Hz. Ali'nin babasına geçmiştir. Bu nurun bir parçasını taşıdıkları için dua ve gülbanklarda Allah'ın adının ardından Hz. Muhammed ve Hz. Ali zikredilir[86].

Aleviler Hak, Muhammed, Ali üçlemesinde inançlarını ifade etmektedirler. Bu üçlemenin İslam dini içerisinde yer alan olgu kavram ve kutsallıkları ifade ettiği savunulur. Benzer üçlemelerin başka dinlerde olması ise Aleviliği İslam dışına itmek için bir gerekçe oluşturma çabası olarak değerlendirilir[87]. Ancak Alevi yazarlar arasında bu üçlemenin Hıristiyanlıktaki teslis ile aynı kapıya çıktığını söyleyenler de vardır[88].

---

[83] Cahit Tanyol, "İslamiyet'in Çıkmazları", *Cem,* III/30 (Kasım 1993), s. 5- 6.
[84] a. mlf., "Alevi Şeriatı", *Cem,* IV/44 (Ocak 1995), s. 5.
[85] Ömer Uluçay, "Alevilik Cem ve Nefesler", *Cem,* VI/67 (Ocak 1997), s. 46.
[86] Halit Özlük, "Aleviliğin Özü Eline, Diline, Beline Sahip Olmak", *Cem,* XXXI/87 (Şubat 1999), s. 41.
[87] Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliği I", *Cem,* V/57 (Ağustos 1996), s. 25.
[88] Lütfi Kaleli, *Alevilik,* İstanbul 1995, s.54-55'den naklen Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s.69.

3042. Muhammed-Ali

Alevi inancına göre Muhammed ile Ali özdeşleşmiştir[89]. Muhammed'siz Ali, Ali'siz de Muhammed olmaz. "Hz. Muhammed'in dışı Muhammed'dir, içi Ali'dir. Hz. Ali'nin de dışı Ali'dir, içi Hz. Muhammed'dir"[90]. Hz. Muhammed kainatın sırrını ayrıcalıklı olarak sadece Hz. Ali'ye açmıştır. Hz. Ali de bu sırları kendi neslinden ve Hz. Fatıma'dan gelen çocuklarına aktarmıştır[91]. Alevilerin kendilerini Ali kapısından girerek İslam'a bağladıklarını dile getiren Rıza Zelyut, Ali kapısının, İslam'a yani Hz. Muhammet'e açılan bir kapı olduğunu[92] savunur. Ömer Uluçay'a göre ise Hz. Muhammed yolcu, Hz. Ali yoldur. Hz. Muhammed gemi, Hz. Ali dümendir[93].

Alevilikte Hz. Muhammed ve Hz. Ali, zaman ve mekanları belirli tarihî kişiler olmaktan öte, zamanı ve mekanı aşan, soyut kişilikler, aşkın semboller olarak telakki edilir[94]. Hatta Muhammed-Ali kavramının tek bir kişiliği ifade ettiği savunulur[95]. Alevi tarikatlarının soy ve ilmi ledün silsilesi önce Hz. Ali'ye oradan da Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed (s.a.v)'e bağlanır[96].

305. Diğer İnançlar

3050. Ehl-i Beyt

Ehl-i Beyt; İslâm'dan önce, içinde putların bulunduğu Kâbe ile onun içindekilerden sorumlu olan kabileye verilen addır[97]. Kelime anlamı olarak ev halkı anlamına gelen bu terim, İslami terminolojide Hz. Muhammed (s.a.v)'in ev halkını ifade eder[98]. Ehl-i Beyt sevgisinin Aleviler için farz olduğuna inanılır[99].

---

[89] Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 302.

[90] Muharrem Naci Orhan, "Dedeler ve Dedelik", *Cem*, III/32 (Ocak 1994), s. 16.

[91] Özgünay, "Alevi Hikmeti", *Cem*, III/35 (Nisan 1994), s. 5.

[92] Zelyut, "Alevilik Nedir II", *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), s. 8.

[93] Uluçay, "Alevilik, Sevgi ve Barış", *Cem*, VI/61 (Aralık 1996), s. 61.

[94] Çamuroğlu, a.g.m., s. 35.

[95] Zelyut, a.g.e., s. 302.

[96] Sadem Açıkgöz, "İslamda Cami İçi Fıkıh Mezhepleri ve Cami Dışı Tasavvuf (Sufi) Tarikatleri", *Cem*, I/10 (Mart 1992), s. 37.

[97] M. Zeki Duman, "Tefsir'in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur'an'ı Kerim'de Ehl-i Beyt", *Marife*, IV/3 (Kış 2004), s. 14.

[98] Mustafa Öztürk, "Şii ve Sünnî Müfessirlere Göre Ehl-i Beyt Kavramı", *Marife*, IV/3 (Kış 2004), s. 39.

[99] Muharrem Naci Orhan, "Kör Cahiller!", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 43.

Ehl-i Beyt'in kimler olduğu konusu *Cem Dergisi*'nde sıkça tartışılır. Dergideki genel kanaat Şia ile paralellik arzeder[100]. Ehl-i Beyt'in Hz Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluştuğu savunulur[101]. Bunun delili de Ümmü Seleme'den gelen bir hadistir. Bu hadise göre Ahzap Suresi 33. ayet nazil olduğunda, Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi, Hz. Fatıma'yı, Hz Hasan'ı ve Hz. Hüseyin'i yanına çağırarak onları abasının altına almış ve "işte benim Ehl-i Beytim" demiştir[102]. Ancak bazı yazarlar, Ehl-i Beyt kavramının içeriğini daha geniş tutarlar. Onlara göre Hz Hasan ve Hz Hüseyin'in soyundan gelen dokuz İmam da ehl-i beytin içindedir[103]. Ehl-i Beyt'in kimler olduğu noktasında ortaya çıkan yorum farklılıklarının temeli Ahzab 33/33.[104] ayete getirilen yorum farklılıklarıdır. İslam alimlerinin genel kanaati Ehl-i Beyt terkibinin Hz. Peygamber'in eşlerini yahut eşleri ile birlikte çocuklarını ve yakınlarını kapsadığı şeklindedir[105]. Alevi dedelerinden Muharrem Naci Orhan, bazı araştırmacıların Ehl-i Beyt kavramını daha geniş olarak anlamlandırıp, Hz.Peygamber'in bütün hanımlarını, çocuklarını, damatlarını ve akrabalarını bu terimin kapsamına almalarını maksatlı ve uydurma olarak niteler[106].

Faik Bulut *Ali'siz Alevilik* kitabında Ehl-i Beyt kavramının Hz. Peygamber'in tüm hane halkını ve eniştelerinin kapsadığını hatta Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan sonraki evliliklerinden olan çocuklarının da bu kapsama alınabileceğini iddia eder. Ona göre böyle olmasaydı Kerbelâ'da Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan olmayan çocukları öldürülmezdi. Oysa Hz. Hüseyin'in üvey kardeşleri de kılıçtan geçirilmiştir[107].

Konunun tartışmalı başka bir noktası da Hz. Peygamber'in eşlerinin ve çocuklarının kim olduğudur. Bu konuda dergide fikir ayrılığı göze çarpar. Muharrem Naci Orhan Hz.

---

[100] Şii müfessirlerin tümüne göre ehl-i beyt; Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşmaktadır. (Öztürk, a.g.m., s. 40).

[101] Sadem Açıkgöz, "Ehl-i Beyt ve Ehl-i Beyt Ailesini (Şerif ve Seyyidleri) Tanıyalım", *Cem,* III/36 (Mayıs 1994), s. 26; Orhan, "Aleviliğin Esasları Usul ve Ahkamı-3", *Cem,* I/3 (Ağustos 1998), s.13.

[102] Açıkgöz, a.g.m., s. 29.

[103] Şakir Keçeli, "Zorunlu Din Dersi ve Aleviler", *Cem,* XXXIV/101 (Mayıs 2000), s. 37.

[104] Ehli Beyt ile ilgili yorum farklılıklarına neden olan Ahzab 33/33. ayetin meali şöyledir: "Peygamberin eşleri hem vakarınızla evlerinizde durun da önceki cahiliyyet devri çıkışı gibi süslenip çıkmayın, namaz kılın, zekat verin, Allah'a ve peygamberine itaat edin. Ey ehl-i beyt Allah yalnızca sizden kiri uzaklaştırıp tertemiz pampak etmek istiyor".

[105] Üzüm, *Günümüz Aleviliği,* s. 85-86. Ehl-i Beyt ile ilgili Şii ve Sünni yorumlar için bk. Mustafa Öztürk, "Şii ve Sünni Müfessirlere Göre Ehl-i Beyt Kavramı", *Marife,* IV/3 (Kış 2004),s. 37-53.

[106] Orhan, "Aleviliğin Esasları Usül ve Ahkamı 4", *Cem,* I/4 (Eylül 1991), s. 20; Ehl-i Beyt terkibinin ilk dönem müfessirlerinden itibaren Hz. Peygamber'in tüm ailesini kapsayacak şekilde algılandığı konusunda bk. Öztürk, a.g.m., s. 28-31.

[107] Faik Bulut, *Ali'siz Alevilik,* İstanbul 1998, s. 102, 115,

Peygamber'in Allah'ın emri gereği "ikrarlı" olarak sadece iki hanımıyla görüştüğünü iddia eder. Bunlar Hz. Hatice ile Mısırlı Mariya'dır. Yazar, Hz. Peygamber'in her iki hanımdan da çocuğu olmasını buna delil olarak sunar[108]. Ancak Abidin Özgünay Hz. Aişe'yi "peygamberin en şöhretli ve gözde eşi" olarak niteler[109].

Veli Akkol Hz. Peygamber'in altı tane çocuğu olduğunu söyleyerek bunların adlarını Kasım, İbrahim, Ümmü Gülsüm, Rukiye, Zeynep ve Fatıma olarak[110] sıralar. Muharrem Naci Orhan, Hz. Peygamber'in çocuklarından bahsederken "Hz. Resulullah'ın tek evladı vardır. O da Hz. Fatıma Zehra-i Betül-ü Mutahharadır. Kevser Suresi de Hz. Fatıma hakkındadır" der[111]. Ona göre, Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin evliliğinden doğan ve onlardan devam edenler de Evlad-ı Resüldür[112]. Yazar başka bir makalesinde de Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den olan öz oğlu Kasım (diğer adı Abdullah) ile Hz. Fatıma'dan başka öz çocuğunun olmadığını; Zeynep, Rukiye ve Gülsüm'ün ise üvey kızları olduğunu[113] savunur. Abdülbakıy Gölpınarlı da Hz. Fatıma'yı "Hz. Rasülüllah'ın Hadicet'ül Kübra'dan doğan tek kızları" şeklinde niteler[114].

Dergide Ehl-i Beyt'le ilgili olarak indiği söylenen pek çok ayet verilir. Hasan Meşeli'ye göre Kuran'da Ehl-i Beyt'i öven 80 ayet vardır[115]. Muharrem Naci Orhan da Şura 23, İsra 23, Hud 76, Enfal 27 ve Ali İmran 61. ayetlerin Ehli Beyt hakkında olduğunu savunur[116].

Dergide Ehl-i Beyt ile ilgili hadislere de yer verilir. Bu hadisler şunlardır:

Şefaatim Ehlibeytimi sevenleredir.

Ehlibeytime buğzeden münafıktır[117].

Hak ehl-i beytimledir. Ehl-i beytim de hak üzeredir. Allah'ım Ehli beytimi sevenleri sev, düşman olanlara düşman ol, sevme, zail eyle.

---

108 Orhan, "Aleviliğin Esasları Usül ve Ahkamı 3", *Cem,* I/3 (Ağustos 1991), s. 13.

109 Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", *Cem,* III/35 (Nisan 1994), s. 63.

110 Veli Akkol, "Fatımatül Zehra", *Cem,* XXXVI/119 (Mart 2002), s. 42.

111 Orhan, "Hz. Muhammed-Ali Birlikteliği", *Cem,* IV/39 (Ağustos 1994), s. 12.

112 a.y.

113 Orhan, "İslamiyet-Hz Muhammet ve Çok Evlilik (Taaccüd-ü Zevcad), *Cem,* IV/40 (Eylül 1994), s. 13.

114 Abdülbakıy Gölpınarlı, *Oniki İmam*, İstanbul 1989, s.37.

115 Hasan Meşeli, "Muharrem Orucu", *Cem,* I/3 (Ağustos 1991), s. 23.

116 Orhan, "Kör Cahiller!", *Cem,* V/57 (Ağustos 1996), s. 43; a. mlf., "Aleviliğin Esasları, Usul ve Ahkamı 3", *Cem,* I/3 (Ağustos 1993), s.14.

117 a.y.

Allah'ım Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan'ı, Hüseyin'i sevenleri sev, düşman olanlara düşman ol.

Benim yaşantıma özenip benim gibi ölmek isteyenler, Rabbimin cennetini arzulayanlar, benden sonra Ali'nin ve ondan sonrakilerin yolundan gitsinler. Ehl-i Beytime uysunlar. Bunlar özümden yaratıldılar. Anlayışım ve bilgilerime göre yetiştirildiler. Bunları yalanlayanlar, benimle ilişkilerini kesmiş olurlar. Onlar benim şefaatime nail olmayacaklardır[118].

3051. Oniki İmam İnancı

Alevi inancında önemli yer tutan ögelerden birisi de imamlardır. Nübüvvet halkasının Hz. Peygamber ile tamamlanmasının ardından velayetin yani imametin başladığı kabul edilir. Anadolu Alevileri velayet görevini oniki imamın üstlendiğine inanırlar. Alevilikte imam İslamiyet'in özünü gösteren kişi olarak görülür. İmam olacak kişinin günahsız (masum) ve temiz olması gereklidir. Yani, o kişi insana ait kötülüklerden, şüphelerden ve pisliklerden arınık olmalıdır[119]. İmamlar yaşadıkları dönemlerde çok saygı görmüşler, otorite kabul edilmişlerdir. Hemen her Alevi ozan oniki imamı anlatan şiirler yazmıştır. Bunlara "düvazimam" ya da "düvaz" denilir[120]. Dergide oniki imam hakkında yeterli bilgi yoktur. İsimleri zikredilmiş olmasına karşın gerçek hayatları hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır.

Şii kanıya göre imamlık peygamberliğin yönetici yönünü temsil ettiğinden tanrısaldır. İmamların atanmasını da Tanrı yapar. Seçim söz konusu değildir[121]. Peygamber göndermek nasıl bir lütuf ise ondan sonra imam göndermek de öyle bir lütuftur ve Allah Tealâ'ya vacibdir[122].

---

[118] Abo İlhan, "Dostluk Kardeşliğin Perçinlendiği Yer Yıkılmaz, Yapılır", *Cem,* IV/42 (Kasım 1994), s. 49; Ehl-i Beyt ile ilgili hadislerin sıhhati konusunda bk. Ahmet Yıldırım, "Alevi Bektaşi Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerlendirilmesi", *İslâmiyât,* VI/ 3 (Temmuz-Eylül 2003), s. 84 –88.

[119] Rıza Zelyut Alevi inancındaki imamın Sünni anlayıştaki imamdan farklı oluşuna vurgu yapar. Ona göre İmam kişinin İslam inancına göre yönlendirilmesinin aracıdır. Onun için imam temiz olmalıdır. (Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir I", *Cem,* V/58 (Eylül 1996), s. 16; a.mlf., *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik,* İstanbul 1998, s. 39-40.

[120] a. mlf., "Alevilik Nedir I", *Cem,* V/58 (Eylül 1996),s. 15.

[121] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik,* İstanbul 1994, s. 171.

[122] Muhammed Rıza Muzaffer, *Şia İnançları,* trc. Abdulbakıy Gölpınarlı, Duisburg 1994, s. 65-66.

Alevi Bektaşi telakkideki oniki imam listesi ve oniki imam inancı İmamiyye Şia'sı mezhebi ile aynıdır[123]. Zikredilen oniki İmam şunlardır: Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynel Abidin, İmam Bakır, Cafer-i Sadık, Musa-i Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan el-Askeri ve Muhammed Mehdi[124]. Görüldüğü üzere Alevilikteki imamlar dönemi Hz. Ali ile başlar İmam Muhammed Mehdi ile son bulur. Ancak Muhammed Mehdi'nin öldüğüne inanılmaz. Onun büyük gizlilik (gaybeti kübra) halinde olduğuna ve bu halin bu gün de devam etmekte olduğuna inanılır. Bu anlayışa göre Mehdi birgün zulümle bozulmuş dünyayı yeniden düzene koymak için geri gelecektir[125].

3052. Tasavvufi İnançlar

Yaşar Uçar'a göre Alevi binasının temel taşı tasavvuftur. O, Aleviliğin tasavvuftan soyutlanması halinde meyvesiz ağaca benzeyeceğini savunur[126]. Alevilerin tasavvuf anlayışında en temel nokta Hz. Ali'dir. Baki Öz, Türklerin İslam'ı "tasavvufi ve tarikatsal" dönemde tanıdığını söyler. Ona göre, Türklerin ilgisini çeken İslam'ın kurallarla örülü yani değil, tasavvufça yumuşatılan yanıdır[127]. Hüseyin Bal, Hz. Ali'yi tasavvuf deryasında güvenle yol almayı sağlayan kaptan-ı derya olarak; Ebuzer el-Gıfarî, Veysel Karani ve Ayin-i Cemlerde temizliğin simgesi olarak zikredilen Selman-ı Farisi'yi de tasavvuf dünyasındaki önemli kişiler olarak zikreder[128].

Alevilerin tasavvufi inançlarının önemlilerinden birisi kırklar meclisi ya da kırklar cemi olarak bilinen erkan anlayışıdır. İsmail Onarlı, kırklar meclisini Hz. Muhammed'in İslamiyet'i tebliğe başlamasından birkaç yıl sonra, Mekke şehri yönetimine karşı ilk Müslümanlardan oluşturduğu, illegal faaliyet gösteren bir danışma kurulu olarak tanımlar. Bu meclis sosyal ve ekonomik misyonunun yanısıra İslamiyet'i yaymakla da yükümlüdür. Mekke'de gizli olarak faaliyet gösteren bu meclis Medine'ye hicretle birlikte meşrulaşmış ve okul haline gelmiştir[129]. Onarlı, Hz. Muhammed'in kurduğu Suffa okulunda ders veren

---

[123] Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1990, s. 11; Mustafa Öz, *İmamiyye Şiasında Oniki İmam ve Mehdi İnancı*, İstanbul 1995, s. 11.

[124] Orhan, "Aleviliğin Esasları 12, *Cem*, II/18 (Kasım 1992), s. 27; Halit Özlük, "Aleviliğin Özü, Eline, Diline, Beline Sahip Olmak", *Cem*, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 41.

[125] Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 127; Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 42.

[126] Yaşar Uçar, "Temel Taşıyla Oynamayın", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 22.

[127] Baki Öz, "Tasavvufta Toplumsallaşma", *Cem*, V/55 (Aralık 1995), s. 16.

[128] Hüseyin Bal, "Tasavvuf Felsefesi ve Alevilik", *Cem*, XXXIV/108 (Nisan 2001), s. 21.

[129] İsmail Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökeni ve Mimari III", *Cem*, XXX/83 (Ekim 1998), s. 48.

hocaların kırklar meclisinde görev yapan hocalar ve mutasavvıflar olduğunu iddia eder. Bu okulda, matematik, felsefe, şiir, astronomi, İslami bilgiler ve diğer dinlere ait konu müfredatları ders olarak işlenmiş; Hz. Aişe de bu dönemde şiir eğitimi almıştır[130]. Hüseyin Bal, kırklar meclisinin Alevi topluluğunu temsil eden ilk grup ve ilk teşkilatlanma modeli olduğunu, Hz. Ali'nin de burada merkezi rolü üstlendiğini[131] iddia eder.

Fethi Erdoğan ise Hz. Muhammed'in "kırklar meclisinde" ilahi emir doğrultusunda, insanı kemale eriştirecek kademeli bir yoldan oluşan sistem oluşturduğunu savunur. Bu dört kademeli sisteme "dört kapı" adı verilmiştir. Bu kapılar şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Her kapının yaşanabilmesi için de "on şart" vardır[132]. Abidin Özgünay, Şeriat, tarikat, marifet ve hakikati kişinin kendini bulmasına ve ilahi hakikate ulaşmasına vesile olan talim ve öğretilerin basamakları olarak takdim eder. "Dört kapı kırk makam" deyimi de bu bütünlüğü ifade eder[133]. Dört kapıyı bildiren ilahi emir ise Yunus Suresi'nin 57. ayetidir. Bu ayet mealen şöyledir; Ey insanlar muhakkak ki size Rabbinizden bir öğüt (şeriat), kalplerinizdeki hastalara bir şifa (tarikat), müminler için bir hidayet rehberi (marifet) ve rahmet (hakikat) gelmiştir. Mehmet Özdurmaz, Hacı Bektaş-ı Veli'nin dört

---

[130] a.mlf., "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı'yla Söyleşi", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 32; Suffe veya suffa Hz. Peygamber'in Medine'deki mescidine bitişik olan binanın adıdır. Burada ders görenlere de ashab-ı suffa denilir. Suffa bekar ve fakir Müslümanların kalacakları yer olmasının yanısıra yatılı bir okul görevini de üstlenmiştir. Suffada kalan kişiler kendilerini ilime adamışlardır. Burada başta Kur'an'ı Kerim olmak üzere okuma yazma ve çeşitli ilimler öğretilmekteydi. (Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, II/ 767–773, Ankara 2003; Akif Köten, Durak Pusmaz, "Ashabu's Suffe", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, I, 225- 226.)

[131] Bal, "Tasavvuf Felsefesi Alevi Bektaşi ve Mevlevilik", *Cem*, XXX/85 (Aralık 1998), s. 42.

[132] Fethi Erdoğan, "İslam'ın Kırk Şartı", *Cem*, XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 42.

[133] Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem*, II/14 (Temmuz 1992), s. 34; Dört kapı ve kırk makamı şunlardır; İlk kapı şeriat kapısıdır ve onun on makamı vardır. Bunlar; 1-iman etmek, 2- İlim öğrenmek, 3- İbadet etmek (namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik halinde savaştan kaçmamak cünüplükten temizlenmek), 4- Helal kazanmak, faizden uzak durmak, 5- Nikah kıymak, 6- Hayız ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek, 7- Sünnet ve cemaat ehli olmak, 8- Şefkat, 9- Temiz yemek, temiz giyinmek, 10- İyiliği emredip yaramaz işlerden sakındırmaktır. İkinci kapı tarikattır. Makamları 1- Mürşidden el alıp tevbe etmek, 2- Mürid olmak, 3- Saç kesmek ve elbise değiştirmek (dünya nimetlerine bağlanmamak, 4- Nefisle mücadele etmek, 5- Hizmet 6- Korku, 7- Ümitli olmak, 8- Hırka, zenbil, makas, seccade, iğne ve asa 9- Sahib-i makam, sahib-i cemiyet, sahib-i nasihat, sahib-i mahabbet olmak 10- Aşk, şevk, sefa ve fakirliktir. Üçüncü kapı marifet kapısıdır. Bunun da on makamı vardır. 1- Edep, 2- Korku, 3- Perhizkârlık, 4- Sabır ve kanaat, 5- Utanmak, 6- Cömertlik, 7- İlim, 8- Miskinlik, 9- Marifet, 10- Kendini bilmektir. Dördüncü kapı hakikat kapısıdır. Onun makamları 1- Toprak olmak, 2- Yetmiş iki milleti ayıplamamak, 3- Elinden geleni esirgememek, 4- Yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olması, 5- Mülk sahibine yüzünü sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak, 6- Sohbette hakikat sırrını söylemek, 7- Seyr-i sülük, 8- Sır, 9- Münacat, 10- Çalap tanrıya ulaşmaktır. (Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, sad. Hüseyin Özbay, Ankara 1996, s. 11-18.)

kapıyla ilgili olarak şöyle söylediğini nakleder; "şeriat anadan doğmaktır, tarikat ikrar vermektir, marifet nefsi bilmektir, hakikat hakkı kendi özünde bulmaktır"[134].

3053. Miraç

Burhan Kocadağ, Hz. Peygamber'in miraca çıkmasının fiziki olarak gerçekleşmediğini sadece bir rüyadan ibaret olduğunu[135] söylerken, A.Turgut Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin kız kardeşinin evinde uyuduğu sırada Cebrail tarafından uyandırıldığını, Burak'a bindirilerek önce Kudüs'e oradan da semaya yükseltildiğini anlatır[136]. Kırklar cemi Buyrukta şöyle anlatılır: Hz. Peygamber miraca giderken yolda önüne bir arslan çıkar ve kendisine hücum eder. Bu sırada "yüzüğünü arslana ver" diye bir ses duyar. Hz. Peygamber de yüzüğünü çıkarıp aslana atar. Yüzüğü nişan olarak yutan aslan sakinleşince de yoluna devam eder ve sidretül müntehaya ulaşır... Hz. Peygamber miraç dönüşünde bir kubbe görür ve ilgisini çeken bu kubbenin kapısına varır. Kapıyı tıklatır. İçerdekiler "kimsin? isteğin nedir?" diye sorarlar. Hz. Peygamber de "ben Peygamberim, açın kapıyı içeri gireyim" der. İçeridekiler ise "bizim aramıza peygamber sığmaz, git peygamberliğini ümmetine eyle" derler. Hz. Muhammed oradan ayrılmak üzereyken Tanrı, Hz. Peygember'e "var git o kapıya " der. Hz. Peygamber tekrar kapıya varınca, içerdekiler "kimsin?" diye sorarlar. "ben peygamberim açın gireyim. Mübarek yüzünüzü göreyim" der. Onlar da "bize hacet değildir" derler. Üçüncüsünde "hadimul fukarayım, bir yoksulum" deyince içeri buyur ederler. İçeri girip sayınca otuz dokuz kişi olduklarını görür. Eksik olan Selman-ı Farisidir. Hz. Peygamber Hz. Ali'nin yanına oturur ama o sırada onun kim olduğunu bilmemektedir. Oradakilerin yirmi ikisi erkek, onyedisi kadındır. Hz Peygamber "siz kimsiniz diye sorunca "bizler kırklarız hepimiz bir cihetiz. Birimiz ne ise hepimiz oyuz" derler... Hz. Peygamber ispatını (nişan) isteyince Hz. Ali kolunu uzatır ve neşter vurur. O anda hepsinin kolundan kan gelir. Dışarıda olan Selman' dan da kan gelir. Daha sonra Selman içeri gelir ve bir üzüm tanesi getirip Hz. Peygamberin önüne koyar ve bu tek üzümü kırklara dağıtmasını ister. Hz. Peygamber bunu nasıl yapacağını düşünürken görünmeyen bir el (Cebrail), Selman'ın elindeki tek üzüm tanesini ezer. Bu şerbeti içen kırklar kendilerinden geçerler ve sema etmeye başlarlar. Bu sırada

---

[134] Mehmet Özdurmaz, "Dört Kapı Kırk Makam", *Cem,* XXX/80 (Temmuz 1998), s. 56.

[135] Burhan Kocadağ, "Kara Kitaba Ak Yanıt", *Cem,* I/9 (Şubat 1992), s. 28.

[136] A.Turgut, "Alevi İnançları Arslan ve Hz. Ali", *Cem,* III/35 (Nisan 1994), s. 32; Miraç olayının Alevi kaynaklarda "Şii Sünni hiçbir ciddi tarih ve hadis külliyatında raslanmayan bir biçimde masallaştırılmış" olduğu konusunda bk. Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 247.

onlarla birlikte sema eden Hz. Peygamberin imamesi (sarığı) yere düşer. Oradakiler imameyi kırka böler ve bellerine bağlayarak tennure (etek) yaparlar. Hz. Peygamber kırklara pirlerini ve rehberlerini sorar. Onlar "pirimiz şah'ı Merdan Ali, rehberimiz Cebrail'dir" derler. Bunun üzerine Hz Peygamber Hz Ali'nin orada olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Peygamberin yanına gider. Hz. Peygamber de saygı ile ona yer gösterir ve Hz. Ali'nin parmağında Miraca giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür...[137].

Görüldüğü üzere "Kırklar Cemi" tamamen mitolojik bir karakter taşımaktadır[138]. Ancak bu anlatımın sembolik anlamlardan fazlasını içerdiği muhakkaktır. Anlatıma göre Kırklar meclisi üyeleri Hz. Peygamber'e uymuyor, bilakis onu kendilerine uyduruyorlar. Kırklar meclisinin oluşturduğu felsefe Hz. Peygamber'e daha kapıda iken dikte ediliyor. İşin ilginç yanı Tanrı Hz. Peygamber'in kırklar meclisine katılması adına Peygamberlik sıfatını bırakmasına razı olmaktadır[139].

3054. Tevella-Teberrra

Alevi inanışa göre tevella Hz. Ali'yi sevenleri sevmek, teberra ise onu sevmeyenleri sevmemektir[140]. Muharrem Naci Orhan'ın tanımı ise daha kapsamlıdır. O, tevella ve teberrayı Hz. Resulullah'ın dostuna dost, düşmanına düşman olmak olarak tanımlar ve bu tanımın Hz. Resul ile sınırlı kalmayıp Ehli Beyt'i de kapsadığnı ifade eder. Orhan, Hz. Peygamber'in II. Akabe Biatına katılanlara I. Akabe Biatının şartlarına ilave olarak tevella-taberra şartını da sunduğunu iddia eder[141]. Yazara göre tevella ve teberra'ya candan bağlanmak her müslüman için farzdır[142].

---

[137] Buyruk, nşr. Adil Ali Atalay, İstanbul 1994, s. 13- 20; Sadem Açıkgöz, " Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi Bektaşiyiz", *Cem*, I/5 (Ekim 1991), s. 38.

[138] İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 24.

[139] M Talat Uzunyaylalı, *Alevi İnanışı ve Siyasi Alevilik*, İstanbul 1999, s. 52.

[140] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir I, Aleviliğin Kaynağı", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 13.

[141] İkinci Akabe biatı Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden evvel gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber ile Medine'den gelenler bir gece gizlice buluşmuşlar ve biat gerçekleşmeden evvel Hz.. Peygamber'in amcası olan Abbas b. Abdulmuttalip bir konuşma yaparak Hz. Peygamber'in Medinelilerden gelen hicret etme teklifine sıcak baktığını ancak Medinelilerin ne pahasına olursa olsun Onu ve ailesini koruması gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber de biat esnasında onlardan hicret ettiği zaman sıkıntılı zamanlarda kendisini ve ailesini koruyacaklarına, diğer vakitlerde de kendisine itaat edeceklerine dair söz almıştır. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1990, I/154,158; Seyyid Ebul Alâ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, trc. Ahmet Asrar, İstanbul 1992, III/361, 363 Görülen odur ki yazar ikinci Akabe biatında Medinelilerden istenen Hz. Peygamber'i ve ailesini sevip koruma şartını tevella-teberra olarak yorumlamıştır.

[142] Muharrem Naci Orhan, "Aleviliğin Esasları 8", *Cem*, I/8 (Ocak 1992), s. 23, 24.

3055. Sayılar

Alevi-Bektaşi inancında sayılar ve sayıların temsil ettiği inançlar şöyledir.

Bir; Allah birdir.

İki; Tanrıdan başka her varlık çifttir.

Üç; Allah-Muhammed-Ali ve mürit-rehber-mürşit üçlüsünü anımsatır.

Dört; Ehli Beyt; Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin

Dört kapı; Şeriat, tarikat, marifet, hakikat.

Dört unsur; Toprak, su, hava, ateş.

Beş; Bir elin beş parmağı Arapça Allah kelimesinin yazılışına benzer.

Altı; Tevrat'ta dünyanın altı günde yaratıldığı yazılır[143].

Kur'an'da 6666 ayet vardır.

Deccal'in kafasında 666 yazacağına inanılır.

Yedi; Renk tayfını ve haftanın günlerini anımsatır.

Sekiz; Cennetin sekiz kapısının olduğuna inanılır.

Oniki; 12 İmamlar, aylar ve burçların sayılırını anımsatır.

Kırk; Kırklar meclisine gönderme yapar. Tasavvuftaki dört kapı kırk makamı hatırlatır[144].

31. İBADETLER

Alevilikte İslam'ın şekli ibadetleri yoktur. Hatta şeklen başkalarının görebileceği ibadetlerin İslam'a aykırı olduğu savunulur. Aleviler bunu "şekil değil öz önemlidir" şeklinde savunurlar[145]. Gizli ibadet yaptıklarını belirten Aleviler'in bu tutumu dini bir gerekçe veya ibadet anlayışından değil, Rıza Zelyut'a göre gizlenme ihtiyacından kaynaklanmıştır[146]. Anadolu Alevilerinin ayinlerinde kullandıkları dil Türkçe'dir. "Kuran'ı Arapça okuma zorunluluğu olmayan cemlerde yapılan Türkçe ibadet ile Türk dili inançta da kullanılmaya başlanmış ve bu gelenek günümüze kadar ulaşmıştır"[147]. *Manzum Türkçe Kur'an* sahibi Bedri Noyan, Kuran'ın Türkçe olması ve duaların da Türkçe yapılması

---

[143] Allah'ın dünyayı altı günde yarattığı Kur'an'da A'raf 7/54, Yûnus 10/3, Hûd 11/7, Furkan 25/59, Secde 32/4, Kaf 50/38 ve Hadid 57/4. ayetlerde ifade edilmektedir. Ancak yazarın buna değinmeden Tevrat denilmesi ilginçtir.

[144] Doğan Bermek, "Alevilik-Bektaşilik-Mevlevilik Ritüelleri Üzerine", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 46.

[145] Ali Kaya, "İnanç ve Alevilik", *Cem,* XXXV/112 (Ağustos 2001), s.41; Şakir Keçeli, "Zorunlu Din Dersi ve Alevilik", *Cem,* XXXIII/101 (Mayıs 2000), s. 35.

[146] *Cem,* "Kadıköy'de Müsahiplik Söyleşisi", *Cem,* VIII/73 (Ocak 1998), s.10.

[147] Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma, Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem,* XXXIV/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 24.

taraftarıdır. O, Kur'an'da birkaç kez "bunu Araplara Arap dili ile indirdim ki okuyup anlayarak ona göre iş işlesinler" denildiğini ve bunun her müslüman milletin Kur'an'ı kendi dili ile okuması sonucunu doğurduğunu iddia eder[148]. Cemal Şener'e göre Türklerin yaşadığı bu ülkenin camisinde Türkçe ezan okunmalı, köylünün bile namazda ne söylendiğini anlaması için, okullarda okutulan Kur'an da Türkçe olmalıdır. Yazar bu fikirlerini Ziya Gökalp'in şiiriyle destekler[149].

310. Abdest ve Gusül

Cem Dergisi'nde sunulan Alevilikte namaz abdesti olarak bilinen dört farzlı abdest[150] ile cünüplük halinde temizlenmek için farz olan[151] gusülden[152] bahsedilmemektedir. Abdest Alevi inancında farklı bir içerikle yer edinmiştir. Süleyman Cem Alevilerde iki türlü abdest olduğunu ifade eder. Birincisi ruh (can) abdestidir. Alevilerin bunu günün yirmi dört saatinde yerine getirmesi gereklidir. İkincisi ise beden (ten) abdestidir. Beden temizliği her sabah duş alarak yerine getirilir[153].

Piri Er Anadolu Aleviliğinde cem için ön şartlardan birisinin de abdest olduğunu söyler. Ceme katılacak herkes önceden vücut temizliğini yapmalıdır. Bu temizlik abdest almayla özdeştir. Kişi temizlik esnasında hangi organı yıkıyor ise o organla haram işlemeyeceğine, kötü yola gitmeyeceğine niyet etmelidir. Ayrıca cemlerdeki ibrikçinin

---

[148] Bedri Noyan, "Doç, Dr. Bedri Noyan (Dedebaba) ile söyleşi", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, VIII/73 (Ocak 1998), s. 35.

[149] Cemal Şener, "Ana dilin Önemi", *Cem*, XXXIII/106 (Kasım 1996), s. 24; Yazar'ın Ziya Gökalp'ten aktardığı şiir şöyledir;

"Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur.
Köylü anlar manasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur.
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın
Ey Türkoğlu işte senin orasıdır vatanın"

[150] Abdesti farz kılan ayetin meali şöyledir: Ey iman edenler, namaza kalkacağınız vakit, yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Maide 5/6.

[151] Guslü farz kılan ayetin meali şöyledir: Ey iman edenler... cünüp iken de yolcu olmanız hariç guslünüzü edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Nisa 4/ 43; Ey iman edenler... eğer cünüp iseniz tastamam yıkanın. Maide 5/6.

[152] Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem*, II/14 (Temmuz 1992), s. 32, 33; Yazar , "erkekler rüyada fiilen boşalmadan sonra boy abdesti alıyorlar. Bunun Kuran'da yazdığını ve abdest almadan ölünürse kafir olunduğunu söylüyorlar ne dersiniz ?" şeklindeki soruya "din adına konulmuş yaptırımların o dine davet edilenlerin yaşam ve ahlaklarıyla sıkı bir ilişki içerisinde reddedilmez bir gerçektir. Temiz olmak ...her insanın görevidir. Bahsettiğiniz olayla (*cünüplükle*) insanın kirlenmesi elbette mümkün değildir.Din koyucunun bu tür mecburiyetlere salık vermesi ahlakı ve temiz yaşamayı ihlal ederek yaşamayı huy edinen cahiliyet dönemi insanları için kaçınılmaz olsa gerektir..." şeklinde cevap verir.

[153] Süleyman *Cem*, "Ben Neden Aleviyim", *Cem*, I/11 (Nisan 1992), s. 16.

döktüğü su ile ellerin sadece parmaklarını yıkama şeklinde gerçekleşen sembolik bir abdest alınmaktadır. Bu abdestten asıl amaç ahlaksal arınma ve iç temizliktir[154].

Her Alevi ve Bektaşi'nin senede bir kez dede ve köy halkının katılımıyla gerçekleşen Cem töreninde, toplumdan rızalık alıp, yasaklanan şeyleri işlemeyeceğine dair söz vermesine "yıl abdesti" denir. Bu abdest tuvalete çıkmak, eşiyle cinsel ilişkide bulunmak gibi nedenlerle değil ancak abdest alınırken tutulan niyetlerin tersine hareket edilmesi, yasaklanan suçlardan birinin işlenmesi gibi durumlarda kişinin düşkün ilan edilmesiyle bozulur[155].

311. Namaz

Anadolu Alevilerinde İslâm'ın şiarı olarak bilinen şekliyle bir namaz anlayışı yoktur. İsra 78,79 ve Nebe 11. ayetleri[156] delil getirilerek Kur'an'da beş vakit namazı emreden bir ayetin olmadığı dile getirilir. Bu inanç sahiplerine göre beş vakit namaz Hz. Peygamber döneminde olmayıp Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır[157]. Ayrıca Kur'an'ın emrettiği "salat"tır. Salat ise namaz değil, tanrıyı selamlamadır. Eğer bu günkü şekliyle namaz emredilmiş olsaydı Allah mutlaka onun biçimini belirtirdi[158].

Namazın beş vakit olmasını İslâm'ın beş şartından biri olarak görmeyen[159] Alevi ve Bektaşiler cem ayinlerinde iki rekat namaz kılarlar. Diğer sünnet rekatları nafile olduğu için, vakitlerde kılınan 17 rekat farzı da Kuran'da olmadığı için kılmazlar. Kıldıkları iki rekat namazı da tarikate girerken rehber önderliğinde kılarlar[160]. Alevilerin kıldığı namaz Alevi toplantılarında ve cem ayinlerde, cemaatin halka veya ocak bulunan evlerde hilal biçiminde yüzyüze oturmasıyla oluşan halkanın ortasındaki alanda kılınan namazdır. Bu

---

[154] Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı", *Cem*, VII/67 (Haziran 1997), s. 54.

[155] a.y.

[156] Ayetlerin mealleri şöyledir: Güneşin kaymasından gecenin kararmasına kadar namazı güzel kıl; bir de kıraatıyla seçkin olan sabah namazını; çünkü sabah Kur'an'ı gerçekten şahitlidir. (İsra 78), Gecenin bir bölümünde de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'an ile teheccüd kıl; yakındır ki Rabbin seni övgüye değer bir makama ulaştıra. (İsra 79), Gündüzü bir geçim vakti yaptık. (Nebe 11)

[157] Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı", *Cem*, VII/67 (Haziran 1997), s. 53- 54; namazla ilgili çelişkili anlatımlardan birisi de Nejat Birdoğan 'a aittir. Ona göre beş vakit namaz Hazreti Ömer tarafından İslâm'dan önceki beş putun özlemini çekenlerin bu özlemini yoketmek amacıyla ortaya konulmuştur. Hz. Osman ise o zamana kadar iki rekat olan farz namazlarını dört rekata çıkarmıştır. (Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 350.)

[158] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 71.

[159] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 1994, s. 174.

[160] Sadem Açıkgöz, "Şeriat ve Tarikatın (İtikat ve Ameli) İbadet İlkeleri", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 39.

namaza tarikat namazı da denmektedir[161]. Adını oturuş biçiminden alan halka namazı, bilinen namazdan farklılıklar göstermekte ve temel noktalarda ayrılmaktadır[162].

Abidin Özgünay Kuran'ın Allah'a ibadeti emrettiğini, gerçek manada ibadetin ise dua, niyaz[163] ve zikir olduğunu belirtir. O, Alevilerin niyazı benimsemiş olmalarını Anadolu Alevilerinin İslamiyetle karşılaştıklarında bu yeni dini kendi itikadi geleneklerine adapte ederek özümsemelerine bağlar. Bu sayede namaz farklı bir şekil almıştır. Yazara göre Hz. Peygamber Araplara bile dini böyle özümletebilmiştir. Hac, oruç, kurban ve benzeri ibadetler eski Arap geleneklerinin yeni dine yansımalarıdır[164]. Rıza Zelyut, 13. yüzyılda Bulgarların beş vakit namazı ticari hayata uymadığı için bir vakit olarak kıldıklarını ve bunun için fetva aldıklarını[165] iddia eder.

Vilayetnamede namazla ilgili pek çok atıf vardır. Buna göre Hacı Bektaş Veli Horasan'dan gelen Pirlere kerametini göstermek için bir susam yaprağının üzerine seccadesini sermiş ve iki rekat namaz kılmıştır[166]. Hacı Bektaş Veli, Kadıncık Ana'nın evinde namaz kılarken önündeki duvar yıkılacak gibi olur. Hacı Bektaş, duvara eliyle "dur" işareti yapar ve duvar artık hiç yıkılmadan öylece durur[167]. İlyas Üzüm'e göre Vilayetnamede geçen bu atıflarda namaza karşı olmak gibi bir eğilim söz konusu değildir[168]. Zaten Alevilikte büyük bir kesimin beş vakit namazdan uzak olmasına rağmen sınırlı sayıda bir grup günlük namaz ibadetini yerine getirmektedir[169]. Ancak bu insanlar Alevilerce inanç özelliklerini kaybetmiş kişiler olarak nitelendirilir. Bu yoldaki görüşlerin amacının da Alevileri asimile etme çabası olduğu iddia edilir[170].

---

[161] Alper Çağlayan, "Tarikat Namazı ya da Halka namazı", *Cem,* XXXV/116 (Aralık 2001), s. 22.

[162] Er, a.g.m., s. 54.

[163] Piri Er niyazı şöyle tanımlar; "Fiziki anlamda bir pirin dizleri, göğsü veya yenini öpme, yada Hz. Muhammed, Hz. Ali, Oniki İmamlar'dan biri veya bir inanç ulusunun adı anıldığında, sağ el baş parmağının dudağa değdirildikten sonra alın ya da göğe değdirilmesi sureti ile gerçekleştirilen niyaz, manevi anlamda başta Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali olmak üzere din ulularına yapılan duayı, yani Hakk'a teslim olmayı ifade eder". (Er, a.g.m., s. 54.)

[164] Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem,* II/14 (Temmuz 1992), s. 32.

[165] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir V", *Cem,* VII/63 (Şubat 1997), s. 54.

[166] Hacı Bektaş-ı Veli, *Vilâyetname, Manakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli,* haz. Abdulbakıy Gölpınarlı, İstanbul 1995, s. 8.

[167] a.e., s. 28.

[168] İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik,* İstanbul 2002, s. 39.

[169] a.mlf., *Günümüz Aleviliği,* İstanbul 1997, s. 98.

[170] Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı", *Cem,* VII/67 (Haziran 1997), s 54.

Cem Dergisi'nin 4. sayısının dış kapağında Aleviliğin Kâbesinin insan olduğu yazılıdır. Bu anlayış gereği Alevi-Bektaşi ibadetinde secde insan cemaline yapılır[171]. Abidin Özgünay'a göre insan Tanrının "en yetkin tecelligahı ve konuşan Kuran'ı" olduğu için Alevilikte ibadetler yüz yüze yapılır[172]. Rıza Zelyut'a göre kıble eski çok tanrılı dinlerdeki bereket tanrısı olan Kıbelâ'nın İslâmlaştırılmış şekli olup Kur'an'ın genel çizgisine uymayan bir putçuluktur[173].

3110. Cenaze ve Defin

Alevi-Bektaşilerde tek tip cenaze töreni yoktur. Ortak yanları olmasına rağmen farklılıklar daha fazladır[174]. "Aleviler'in tasavvufa dayalı felsefelerinde tanrının varlığı insanda görüldüğü" inancından dolayı ölen insanın ruhunun yaşadığı inancı vardır. Ulu insanların ruhları ise koruyucu ve kollayıcı özelliktedir. Onun için sıkıntısı olan pek çok kişi bu insanların mezarlarını ziyaret etmekte, adaklar adamakta ve kurbanlar kesmektedir[175]. Ölen kişi yıkandıktan sonra cenaze namazı kılınır. Bedri Noyan çeşitli yazmalarda cenaze namazı konusunda bilgilerin mevcut olduğunu ifade eder ve bir kaç cenaze namazı örneği verir. Bu yazmalardan birinde anlatılan cenaze namazının kılınma biçiminde Sünniler ile Aleviler arasında hiç bir fark yoktur. Diğer örneklerde ise küçük farklılıklar göze çarpar. Ölen kişinin defnedilişinin üçüncü, yedinci ve kırkıncı gecesinde veya ilk kırk gün içerisinde herhangi bir gecede bir erkan yapılmaktadır. Bu geceye hayır gecesi veya lokma gecesi (erkanı) denilmektedir. Bedri Noyan Bektaşilikte ıskat ve telkin-i meyyit olmadığını, telkinin diriye yapıldığı inancının hakim olduğunu belirtir. Ancak Noyan bazı yazmalarda telkin-i meyyit başlığıyla Arapça metinlerin bulunduğunu ifade

---

171 Hasan Yalıncaklı, "Güneşde Duranlara", *Cem*, V/49 (Haziran 1995), s. 30.

172 Abidin Özgünay, "Okuyucu Köşesi",*Cem*, V/51 (Ağustos 1995), s. 62.

173 Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 252.

174 Hüseyin Bal, "Alevi-Bektaşi Topluluklarında Ölüye-Diriye Sahip Çıkma Geleneği", *Cem*, VII/68 (Temmuz 1997), s. 44. Yazar makalesinde dört ayrı Alevi köyünden cenaze merasimi aktarır. Bu dört köydeki cenaze töreni birbirinden farklıdır. Isparta'nın Baladız köyündeki cenazeyi resmi görevli olan cami imamı yıkar. Cenazenin defnedileceği yere yakın bir noktada cenaze namazı kılınır. Cenazenin defninin ardından ölü evinde başsağlığına gelenlere yemek verilir. Yemekte imam ve dede birlikte bulunur. Antalya'nın Akçaeniş Köyündeki Tahtacı Alevilerinde gelenekler çok farklıdır. Ölen kişi evinde geceler, aşıklar sabaha kadar saz çalarlar. Cenaze namazı camide kılındıktan sonra cenaze defnedileceği yere götürülür. Defin esnasında mezarın tabanına döşek serilip yastık konulur. Ayrıca çok sevdiği eşyalar da yanına bırakılır.

175 Kutluay Erdoğan, "Alevi Ocakları ve Oluşan Kültler", *Cem*, XXXV/114 (Ekim 2001), s. 31.

edip Türkçe bir telkin örneği verir[176]. Hüseyin Bal da Gümüşhane'nin Kırıntı köyündeki cenaze töreninden bahsederken definin ardından herkes ayrılınca hocanın "takvun" verip , kişinin kabir azabından kurtulması için dualar ettiğini söyler[177].

312. Oruç

Kur'an'ı Kerim'in Bakara suresinin 183-185. ayetleri ile farz kılınan Ramazan orucu[178] bilinen haliyle Alevilerin çoğu tarafından tutulmaz[179]. Hz. Ali'nin Ramazan'ın son günlerinde öldürülmüş olması nedeniyle de Ramazan Bayramına iştirak etmezler[180]. Ayrıca Muaviye tarafından Ramazan orucuna yeni boyutlar ilave edildiği ve Ramazan orucunun İslamiyetten evvel Kureyşliler tarafından tutulduğu iddia edilir[181]. Alevi yazar Rıza Zelyut'a göre Kur'an'da oruç için bir zaman tayin edilmemektedir. Dolayısıyla Ramazan ayında otuz gün oruç tutmak Kur'an'ın anlayışına uymayan bir külfettir. Ona göre Aleviler Ramazanda üç gün oruç tutulabileceğine inanırlar. Yazar Ramazan ayında oruç tutmayanların inançlarının eksik olduğu şeklindeki görüşü hiçbir ciddi temele dayanmayan şeriatçı uydurması olarak niteler[182]. İnsanların sahur sonrasından başlayıp iftar vaktine kadar aç durarak tuttukları oruç Aleviler tarafından şeklin ön plana çıkarıldığı ve özün saptırıldığı iddiasıyla eleştirilmiştir[183]. Alevilikte Muharrem orucu ve Hızır orucu adıyla da olsa tutulan başka ve farklı oruçlar vardır.

3120. Muharrem Orucu

Hicri takvimde birinci ay olan Muharrem kutlu bir ay olarak kabul edilir[184]. Alevi ve Bektaşiler Muharrem ayının birinci gününden itibaren onuncu günü öğle vaktine kadar

---

[176] Bedri Noyan, "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV", *Cem,* II/19 (Aralık 1992), s. 36., a. mlf., "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan I", *Cem,* II/16 (Eylül 1992), s. 21.

[177] Hüseyin Bal, "Alevi-Bektaşi Topluluklarında Ölüye-Diriye Sahip Çıkma Geleneği", *Cem,* VII/68 (Temmuz 1997), s. 44, 45.

[178] Ramazan orucunu farz kılan ayetlerin mealleri şöyledir: "Ey iman edenler, oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de korunasınız diye farz kılındı...O Ramazan ayı ki insanları irşad için hak ile batılı ayırt eden hidayet rehberi ve deliller halinde bulunan Kur'an onda indirildi. Onun için sizden her kim bu aya erişirse oruç tutsun. Kim de hasta veya yolculukta ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kaza etsin. Allah size kolaylık diliyor, zorluk dilemiyor". (el- Bakara 183-185.)

[179] Süleyman Cem, "Ben Neden Aleviyim", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 16.

[180] Ali Küçük, "Bayram Namazı ve Cemevlerimiz", *Cem,* XXX/78 (Mayıs 1998), s. 53.

[181] Cem, a.g.m., s. 16.

[182] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 246, 247.

[183] Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem,* II/14 (Temmuz 1992), s. 33.

[184] Ali Rıza Uğurlu, "Muharrem Ayı ve Orucu", *Cem,* XXXIV/108 (Nisan 2001), s. 13.

su orucu tutarlar. Bu orucu on ikinci veya on yedinci geceye kadar tutanlar da vardır[185]. Aleviler bu oruç esnasında su içmezler, tıraş olmaz, eğlenmez[186] ve nefsin arzularını yerine getirmezler[187]. Muharrem ayında tutulan bu oruç bir nevi yastır. Bu zaman zarfında sudan uzak durulmasının nedeni de Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da çektiği susuzluğun acısını hissedebilmektir. Zaten Muharrem ayına "matem ayı" da denmektedir[188]. Bu oruç esnasında çocuklar, yaşlılar ve ağır işte çalışanların haricindekiler sahura kalkmazlar. Oruç yirmi dört saatten yirmi dört saate tutulur[189]. On günlük yasın ardından on birinci günde aşure yapılarak çevredeki insanlara dağıtılır[190]. Aşure çeşitli meyvelerin karışımı ile yapılan bir tatlıdır[191].

Tahtacı Alevilerinde herhangi bir sebeple orucu tamamlayamayanlar gençlerden oruç satın alabilirler. Satış para ile olabileceği gibi herhangi bir nesne ile de olabilir. Ayrıca oruç tutan kişi bu orucu bedelsiz olarak ta verebilir.[192]

Muharrem orucu ile diğer oruçlar arasındaki farka değinen İzzettin Doğan, Musevilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da ilahi kaynaklı oruçlar bulunduğunu ve bu oruçlara insan dahlinin söz konusu olmadığını, Muharrem orucunun ise insan aklının ürünü olduğunu ve "bir takım değerler için canını vermekten çekinmemiş olan bir insana ve ailesine karşı, insanlığın kendi akıl yolu ile vermeye çalıştığı bir teşekkür" anlamı taşıdığını ifade eder. Doğan'a göre Muharrem Orucunu tutmuş olanlar bu nedenle özel bir oruç tutmuş olurlar[193]. Ramazan ayında tutulan oruca rağbet etmeyen Alevilerin Muharrem orucuna olan ilgisi de azalmıştır. Özellikle kentli Aleviler arasında bu orucu tutanlar yok denecek kadar azdır[194].

---

[185] Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı I", *Cem*, III/25 (Haziran 1993), s. 12; Uğurlu, a.g.m., s. 19.

[186] Burhan Kocadağ, "Kara Kitaba Ak Yanıt 2", *Cem*, I/10 (Mart 1992), s. 31.

[187] Adil Ali Atalay, "Şah Hüseyin Kanı ile İnsanlığı Korumuştur", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 37.

[188] Uğurlu, a.g.m., s. 19.

[189] Muharrem Naci Orhan, "Muharrem Orucu", *Cem*, II/14 (Temmuz 1992), s. 29.

[190] Kocadağ, a.g.m., s. 31.

[191] Abbas Altunkaş, "Muharrem-Aşure", *Cem*, I/3 (Ağustos 1991), s. 24.

[192] Veli Asan, "Tahtacı Türkmenler VI, Oruç ve Kerbelâ", *Cem*, IV/38 (Temmuz 1994), s. 33.

[193] İzzettin Doğan, "Hz. Hüseyin'i ve Kerbela'yı Günümüzde Artık Farklı Yorumlamalıyız", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXXVI/120 (Nisan 2002), s. 4.

[194] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 100.

3121. Hızır Orucu

Hızır daha sonra da değineceğimiz gibi Hz. Musa zamanında yaşadığı rivayet edilen bir kişidir. Ab-ı Hayat içerek ölümsüzleşmiş ve bâtın ilmine vakıf olmuştur[195]. Nuh Peygamberin gemisi fırtınaya tutulduğunda halk "yetiş ya Hızır bizi kurtar" diye dua etmiş, fırtına dinince de Allah'a üç gün oruç adamışlardır[196]. Başka bir rivayette ise gemidekilere üç gün oruç tutmaları emredilmiştir[197]. Her yıl miladi takvime göre Şubat ayının 13, 14. ve 15. günleri Hızır orucu tutulmaktadır. Orucun bitiminde de eşe dosta lokma dağıtılmaktadır[198].

313. Zekât

Cem Dergisi'nde insanların fakirlere yardım etmesinin gerekliliğine sıkça vurgu yapılmakla beraber, hangi maldan ne kadar verilmesi gerektiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Yalnızca derginin elli sekizinci sayısında Cem Vakfı kurucularından Bayram Kaya'nın Alevi işadamlarına yaptığı "malınızın zekatını Alevi yoluna verin" şeklindeki çağrı vardır. Bunun dışında Alevilikte Çıralık ya da Hakkullah olarak bilinen ve mürşide, dedelere ödenen bir pay mevcuttur. Bu pay Aleviliğin temel kabullerinden birisidir[199]. İsmail Onarlı'ya göre Enfal Süresinin 41. ayeti gereği her talibin yıllık kazancının beşte birini hakkullah olarak vermesi farzdır[200]. Onarlı, din vergisi diye ifade ettiği hakkullahın da beşe bölünmesi gerektiğini belirtir[201]. Hakkullah verilmesinin esas nedeni, zamanını

---

195 Ali Rıza Uğurlu, "Türk İslam İnancında Hz. Hızır ve Hızır Orucu", *Cem*, XXXIII/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 36.

196 Atilla Fırat, "Hızır Orucu", *Cem*, VIII/76 (Mart 1998), s. 22.

197 Özgür Aksakallı, "Hızır Orucu ve Lokma", *Cem*, VII/64 (Mart 1997), s. 17.

198 Hakkı Saygı, "Hızır'ın Anlamı", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 25; Aksakallı, a.g.m., s. 17; Eşref Doğan, "Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı", *Cem*, XXXIII/99 (Mart 2000), s. 29.

199 Gazi Küçük, "Çıralık-Hakkullah", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 74.

200 Genel İslâmi anlayışa göre Enfal Suresi 41. ayet savaşta elde edilen ganimetten (kamu adına, belirli alanlarda kullanılmak üzere) alınan beşte bir oranındaki payı ifade eder. Bu pay beşte bir anlamına gelen "humus" kelimesi ile ifade edilir. Sünni fıkhında dar kapsamlı olarak ele alınmasına karşın, Şia'da daha geniş kapsamlı olarak değerlendirilmiş, zekattan sonra ayrı bir bölüm halinde kurumlaşmıştır. V. Yüzyıldan sonra İmamiyye alimlerinin tamamı ile Zeydî alimlerinin bir kısmı Enfal suresi 41. ayette belirtilen ganimetin mutlak kazanç va kâr anlamında ele alınması gerektiğini söyleyerek humusun alanını genişletmişlerdir. Humus olarak verilmesi gereken çok az bir miktarı bile vermeyenler ehl-i beyt'e zulmetmekle itham edilmiş ve bu eylem manevi müyyidelere bağlanmıştır.(Mustafa Öz, "Humus", *DİA*, 18, 369.)

201 Yazara göre hakkullah'ın paylaşımı şöyledir: Herkes yıllık kazancının beşte birini hakkullah olarak vermelidir. Hakkullah ta beş eşit parçaya bölünür. Bir pay "velayet" makamı olan Hacı Bektaş Dergahına "kara kazan" hakkı olarak verilir. Pir, rehber ve mürşid ocaklarına da birer pay verilir. Geriye kalan son pay ise fakir ve yoksullara dağıtılır. (İsmail Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari V", *Cem*, XXX/84 (Kasım 1998), s. 53.)

tarikatın yürütülmesi için ayıran dedenin, aile giderlerinin karşılanmasıdır. Aksi takdirde dede kendi geçim derdine düşer ve dinsel görevlerini yapmaktan geri kalır[202]. Alevi camianın önde gelen dedelerinden İzzettin Doğan, Hakkullah'ın dedeler için kazanç kapısı olmadığını, halkın bu noktada sadece gönlünden kopanı bu yola verdiğini, dedelerin de halktan aldığını halka harcadığını iddia eder[203]. Ancak bu uygulama günümüzde yaygın biçimde devam etmemektedir[204].

314. Hac

Aleviliğin en önemli isimlerinden Hacı Bektaş-ı Veli Mekke'ye giderek hac yapmış, daha sonra Medine'ye geçmiş ve burada bir süre kalmıştır[205]. Ancak Aleviler hac ibadetine de diğer ibadetlerde olduğu gibi farklı anlayışlar getirmişlerdir. Mekke'ye gidilerek yapılan hac Aleviler arasında pek rağbet görmemiştir. Alevi yazarlardan Cemal Şener, Alevilerin hacca saygı duyduklarını ancak hacca gitmeyi İslâm'ın beş şartından biri olarak görmediklerini belirtir[206]. Rıza Zelyut ise Alevilerin Kâbe'ye gitmeyi gereksiz gördüklerini iddia eder.[207]. Burhan Kocadağ. Alevilerin, hac esnasında yapılan şeytan taşlama işlemini gülünç ve çağdışı bulduklarını[208] ifade ederken, Cahit Tanyol hacı olmak için Mekke'ye değil de, "yeni bir Türk Müslümanlığı yaratan Hacı Bektaş Veli'nin türbesine yönelinmesi gerektiğini[209] ve bunun en büyük devrim olacağını[210] söyler.

Arnavutluk Bektaşilerinin Komünist dönemdeki faaliyetlerini anlatan Nathalia Clayer, Komünist dönemde kitle hareketi olduğu gerekçesiyle hac ziyaretlerinin yasaklandığını ancak Arnavutluk'ta Kruya ve Tomor Dağlarına yapılan inanç ziyaretlerinin bireysel olarak devam ettiğini belirtir. O, özellikle Sarı Saltık mağarasının ziyaret edildiğini, son zamanlarda bu ziyaretlerin yeniden daha özgürce yapılmaya başlandığını,

---

[202] Küçük, a.g.m., s. 74.

[203] İzzettin Doğan, "İzzettin Doğan'la Söyleşi I", röp. Murat Küçük, *Cem,* VII/70 (Eylül 1997), s. 30.

[204] Üzüm, a.g.e., s. 101.

[205] Hakkı Saygı, "Bizim İnancımızda Senlik Benlik Yoktur", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 19.

[206] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 2004, s. 171.

[207] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 252.

[208] Burhan Kocadağ, "Kara Kitaba Ak Yanıt 2" *Cem,* I/10 (Mart 1992), s. 30.

[209] Cahit Tanyol, "Hz. Hüseyin ve Kerbela", *Cem,* V/49 (Haziran 1995), s. 6.

[210] a. mlf., "Alevilik Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı Diyar-ı Rum'u Diyar-ı Türk Yapamazdık", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* VIII/76 (Mart 1998), s. 13.

Kruya ve Tomor Dağına yapılan hac ziyaretlerinin Bektaşi topluluğuna bir coşku verdiğini ifade eder[211].

315. Kurban

Alevilerde tüm Alevilerin katılımıyla gerçekleştirilen en renkli ritüellerin başında kurban gelir. Alevi ve Bektaşilerde "kurban kesmek" yerine "kurban tığlamak" deyimi kullanılır[212]. Anadolu Aleviliğinde yaygın bir inanışa göre bu dünyada Hak için kesilen kurbanlar, mahşerde burak olup, kesenlerini sırat köprüsünden geçireceklerdir[213]. Alevi-Bektaşi cemleri kurbansız olmaz. Cemde kesilecek kurbanın nişanı önemlidir. Kurban, meydana getirilip kurban nefesi okunduğunda meler ya da silkinirse yani herhangi bir biçimde işaret verirse bu "kurban nişanı" olarak anlam kazanır ve kurbanın kabul olduğuna bir işaret olarak algılanır[214]. Muharrem Naci Orhan'a göre ekonomik gücü yetenler kurban kesmek suretiyle mali ibadetlerini yerine getirirler. Gücü yetmeyenler bir horoz kesebilir, horoza da gücü yetmeyenler "dualandırarak" bir elma kesebilirler. Orhan, Alevilik inancında gücü yetmeyenin elma kesmesiyle, gücü yetenin koç kesmesi arasında hak yanındaki muteberlik bakımından bir fark olmadığını da belirtir[215].

Alevilikte yerine getirilen kurban çeşitleri şunlardır.

- Bayram Kurbanı; Kurban bayramında kesilir.
- Adak Kurbanı; Kişinin özel durumuyla ilgili adadığı kurbandır.
- Hızır Kurbanı; Hıdırellez orucu sonunda kesilir.
- Nevruz Kurbanı; Nevruz bayramında kesilir.
- Abdal Musa Kurbanı; Abdal Musa Ceminde kesilir.
- Konak Kurbanı; Görgü cemini başlatmak için kesilir.
- Tercüman kurbanı; Müsahiplerin kestiği kurbandır.
- Can aşı kurbanı; Vefat edenlerin yedinci, kırkıncı günlerinin sonunda ve bir yıl sonra Cuma akşamları kesilir.
- Dar kurbanı; Bu kurban müsahip olan kişi öldüğünde rızalık için kesilir.
- Rüya kurbanı; Rüyada görülen bir olayla ilgili kesilen kurbandır.

---

[211] Nathalia Clayer, "Arnavut Bektaşiliğinin Yüksek Mevkileri", çev. İnci Çınarlı, *Cem,* VII/66 (Mayıs 1997), s. 23.

[212] Mehmet Yaman, "Kurban, Kurban Bayramı ve Hıdırellez", *Cem,* IV/48 (Mayıs 1995), s. 32.

[213] Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Kurban", *Cem,* VII/66 (Mayıs 1997), s. 39.

[214] Tahir Aslantaş, "Alevilikte Kurban", *Cem,* XXXIII/99 (Mart 2000), s. 33, 34.

[215] Muharrem Naci Orhan, "İbadet ve İçki", *Cem,* IV/38 (Temmuz 1994), s. 11.

- Muharrem kurbanı; Muharrem orucu sonrası kesilir.

- Köy kurbanı; Bu kurban Anadolu köylerinde belirli gün ve aylarda köyün birliği bütünlüğü ve kardeşliği için kesilir[216].

316. Diğer Ritüelleri

3160. Cem

Cem, bir araya gelmek, bütünleşmek, toplanmak demektir[217]. İran Kassit kralı Cemşit'in adından türetildiği iddiası da bulunmakla beraber İsmail Onarlı'ya göre Cem sözcüğü daha eskilere dayanmaktadır. Süleyman Peygamber'in lakabı olan Cem, aynı zamanda hükmettiği yelin de adıdır. Cem sözcüğü Büyük İskender'in de lakabıdır[218].

Ayhan Yalçınkaya cemin, ibadetin kutsallığından kaynaklanan bir kutsallığı olmadığını dahası cemin bir ibadet sayılamayacağını iddia etse de[219] İsmail Onarlı'ya göre Cem, Alevi ve Bektaşilerin temel ibadetidir[220]. Alevi ve Bektaşiler inançlarını, felsefelerini, düşüncelerini, gelenek ve göreneklerini bu güne kadar cem töreni ve erkanı ile yansıtmışlardır[221]. Cem, Aleviliği Sünnilikten ayıran en önemli göstergedir[222]. Çok sıkı kuralları olan cemlerde namaz yerine niyaz esas alınmıştır. İnsanlar yüzyüze, kadın erkek ayrımı olmadan cem ederler[223]. Atilla Fırat, topluluk halinde yapılan ibadetlerin bir kuralla şekle bağlanmasının zorunlu olduğunu ifade eder. Ona göre bu zorunluluk gereği Alevi ve Bektaşiliğin toplu ibadetini Cem törenleri belirlemektedir[224].

Hakkı Saygı Alevilikteki dini cem tören ve erkanlarını şu şekilde sıralar:

1-Her Perşembe gününün akşamı yapılmakta olan normal ibadet erkanı.

2-Birlik (Abdal Musa) kurbanı erkanı.

3-İkrar (nasip alma) erkanı,

4-Müsahip erkanı,

---

216 Aslantaş, a.g.m., s. 33.; Orhan, a.g.m., *s.* 11.

217 İsmail Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 28; Adil Ali Atalay, "Cem", XXXI/86 (Ocak 1999), 56.

218 Onarlı, a.g.m., s. 28.

219 Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 75.

220 Onarlı, "Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 26.

221 Atilla Fırat, "Cem Kültür Evleri", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 23.

222 Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 183.

223 Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma ve Cem Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem,* XXXIV/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 24.

224 Fırat, a.g.m., s. 23.

5-Görgü veya tarik erkanı.

6-Adak veya terceman kurbanı erkanı.

7-Dârdan indirme erkanı.

8-Düşkün kaldırma erkanı.

Bunların dışında Nevruz cemi, Muharrem cemi, Hızır cemi gibi ritüeller de mevcuttur[225].

Cem töreninin ve semahların dini ve soyut anlamda kökeni Kırklar Cemi, tarihi ve somut anlamdaki kökeni ise Orta Asya ve eski Türk dinleridir[226]. Cem törenlerinin başlangıç noktası Hz. Peygamber'in miraç sonrası kırklar cemine uğramasıdır. Rivayete göre Hz. Peygamber miraç sonrası cemevine uğramış ve miracı orada bulunan 17'si kadın 23 ü erkek kırk kişiye anlatmıştır. (Bu kişiler kırklar meclisinin üyeleridir.) Bu gün Alevilerin halka namazı dedikleri, miraçname duası söylenerek üç kez rüku, secde edilerek salâvat getirilmesi ve rekatların kılınması ile bitirilen ritüelin o günden kaldığına inanılır[227]. İsmail Onarlı bu ilk cem ve semahın yapıldığı yere cemevi denildiği ancak bazı kaynakların kırklar meclisinin toplandığı yeri Hz. Ali'nin evi olarak gösterdiğini belirtir[228].

Dini hayatın sosyal bünyedeki oluşumu olarak nitelenen Cem törenlerinin üç önemli boyutu vardır;

1-Sosyal dayanışmaya önem veren, iyi bir yaşam tarzını ve görgü kurallarını hayata geçiren toplumsal boyutu.

2-Türk inancına, halk müziğine, Türk halk edebiyatına hizmet eden "eğitsel ve kültürel boyutu".

3-Alevi-Bektaşi bireylerin ruhen ve manen yenilendiği, toplumsal ve bireysel olarak sorgulandığı yer olan dini boyutu[229].

Cem törenlerinin Alevi toplum içerisindeki en önemli görevi; yargı, yürütme ve denetim işlerinin yapıldığı "mikro bir devlet örgütlenmesi"[230] olmasıdır. Çünkü Cem'de

---

[225] Hakkı Saygı, "Kuran'a Göre Ayin-i Cem", XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 46.

[226] Atilla Fırat, "Cem Kültür Evleri", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 23.

[227] İsmail Onarlı, "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı'yla Söyleşi", röp. Ayhan Aydın, "*Cem,* XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 33.

[228] a. mlf., "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimarı IV", *Cem,* XXX/84 (Kasım 1998), s. 52.

[229] Atilla Fırat, "Cem Kültür Evleri", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 23.

[230] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 176.

hem taliplerin hem de dedelerin durumları gözden geçirilir. Gerektiğinde dedeler de kırıcı olmamak kaydı ile eleştirilebilir[231].

Ayhan Aydın cem törenlerinin değişik ocaklara bağlı dedeler tarafından Anadolu'da ve Balkanlarda yüzyıllardır yürütülmekte olduğunu ifade eder[232]. İzzettin Doğan da Aleviliği yaşadığımız çağa taşıyan en önemli unsurlardan birisinin cem olduğunu belirtir[233].

Alevi yolunun temellerinden olan cem çok karmaşık bir uygulamadır. Bu karmaşık ibadetin sıkı bir disiplin içinde geçmesi için yeterli derecede insan görevlendirilir[234]. Cem törenlerinde 12 hizmet verilir. Bu hizmetlerden her birisi, Hz. Peygamber'in soyuna mensup 12 İmama atfedilir ve her hizmet bir imam için ifa edilir[235]. Hakkı Saygı dedenin ya da babanın başkanlığında yapılan cem törenlerindeki on iki hizmet sahibinin adlarını ve görevlerini şu şekilde sıralar:

Baba: Bir mürşitten icazet alarak kendi bölgesinde yol ve erkan yürüten kimsedir. Babanın dışında aşağıda sayacağımız kimseler yeri geldikçe Ayin-i Cem'de görev yaparlar.

1-Rehber: Babaya bağlı olarak yola yeni intisap edecek olan kişiye yol ve erkan usullerini öğretir.

2-Tarikçi: Görgüsü yapılan talibin üzerine tarik çeker[236].

3-Zakir: Cemde saz çalıp, nefesler söyleyerek semah döndürür.

4-Çerağcı: Ayin-i Cemde cerağları uyandırır (mumları yakar).

5-Gözcü: Cemde taliplerin edep ve erkana uygun hareket etmesini sağlar.

6-Sakka: Cemde suyu dağıtır ve Cemin su ihtiyacını karşılar.

7-Kurbancı: Cem de kurban kesen kişidir.

8-Hadım: Yemekleri pişirip, sofra kuran kişidir.

---

[231] Baki Öz, "Alevilik ve Cumhuriyet", *Cem,* VI/60 (Kasım 1996), s. 45.

[232] Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem,* XXXIV/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 25.

[233] İzzettin Doğan, "Alevi Düşüncesini Günümüze Taşıyanlar", *Cem,* I/2 (Temmuz 1991), s. 7.

[234] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1998, s. 182, 184.

[235] Doğan, "İzzettin Doğan ile Söyleşi", röp. Cemal Şener, *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 33.

[236] Tarik çekmek; Alevilikte görgüsü yapılan kişilerin dedenin görgüsünden geçtikleri sırada, sırtlarına Allah-Muhammed-Ali denilerek tuba ağacından yapılan Alevilerce kutsal kabul edilen bir değnekle hafifçe vurulmasıdır. Bazı yörelerde normalüstü bir ilgi gören tarik çubuğu çoğunlukla dede evinde muhafaza edilip bir bezin içerisinde saklanır. Kullanılacağı zaman oradan dualarla alınır bazı yörelerde ise tarik çubuğunun muhafaza edildiği yerden alınması esnasında kurban kesilir. (Bu bilgiler Cem Vakfı kültür ve araştırma birimi sorumlusu Ayhan Aydın'dan alınmıştır.)

9-İbrikçi: Yemekten önce cemde bulunanların ellerine su döker.

10-Farraş: Cemde car çeker[237].

11-Ateşçi: Cemde ocakları yakar ve ocaklara yakacak temin eder.

12-Pabuççu: Ceme katılanların ayakkabılarını yerleştirir ve güvenliğini sağlar[238].

Veli Asan'ın nakliyle Tahtacı Türkmenlerindeki Müsahiplik törenlerinde 12 hizmet biraz farklıdır. Buna göre 12 hizmet sahibi şöyledir: Mürebbi (dede vekili), gözcü, delilci (cem salonunu aydınlatır), süpürgeci, şemsi, sazandar, kurbancı, oduncu, kuyucu, sofracı, sucu ve pervane (dış işlerden sorumludur)[239].

Cem ayinleri günümüzde eskiye oranla geçerliliğini yitirmiştir. Özellikle Alevi kesimin büyük kentlere yaptığı göç sonrası ortaya çıkan sosyo ekonomik sıkıntılar, cemin ikinci plana itilmesine neden olmuştur. Ayrıca, yapılan cemlere yalnızca ikrarlı olanların alınması kuralı da bozulmuştur. Bu gün çeşitli mekanlarda yapılan cemlere kameralar girmekte ve çeşitli programlar için çekimler yapabilmektedir[240].

3161. Semah

Alevi-Bektaşilerin temel ibadet[241] olarak gördükleri cemlerin ayrılmaz bir parçası da semahtır[242]. Semah cemin belli bölümünde bağlama eşliğinde nefesler söyleyerek kadın ve erkeklerin birlikte yaptıkları "döngüsel dinsel törenlerin" adıdır[243]. Anadolu'da ve Balkanlar'da yöreden yöreye semağ, samah, zemah, zamak gibi farklı isimlerle de ifade edilir. Semahlar kadın-erkek bir arada dönüldüğü gibi, yalnız kadınlar ve yalnız erkekler tarafından da dönülebilir. Bazı yazarlar sayının iki ila kırk kişi arasında değiştiğini söylese de[244] semah dönenlerin sayısı en az iki kişi olmak şartıyla yüzlere varacak kadar kalabalık ta olabilir[245]. Aleviler, semahın kaynağının Hz. Peygamber'in miraç dönüşünde uğradığı

---

[237] Car çekmek; Cem esnasında bütün cemaatin üzerinde secde ettikleri seccadenin küçük bir süpürge yardımıyla süpürülmesidir. Bu süpürme işleminin asıl gayesi nefislerin temizlenmesidir. (Bu bilgi Hakkı Saygı'dan alınmıştır.)

[238] Hakkı Saygı, "Kuran'a Göre Ayin-i Cem", *Cem,* XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 46.

[239] Veli Asan, "Tahtacı Türkmenler X, Müsahiplik Töreni", *Cem,* V/50 (Temmuz 1995), s. 51.

[240] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 111, 112.

[241] İsmail Onarlı, "Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı", *Cem,* XXXV/118 (Şubat 2002), s. 26.

[242] Naci Orhan, "Alevilik'de Semah", *Cem,* III/31 (Aralık 1993), s. 24; Alper Çağlayan, "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı", *Cem,* XXXV/116 (Aralık 2001), s. 23.

[243] Onarlı, a.g.m., s. 26.; Sadem Açıkgöz, "Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi - Bektaşi'yiz", *Cem,* I/5 (Ekim 1991), s. 38.

[244] Ali Kenanoğlu, "Hubyar Semahı", *Cem,* XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 41.

[245] Melih Duygulu, "Müzikolojik ve Toplumsal Açıdan Semahlar", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 45.

kırklar meclisi[246] olduğuna inanırlar[247]. İzzetin Doğan da Hz. Peygamber zamanında semah dönüldüğünü ve Hz. Peygamber'in de semah döndüğünü iddia eder[248].

Burhan Kocadağ semahın eski Türkler'in ve yörüklerin, İslam öncesi Şamanizm dininde yaptıkları bir ibadet biçimi olduğunu söyler. Ona göre "sema (semah) Şamanizm dinindeki raks ve musikinin İslamlaştırılmış şeklidir". Şaman din adamı olan Kamlar kopuz denilen sazlarını çalıp ilahi söylemişler, bu ayine katılanlar da kendilerinden geçerek vecd ile dönmüşlerdir. Kocadağ'a göre İslamiyet'te, kopuz ve kımızın yerini saz ve üzüm suyu almıştır. Ayrıca o semahın Hacı Bektaş-ı Veli zamanında Şems-i Tebrizi vasıtasıyla Mevleviliğe geçtiğini, Sünnilikte saz yasak olduğu için onun yerini neyin veya fülütün aldığını iddia eder[249]. Nejat Birdoğan semahta Şamanizm'in yanısıra Zerdüşt dininin de etkili olduğunu söyler[250].

Semah esnasında, Hz. Peygamberi temsil ettiğine inanılan "Pir"e hiçbir surette sırt dönülmez, sürekli yüzyüze olmaya özen gösterilir. Semah bir Türk çalgısı olan saz ve kutsiyetine inanılan nefesler eşliğinde dönülmektedir[251]. Ali Kenanoğlu semahlarda saz ve kemanın kullanılabileceğini hatta bazı yörelerde 12 çalgının kullanıldığını ifade eder. Cemde semah dönülürken normalde mum yakılır. Bu ışık, bütün alemi hareket ettiren/yaratan ilahi nur olarak kabul edilir. Semahta kadın ve erkek birlikte bulunur. Bu birliktelik, eşitliği, yaradılışı simgelemektedir. Semah yalın ayak ve günlük hayatta

---

[246] Sadem Açıkgöz'ün aktardığına göre kırklar meclisi olayı şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Peygamber miraç dönüşünde Hz. Ali'nin evindeki kırklar meclisine katılmak istemiş ve kapıyı çalmıştır. İçeriden gelen "kimsin?" sorusuna "ben son Peygamber Muhammed Mustafa'yım" cevabını vermiştir. Ancak içeriden "var git burada öyle bir peygamber var" cevabını almıştır. Hz. Peygamber kapıyı tekrar çalınca içeriden tekrar "kimsin" sorusu gelmiş Hz. Peygamber "ben fakirim" cevabını vermiştir. Bunun üzerine içeridekiler kapıyı açmışlardır. Hz. Peygamber içeri girince oradakiler ayağa kalkıp saygıda bulunmuşlardır. Hz. Peygamber Hz. Ali'nin yanına oturmuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e miraçta aslanın ağzına attığı yüzüğü verince Hz. Peygamber "ya Ali ben senin sırrına bir türlü eremedim" demiştir. Biraz sonra da Allah tarafından kendisine ikram edilen bir tane üzümü Hz. Muhammed'e sunup kırklara dağıtmasını istemiştir. Ancak Hz. Peygamber bu duruma şaşırıp kalmıştır. O sırada Cebrail cennetten bir tabak getirmiştir. Peygamberimiz de bu bir tane üzümü tabak içine koyup ezerek şerbet yapmış ve kırkların her birisine dağıtmıştır. Kırklar bu işten çok mutlu olup aşka gelmiş ve semaha kalkmışlardır. Bunu gören Hz. Muhammed de semaha kalkmıştır...(Sadem Açıkgöz, " Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi Bektaşiyiz", I/5 (Ekim 1991), s.38.)

[247] Onarlı, "Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı", *Cem,* XXXV/118 (Şubat 2002), s. 26.

[248] İzzettin Doğan, "Osmanlı'da Alevilik", Röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXII/96 (Aralık 1999), s. 25.

[249] Burhan Kocadağ, "Alevilerde Sema", IV/46 (Mart 1995), s. 23 - 25.

[250] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğnde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 260.

[251] Alper Çağlayan, "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı", *Cem,* XXXV/116 (Aralık 2001), s. 23.

kullanılan temiz giysilerle[252] dönülmektedir[253]. Semahta iki ana figür vardır. Bunların birincisi kuşun uçuşunu andıran, kolların aynı anda kalkıp inmesi figürüdür. İkincisi ise yürüyüş ve ayak figürüdür. Bunlar arasında da bir uyum vardır. Semahlarda kol ve ayak figürlerinden başka, vücudun başka bölümlerinin figürleri bulunmamaktadır[254]. Semahta ana tema dönmedir. Bu dönme kişinin hem kendi ekseni etrafında dönmesi ile hem de diğer dönenlerle bir yörüngede dönmesi ile gerçekleşir. Bu yörüngenin simgesel merkezinde tanrı vardır[255]. Semahlar genel olarak sözlü ve sözsüz semahlar olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlü semahlar sözsüz semahlardan daha fazla yer tutar. Semahlarda sözler çoğunlukla Pir Sultan Abdal, Hatayi, Kul Himmet, Nesimi gibi ozanlara aittir. İşlenen konular ise genellikle tasavvuf ağırlıklıdır[256]. Melih Duygulu, semahları şu şekilde gruplandırır:

1-İl, ilçe, kasaba isimleriyle anılan semahlar; Erzincan semahı, Keskin semahı, Kısas semahı.

2-Kuş ve hayvan isimleriyle anılan semahlar; Turnalar semahı, Kırat semahı.

3-Kişi ve Topluluk isimleriyle anılan semahlar; Hızır Paşa semahı, Koyun Baba semahı, Kırklar semahı, Hubyar semahı.

4-Oyuncuların sayısı ile ve semah hareketlerinin isimleriyle anılan semahlar; Dörtler semahı, Çapraz semah, Doğruca semahı[257].

Şehirleşme ile birlikte kentlerin çeşitli yerlerinde kurulan kültür dernekleri bir takım kurslar açarak yeni nesile semahı öğretme çabası içine girmişlerdir ki bunun sonucunda yeni semah türleri oluşmuş[258], dernek gecelerinde veya başka törenlerde özel giysilerle yapılan etkinlikler, semahı amacından uzaklaştırarak folklorik bir öge; bir oyun haline getirmiştir. Oysa Alevi inancına göre semah ne oyun ne de folklördür[259]. Alevilerin ileri gelenleri de bu tür programlara pek sıcak bakmamaktadırlar[260]. Muharrem Naci

---

[252] Ali Kenanoğlu, "Hubyar Semahı", *Cem,* XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 41; Orhan, a.g.m., s. 24; *Cem,* "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s.12.

[253] *Cem,* "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 12.

[254] Kenanoğlu, a.g.m., s. 41.

[255] Alper Çağlayan, "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı", *Cem,* XXXV/116 (Aralık 2001), *s.* 23.

[256] Melih Duygulu, "Müzikolojik ve Toplumsal Açıdan Semahlar", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 46.

[257] a.y.

[258] İlhan Cem Erseven, "Eski Semahlar Dönülmüyor", *Cem,* XXXIV/111 (Temmuz 2001), s. 35.

[259] Muharrem Naci Orhan, "Alevilikte Semah", *Cem,* III/31, (Aralık 1993), s. 24.

[260] Orhan, a.g.m., s. 24.; Erseven, a.g.m., s. 14.; Mustafa Narin, "Semah İbadet Değil midir?", *Cem,* XXXIV/111 (Temmuz 2001), s. 35.

Orhan, semahın ibadet bilinciyle yapılması gerektiğini ve bu şekilde yapılan semahın helal olan semah olduğunu, nefsani duygularla yapılan semahın ise gayesinden uzaklaştığı için haram olduğunu[261] aksine davranış içerisinde bulunanların ise Alevi ibadetini hafife aldıklarını ve Alevi inancıyla oynadıklarını[262] söyler.

3162. Mum Yakmak

Alevi ve Bektaşilikte cem ayini yapılan yerde mum yakma geleneği vardır. Oniki hizmetten birisi de cem yapılan meydanı aydınlatmak, çerağ uyandırmaktır. Cem ayini gündüz bile yapılsa yine de mum yakılır. Yakılan mumların çokluğunun ve aydınlığının, o yerin şerefini de artırdığına inanılır[263]. Cem ayini yapılan mekanlarda on yedi mum yakılan yerler de vardır. Bu on yedi mumun her birisi, Alevi düşüncesindeki önemli isimleri temsil etmektedir[264].

Aleviler hakkında, cemlerinde "mum söndü" yaptıkları şeklinde ortaya atılan ithamlar *Cem Dergisi* yazarlarının tamamı tarafından reddedilir. Niyazi Öktem, "mum söndü" eylemi içerisinde gizlenen sapıklıkların Hasan Sabbah'ın emirlerini derinleştirerek uygulayan Sinan b. Salman'ın eseri olduğunu iddia eder. Bu dönemde El- Sumak Dağında her türlü rezalet yaşanmıştır. Yani "mum söndü" eyleminin kaynağı 1176-1177 arasında cereyan eden olaylardır[265]. Ali Yaman'a göre ise "mum söndü" iftirasının temellerini atan Osmanlı idaresidir[266]. Irene Markoff, A.Ağa Varlık ve Sadık Firudin Oğlu Nakiyev de Alevilikte "mum söndü" eyleminin olmadığına vurgu yaparlar[267].

---

[261] Orhan, "Kör Cahiller", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 43.

[262] Muharrem Naci Orhan, "Alevilikte Semah", *Cem*, III/31, (Aralık 1993), s. 24.

[263] A.Ağa Varlık, "İbadet Yerlerinde Mum Yakmak", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 41 - 42.

[264] Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevilerde Çerağ (Mum)", *Cem*, VII/64 (Mart 1997), s. 11.

[265] Niyazi Öktem, "Suriye Haşaşinleri II", *Cem*, IV/46 (Mart 1995), s. 7.

[266] Ali Yaman, "Anadolu'da Safevi Nüfuzu", *Cem*, VII/72 (Kasım 1997), s. 32.

[267] Irene Markoff, "Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlenmesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü, Türkiye Alevileri Örneği I" çev. Esra Danacıoğlu, *Cem*, VI/60 (Kasım 1996), s. 53; Sadık Firudin Oğlu Nakiyev, "Türkiye'den Azerbaycan'a Alevilik", *Cem*, VIII/75 (Şubat 1991), s. 20- 21; Varlık, a.g.m., s. 42.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOSYAL HAYAT

41. Alevi Fıkhı

Abidin Özgünay, Alevi fıkhını şöyle tanımlamaktadır: "Ferdin ve toplumun hayatına giren her olgunun iman-akıl yaşam birlikteliğiyle düzenlenmiş hükümlere dayatılması ve karşılaşılan yeni meselelerde kıyasa yönelmeden, ictihaden bağımsız iradeye dayalı, rey ile hükme bağlanarak hayata geçirilmesidir"[1]. Alevi usul-i fıkhının delillerinin kaynağı üç tanedir. Bunlar; Kur'an ve sünnet (nübüvvet ve imamet sünneti), icma ve reydir[2]. Özgünay bu sıralamayı dile getirerek ayet hükümleri ile sünnet arasında delil olma açısından fark olmadığını, sonradan olanın geçerliliğinin esas olduğunu ifade eder. "Kur'an mutlak ve asıl değildir". Asıl olan ayetin ve sünnetin akıl ile çelişmemesidir. Eğer çelişki varsa o hükmün zahir anlamı geçerliliğini yitirir, dolayısıyla batın anlamına yönelinir. Mesela; hırsızın elinin kesilmesine yönelik hüküm, elin bedenden koparılmasını değil elin hırsızlıktan kesilmesini murad etmektedir. Özgünay bu yaklaşımı "Tanrının veya onun Resulünün sözüdür diye dayatılan ve bu sözlere sarılarak sulta kuran kişi ve iktidarlar karşısında, Aleviliğin sözün kaynağına ve sahibine bakarak değil, sözün şeklen ve ruhen doğru olanına bakarak tavır alması"[3] olarak açıklar.

Kuran-ı Kerimde veya Nübüvvet ve İmamet Sünnetinde bulunmayan delil, ikinci olarak icmada aranır, eğer burada da hüküm yoksa ictihada başvurulur. Alevilikte kıyas yoktur. Alevilerin kıyası reddetmelerinin temel dayanağı, Hz.Ali'nin, Hz. Ömer'in ölümünün ardından kendisine önerilen "ilk halifelerin gittikleri yoldan yürümek" şartına bağlı halifelik teklifine karşılık olarak söylediği, "kendi iktidarım ve reyimle hükmederim" cevabıdır[4]. Aleviler bu cevabı, kıyas ile beraber hilafeti de reddetmek olarak algılamışlar

---

[1] Abidin Özgünay;, "Alevi Fıkhı", *Cem,* V/52 (Eylül 1995), s. 5.

[2] a.mlf., "Alevi Usul-i Fıkhı", *Cem,* V/53 (Ekim 1995), s. 3; a.mlf., "Alevilik Nedir Ne Değildir III", *Cem,* II/19 (Aralık 1992), s. 4.

[3] a. mlf., "Alevi Usul-i Fıkhı", *Cem,* V/53 (Ekim 1995), s. 3.

[4] a.y.

ve Hz. Ali'nin kıyas ile hükmetme kapısını ebediyyen kapatarak ictihad kapısını açtığı fikrini benimsemişlerdir[5].

42. Evlilik ve Boşanma

Alevi Dedesi Muharrem Naci Orhan, "Evlatlarınızı medeni nikâhsız ve dini nikahsız katiyen evlendirmeyin, medeni nikahta hak hukuk vardır, doğacak çocukların hakkı vardır, toplumun hakkı vardır, dini nikahta hak kelamı vardır, muhabbet vardır, Allah'ın emridir" der. O, dini nikahın medeni nikahı, medeni nikahın da dini nikahı engellemediğini belirtir[6]. Alevi geleneklerinde ve büyüklerinin tutumlarında çok eşlilik yoktur[7]. Hatta Muharrem Naci Orhan, Kur'an-ı Kerim'e göre çok eşlilik yolunun Hz. Muhammed dahil bütün müslümanlara kapalı olduğunu[8] savunur.

Dergide Alevi ve Sünni evliliği konusunda ise iki bakış açısının olduğu söylenebilir. Birincisi Alevi ve Sünni gençlerin evliliklerine inançsal farklılıklar mazeret gösterilerek sıcak bakılmamasıdır[9]. İkincisi Alevi ve Sünni evliliğinin engellenmesinin yanlışlığına işaret edilerek bu anlayışın yıkılmasının gerekliliğine vurgu yapılmasıdır[10].

Alevi ve Bektaşilikte mutlak bir boşanma yasağından söz edilemezse de haksız yere boşanma yoktur. Taraflardan birinin zina yapması veya ortada benzer bir neden yokken kadının ısrarla boşanma talep etmesi boşanma nedeni sayılır[11]. Karısını haksız olarak boşamış kişi düşkün kabul edilir[12].

43. Sosyal Hayatta Kadın

430. Alevilikte Kadın

Cem Dergisinde Alevilerin kadınlarına diğer mezheplerden veya dini gruplardan daha fazla hak tanıdıklarına vurgu yapılır. Alevi inancında, kadın sosyal hayatın her

---

[5] Özgünay, "Alevilik Nedir? Ne Değildir? III", *Cem,* II/19 (Aralık 1992), s. 4.

[6] Orhan, "Dedeler ve Hizmetleri Dedeye Verilen Niyazlık, Hakkullah, Çıralık", *Cem,* IV/37 (Haziran 1994), s. 20.

[7] Gülay Gün, "Laisizm Alevilik ve Kadın, Tarihte Paralellikler", *Cem,* I/12 (Mayıs 1992), s. 12; Fırat, a.g.m., s. 54.

[8] Orhan "İslamiyet-Hz. Muhammed ve Çok Evlilik", *Cem,* IV/40 (Eylül 1994), s. 12.

[9] Orhan, "Kızıma, Oğluma", *Cem,* V/49 (Haziran 1995), s. 13.

[10] Cahit Tanyol, "Alevilik, Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı, Diyar-ı Rum'u Diyar-ı Türk Yapamazdık", röp. Ayhan Aydın", *Cem,* VIII/76 (Mart 1998), s. 13.

[11] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar,* Ankara 1996, s. 65.

[12] Gülay Gün, "Laisizm Alevilik ve Kadın", *Cem,* I/12 (Mayıs 1992), s. 12.

alanında olabilir. Alevi-Bektaşiler toplantılarına ve ayinlerine kadınlarını da götürürler ve bunu Al-i İmran suresinin 61. ayetin gereği olarak yaptıklarını söylerler. Bu ayette mealen "eğer seninle İsa hakkında tartışılırsa de ki; gelin çocuklarınızla çocuklarımızı, karılarımızla karılarınızı, kendimizle kendinizi çağıralım, yalancılara lanet edelim, bakalım Tanrının lanetine kim uğrayacak" buyrulmuştur. Ağa Varlık'a göre çocuklar ve kadınlarla birlikte ibadet yerine gitmek hem farz hem de sünnettir[13].

Alevi inancına göre, Hacı Ahmet Yesevi, kadın ve erkek birlikte ibadet olur mu? diyenlere, bir hokka içinde pamukla ateş koyup göndermiş ve kamil insanların meclisinde, kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmalarının, her türlü nefsani arzulardan temizlenmiş olmalarından dolayı sakıncasının olmadığı mesajını vermek istemiştir[14]. Cahit Tanyol, Aleviliğin kadını tıpkı eski Türklerde olduğu gibi dinsel ayin ve törenlerine götürdüğünü ve ona eşit haklar verdiğini ifade eder. Ona göre Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra kadının toplum içindeki yeri Arap örfünün etkisi altında kalmıştır. İslamiyet her ne kadar kadın hukuku üzerinde bir devrim yapmışsa da, cahiliye devrinin kadına bir mal gibi bakan anlayışına ancak bazı kısıtlamalar getirebilmiştir[15]. İzzettin Doğan, kadına hiçbir şekilde değer vermeyen Arap toplumunda evliliklerin 4 ile sınırlandırılmasının büyük bir ihtilal olduğunu ancak Kur'an'daki kadınlarla ilgili esas mesajın bu olmadığını, Arap yarımadasından Maveraünnehir'e gelince Hakanın yanında Hatunun olduğunu yani kadının gerçek değerini bulduğunu ve Kur'an'ın esas mesajının da bu olduğunu ifade eder[16]. Cahit Tanyol İslamiyet'in, kadının bir sermaye olarak kullanılmasını yasaklamış olmasına rağmen, onun bir mal olmasını veya ikinci sınıf bir insan sayılmasını tamamen ortadan kaldıramadığını savunur. O, İslamiyet'in kadına seks aracı olarak baktığını ve kadın hakkındaki hükümlerin de bu açıdan değerlendirildiğini iddia eder. Tanyol, Kuran'daki örtünme ayetleriyle, kadının kapatılmasının söz konusu edilmesinin gerisinde yatan düşünce tarzının da bu olduğu kanaatindedir[17].

Muharrem Naci Orhan ise gerek Kuran'ın ve gerekse Hz. Peygamberin kadınlara hakkı olan değeri verdiği görüşündedir. O, Aleviliğin kadına özgürlük verme noktasında

---

[13] A.Ağa Varlık, "İbadet Yerlerinde Mum Yakmak", *Cem,* III/29 (Ekim 1993), s. 41.

[14] A.Rıza Uğurlu, "Alevilik ve İbadet II", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 21.

[15] Cahit Tanyol, "Tarikat ve Kadın", *Cem,* I/10 (Mart 1992), s. 6-7.

[16] İzzettin Doğan, "Prof. Dr. İzzettin Doğan ile söyleşi; Kuran'ı Yunus Emre Gözüyle Yorumlamak", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXII/95 (Kasım 1999), s. 20.

[17] Cahit Tanyol, "Tarikat ve Kadın", *Cem,* I/10 (Mart 1992), s. 7.

"zamanda öncelik bakımından" dünyadaki bütün din, inanç ve hukuk sistemlerinden önde olduğunu da belirtir[18].

Mirasta da eşitlik söz konusudur. Hatta denkleştirilen paylardan kadının istediğini alma hakkı vardır. Ayrıca nişan ve düğünde verilen tüm eşyalar kendisine aittir, hiçbir şekilde geri alınmazlar[19].

Anadolu Aleviliğinde Dedenin hanımına Ana denir. Bir kadının ana olabilmesi için dede eşi olmasının yanı sıra dede kızı olması ve Alevi toplumunu yönlendirebilecek bilgi ve görgüye sahip olması gereklidir[20]. Eğer cemi ve erkanı yürütecek olan dede orada yoksa bilen bir Ana Sultan posta oturarak görevi ifa edebilir[21]. Bektaşilerde kadınlara bacı, kız kardeş; mürşit yani baba erenlerin eşlerine ise anabacı denilmektedir. Ayrıca dedebabanın eşine de anabacı sultan denilir[22].

431. Alevi Kadının Giyimi

Alevi kadınında çarşaf yoktur. Baş örtüsü ise isteğe bağlıdır[23]. Alevi kadınlarının bir kısmı zaten başlarını örtmektedirler. Ancak bu, mezar ziyaretlerinde, Kur'an okunurken, ölüm halindeki toplantılarda saygı ifadesi olarak ortaya çıkan bir davranıştır. Ayrıca soğuktan, sıcaktan, toz ve topraktan korunmak amacıyla da baş örtülebilir. Alevi inancında baş örtmemenin günah olmadığı görüşü hakimdir[24]. Alevi Dedesi Muharrem Naci Orhan, Alevi kadınının cemdeki giyimi konusunda şöyle der: "Bacılar ceme-cemaate şöyle gelmenizi size öneririm. En güzel, en temiz elbiselerinizi giyiniz, tırnaklarınızın ojesini, yüzünüzün alını, dudaklarınızın rujunu sürünüz. Gözlerinizin sürmesini çekiniz, eğer zamanınız var ise ve keseniz elveriyor ise saçlarınızı yaptırmayı unutmayınız"[25].

Alevilerin kendilerine özgü bir kıyafetleri yoktur. Alevi halkı Anadolu'da yaşayan Türk halkı nasıl giyinirse öyle giyinmiştir. Önceleri erkekler şalvar, mintan giyip başlarına

---

[18] Muharrem Naci Orhan, "Kuran ve Hadis Tartışmaları Işığında Alevilikte Kadın III, *Cem*, II/21 (Şubat 1993), s. 11.

[19] Atilla Fırat, "Anadolu Aleviliğinde Kadın Hakları", *Cem*, XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 54- 55.

[20] Hatice Taş, "Alevilikte Ana", *Cem*, VII/63 (Şubat 1997), s. 20.

[21] Orhan, a.g.m., s. 16.

[22] Bedri Noyan, "Doçent Dr. Bedri Noyan (Dedebaba) ile Söyleşi" röp. Ayhan Aydın, *Cem*, IV/48 (Mayıs 1995), s. 18.

[23] Atilla Fırat, "Anadolu Aleviliğinde Kadın Hakları", *Cem*, XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 54.

[24] Orhan, "Örtünme-Tesettür", *Cem*, IV/48 (Mayıs 1995), s. 8.

[25] a. mlf., "Aleviliğin Esasları 9", *Cem*, I/9 (Şubat 1992), s. 13.

sarık saran köylüler gibi giyinirlerdi. Kadınlar da üç etek denilen giysiyi giyerlerdi. Başları da kapalı idi[26].

Dergi yazarlarının dikkat çektiği bir başka husus Alevilikte kadınlar için haremlik selamlık (kaç-göç) olgusunun olmadığıdır[27].

44. Helaller-Haramlar

440. İçki

Cem Dergisi'nde içki konusundaki görüşler içkiyi yasaklayan ve içkiye onay veren görüşler olarak iki grupta toplanabilir. Alevi dedelerinden Muharrem Naci Orhan, Alevilik inancında ibadette içki olmadığını, böyle bir şeyin bahse dahi konu olmaması gerektiğini, ibadetle, kurbanla, içkinin yan yana gelmesinin mümkün olmadığını savunur[28].

Dergide bir okurun sorusuna cevap olarak, Bektaşiliğin yalnızca Babagan kolunda ayin öncesi içki içilmesi (dem almak) olayına rastlandığı ancak bu içki içme eyleminin insanı sarhoş edecek kadar ileri seviyeye ulaşmadığı, sarhoş biçimde cem ayininin yürütülmesinin söz konusu olmadığı[29] ifade edilir. Melih Duygulu, Trakya Bektaşilerinin muhabbet esnasında içki içtiğini ve bunun genellikle rakı olduğunu[30] ifade eder. Muharrem Naci Orhan muhabbete vesile olması için, gönül almak için veya bir misafire ikramda bulunmak için, haddi aşmamak kaydıyla içki içilmesinin helal fakat kişinin ailesinin rızkını heba edip, etraftaki insanları rahatsız edecek şekilde içki içmesinin ise haram olduğu kanaatindedir[31].

Rıza Zelyut'a göre içki sarhoş olmak için değil sohbete lezzet katmak için içilir ve bu içiş kişiye eski Türklerdeki dinsel havayı yakalama imkânı verir. Zelyut, Kur'an'da içkinin kesin olarak yasaklanmadığını bunun sonradan uydurulduğunu da savunur[32]. Ancak Nejat Birdoğan içkinin İslâm'da yeri olmadığını bilakis büyük günahlar içerisinde yer

---

[26] *Cem*, "Sorular-Cevaplar", *Cem*, VI/59 (Ekim 1996), s. 67.

[27] Adil Ali Atalay, "Alevilikte Kadın", *Cem*, XXXII/96 (Aralık 1999), s. 56; Fırat, a.g.m.,s. 54; Orhan, a.g.m., s. 13.

[28] Muharrem Naci Orhan, "İbadet ve İçki", *Cem*, IV/38 (Temmuz 1994), s. 11.

[29] *Cem*, "Okuyucu Köşesi", *Cem*, IV/38 (Temmuz 1994), s. 59.

[30] Melih Duygulu, "Trakya'da Bektaşilik I Kızılcıkdere Köyü", *Cem*, IV/38 (Temmuz 1994), s. 25; Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 193; Irene Melikoff bazı yörelerde toplantılarda haşhaş kullanıldığını belirtir. (Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, trc. Turan Alptekin, İstanbul 1993, s. 105.)

[31] Orhan, a.g.m., s. 11.

[32] Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1995, s. 78-80.

aldığı gerçeğini hatırlatarak Kur'an'ı yorumlayarak içkiyi meşrulaştırmak yerine içkinin yasak olmadığı İslâm öncesi inançlardan olan Zerdüşt, Şaman ve Budizm dinlerine vurgu yapılması gerektiğini ifade eder. Çünkü yazara göre içki içme geleneği Türklerin eski dinlerinden kalmadır[33]. Görülen odur ki Alevilik İslâm öncesi dinsel ayinlerdeki içki içme geleneğini İslâm içi motiflerle süsleyerek sürdürmektedir[34].

441. Helva ve Tuz

Cem Dergisi'nde Bedri Noyan tarafından kaleme alınan *Alevi Bektaşilikte Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler* başlıklı bir yazı dizisi yayınlanmıştır. Bu yazı dizisi 26 ile 34. sayılar arasında yer almaktadır. Bedri Noyan'ın aktardığı eski fütüvvetname kayıtlarına göre; Hz. Peygamber Veda Haccı sonrası Gadir-i Hum mevkiinde Hz. Ali'yi kendisinden sonra imam ve vasi seçtikten sonra kendisine kardeş edinmiş ve bu kardeşliğin şükran delili olarak da helva yapılmasını emretmiştir. Helva pişirmek Bektaşiler arasında toplantı vesilesi olmuştur. Bedri Noyan, Hüseyin b. Gaybi Fütüvvetnamesinden naklen helva pişirmenin menşeinin Hz. Adem ile başlayıp, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed ile devam ederek İmam Zeynel Abidin'e ulaştığını belirtir[35]. Helva pişirme geleneği bu gün de devam etmektedir.

Bedri Noyan, Bektaşilerde tuzun değerinin büyük olduğunu, yemeğe onunla başlandığını ve yemeğin onunla bitirildiğini ifade eder[36]. Tuz olgunluk ve irfanın sembolü olarak değerlendirilir. Noyan, Hz. Fatıma'nın Hz. Peygember'e hitaben "babam, sen tuz gibisin, tuz olmazsa yemeklerin tadı olmazdı. Sen olmasan evrenin tadı olmazdı" dediğini belirtir[37].

442. Aşure ve Lokma

Muharrem orucunun ardından Kerbelâ şehitlerinin ruhu için aşure dağıtmak Alevi inancının gereklerinden birisidir. Aşurenin tarihçesi Nuh tufanına kadar gider. Aleviler açısından aşurenin önemi ise Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da son günde elde kalan yiyecekleri

---

[33] Birdoğan, a.g.m., s. 195, 349.

[34] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 20.

[35] Bedri Noyan, "Alevi- Bektaşilikte Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler IV", *Cem*, III/32 (Ocak 1994), s. 18.

[36] Noyan, "Alevi-Bektaşilikte Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler III", *Cem*, III/31 (Aralık 1993), s. 49.

[37] a. mlf., a.g.m., 50.

bir kazana attırıp pişirilmesini istediği inancından kaynaklanmaktadır[38]. Muharrem ayının onuncu gününe "aşure" denmektedir. Bu günde meydana geldiği söylenen pek çok olay vardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz; Hz. Musa Firavun'un şerrinden kavmini kurtarmış; Hz. Adem'in tevbesi kabul edilmiş; Hz. İbrahim Nemrud'un ateşine atılmış ama yanmamış; Hz. Yunus balığın karnından çıkmıştır[39].

Alevi-Bektaşi inancında diğer insanlara bir şey sunmak ve sunulanı almak kutsanma sayılır. Alevi-Bektaşi toplumunda sıkça rastlanan bir gelenek olan lokma dağıtımı bireyle-toplumu anlamlı bir biçimde bütünleştiren bir bağ kabul edilir. Lokma, kurban eti, bulgur pilavı, börek, ekmek, un, meyve gibi herhangi bir gıda maddesi olabilir[40].

443. Eti yenen ve yenmeyen hayvanlar

4430. Tavşan

Jean Paul Roux Anadolu Alevilerinin tavşana hayvanların en pisi olarak baktıklarını, tavşan etini yemediklerini hatta varlığını bile uğursuz saydıklarını[41] söyler. Bedri Noyan, Alevilerin ve Bektaşilerin tavşanı uğursuz saydıklarını ve yemediklerini belirtir. O, Alevilerin tavşanı Hz. Ali'nin kedisi kabul ederek kutsallık atfettikleri veya Muaviye'nin kedisi diye lanetledikleri şeklindeki inançların sonradan uydurulduğunu da iddia eder[42]. Ayrıca halk arasında Yezid'in ruhunun bir tavşanın bedenine girdiği inancı vardır. Arnavut Bektaşilere göre tavşan et değil kandır.Reenkarnasyona inananlara göre de kötü ruhlu insanlar öldükten sonra tavşan bedenine girerek yeniden dünyaya gelirler[43].

4431. Kuşlar

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya güvercin donunda (bedeninde, şeklinde) geldiği söylentisi dolayısıyla güvercin kutsal kabul edilir. Bektaşiler güvercini kafeste beslemez,

---

[38] Murat Küçük, "Oniki Çeşit", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs 1999), s. 34.

[39] Noyan, "Bektaşi ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı", *Cem,* IV/37 (Haziran 1994), s. 4.

[40] Doğan Bermek, "Alevilik-Bektaşilik-Mevlevilik Ritüelleri Üzerine", *Cem,* XXXI/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 43.

[41] Jean-Paul, Roux, "Türk İnancında Tavşanın Yeri", çev. İlhan Cem Erseven, *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 42.

[42] Noyan, "Alevi, Bektaşilikte, Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler V", *Cem,* III/34 (Mart 1994), s. 26, 27.

[43] Niyazi Öktem, "Yasak Hayvan", *Cem,* III/28 (Eylül 1993), s. 8.

avlamaz, kesmez ve yemezler. Turnanın sesinin de Hz. Ali'nin sesi olduğuna inanılır. Baykuş uğursuz, keklik müfsid sayılır. Kırlangıç da kutsal olarak kabul edilir[44].

45. Laiklik

Alevilikte laiklik egemenliğin gökten yere indirilerek insanın akıl ve iradesinin, yine insanın eline verilmesidir[45]. Hasan Gülşan'a göre Aleviler tarihsel gelişim ve inanç yapılarının dokuları gereği, laik ve demokrat bir anlayışa sahip olduğu gibi[46] günümüzde laikliği koruyup, güvenceye alabilecek olanlar da yine Alevilerdir[47].

Laiklik dinsizlik değildir. İnanmaya gereksinimi olanların karşısına doğmaları yok sayacak tutumlarla laiklik adına çıkmak yanlıştır[48]. Devletin laik oluşuna gelince; Toktamış Ateş'e göre laik devlet dini denetlemek ve demokrasi için bir tehlike oluşturmasını engellemek durumundadır, ancak devlet dini kontrol altında tutmak adına belirli din gruplarını desteklemek ve beslemekten de kaçınmak zorundadır. Laik bir demokraside din devletten bağımsız değildir. Devlet demokrasi içinde tüm temel hak ve özgürlükleri korumak zorunda olduğuna göre, din ve vicdan özgürlüğünü de aktif bir biçimde korumak zorundadır. Eğer devletin din işlerinin tümüyle dışında kalması ve hiçbir biçimde müdahale etmemesi düşünülüyorsa, bu durum laiklikten çok sekülârizm olur[49]. Yani devlet hem din özgürlüğünün hem de laikliğin güvenliğini sağlamalıdır. Mehmet Ali Kılıçbay'a göre laik toplumda din, sivil topluma ait bir konudur, kamusal alanda yer almaz. Dolayısıyla laik bir ülkede Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalı, bu başkanlık da yalnızca bir mezhebi temsil etmemelidir[50].

---

[44] Noyan, a.g.m., s. 27.

[45] a. mlf., "Şeriat, Diyanet, Şura ve Alevilik", *Cem,* III/31 (Aralık 1993), s. 5.

[46] Hasan Gülşan, "Laiklik, Yasalar ve Alevilik", *Cem,* I/1 (Haziran 1991), s. 42.

[47] Cahit Tanyol, "Alevi Şeriatı ve Laiklik", *Cem,* III/36 (Mayıs 1994), s. 6.

[48] Afşar Timuçin, "Laiklik İçin Notlar", *Cem,* IV/37 (Haziran 1994), s. 17.

[49] Toktamış Ateş, "Laiklik Üzerine", *Cem,* II/22 (Mart 1993), s. 10.

[50] Mehmet Ali Kılıçbay, "Laiklik Herkese Gerekli", *Cem,* VI/59 (Ekim 1996), s. 16.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ALEVİLİKTE KURUMLAR, GELENEKLER VE SANAT

50. Cemevi

Cemin yapıldığı odaya cem odası, bunun dahil olduğu binaya cemevi denir[1]. Alevi-Bektaşilerin tören yaptıkları oda veya salona meydan evi, meydan odası, ibadet meydanı, erenler meydanı, kırklar meydanı gibi isimler de verilmektedir. Bu odanın ortasına da dâr denilmektedir[2]. Cemlerin uzun yıllar boyunca köylerde mekan rahatlığı bakımından büyük evlerde yapıldığı da bilinmektedir[3].

501. Cemevlerinin Dînî Dayanağı

İsmail Onarlı Hac suresi 34. ayetin[4] cemevlerini işaret ettiğini belirtir. Onarlı, ayette geçen "mensek" kelimesiyle kastedilenin "cemevi" olduğu söyler. Ona göre İslamiyette kurum olarak hem ibadet edilen, hem de kurban kesilen ve çeşitli faaliyetler uygulanan toplumsal merkezin adı cemevidir[5]. Yazar, Hz. Peygamber'in Medine'ye göçtükten sonra kendisine bir ev yaptırdığını, bu evin yanına da Mescid-i Nebevi'yi inşa ettirdiğini belirterek, Hz. Peygamber'in projesini kendisinin çizdiği ve aynı zamanda bizzat çalıştığı, mescit, suffa okulu, aş evi, misafirhane gibi müştemilattan oluşan bu külliyenin ilk cemevi olduğunu iddia eder[6]. Ayrıca Hz. Muhammed'in miraç dönüşü uğradığı iddia edilen kırklar meclisine ait mekanın adının da cemevi olduğunu[7] savunur. Dergide Hz. Ali'nin evinin de bir cemevi olduğu şeklinde görüş mevcuttur[8].

---

[1] İsmail Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri, *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 2; Atilla Fırat, Cem Kültür Evleri'nin İşlevi ve Arsa Tahsisi Üzerine", *Cem,* VII/75 (Şubat 1998), s. 52.

[2] Bedri Noyan, "Cemevi (Meydan) ve Cami", *Cem,* IV/40 (Eylül 1994), s. 5.

[3] Ayhan Aydın, "Alevilik'te Kurumsallaşma Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem,* XXXIV/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 25.

[4] Hac Suresi 34. ayetin meali şöyledir. "Bize inanan her ümmet için kurban kesmeyi bir kulluk eylemi olarak öngördük ki, kendilerine rızık olarak sağladığımız hayvanları keserken Allah'ın ismini ansınlar".

[5] Onarlı, a.g.m., s. 52.

[6] Onarlı, "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan; İsmail Onarlı'yla Söyleşi", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 32.

[7] a.mlf., "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 28.

[8] Halit Özlük, "Aleviliğin Özü, Eline, Diline, Beline Sahip Olmak", *Cem,* XXX/87 (Şubat 1999), s. 40.

502. Anadolu ve Rumeli'deki Cemevleri

Horasan Erenleri XII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda cemevi kurmuştur. 22'si İstanbul'da olmak üzere, kurulan çok sayıda Bektaşi tekkesiyle Osmanlı Devleti'nin her tarafına ulaşıldığını belirten İsmail Onarlı'ya göre tekke ve zaviyeler daha çok Sümer, Asur, Urartu, Hitit gibi uygarlıkların kutsal mabetlerinin kalıntıları ile Roma-Bizans kilise ve manastır yıkıntıları üzerine veya yanlarına inşa edilmiştir. Binalar Anadolu ve Balkanlarda hemen hemen aynı mimari tarzda ve değişik kültürlerin yapı parçaları bir araya getirilmek suretiyle yapılmıştır. Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat, tekke ve zaviyelerin çevresindeki arazileri dergahtaki dede ve babalara vakfetmiştir. Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde de aynı uygulamalara rastlanmaktadır[9].

503. Cemevi-Cami Farkı ve Alevilerin Camiye Gitmeme Nedenleri

Alevilere göre ibadetin öz mekanı cemevleridir. Ancak bu, camiyi reddetmek olarak algılanmamıştır[10].

Alevi Bektaşi Camianın önde gelen isimlerinden Bedri Noyan'ın vurguladığı şekliyle cemevi ile cami arasında şu farklar vardır;

Camide namaz kılanlar, dua edenler, birbirlerinin yüzlerini görmeden dururlar. Meydanda (yazar makalesinde cemevi yerine meydan terimini kullanmaktadır) duada, niyazda, her türlü törene girenler ile orada hazır olanların tümü birbirlerinin karşısında yüzlerini görürler. Yani camide kıbleye dönüş, meydan da ise karşılıklı kıble oluş vardır. Camide Fatiha okunarak el yüze sürülür; Meydanda Fatiha'nın sırrı görülerek yüz yere sürülür. Camide amin, meydanda Allah Allah denir [11]. Cami gündüz açıktır, gece kapalıdır çünkü sıfata tabidir. Meydana ise gece girilir, çünkü zata tabidir[12]. Görüldüğü üzere Noyan'a göre temel sebep Alevilerin namaz kılmamasıdır. Namaz kılmayınca camiye gitmek de anlamsız olmaktadır.

Cemevleri sadece cem yapmak için kullanılmamıştır. Alevi-Bektaşi toplumunda toplumsal-bireysel sorunların çözüme kavuşturulduğu bir meclis işlevi de görmüştür[13].

---

[9] Onarlı, a.g.m., s. 28- 29.

[10] Abidin Özgünay, "Alevilik ve Cemevleri", *Cem*, V/56 (Ocak 1996), s. 4.

[11] Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevi Konusunda Bir Gezinti I", *Cem*, IV/44 (Ocak 1995), s. 8- 9.

[12] a.mlf., "Cemevi (Meydan) ve Cami", *Cem*, IV/40 (Eylül 1994), s. 5.

[13] Sabri Yücel, "Cemevleri Açılırken", *Cem*, IV/43 (Aralık 1994), s. 37.

Özellikle son yıllarda büyük şehirlerde cem evi açma faaliyetleri giderek artmıştır. Ancak bu cemevleri kuruldukları dernek veya vakıfların özellikleri doğrultusunda yapılanmışlardır. Cem Vakfı da cem evi açma çalışmalarına ayrı bir önem vermiştir. Ancak vakfın yürüttüğü bu yoğun çalışma, Aleviliğin devletleştirilmesi ve devletten maddi çıkar sağlama çabası olarak görülmüş ve eleştirilmiştir[14]. Günümüzde yapılan bu cemevleri de çeşitli hizmetler verilebilecek biçimde inşa edilmektedir. Hatta bu binalarda, saz ve semah kursu, kitap satış yerleri, konferans salonu, idari odalar, kütüphane ve alış veriş büroları mevcuttur. Bu nedenle cemevi ifadesi yerine cem kültür evi tabiri kullanılmaktadır[15].

Alevilerin camiye gitmemelerinin birkaç nedeni vardır. Bu nedenlerin en önemlisi Hz. Ali'nin camide öldürülmüş olmasıdır. Aleviler "camiyi sünni doktrinin, siyasal ideolojinin halka kabul ettirilme evi" olarak algılamışlardır[16]. Piri Er'e göre Anadolu Alevisinin camiye gitmemesinin altında yatan gerçek neden, camilerin Alevilerin ibadet biçimine uygun olmamasıdır. Çünkü Aleviler cemlerde halka namazı kılmakta, kadınlarla birlikte ibadet etmekte, müzik eşliğinde semah dönmektedir. Bazı yörelerde ise içki içilmesi gibi unsurlar ile yürütülen on iki hizmetin niteliği cami mekanı içerisinde gerçekleştirilmeye uygun değildir. Ancak Türkiye'deki Aleviler içerisinde camiye gidip namaz kılan bir kesim de mevcuttur[17].

51. Dedelik

Alevilikte dede hem toplumsal hem de dinsel önder konumunda olan karizmatik bir kişiliği ifade eder[18]. "Dede" sözcüğü Oğuzca kökenli olup, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan ata ve baba sözcükleriyle aynı anlamdadır. Aleviler arasıra pir, mürşid, sercem ve seyyid kelimelerini de dede sözcüğünün yerine kullanmışlardır[19].

Dedelik kurumunun kökleri Orta Asya kültürüne kadar uzanır. Türkler Müslüman olunca, Şamanizm'de din büyüğü olan Şamanlar İslamlaşma sonrasında babaya dönüşmüştür. Alevilerin kendi din büyüklerini "baba" diye adlandırması uzun yıllar

---

[14] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 38, 39.

[15] Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem*, XXXIV/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 26.

[16] Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliği 2", *Cem*, V/58 (Eylül 1998), s. 24.

[17] Piri Er, "Anadolu Alevilerinde Halka Namazı", *Cem*, VII/67 (Haziran 1997), s. 55.

[18] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 1994, s. 150.

[19] Ali Yaman, "Alevilikte Dedelik Kurumu Üzerine Araştırmalar II", *Cem*, VII/63 (Şubat 1997), s. 66-67.

sürmüştür. Hatta Rumeli'ye geçen bu kişiler yine baba diye anılmışlardır. XV.yüzyıldan başlayarak hızla yaygınlaşan bir değişimle Alevi kesim arasında "baba" tabiri yerini "dede"ye bırakmıştır[20]. Yani Orta Asya'daki Şamanın fonksiyonunu Anadolu'da "dede" üstlenir olmuştur.[21]

Alevilikte baba her ne kadar dedeye dönüşmüş ise de Bektaşilikte böyle bir değişim olmamıştır. Bektaşilikte Talip, Derviş, Baba, Halifebaba, Dedebaba gibi dini mertebeler vardır. Bu kişilerin hepsi bulundukları yeri seçimle elde ederler. Babalık icazetini yanlızca dedebaba vermektedir. Dedebaba vefat edince halifebabalar toplanarak içlerinden birini dedebaba olarak seçerler[22].

Aleviliğin olmazsa olmaz temel teşkilatlarından biri olan dedelik kurumunun örgütlenme hücresi ocaklardır. Anadolu Aleviliğinde başlangıçta on iki ocak vardı. XIII. yüzyılda ocak sayısı kırka çıkmış, nüfusun çoğalmasıyla bu rakam 120'ye kadar ulaşmıştır[23]. Değişik yörelerde yaşayan Alevi topluluklar arasında en fazla bilinen dede ocakları şunlardır;

Abdal Musa Ocağı, Ağuiçen Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Battal Gazi Ocağı, Celal Abbas Ocağı, Cemal Abdal Ocağı, Cibali Sultan Ocağı, Derviş Cemal Ocağı, Güvenç Abdal Ocağı, Hacı Emirli Ocağı, Hasan Dede Ocağı, Hıdır Abdal Ocağı, Hubyar Sultan Ocağı, Hüseyin Abdal Ocağı, İmam Rıza Ocağı, İmam Zeynel Abidin Ocağı, Kalender Dede Ocağı, Kamber Abdal Ocağı, Keçeci Ahi Baba Ocağı, Kızıl Deli Sultan Ocağı, Koca Haydar Ocağı, Koca Leşker Ocağı, Kul Himmet Ocağı, Munzur Abdal Ocağı, Pir Sultan Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Seyyid Garip Musa Ocağı, Seyyid Mahmud Hayrani Ocağı, Seyyid Seyfettin Ocağı, Sinemilli Ocağı, Sultan Onar Ocağı, Şah Delil Berhican Ocağı, Şah İbrahim Ocağı, Şeyh Ahmet Dede Ocağı, Şeyh Hasan Ocağı, Şeyh Samut Ocağı, Şeyh Şazeli Ocağı, Üryan Hızır Ocağı, Yağmurlu Ocağı, Yalıncık Abdal Ocağı, Yanyatır Ocağı[24].

---

[20] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir V", *Cem,* VII/63 (Şubat 1997), s. 55.

[21] Baki Öz, "Alevi Ocakları ve Dedelik", *Cem,* XXXIV/109 (Mayıs 2001), s. 30; Ayrıca bk. Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. 19.

[22] Ali Sümer, "Bektaşilikte Baba", *Cem,* V/58 (Eylül 1996), s. 70.; Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevi Konusunda Bir Gezinti I",*Cem,* IV/44 (Ocak 1995), s. 7.

[23] İsmail Onarlı, "Türbesi Tunceli'de Talipleri Çorum'da Mazgirt'te Şeyh Çoban Ocağı", *Cem,* XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 26.

[24] *Cem,* "Dede Ocakları", *Cem,* XXX/83 (Ekim 1998), s. 36.

510. Dede Olabilmek İçin Gerekli Şartlar

1- Alevi yazarlarca üzerinde en çok durulan konu dede olacak kişinin kızı Hz. Fatıma vasıtasıyla Hz. Peygamberin soyundan gelmesi gerektiğidir. Muharrem Naci Orhan soy şartı gütmeden herkesin dede olabileceği şeklindeki görüşlerin Alevi ahlakıyla bağdaşık olmadığı kanaatindedir[25]. Çeşitli ocaklara bağlı olan dedelere ocakzade dede denilmektedir. Ocakzade dedelerin Hz. Peygamber soyundan geldikleri kabul edildiği için kendileri Seyyid diye de anılmaktadırlar[26]. Eğer evlad-ı Resul neslinden kimse yoksa o zaman evlad-ı Ali'den olanlar yani Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan sonra aldığı eşlerinden olan çocukları posda oturarak rehber, pir ve mürşide vekaleten yolu yürütebilirler[27]. Ayrıca ocakzade dede bulunmadığı zamanlarda Alevilerin dinsel hizmetlerini görmek üzere mürebbiler de tayin edilmektedir. Dede vekili olan bu insanlara dikme dede de denilmektedir[28]. Orta ve Batı Anadolu'da oluşmuş bazı dede ocakları vardır ki bunlar Ehl-i Beyt soyundan gelmemişlerdir. Türk-Türkmen kökenli olup Asya'dan gelen bu kişi veya ailelere Horasan Erenlerinin soylarından oldukları gerekçesiyle dedelik statüsü verilmiştir[29].

2- Ahlaklı olmak.
3- Doğru olmak.
4- Bilgili olmak.
5- Adil olmak.
6- Misafirperver olmak.
7- Alçakgönüllü olmak.
8- İnançlı olmak.
9- Vefalı ve sadakat sahibi olmak.
10- Kin ve düşmanlıktan uzak durmak.
11- Merhametli olmak[30].

---

[25] Muharrem Naci Orhan, "Aleviliğin Esasları 12", *Cem,* II/18 (Kasım 1992), s. 26; a.mlf., "Dedeler ve Dedelik", *Cem,* III/32 (Ocak 1994), s. 17; a.mlf., "Hz. Muhammed-Ali Birlikteliği", *Cem,* VI/39 (Ağustos 1994), s. 13; a.mlf., "Aleviliğin Esasları 9", *Cem,* I/9 (Şubat 1992), s. 11; Halit Özlük, "Aleviliğin Özü Eline, Diline, Beline Sahip Olmak", *Cem,* XXXI/82 (Şubat 1999), s. 41.

[26] Ali Yaman, "Alevilikte Dedelik Kurumu Üzerine Araştırmalar II", *Cem,* VII/63 (Şubat 1997), s. 67.

[27] Orhan, "Aleviliğin Esasları 9", *Cem,* I/9 (Şubat 1992), s. 11.

[28] Yaman, a.g.m., s. 67.

[29] Baki Öz, "Alevi Ocakları ve Dedelik", *Cem,* XXXIV/109 (Mayıs 2001), s. 29.

[30] Orhan, "Aleviliğin Esasları 12", *Cem,* II/18 (Kasım 1992), s. 26.

511. Dedelerin Görevleri

Alevi köylerinde cemaatin lideri dedelerdir. Dedeler sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlar. Dedeler cemaatin düzenini sağlayacak yetki ve yaptırım gücüne sahiptirler[31]. Aynı zamanda mürşid postuna oturarak cemi idare ederler. Dedenin bu anlamda sorumlulukları oldukça ağırdır. Dede öğretici olmalı, yanlış yapanı, hatalı ve suçlu olanı uyarmalı, ceme gelen insanlara doğru yolu göstermelidir[32]. Dede sadece cem ayininin değil tüm dini ayin ve diğer kutlamaların da ruhani önderidir.[33]

Aleviliği bu güne ulaştıran en önemli kurumlardan birisi de hiç şüphesiz dedeliktir. Ancak Hacı Bektaş Dergahından yetenekli kişilerin dede olarak atanması sistemi bozulup yerini babadan oğula geçme alınca, kimi zaman yeteneksiz kimi zaman da Alevi ilkelerini bilmeyen kişilere dede olma imkânı tanınmıştır. Bu da dedelik kurumunun merkezi yapısını bozmuştur. Birçok dede çocuğu hak etmediği halde dede olmuştur[34]. Ancak yeterli birikimi olmayan bu insanlar 1960'lı yıllar sonrası üniversite eğitimi gören Alevi gençliği karşısında yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda Aleviliğin geçmişini bu güne aktaran köprü konumundaki dedelik kurumu işlevini yitirmeye yüz tutmuştur[35].

52. Müsahiplik

Alevi toplumundaki etkin sosyal kurumlardan bir tanesi olan müsahiplik; "bir meclis huzurunda, mürşid, pir ve rehber önünde (Kuran-ı Kerim'in gösterdiği doğrultuda) iki kişinin (şayet evliyseler eşleriyle birlikte) birbirleriyle dünya ve ahirette kardeş olduklarına ikrar (söz) vermeleridir"[36].

---

[31] Ali Yaman, "Alevilikte Dedelik Kurumu Üzerine Araştırmalar II", *Cem,* VII/63 (Şubat 1997), s. 67.

[32] Halit Özlük, "Aleviliğin Özü, Eline Diline, Beline Sahip Olmak", *Cem,* XXXI/87 (Şubat 1999), s. 40.

[33] Irene Markoff, "Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlenmesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü; Türkiye Alevileri Örneği I", çev. Esra Danacıoğlu, *Cem,* VI/60 (Kasım1996), s. 53.

[34] Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, İstanbul 1994, s. 142.

[35] Rıza Yörükoğlu, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır/ Tarihte ve Günümüzde Alevilik,* İstanbul 1990, s. 274.

[36] Orhan, "Aleviliğin Esasları 7", *Cem,* I/7 (Aralık 1991), s. 12; İkrar Alevi inancında çok önemlidir. Pek çok Alevi ozanın şiirlerinde buna rastlamak mümkündür. bk. Muharrem Naci Orhan, "Aleviliğin Esasları 9", *Cem,* I/9 (Şubat 1992), s.11.

520. Müsahipliğin Dînî Dayanağı

Muharrem Naci Orhan'a göre müsahipliğin kaynağı Kuran-ı Kerimdir ve Sebe suresi 46. ayette[37] emrolunmuştur. Naci Orhan ayetteki "birer birer ayağa kalkarak ikişer ikişer olun" kısmını "müsahip olmak" olarak algılar. Alevilikte herkes birer tane müsahip tutar ve ikişer kişi olur. Sonra dede huzurunda dururlar ve dede onların ikrar dualarını okur[38]. Yazarın musahiplikle ilgili olduğunu iddia ettiği diğer ayetler şunlardır; Ali İmran 3/71, Bakara 2/45, Enfal 8/ 72, 73,74,75, Fetih 48/10,18, Hadid 57/10, Haşr 59/9, İsra 17/15,34, Leyl 92/18,20, Müminun 23/104, Nahl 16/91,95, Nisa 4/33, Sebe 34/46, Şems 91/9, Şura 42/26[39]. İsmail Onarlı ise müsahipliğin Haşr 59/9, Tevbe 9/100, Enfal 8/72, 75 ve Nisa 4/ 33. ayetlere dayanılarak iki kişi veya iki aile arasında yapıldığını belirtir[40].

Müsahipliğe eski Türk kültüründe de rastlanır. Eski Türklerde sıkı bir disiplin içerisinde uygulanan bir adet olan müsahipliğe zamanla İslâmî bir çehre kazandırılmıştır[41]. Hüseyin Bal'a göre Oğuz Türklerini anlatan Dede Korkut hikayelerinde müsahiplikten söz edilmiştir. Esir düşen Beyrek için Karabudak "müsahibim" diye ağlamıştır[42]. Irene Melikoff'a göre müsahiplik Ortaçağ Anadolusunda öncelikle Ahi törenlerinde yer almıştır. Müsahipliğin dînî bir nitelik kazanması da Ahi loncaları yoluyla olmuştur[43].

İsmail Onarlı, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden üç ay sonra Müslümanları toplayarak yirmi üç maddelik bir "Medine vesikası" oluşturduğunu, daha sonra diğer dinlere mensup insanların katılımıyla madde sayısının elli ikiye çıkarıldığını ve bu maddelerden bir tanesi olan "kardeşleşme akdinin" müsahiplik kurumunu meydana getirdiğini [44] iddia eder. Onarlı, Hz. Muhammed'in, Mekke'den Medine'ye hicretinin ilk günlerinde, Enes b. Malik'in evinde Muhacir ve Ensar'ı ikişerli olarak "kardeşleştirme

---

[37] Sebe suresi 46. ayetin meali şöyledir; De ki: "Size sadece bir tek öğüt vereceğim: Allah için ikişer üçer ve teker teker kalkarsınız sonra da iyi düşünürsünüz; arkadaşınızda delilikten eser yoktur. O, yalnız şiddetli bir azabın önünde sizi sakındıracak bir peygamberdir.

[38] a.mlf., "Aleviliğin Esasları 8", *Cem*, I/8 (Ocak 1992), s. 22.

[39] a.e., s. 25.

[40] İsmail Onarlı, "Cem evlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari IV", *Cem*, XXX/84 (Kasım 1998), s. 52.

[41] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 112; a.mlf., *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 2002, s. 24.

[42] Hüseyin Bal, "Şahkulu Dergahında Bir Müsahip Kurbanı/Müsahiplik Üzerine Bir Yorum", *Cem*, VII/65 (Nisan 1997), s. 57.

[43] Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1993, s. 91, 93.

[44] Onarlı, "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı I", röp. A.Aydın, *Cem*, XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 17.

akdi" altına aldığını ve bu organizasyonun müsahiplik kurumunu oluşturduğu[45] da iddia eder.

Muharrem Naci Orhan Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir'in müsahipliğe itibar etmediğini ve onu askıya aldığını, Hz. Ömer'in müsahipliği unutturmaya çalıştığını ve müsahipleri takibe aldırdığını[46], Hz. Osman'ın da bu hali sürdürdüğünü iddia eder. Ona göre Hz. Ali zamanında itibar gören müsahiplik, Emevi ve Abbasiler döneminde de takibe uğramıştır. Ancak Ahilik adı altında yaşamını devam ettirebilen müsahiplik bu günlere kadar ulaşmıştır[47].

521. Müsahipliğin Alevi Toplumundaki İşlevi

Alevi-Bektaşilik müsahiplik ile toplum içinde dayanışmayı ve birlikteliği sağlamayı amaçlamaktadır. Müsahipler hem birbirlerini denetlerler hem de birbirlerinin yaşantılarını düzen altına alırlar. Bu da toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunur. Alevi anlayışına göre müsahip müsahibe haldaş ve her yolda yoldaştır[48]. Müsahiplerden birinin ölmesi halinde kanuni mirasçısı yoksa, mirası olduğu gibi müsahip kardeşine kalır. Eğer borçlu olarak ölürse müsahip kardeşi ödeyebildiği kadarıyla o borcu ödemeye çalışmalıdır[49]. Müsahiplerden birinin ölümünden bir hafta sonra, diğer müsahip kardeşi bir kurban hazırlar, rehber, pir ve mürşid huzurunda davet ettiği insanlardan ölen kardeşi adına razılık ister. Bu, müsahiplerin yükümlülüklerinden birisidir[50]. Müsahip olduğuna dair birbirlerine ikrar verenler dünya ve ahirette birbirlerinin kardeşidirler. Namuslarından başka her şeyleri ortaktır. Müsahiplerin çocukları da birbirleriyle evlenemezler[51]. Müsahiplikte şahsi sorumluluk yerine birlikte sorumluluk esası mevcuttur. Eğer müsahiplerden birisi bir yanlışlık yaparsa diğeri veya diğerleri de bu suçtan sorumlu olurlar[52]. Müsahiplik arzuya bağlı olarak oluşturulur. Hiç kimse zorla müsahip yapılmaz[53]. Hüseyin Bal, Aleviliğin bazı kollarında ikrar verip yola girmekle iki ailenin müsahip

---

[45] Onarlı, "Cem evlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari-IV", *Cem,* XXX/84 (Kasım 1998), s. 52.

[46] Muharrem Naci Orhan bu iddiasına hiçbir kaynak göstermediği gibi onun "takibe aldırmak" deyimiyle neyi kastettiği de tam olarak anlaşılamamaktadır.

[47] Orhan, "Aleviliğin Esasları 8", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 24.

[48] Baki Öz, "Alevilik ve Cumhuriyet", *Cem,* VI/60 (Kasım 1996), s. 45.

[49] Naci Orhan, "Müsahip Kardeşlerin Birbirine Karşı Yükümlülükleri", *Cem,* IV/47 (Nisan 1995), s. 30.

[50] Orhan, a.g.e., s. 31.

[51] a.mlf., "Aleviliğin Esasları 8", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 24.

[52] a.mlf., "Müsahip Kardeşlerin Birbirine Karşı Yükümlülükleri", *Cem,* IV/47 (Nisan 1995), s. 30.

[53] a.mlf., "Aleviliğin Esasları 7", *Cem,* I/7 (Aralık 1991), s. 12.

olmasının aynı anda gerçekleştiğini, müsahibi olmayanın ise yola kabul edilmediğini[54] ifade eder. Alevilikte çok önemli kurumlardan birisi olan müsahiplik Aleviliğin diğer kurumları gibi uygulanabilirliğini yitirmiş yokolmaya yüz tutmuştur. Münferit de olsa anne babası müsahip olduğu için birbiriyle evlenmemesi gereken bazı kişişlerin bu kurala uymadığı dahi görülmektedir[55].

53. Düşkünlük

Düşkünlük; suç işleyen kimseye karşı toplumun tepkisi ve boykotudur[56]. Dolayısıyla ağır suç işlemiş olanlara da "düşkün" denilmektedir. Bu kişiler dışlanmış olduklarından cem ayininde meydana giremezler. Cinayet işleyenler, zina yapanlar, karısını boşamış olanlar, boşanmış hanımlar ve benzer günahkârlar derecelerine göre uzun süre ayin ve erkanlara da giremezler[57]. Düşkünlük kul hakkı için kurulmuş bir kurumdur. Muharrem Naci Orhan, düşkünlüğün yaptırım, amaç, menşe' ve sonuç bakımından Hıristiyanlıktaki aforozdan farklı olduğunu savunur[58]. Fuat Bozkurt'a göre aforoz, kilise hukukuna karşı işlenen suçun cezasıdır. Aforoz edilen kişi günahkârdır ve günahı çıkarılmadıkça kilise hukukundan faydalanamaz. Aforoz daha çok kilise karşısında, düşkünlük ise toplum karşısında olur. Düşkünlükte kişi bireylere karşı sorumludur. Dolayısıyla düşkünlük bir şeye karşı toplumun tepkisi, boykotudur. Düşkünlükte günah çıkarmak yoktur[59].

54. Hıdırellez

Alevi-Bektaşi toplumunun bayramlarından birisi olan Hıdırellez her yıl 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır[60]. Hıdırellez, Hızır ve İlyas isimlerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu günün bayram kabul edilmesinin nedeni de Hızır ve İlyas'ın bir araya geldiğine inanıldığı gün olmasıdır[61]. Hızır; içenlere ölümsüzlük veren ab-ı hayat içmiş olan ve kul sıkıştığı zaman

---

[54] Hüseyin Bal, "Şahkulu Dergahında Bir Müsahip Kurbanı/ Müsahiplik Üzerine Bir Yorum", *Cem,* VII/65 (Nisan 1997), s. 57.

[55] Üzüm, *Günümüz Aleviliği,* s. 114.

[56] Orhan, "Aleviliğin Esasları 8", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 22.

[57] Adil Ali Atalay, "Ayin-i Cem'de Düşkünlük", *Cem,* XXXI/89 (Nisan 1999), s 48.

[58] Orhan, a.g.m., s. 22, 23.

[59] Fuat Bozkurt, "Alevi Tören ve İnançlarının Kökeni II", *Cem,* II/16 (Eylül 1992), s. 52- 53.

[60] Mehmet Yaman, "Kurban, Kurban Bayramı ve Hıdırellez", *Cem,* IV/48 (Mayıs 1995), s. 34.

[61] Emre Özgünay, "Hızır-İlyas (Hıdırellez)", *Cem,* III/36 (Mayıs 1994), s. 36.

imdadına yetişen meşhur kişidir ki nebi olduğu da iddia edilir[62]. Hıdır olarak da telaffuz edilir. İslam inancında, halk kültüründe ve tasavvufta adından sık sık söz edilen, insanların yardımcısı olduğuna inanılan kişidir[63]. Dergide Hızır kıssasının, Kur'anî boyutuna vurgu yapılmış[64], Hızır'la ilgili menkıbelere yer verilmiştir[65]. Halk ananesine göre, Hızır ellerinin beyaz, yumuşak, kemiksiz olması ile tanınan, çok defa dilenci veya fakir derviş kıyafetinde görünen, insanları denemek için sadaka isteyen bir şahıstır. Sadaka verenlerin malını artırdığına, kötü karşılayan zenginleri ise fakir düşürdüğüne inanılır[66]. Alevilik Bektaşilik erkânında, Cemevine serilen on iki posttan birisi olan mihmandar (konuk) postu Hızır'ı temsil eder[67]. Dünyanın çeşitli yerlerinde Hızır adı ile anılan çok sayıda mekân, göl, kapı, oda ve tepe mevcuttur.[68]

Hz. İlyas da Hızır gibi ab-ı hayat içtiğine inanılan bir şahıstır. Yeşil elbise giyerek, kır bir at ile dolaştığı söylenir. Söylencelere göre cem ve semah törenlerine katılır. Hızır ve İlyas her beşyüz senede bir kez Allah tarafından gençleştirilir[69]. Hızır'ın karada, İlyas'ın denizde yardıma muhtaç olanlara yardım ettiklerine inanılır[70].

55. Nevruz

Nevruz kelimesi Farsça olup yenigün (nev; yeni, ruz; gün) anlamına gelmektedir[71]. Ayrıca eski Türkler ve İranlıların yılbaşı olarak kabul ettikleri gün de bu kelime ile adlandırılmaktaydı[72]. Nevruz bayramı her yılın 21 Mart gününde kutlanmaktadır. Pek çok önemli olayın bu günde meydana geldiği kabul edilir. Bu olaylar aynı zamanda Nevruz'a özel önem verilmesinin de nedenidir. Nevruzda meydana geldiği iddia edilen olaylar şunlardır:

---

[62] Hakkı Saygı, "Hızır'ın Anlamı,", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 24.

[63] Abo İlhan, "Hıdırellez, Hızır-İlyas Günü ve Anlamı", *Cem*, I/12 (Mayıs 1992), s. 24.

[64] Mehmet Yaman, "Hazret-i Hızır, Hızır-İlyas, Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı I, *Cem*, IV/44 (Ocak 1995), s. 33- 34.

[65] Hayri Şanlı, "Hızır ve Hızır Orucu", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 21.

[66] Özgünay, a.g.m., s. 36.

[67] Atilla Fırat, "Hızır Orucu", *Cem*, VIII/76 (Mart 1998), s. 22.

[68] Yaman, " (13-14-15 Şubat Hızır Orucunu Karşılama) Hazret-i Hızır, Hızır-İlyas, Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı II", *Cem*, IV/45 (Şubat 1995), s. 33.

[69] Eraslan Doğanay, "Anadolu Kültüründe Hızır İlyas", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 28.

[70] Yaman, a.g.m., s. 32.

[71] Ahmet Fırat, "Nevruz", *Cem*, VIII/76 (Mart 1998), s. 39; Veli Erman, "Sultan Nevruz Bayramı", *Cem*, I/11 (Nisan 1992), s. 42.

[72] Ali Sümer, "Anadolu'da Nevruz ve Tarihi Kaynaklar", *Cem*, VIII/76 (Mart 1998), s. 32.

1-Tanrı dünyayı bu günde yaratmıştır. Yıldızlar küme halinde iken ayrılıp kendi yörüngesinde dönmeye bugün başlamıştır.

2-Hz. Adem ile Hz. Havva affedilişlerinden sonra 21 Mart günü, Arafatta buluşturulmuştur.

3-Hz. Nuh tufandan sonra karaya ilk bu günde ayak basmış, Hz. Musa asası ile Kızıldeniz'i yararak, taraftarlarını bu günde kurtarmıştır. Yunus Peygamber, balığın karnından karaya bu günde bırakılmıştır

4-Hz. Muhammed'e peygamberlik bu günde gelmiştir.

5-Hz. Muhammed, Gadir Hum'daki veda hutbesinde, Hz. Ali'yi Müslümanlara bu günde vasi tayin etmiştir.

6-Hz. Ali bu günde doğmuş, Hz. Fatıma ile evlenmesi de bu günde olmuştur[73].

Nevruzun kökeni konusunda açık ve kesin bir bilgi yoktur. Zerdüşt dininden geldiği veya çeşitli kültürlerin ortak ürünü olduğu söylenir. Göçebe kavimler, cemrelerin hava, su ve toprağa düşmesinin tamamlandığı, gece ile gündüzün eşit olduğu, baharın başladığı bu günü bayram olarak kutlamışlardır. 12 hayvanlı Türk takviminde ve İran güneş takviminde 21 Mart yılbaşı olarak belirlenmiştir[74]. Nevruz Alevi ve Bektaşiler tarafından törenlerle kutlanmaktadır. Nevruz günü cem ayini yapılmakta, gündüz başlayan şölenler ertesi gün sabaha kadar devam etmektedir. Düzenlenen cem törenlerinde Hz. Ali'nin doğum günü dolayısıyla mevlüd ve nevruziye denilen şiirler okunmaktadır[75]. Ayrıca mezarlıklarda ölülerin ruhuna ziyafetler verilmektedir[76]. Nevruz eğer, Muharrem matemine denk gelirse o zaman, sabahtan öğleye kadar kutlama yapılmakta, öğleden sonra tekrar mateme devam edilmektedir[77].

56. Sanat

Resim, heykel gibi İslam dinince yasaklandığı öne sürülen sanatlar bile Alevilikte rağbet görmüş, put ile heykel kavramları birbirlerinden ayrılarak, sanata özgürlük tanınmıştır[78]. Sünniliğin sıcak bakmadığı resim sanatı da Alevi geleneklerinde yaşama hakkı elde etmiştir[79]. Alevilikte sanat denilince akla ilk gelenler saz ve şiirdir.

---

[73] Veli Erman, "Sultan Nevruz Bayramı", *Cem,* I/11 (Nisan 1992), s. 42; Ali Sümer, "Anadolu'da Nevruz ve Tarihi Kaynaklar", *Cem*, VIII/76, (Mart 1998), s. 32.

[74] Hüseyin Bal, "Nevruz Bayramı", *Cem,* XXXI/88 (Mart 1999), s. 44.

[75] Sümer, a.g.m., s. 34; Ahmet Fırat, "Nevruz", *Cem,* VIII/76 (Mart 1998), s. 39, 40.

[76] Bedri Noyan, "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV", *Cem,* II/19 (Aralık 1992), s. 35.

[77] Fırat, a.g.m., s. 40.

[78] Ali Sümer, "Hacı Bektaş'a Selam", *Cem,* V/52 (Eylül 1995), s. 16.

[79] Abidin Özgünay, "Cem'imizden", *Cem,* I/10 (Mart 1992), s. 2.

560. Saz

Aleviliği çağlar ötesinden günümüze taşıyan en önemli unsurlardan biri de sazdır[80]. Saz Alevilikte salt bir müzik enstrümanı olmanın ötesinde anlamlar taşır. Zakirler ve ozanlar sazlarını üç kez Allah-Muhammed-Ya Ali diyerek öpüp başlarına götürür ve çalmaya başlarlar. Bazı dedeler sazı "telli Kur'an" olarak ifade etmişlerdir[81]. Ayrıca saza "Hz. Ali'nin ve onun ilkelerinin cismani/maddi temsili olarak özel ve kuvvetli bir anlam atfedilmektedir". Buna göre sazın gövdesi Hz. Ali'nin bedenini, sapı kılıcı Zülfikar'ı temsil etmektedir[82]. İzzettin Doğan'a göre Aleviliği, İslam inancını kabul eden diğer düşünce gruplarından ayıran en büyük biçimsel fark, Alevilikle birlikte sazın İslam'a girmiş olmasıdır. Doğan, cemevlerinde çalınan sazlarla söylenen nefeslerin ve saz eşliğinde okunan ayetlerin insanı daha çok cezbettiğini savunur[83].

Alevi Bektaşi müziğinin büyük bölümünü sözlü ezgiler oluşturur. Ancak, yalnızca bağlamanın veya ona eşlik eden cura gibi müzik aletlerinin çalınmasıyla oluşan ve sözsüz olarak icra edilen bir müzik türü de mevcuttur. Sözsüz ezgiler, sözlülerin yalnız sazlarla çalınmasıyla olabileceği gibi, bağımsız eserler olarak ta karşımıza çıkabilmektedir. Sözlü ezgilerin tamamında halk müziği karakteri ön plana çıkmaktadır[84]. Irene Markoff, "Alevileri kuşatan şüphe ve gizem duvarlarının yıkılışını ve Alevi geleneklerinin Türkiye halkına ait bir ortak kültürel mirasa dahil olmasını" Alevi müziğinin yani sazın ve şiirin sağladığını iddia eder[85].

---

[80] İzzettin Doğan, "Alevi Düşüncesini Günümüze Taşıyanlar", *Cem,* I/2 (Temmuz 1991). *s.* 7.

[81] *Cem,* "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 13; Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğnde Yol Ayrımı*, İstanbul 1995, s. 252.

[82] Irene Markoff, "Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlenmesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü; Türkiye Alevileri Örneği I, çev. Esra Danacıoğlu, *Cem,* VI/60 (Kasım 1996), s. 54.

[83] Doğan, a.g.m., s. 7.

[84] Melih Duygulu, Alevi Bektaşi Müziği", *Cem,* I/7 (Aralık 1991), s. 23- 24.

[85] Markoff, a.g.m., s. 48.

ALTINCI BÖLÜM

6. ALEVİLİK, DİYANET VE DİĞERLERİ

Bu bölümde Aleviliğin devlet ve diyanet ile olan ilişkisi ile Alevilerin siyasete yaklaşımları ele alınacaktır.

60. Aleviliğin Dini Çevreler ve Akımlarla İlişkisi

601. Alevilik Şia İlişkisi

Arapça bir kelime olan ve birisine uyanlar, birisinin tarafını tutanlar anlamına gelen Şia kelimesi[1], Hz. Muhammed'in ardından, dînî bir gereklilik olarak, Allah'ın emriyle Hz. Peygamberin ataması sonucu, Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini; ondan sonra da bu görevin onun soyunun hakkı olduğunu kabul edenleri ifade eder[2]. Dinde, siyasette, düşüncede ve literatürde Hz. Ali yanlısı kesimin genel adı olarak sıkça kullanılan Şia veya Şiilik terimleri Anadolu'da ve Türklerin yoğun olduğu yerlerde Alevilik olarak ifade edilir[3]. Bu görüşü paylaşan Rıza Zelyut da Alevi teriminin aslının Şia olduğunu, teorik olarak kendisine Şii diyen bir kişinin aynı zamanda Alevi olduğunu belirtir[4]. Çoğu zaman Alevilik ile Şiiliğin birbirine karıştırıldığını söyleyen Cahit Tanyol, Aleviliğin Şiiliğin bir kolu olduğu şeklindeki yorumların yanlış olduğunu, buna karşılık Şiiliğin Alevilikten çıkan bir İran mezhebi olduğunu iddia eder[5].

Cem Dergisi yazarları bugün İran'da yaşayan Şiilik ile Anadolu Aleviliği arasına mesafe koyarlar. Baki Öz İran Şiiliğinin, İslam'ın evrenselleşmesi ve uluslararası yayılmacılığına karşı, Zerdüşt inançlı İran'ın kendini korumaya çalışması sonucu olarak ortaya çıktığını[6] ve bir bakıma "İran'ın ulusal dini" olduğunu[7] söyler. Niyazi Öktem'e göre

---

[1] Firuzan Husrev Tökin, "İslamiyet'te Şiilik", *Cem,* III/36 (Mayıs 1994), s. 18.

[2] Ethem Ruhi Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984, s. 9-13.

[3] Baki Öz, "Hz. Ali Yanlılığının Doğuşu", *Cem*, XXXVI/121 (Mayıs 2002), s. 25.

[4] Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir I", *Cem,* V/58 (Eylül 1996), s. 14-15.

[5] Cahit Tanyol, "Alevi Şeriatı", *Cem,* IV/44 (Ocak 1995), s. 6; İslam tarihinde Şiiliğin doğuş tarihi hicri birinci asrın sonları olarak kabul edilir. Geniş bilgi için bk. Fığlalı, a.g.e., s. 14. v.d.

[6] Öz, "Türk İslam Tarihi İçerisinde Aleviliğin Konumu", *Cem,* II/20 (Ocak 1993), s. 37.

[7] a.mlf., "Alevilik Üzerine Bir Çözümleme", *Cem,* I/6 (Kasım 1991), s. 47; Benzer bir tanım için bk; Cemal Şener, *Alevilik Olayı,* İstanbul 2004, s. 59.

Alevilik ile İran Şiiliği arasındaki ortak payda Ehl-i Beyt sevgisidir[8]. Şia teokratik devlet yandaşı iken, Anadolu Alevileri laiktirler. Şia ibadette biçimselliğe önem verirken Anadolu Alevileri ibadeti günde beş kez ile sınırlamazlar[9]. Anadolu Alevileri kendilerini Caferi olarak değerlendirmelerine rağmen, inanç sistemlerindeki özellikler onların Şia kalıpları içinde kalmadıklarını gösterir[10]. Ethem Ruhi Fığlalı, İran Şiiliğinin siyaseti ve dini bir arada mezcettiğini ve onu birbirinden ayrılmaz bir hale sokarak kuralcı bir yapıya büründüğünü ifade eder. Bugünkü İran Şiiliğinin, Ayetullahların ve medreselerin oluşturduğu katı bir İslam anlayışını benimsediğini belirten Fığlalı, Anadolu Aleviliğinde bu anlamda çerçevesi çizilmiş katı bir İslam anlayışının olmadığını, buna mukabil insan sevgisine dayalı bir anlayışın söz konusu olduğunu belirtir[11].

Görülen odur ki Anadolu Aleviliği ile Şiilik arasındaki en önemli yakınlık ehl-i beyt bağlılığı noktasındaki duygusal benzerlik ile oniki imam inancın konularındadır. Zaten günümüzde Şiilerle Aleviler arasında din anlayışı ve ibadetler açısından büyük farklar vardır. Alevilikte namaz, ramazan orucu, hac gibi ibadetler uygulama alanı bulamazken Caferilikte zikredilen bu ibadetlerin yerine getirilmesi zorunludur[12]. Dolayısıyla Alevilikle Şiilik aynı kefede değerlendirilmemelidir[13].

602. Alevilik Sünnilik İlişkisi

Sünnilik (ehl-i sünnet) Hz. Peygamber'in sünneti ile sahabe ve onların yolundan gidenlere verilen bir addır[14]. Dergide Sünnilik kelimesinin terminolojik anlamına değinilmez. Ancak sünnilik kelimesi ile Türkiye için kullanılıyorsa, Alevi olmayan ve devlet yanlısı olup devletçe desteklenen, ibadette şekle çok önem veren insan kitleleri anlatılmaya çalışılır. Yazarlar tarafından sıkça Alevi-Sünni mukayesesi yapılır. Sünnilik tarih boyunca Alevilerin başına gelmiş olan pek çok olumsuz şeyin nedeni olarak sunulur. Dergide sıkça karşımıza çıkan unsurlardan birisi Alevi Sünni ayrılığıdır. Abidin Özgünay, "Sünniliği Alevilik aleyhine kışkırtan, insanların beynine Alevi düşmanlığını bilerek-

---

[8] Niyazi Öktem, "Hallac-ı Mansur ve Anadolu Aleviliği", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 7.

[9] a. mlf., "Sorunlar", *Cem*, II/19 (Aralık 1992), s. 10.

[10] Krisztina Kehl Bodrogi, "Alevilik Üzerine", *Cem*, I/6 (Kasım 1991), s. 21.

[11] Ethem Ruhi Fığlalı, "Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı ile Şiilik ve Alevilik Üzerine", röp. Ayhan Aydın, *Cem*, XXX/77 (Nisan 1998), s. 37.

[12] Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul 1994, s. 353.

[13] Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996, s. XII.

[14] Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, İstanbul 2001, s. 53.

bilmeyerek yerleştiren etkenlerin sırtı doğrudan devlete dayalıdır"[15] derken, Niyazi Öktem, Alevi Sünni ayrılığında başlangıçta iktidar mücadelesinin etkili olduğunu ve kitlelerin tahrik edildiğini savunur[16]. Ahmet Yaşar Ocak ise bugün Türkiye'de mevcut olan Alevi-Sünni soğukluğunun temelinde tarihsel süreç içerisinde cereyan etmiş, hilafet imamet mücadeleleri, Kerbelâ olayı, Osmanlı döneminde yapıldığı söylenen Alevi katliamı gibi tarihi olaylar hakkındaki bilgisizliğin yattığını, iki kesimin de tarihi olayları gerçeklikten uzak, yalan yanlış geleneksel bilgileriyle değerlendirdiklerini ifade eder[17]. Alevi dedesi İzzettin Doğan, Alevi-Sünni ayrımının Yavuz Sultan Selim ve Safevi hükümdarı Şah İsmail arasındaki kavgaya dayandığı[18] kanaatindedir. Alevilik ve Sünniliğin İslam'ın iki değişik yorumu olduğunu ifade eden Niyazi Öktem'e göre, Alevilik ve Sünnilikte temel Allah'ın birliğine inanmak, Hz. Muhammed'in O'nun peygamberi olduğunu kabul etmektir. Alevi de Sünni de dinin özünün, doğruluk, dürüstlük, kul hakkının yenmemesi olduğunu bilmektedir[19]. Bülent Gündoğdu Türkiye'deki Sünni İslam anlayışının diğer İslam ülkelerindekinden farklı olduğunu ve Alevi İslam anlayışına daha yakın olduğunu iddia eder[20].

603. Alevilik Tarikat İlişkisi

Hüseyin Bal'a göre Alevi Bektaşi toplulukları kendilerini tarikat aşamasında kabul ederler. Bunun için de bu kapının gereklerini yerine getirmeye çalışırlar[21]. Tarikat ilminin kaynağı Hz. Muhammed, öğretmeni ise Hz. Ali olarak[22] kabul edilir.

6031. Alevilik Mevlevilik İlişkisi

İzzettin Doğan. Aleviliğin; saz çalmayan, semahlarında ney, darbuka ve kudüm kullanan; Mevlana Hazretlerinin temsilcisi olduğu kesimine Mevlevi dendiğini iddia eder[23]. Mevlevilik-Bektaşilik ilişkisinin Hacı Bektaş yörüngesinin mutasavvıflarından olan

---

[15] Abidin Özgünay, "Alevinin Namusu, Ülkenin Namusudur", *Cem,* IV/45 (Şubat 1995), s. 8.

[16] Öktem, "Din ve Mezhep Arasında Diyalog", *Cem,* I/10 (Mart 1992), s. 9.

[17] Ahmet Yaşar Ocak, "Alevilik Problemi ve Türkiye", *Cem,* IV/42 (Kasım 1994), s. 12.

[18] Soner Erdoğan, "Sevgi, Gül ve Saz Akdeniz'le Kucaklaştı; Cem Vakfı Antalya'da", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 8, 9.

[19] Niyazi Öktem, "Sorunlar", *Cem,* II/19 (Aralık 1992), s. 10.

[20] Bülent Gündoğdu, "Türkiye'de Ne Kadar Sünni Var? ", *Cem,* XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 5.

[21] Hüseyin Bal, "Tasavvuf Felsefesi Alevi-Bektaşi İnancı ve Mevlevilik", *Cem,* XXX/85 (Aralık 1998), s. 44.

[22] Mehmet Özdurmaz, "Tarikatın Kaynağı", *Cem,* XXX/83 (Ekim 1998), s. 52.

[23] İzzettin Doğan, "Dedeler-Babalar Meclisi Alevilik İçin Son Derece Önemli Bir Adım Olacak", röp.Ayhan Aydın, *Cem,* XXXVI/123 (Temmuz 2002), s. 13.

Tebrizli Şems'in, Mevlana'yı ziyareti ile başladığını iddia eden Baki Öz'e göre bu ziyaret sonrası Mevlevilik içerisinde Alevi nitelikli bir akım doğup gelişmiştir. Mevlana ile başlayan Alevi etkilenmesinin ondan sonra da sürdüğünü söyleyen Öz, Mevleviliğin "şems kolunun" Alevi olduğunu savunur. Ona göre Mevlevilik içerisindeki bazı eğilimler işi Ali ilahiliğe kadar götürmüşlerdir[24]. Son yıllarda Cem Vakfı ile Galata Mevlevihanesi de yakın ilişki kurmuş ve çeşitli organizasyonlarda beraberce yeralmışlardır[25].

604. Alevilik Hristiyanlık İlişkisi ve İnanç Benzerlikleri

Anadolu Aleviliğini oluşturan kaynaklar arasında Hıristiyanlığın da var olduğunu "Aleviliği Oluşturan Kaynaklar" başlığı altında ifade etmiştik. Bu etkileşimin sonucu olarak Alevilikteki bazı kurumlarla Hıristiyanlıktaki kurumlar arasında benzerliğin olduğu iddia edilmiştir. Bunların başında Alevilikteki Allah-Muhammed- Ali üçlemesi gelir. Batı dünyası, Hıristiyanlıkta olan Baba-Oğul- Kutsal Ruh üçlemesine, Alevilikteki Allah-Muhammet-Ali üçlemesini benzer bulmaktadır[26]. Zaten Cahit Tanyol da Hıristiyanlıktaki Baba, Oğul, Kutsal Ruh anlayışının Alevilikte Allah-Muhammed-Ali üçlemesine dönüştüğünü savunur[27]. Ayrıca Alevilikteki 12 imam anlayışı Hıristiyanlıktaki 12 Havari inanışına, Alevilikteki düşkünlük sistemi de Hıristiyanlıktaki Aforoz sistemine benzetilir[28].

605. Diğer

6050. Alevilik Ateizm İlişkisi

Cem Dergisi yazarları Aleviliğin Ateizmle ilişkilendirilmesini tepki ile karşılarlar. Reha Çamuroğlu "Alevilik ateizm midir?" sorusunu saçma bir soru olarak niteler[29]. Kemal Aydemir ise Alevi ve Bektaşi'nin ateist olamayacağını[30] ifade eder. Alevi camia ateizmi

---

[24] Baki Öz, "Mevlevilik İçerisindeki Alevilik Çizgisi", *Cem*, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 22- 23; Abdulbâkıy Gölpınarlı da zamanla Mevlevilik içerisinde Alevi temayülün ortaya çıktığını ve bazı Mevlevilerin "Alevilikte en ileri" olduklarını iddia eder. Gölpınarlı, Abdülvahid Çelebi, Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Nazif, oğlu Huseyin Fahreddin Dede ve Abdulhalim Çelebi'nin bu inanışa sahip Mevlevilerden olduğunu da iddia eder. O ayrıca bazı Mevlevilerin işi Ali ilahiliğe kadar götürdüğü şeklinde iddiaları da destekler ve Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Nazif'in bir şiirini buna delil olarak kullanır. Şiirin nakarat beyti şöyledir; "Lâ ilâh illâ huvallâh-ul Aliyyu-ül münceli, Lâ nebi illâ Muhammed lâ fetâ illâ Alî". (Abdülbakıy Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1983, s. 224- 241.)

[25] Cem, Aleviler ve Mevleviler Elele, Gönül Gönüle Atatürk'ü Andı", *Cem*, VI/61 (Aralık 1996), s. 6.

[26] Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 510.

[27] Cahit Tanyol, "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ", *Cem*, V/49 (Haziran 1995), s. 5- 6.

[28] Burhan Kocadağ, "Batı Dünyasının Müslümanlığa ve Alevi İnancına Bakış Anlayışı", *Cem*, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 30.

[29] Reha Çamuroğlu, "Çağdaş Aleviliğin Sorunları 3", *Cem*, I/8 (Ocak 1992), s. 17.

[30] İ.Kemal Aydemir, "Derneklerin Yönetiminde Çok Dikkatli Olmalıyız", *Cem*, III/30 (Kasım 1993), s. 31.

Alevilikten uzak tutmuş ancak Ateist inanca sahip olanlara saygı duyduğunu da dile getirmiştir[31].

6051. Alevilik Marksizm İlişkisi

Alevi gençliği 1960'lı yıllarda ve sonrasında Marksizm'e kaymıştır. Materyalist felsefe de belli ölçülerde Alevilik üzerinde etkili olmuştur ancak bu, "Alevilik Materyalizmdir" dedirtecek kadar ileri gitmemiştir[32]. Niyazi Öktem 1960'lı yıllardan sonra Alevilerin devrimci bir muhalefet olan Marksizm'in yanında yer aldıklarını söylese de ona göre bu, Alevilik ile Marksizm'i birbirine "müsahip" kılacak kadar ileri bir boyutta değildir. Çünkü Alevilik, bir din yorumudur, fakat Marksizm ise tüm inanç biçimlerini reddeder; bilim ve gerçek dışı olarak niteler[33]. Yaşar Uçar, Alevilik bir kültür ve yaşam biçimidir şeklindeki tanımları dini duygu ve düşünceleri Alevilikten dışlamak için başvurulmuş nafile bir çaba olarak değerlendirir ve bu çabaların altında yatan gerçeği de Aleviliğin içini boşaltarak Marksizm'e monte etme çabası olarak[34] tanımlar. Uçar'a göre Marksistler Alevilikteki aşkın karakteri anlayamamış ve Aleviliği bir yaşam biçimine bağlayarak Marksist felsefenin aşkın olmayan karakterine yaklaştırmaya çalışmışlardır[35].

6053. Alevilik Ahilik İlişkisi

Dergide Ahilik Aleviliğin piyasa düzeni[36] sosyal ve ticari hayata yansıyan görüntüsü[37] olarak değerlendirilir. Alevilik ile Ahilik aynı coğrafya içerisinde birbirlerinin tamamlayıcıları olarak[38] ifade edilir. Baki Öz, Ahiliğin politik tavrının Alevilik ile aynı olduğunu öne sürer[39]. Alevilik ile Ahilik arasındaki benzerlik iddialarının temel dayanağı Ahiliğin zamanla Alevilik ve Bektaşilik içerisinde kaynaşarak genel Aleviliğe dönüştüğü düşüncesidir[40].

---

[31] *Cem*, "Olaylar-Yorumlar", *Cem*, III/27 (Ağustos 1993), s. 6.

[32] Baki Öz, "Alevilik ve Ateizm", *Cem*, IV/42 (Kasım 1994), s. 29.

[33] Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliği 2", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 24.

[34] Yaşar Uçar, "Kurtuluş Alevi Felsefesindedir", *Cem*, IV/39 (Ağustos 1994), s. 5.

[35] a. mlf., "32 Pare Alevilik", *Cem*, V/57 (Ağustos 1996), s. 22.

[36] Caner Ertuna, "Alevi-Bektaşi İnancının Piyasa Düzeni Ahilik", *Cem*, V/58 (Eylül 1996), s. 56.

[37] Abidin Özgünay, "Ahilik Aleviliktir", *Cem*, II/17 (Ekim 1992), s. 3.

[38] Yaşar Tükek, "Fütüvvet Kurallarının Ahiliğe Dönüşümü ve Günümüzde Ahilik", *Cem*, XXXI/94 (Ekim 1999), s. 54.

[39] Baki Öz, "Aleviliğin Bir Türevi Olan Ahilik", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 18.

[40] Öz, a.g.m., s. 24.

Muharrem Naci Orhan da Alevilik ile Ahiliğin benzer hatta aynı olduğunu her ikisinde de var olan benzerlikleri sıralayarak ispata çalışır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1-Alevilikte de Ahilikte de pir inancı vardır.

2-Müsahiplik kurumu Ahilikte de mevcuttur.

3-İkrar; Pir'e kayıtsız şartsız teslimiyet her ikisinde de aynıdır.

4-Talip; Aleviliğe girerek ikrar veren kişidir. Ahilikte de vardır.

5-On iki imam inancı her ikisinde de aynıdır.

6-Toplantılar her ikisinde de kadın ve erkeklidir.

7-Dualar benzerdir.

8-İbadetlerde saz kullanılır ve her ikisinde de semah vardır.

9-On iki hizmet her ikisinde de vardır.

10-Hz. Ali'ye bağlılık ortaktır.

11-Tevella Teberra inancı; Ehli beytin dostuna dost, düşmanına düşman olmak her ikisinde de vardır.

12-İbadetten sonra lokma dağıtılır.

13-Her ikisinde de ibadetin gizliliği esastır.

14-Fütüvvet zinciri Hz. Ali'ye oradan Hz. Peygambere çıkar[41].

61. Alevilik ve Siyaset İlişkisi

Cem Dergisi siyasi noktadaki hassasiyetini Eylül 1991 de yayınlanan dördüncü sayısında açıklamış ve derginin herhangi bir siyasi partinin organı ya da kayıtsız şartsız destekçisi olmadığını ifade etmiştir. Bu açıklamaya göre *Cem Dergisi* önceden sınırları kesin olarak belirlenmiş bir siyasi görüş ya da programın Aleviler üzerinde empoze edicisi de değildir[42]. Ancak *Cem Dergisi* yazarları siyasetten ve siyasi yaklaşımlardan uzak durmamışlardır. Kimi zaman Alevilerin siyasi tercihleri değerlendirilmiş kimi zaman da siyasi telkinlerde bulunulmuştur. Derginin bu tavrı aşağıda *Alevilik ve Sol Partiler* başlığı altında işlenecektir.

---

[41] Muharrem Naci Orhan, "Ahilik ve Ahiler", *Cem,* III/29 (Ekim 1993), s. 10; Fütüvvetnâmelere göre Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle ilişkisi için ayrıca bakınız. Saffet Sarıkaya, "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi – Fütüvvetâmelere Göre-", *İslâmiyât,* VI/3 (Temmuz-Eylül 2003), s. 93, 110. (Yazar Alevilik ve Bektaşilikle Ahilik arasındaki müşterek unsurları on üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; dört kapı kırk makam, İman İslâm ve ibadetler, Hz. Ali, ilk halifeler ve sahabe, oniki imam ondört masum, tevellî teberrî, kırklar meclisi, yol atası ve yol kardeşi edinme/ ikrar cemi, şedd/ kuşak, hırka ve tac, oniki görev, gülbanklar ve dua, adap ve erkandır.)

[42] *Cem,* "Ayın Görünümü", *Cem,* I/4 (Eylül 1991), s. 3.

610. Alevilik ve Muhalif Kimlik

Aleviliğin tarihsel özelliklerinden birisi muhalif taraf içerisinde yer almasıdır. Zaten Alevilik İslam tarihine bir muhalefet hareketiyle girmiştir[43]. Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olan Alevi-Bektaşilik iktidarda olduğu izlenimini vermişse de[44] bu uzun sürmemiş devlet yönetimindeki etki zamanla azalmıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında gerçekleştiği iddia edilen Alevi halkın kırdırılması olayı muhalefet-iktidar sürtüşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Buna göre iktidarını pekiştirmek isteyen Sünni sultan, muhalif ideolojiyi yok etmek için "Kızılbaşları" kırmıştır[45]. Alevilerin Osmanlı yönetimindeki güç kaybı, onları arayışa itmiştir. "Acaba bu yeni bizi kurtarır mı?" düşüncesiyle pek çok muhalif hareketin içerisinde yer almışlardır. Hatta Alevilerin çok partili hayata geçişte Demokrat Partiyi desteklemeleri de bu arayışın sonucudur[46].

611. Alevilik ve Sol Partiler

Anadolu Alevilerinin Cumhuriyetten sonra çoğu kez sosyal demokrat partileri destekledikleri bir gerçektir. Abidin Özgünay bunun nedenini şöyle açıklar; "Alevi geleneğine ve felsefi düşüncesine dayalı siyasi tavır laiklik ilkesi ile bütünlük halindedir. Sosyal demokraside kendini, kendinde sosyal demokrasinin ilkelerini bulur. Sağ düşünce ve ortodoks din anlayışına dayalı kişilik yapılanmaları Alevi düşünce geleneğiyle bağdaşmaz. Bu nedenlerle Aleviler sosyal demokrat görüşlerle en iyi bütünleşen kesimdir"[47].

Cemal Şener de Alevilerin çok partili dönemden beri esas olarak sosyal demokrat partilere oy verdiğini ifade eder[48]. Sadık Göksu Alevilerin 1989 seçimlerinde ağırlıklı olarak SHP'ye[49] oy verdiğini söyler. Murat Küçük ise CHP'nin belkemiğini Alevi oylarının oluşturduğunu belirtir ve Alevilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki CHP başarısını buna bağlar[50]. Sabri Yücel Şubat 1995 seçimlerinde herkesi doğal bir demokrasi

---

[43] Niyazi Öktem, "Aleviler ve Muhalefet", *Cem,* VII/64 (Mart 1997), s. 28.

[44] Ali Sevioğlu, "Aleviler ve Devlet", *Cem,* VII/66 (Mayıs 1997), s. 61.

[45] Öktem, a.g.m., s. 29.

[46] Ali Sevioğlu, "Aleviler ve Devlet", *Cem,* VII/66 (Mayıs 1997), s. 61.

[47] Abidin Özgünay, "Cem'imizden", *Cem,* III/32 (Ocak 1994), s. 3.

[48] Cemal Şener, "Seçim ve Aleviler", *Cem,* I/5 (Ekim 1991), s. 34.

[49] Sadık Göksu, "Cem Alevinin Sosyal Gücünü Değerlendirmesi Sorununu Önemle Ele Aldı. Yerel Seçimlerde Oyunuza Sahip olun", *Cem,* III/31 (Aralık 1991), s. 13.

[50] Murat Küçük, "Aleviler ve Seçim", *Cem,* XXXI/88 (Mart 1999), s. 36.

cephesi oluşturmaya ve çevrelerinde güçlü olarak gördükleri sol parti adayına veya adaylarına destek olmaya davet etmiştir[51].

Aleviler her ne kadar sosyal demokrat partileri desteklese de bu partilerin Alevileri çoğu zaman "çantada keklik" olarak görmelerinden ve seçimlerden sonraki tavırlarından memnun olmamışlardır[52]. Bu bazan tepkiye dönüşmüş ve Aleviler bazı seçimlerde sol partilerin dışındaki partilere de oy vermişlerdir[53]. Alevi kökenli milletvekillerinin Alevi toplumunun hak ve talepleri karşısındaki tavrı bile çoğu zaman Alevileri hayal kırıklığına uğratmıştır[54].

Aleviler çok partili dönemin bazı zaman dilimlerinde siyaset sahnesinde temsil edilebilmek için bir partiyi desteklemek yerine kendi partilerini kurmayı da denemişlerdir. Alevi kesimin siyaset sahnesinde sözcülüğünü üstlenen ilk parti Ekim 1966'da kurulan Türkiye Birlik Partisi'dir. Partinin amblemi Hz. Ali'yi ve on iki imamı simgeleyen bir aslan ve onu çevreleyen on iki yıldızdan oluşmaktaydı. Türkiye Birlik Partisi Alevi oylarını tek çatı altında toplama konusunda başarılı olamamıştır. Parti 1969'da geçerli olan oyların yüzde 2.8'ini almış ve mecliste sekiz sandalyeye sahip olmuştur. Ancak parti oy oranını 1973'te yüzde 1'e, 1977 seçimlerinde ise yüzde 0.4'e düşürmüştür. Parti yöneticileri partinin beklenen başarıyı sağlayamamasını, Ecevit başkanlığındaki C.H.P'nin 1970'lerden itibaren Türkiye Birlik Partisi'nin taleplerini ve hedeflerini üstlenmesine ve Alevilerin bir Alevi partisi düşüncesini benimsememelerine bağlamışlardır[55].

612. Alevilik ve Sağ Partiler

Aleviler bazı seçimlerde sol partilerin dışındaki partileri de desteklemişlerdir. *Cem Dergisi* çoğu seçimlerden önce sağ-sol parti yöneticileriyle görüşerek Alevi camianın sıkıntılarını iletmiştir[56]. Derginin en soğuk baktığı parti ise Refah Partisi olmuştur. Abidin Özgünay Aleviler ve Refah Partisi ilişkisini "Aleviler Refah Partisi ile Cennete bile

---

[51] Sabri Yücel, "24 Aralık Genel Seçimleri ve Demokrasi Cephesi", *Cem*, V/55 (Aralık 1995), s. 35.

[52] Cemal Kaya, "İnancımızın Partisini Kurmamız Gerek", *Cem*, II/24 (Mayıs 1993), s. 41.

[53] Ali Yaman, "Cumhuriyet Sonrası Alevilik", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 51.

[54] İsmail Elçioğlu, "Demokrasi ve Aleviler", *Cem*, I/5 (Ekim 1991), s. 31.

[55] Herald Schüler, "Türkiye'de Sosyal Demokrasi; Particilik, Hemşehricilik, Alevilik", İletişim yayınları İstanbul, 1999, s. 346. dan naklen, Murat Küçük, "CHP ve Aleviler, Ne Seninle Ne Sensiz", *Cem*, XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 14.

[56] *Cem*, "Ayın Görünümü", *Cem*, I/5 (Ekim 1991), s. 6.

girmez"[57] şeklinde ifade etmiştir. Alevilerin soğuk baktıkları diğer bir parti de Milliyetçi Hareket Partisidir. İlyas Üzüm'e göre Alevi taban Milliyetçi Hareket Partisi'ne Refah Partisi'nden daha fazla karşı çıkmaktadır. "Bunun Kahramanmaraş ve Çorum olaylarıyla bağlantılı yönleri bulunduğu gibi, geçmişte Aleviler'in de içinde yer aldığı çeşitli sol franksiyonlarla adı geçen parti taraftarlarının mücadelesiyle bağlantılı yönleri de vardır"[58].

62. Alevilik ve Diyanet

Cem Dergisi'nin üzerinde en çok durduğu kurum hiç şüphesiz Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Alevi camia Diyanet İşleri Başkanlığı'nı sürekli eleştirmiştir. Bu eleştirilerin temel noktasını Alevilerin Diyanet içerisinde temsil edilmediği tezi oluşturmaktadır. Hükümetlerin Diyanet teşkilatında reform yapmamalarını Diyanet teşkilatından korkmalarına bağlayan İzzettin Doğan, Diyanetin bugün devletin en güçlü kurumu olduğunu savunur. Ona göre bir tarafta ordu diğer tarafta da Diyanet vardır. Aralarındaki fark ise birinin silahlı diğerinin silahsız oluşudur[59]. Cemal Canpolat'a göre ise Diyanet, bugün Türkiye'nin en büyük tarikatıdır[60]. Abidin Özgünay "dünkü Sünni imparatorluğunun Şeyhülislamlığı ne ise günümüz lâik cumhuriyet devletinin Sünni Diyanet teşkilatı da maalesef odur"[61] görüşündedir. İzzettin Doğan Diyanet'in şu anda Şeyhülislâmlıktan daha kuvvetli olduğunu[62] da savunur.

Alevi yazarların Diyanetle ilgili diğer iddiaları şunlardır: Diyanet ülkedeki çeşitli dinsel kesimleri kucaklayamaz hale gelmiştir[63]. Alevilik karşısında Sünniliğe imtiyaz tanıyarak mezhepler karşısındaki tarafsız ve eşitlikçi yapıdan uzaklaşmıştır[64]. Sadece Sünni Hanefi mezhebine bağlı vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olmuştur[65]. Diyanet Sünni inancı Alevi halka benimsetmek için Alevi köylerine camiler yaptırmış ve

---

57 Abidin Özgünay, "Aleviler R.P. ile Cennete Bile Girmez", *Cem*, III/33 (Şubat 1994), s. 3.

58 Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s. 63.

59 İzzettin Doğan, "Yöneticiler Toplumun Gerisinde Kaldı", röp, Ayhan Aydın, *Cem*, XXXI/93 (Eylül 1999), s. 23.

60 Cemal Canpolat, "Alevilerin Atatürk Sevgisi Bir Devlet Büyüğüne Duyulan Sevgiden Öte Bir Tutku Düzeyindedir III", *Cem*, XXXV/117 (Ocak 2002), s. 36.

61 Abidin Özgünay, "Biz Susmayacağız... Gelin Tartışalım!", *Cem*, III/29 (Ekim 1993), s. 3.

62 Doğan, a.g.röp. s. 23.

63 Baki Öz, "Atatürkçü Cumhuriyet Devrimi Kadrosunun Din ve Vicdan Sorunsalına Yaklaşımı Diyanet İşleri Başkanlığı", *Cem*, XXXV/113 (Eylül 2001), s. 16.

64 Özgünay;, "Temel Haklar, Diyanetin Yetkisi ve Alevilik", *Cem*, III/30 (Kasım 1993), s. 3; İştar Gözaydın, "Din Kamu Hizmeti ve Eşitlik", *Cem*, XXXIII/106 (Kasım 2000), s. 20.

65 Ali Yaman, "Cumhuriyet Sonrası Alevilik", *Cem*, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 50.

Alevi nüfusunun dinsel ve mezhepsel inancını görmezden gelmiştir[66]. Abidin Özgünay, Anadolu Aleviliğinin biri şeriatçı yobazlık diğeri "el altından yobazlığı besleyen Diyanet teşkilatı" olmak üzere iki hasmının olduğunu belirtir[67]. Ona göre Diyanet "şeriat yandaşlarının ülkeye getireceği geri dönüşü engellemek yerine onları besleyen, yaşatan, yorum ve tavrıyla ayrımcılık ve tarafgirlik yapan, bölüp parçalayan bir merkezdir"[68].

620. Alevilerin Diyanet ile İlgili Önerileri

Diyaneti bir sorun olarak gören[69] Aleviler, bu kurumun sorun olmaktan çıkarılması için bazı teklifler ileri sürmektedirler. Buna göre:

1- Diyanet yeniden yapılandırılmalıdır

Bu yapılandırılmada dikkat edilecek nokta Diyanetin tüm inanç gruplarını kucaklamasını sağlamak olmalıdır[70]. Burhan Kocadağ, Diyanet İşleri Başkanlığının istenilen adaletli düzeni sağlaması için bünyesinde Sünni, Alevi, İsevi, ve Musevi Cemaatler Daire Başkanlığı gibi daire başkanlıklarının kurulmasının gerekli olduğunu savunur[71]. Derginin sekizinci sayısında imzasız olarak *Cem'in Diyanet Bildirgesi* yayınlanmıştır. Diyanetin kanunun kendisine verdiği görevleri tarafsızca yerine getiremediği savunulan bildirgede şöyle denilmektedir: "...Aleviliğin bu tür ilkesel ve yapısal rahatsızlıklarla dolu bir teşkilatta temsil edilmesini istemek çok sağlıklı bir yaklaşım da olamaz... *Cem*, Aleviliğin; gözden geçirilmiş, bağımsız, güdümsüz, özerk; Ülkedeki inanç gruplarının her birine, ayrı birimlerde ama bir bütünü oluşturacak şekilde temsiline olanak veren ve laik Cumhuriyet ile çatışmayan yeni bir organizasyonda temsilini savunur"[72].

Yazarların üzerinde yoğunlukla durdukları noktalardan birisi de Alevi kesimin devlet bütçesinden yeterince destek alamadığı iddialarıdır. Diyanetin yeniden yapılandırılmasında Diyanet bütçesinin de gözden geçirilmesini isteyen yazarlar, Alevi

---

[66] Gözaydın, a.g.m., s. 21.

[67] Özgünay, "Biz Susmayacağız... Gelin Tartışalım", *Cem,* III/29 (Ekim 1993), s. 3.

[68] a.mlf., "Şeriat, Diyanet, Şura ve Alevilik", *Cem,* III/31 (Aralık 1993), s. 4.

[69] Öz, a.g.m, s. 16.

[70] İzzettin Doğan, "Dedeler-Babalar Meclisi Alevilik İçin Son Derece Önemli Bir Adım Olacak", röp. Ayhan Aydın, *Cem,* XXXVI/123 (Temmuz 2002), s. 15.

[71] Burhan Kocadağ, "Diyanet İşleri Başkanlığı Camiler ve Cem Evleri", *Cem,* XXXV/117 (Ocak 2002), s. 26.

[72] *Cem,* "*Cem*'in Diyanet Bildirisi", *Cem,* I/8 (Ocak 1992), s. 10.

kesimin nüfus oranına göre hak ettiği paydan yararlandırılmasını istemektedirler[73]. İzzettin Doğan, Diyanet İşleri Başkanlığında bir yapı değişikliği yapılması gerektiğini fakat bu değişikliğin "kurum içi mukavemet" nedeniyle gerçekleşmemesi halinde, herhangi bir bakanlık bünyesinde oluşturulabilecek genel müdürlüğün, Alevi toplumuna hizmet edebileceğini[74] söyler. Niyazi Öktem, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tıpkı İsveç'teki gibi özerk bir statüye kavuşturulması, çeşitli inanç eğilimleri de göz önünde bulundurularak adil bir düzenlemeye tabi tutulmas gerektiği kanaatindedir[75].

2- Diyanet Kaldırılmalıdır

Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsallaşmasının ve varlığını sürdürmesinin laik devletin yapılanma ilkelerine ters düştüğünü iddia eden Burhan Kocadağ, bu şekildeki yapılanmanın bir siyasal çelişki olduğunu ve bu çelişkinin de kaldırılmasının zorunlu olduğunu söyler. Kocadağ, Diyanet İşleri Başkanlığı yerine Alevi ve Sünni cemaatlerin kurulması gerektiğini savunur. Buna göre devlet, bütçesinden nüfus oranlarına göre bu toplumlara temsilcileri kanalıyla pay vermelidir[76].

Cem Dergisi camiası Diyanet'in yapılandırılmasını, kaldırılmasına tercih ederken diğer Alevi sivil toplum kuruluşları daha çok Diyanetin tamamen tasfiye edilmesini ve inanç konularının topluma bırakılması gerektiğini savunurlar[77]. Diyanet'in kaldırılması gerektiğini savunanlara göre Diyanet, devletin benimsediği lâikliğe aykırıdır. Dolayısıyla lağvedilmelidir. Böyle düşünenlerin başında "Pir Sultan Abdal Dernekleri yöneticileri" gelmektedir. Ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli Dernekleri yöneticileri de aynı görüşü paylaşmaktadırlar[78]. Buna karşın Abidin Özgünay, Diyaneti kaldırarak dinin cemaatlere bırakılmasının şeriat tehlikesinin büyümesine neden olacağını, onun için Diyanetin devletin elinde kalmasının gerekli olduğunu savunur[79].

Aslında bütün bu önerilerin temel hedefi Alevilerin Diyanette temsil edilebilmesini sağlamaktır. Alevi-Bektaşi toplumu Diyanet kurulurken etkili olamamıştır. Bundan dolayı

---

[73] Kocadağ, a.g.m., s. 26.; Murat Küçük, "Yetmiş Beşinci Yılda Cumhuriyet ve Aleviler", *Cem,* XXX/84 (Kasım 1998), s. 35.

[74] *Cem,* "Cem Vakfı Genel Kurulu Yapıldı", *Cem,* XXX/81 (Ağustos 1998), s. 16.

[75] Niyazi Öktem, "İsveç'te Din Devlet İlişkileri", *Cem,* VIII/73 (Ocak 1998), s. 27.

[76] Burhan Kocadağ, "Laik Devlet Anlayışında Diyanet İşleri Başkanlığı", *Cem,* IV/48 (Mayıs 1995), s. 36.

[77] Murat Küçük, "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Alevi Yurttaşları", *Cem,* XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 30.

[78] İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s. 150-152.

[79] Abidin Özgünay, "Barış Partisi Genel Başkanı Abidin Özgünay ile Söyleşi; Adlarımız Farklı Soyadımız Türkiye", röp. Murat Küçük, *Cem,* VII/68 (Temmuz 1997), s. 37.

Diyanetin kuruluş yasasına Alevi-Bektaşi toplumuna dair hükümler koydurulamamıştır. Alevi-Bektaşilerin bu dönemdeki etkisizliğinin nedeni ise 1921 yılında ölen Çelebi Cemalettin Efendi'nin ardından etkili bir liderin gelmemesidir[80].

Alevi camianın Diyanete yönelik eleştirileri arasında Diyanet personelinin Aleviliği yeterince bilmediği veya camilerde yeterince anlatmadığı şeklinde "nisbeten iyi niyetli" olanların yanı sıra[81] Diyanet'in Türkiyedeki Alevileri yok saydığı, Aleviliğin ve Alevilerin "husumet ve hakaret hedefi" oldukları[82] gibi eleştiriler de vardır[83].

621. Alevi Diyaneti

(Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı)

Cem Vakfı'nın yaptığı en büyük etkinlikler Anadolu İnanç Önderleri toplantılarıdır. Bu toplantıların her biri bir öncekine göre daha yoğun bir katılımla gerçekleşmiştir. 8-9 Kasım 2003 tarihinde üçüncüsü yapılan inanç önderleri toplantısı aynı zamanda Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığının teşkilat yapısının da belirlendiği bir toplantı olmuştur. Alevi İslam Din Hizmetleri başkanlığının temel kuruluş amacı Alevilere hizmet etmek, İslam ve Alevilik adına yapılan yanlışları düzeltmek[84] olarak ifade edilmiştir. Başkanlığın kuruluş amacı, Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı tüzüğünde, "Alevi İslam'ın inancı, ibadet şekli, tarihi gelişimi, felsefesi, sosyal ve ahlaki esasları, iletişim ve kültürü ile ilgili görevleri yürütmek, din, inanç ve ibadet konusunda eğitim vererek, toplumu aydınlatıp ibadethanelerde amacına uygun olarak uygulamaların yapılmasını ve denetlemesini sağlamak" olarak açıklanmıştır[85]. 9 Kasım 2003 tarihinde yapılan seçim sonucu Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığına Ali Rıza Uğurlu seçilmiştir[86].

---

[80] Baki Öz, "Atatürk'çü Cumhuriyet Devrimi Kadrosunun Din ve Vicdan Sorunsalına Yaklaşımı, Diyanet İşleri Başkanlığı", *Cem,* XXXV/113 (Eylül 2002), s. 16.

[81] Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s. 136.

[82] Hasan Gülşan, "Kimin Diyaneti", *Cem*, I/3 (Ağustos 1991), s. 16.

[83] Cami görevlileri ve cemaati için bu eleştiri sadece bir iddiadan ibaret olabilir. Geniş bilgi için bk. Üzüm, a.g.e., s. 136 v.d.

[84] İzzettin Doğan, "*Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı*", İstanbul. 2003, s. 4.

[85] Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı Tüzüğü, "*Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı*", İstanbul. 2003, s. 38.

[86] Ali Rıza Uğurlu, " Sayın İnanç Önderlerimiz", *Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı*, İstanbul 2003, s. 7.

63. Aleviler ve Devlet

Murat Küçük'e göre Anadolu Alevileri Atatürk'e ve onun devrimlerine destek vermelerine rağmen bu desteğin karşılığında istedikleri inanç özgürlüğüne kavuşamamışlardır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ayinlerini yerine getirmekte zorlanan Aleviler, çok partili dönem sonrasında da istediklerine ulaşamamıştır[87]. Alevilerin devletten beklentileri üç maddede toplanabilir.

1- Alevilik Gözardı Edilmemelidir:

Bu görüşü savunanlara göre devlet yüzlerce yıldır Aleviliği görmezlikten gelmektedir[88]. Oysa Anadolu toplumu farklı din, mezhep ve etnik grupların yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Bu mozaik hiçbir zaman toplumun kendi içinde kavga etmesine yol açmamış din ve inanç konusundaki çatışma daha çok toplum ile devlet arasında olmuştur[89]. Devlet inançlar karşısında taraf olmamalıdır. Bunun için de bütün inanç sahiplerine eşit mesafede durmalı bazı inanç sahipleri desteklenirken diğerleri göz ardı edilmemelidir[90]. Devlet, elinde tuttuğu televizyon kanallarındaki programlarda Alevi İslam inancına da yer verilmesini temin etmelidir[91].

2- Devlet Bütçesinden Pay Ayrılmalıdır:

Aleviler, devletin herkesten vergi topladığını ve bu vergiler karşılığında hizmetin de Aleviler dahil herkesi kapsaması gerektiğini savunurlar. Devletin Alevilere yapacağı yardım lütuf olarak değil, sorumluluk veya zorunluluk olarak nitelendirilmiştir[92]. İzzettin Doğan, verginin herkesten toplanmasına karşılık, ekonomik yardımın sadece İslam'ın Sünni yorumunu benimseyenlere yapıldığını, diğer grupların ise gözardı edildiğini iddia eder ve bu tavrı eleştirmeye bile değmeyecek bir zavallı devlet yönetim anlayışının ifadesi olarak nitelendirir[93]. Doğan devletin cem evlerinin yapılmasında da destek olması gerektiğini ifade eder[94].

---

[87] Murat Küçük, "75. yılda Cumhuriyet ve Aleviler", *Cem,* XXX/84 (Kasım 1998), s. 35.
[88] *Cem,* "Alevi-Bektaşi Örgütleri Arasında Diyalog", *Cem,* VIII/73 (Ocak 1998), s. 8.
[89] Ömer Uluçay, "Diyanet, Toplum ve Devlet", *Cem,* XXXIII/106 (Kasım 2000), s. 23.
[90] İzzettin Doğan, "Diyanet Tartışmaya Açılsın", röp. Murat Küçük *Cem,* XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 28.
[91] Doğan, "İnanç ve Birlik Yolunda Cem Vakfı Üç Yaşında", *Cem,* XXX/80 (Temmuz 1998), s. 32.
[92] *Cem,* "Alevi-Bektaşi Örgütleri Arasında Diyalog", *Cem,* VIII/73 (Ocak 1998), s. 8.
[93] İzzettin Doğan, "Demokrasi ve Zavallı Siyasetçiler", *Cem,* VI/62 (Ocak 1997), s. 5.
[94] Doğan, "İnanç ve Birlik Yolunda Cem Vakfı Üç Yaşında", *Cem,* XXX/80 (Temmuz 1998), s. 32.

3- Din Dersleri Zorunlu Olmamalı:

Alevi camia lâik sistemde din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin olmaması gerektiğini savunur. Hatta zorunlu din dersi insan hakları ihlâli olarak görülür[95]. Alevi camianın bu konudaki genel isteği din derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılarak seçmeli ders statüsüne geçirilmesi[96] ve din dersi müfredatının yeniden düzenlenmesidir. Buna göre din derslerine ilişkin müfredat laik ve seküler bir yaklaşımla yeniden kaleme alınmalı, herhangi bir inancı diğerinin bakış açısıyla yargılamayan bir yaklaşım getirilmeli[97] ve Sünni İslâm anlayışının dışındaki diğer inançlarla birlikte Alevi inancına da din dersi kitaplarında yer verilmelidir[98].

Hemen bütün Alevi yazarlar din dersi kitaplarında Sünniliğin öğretildiğini savunmaktadır. Ancak İlyas üzüm'e göre din dersi kitapları incelendiğinde bunun böyle olmadığı görülür. Çünkü bu kitaplarda dinler tarihi, İslâm medeniyeti ve İslâm'ın temel inanç esasları üzerinde durulmaktadır. İbadet konuları az yer işgal etmektedir. Ancak ibadetler ve onların uygulamaları ile ilgili olarak her mezhebin yaklaşımını aktararak bir karışıklığa neden olmak yerine çoğunluğun din anlayışı takib edilmektedir[99].

---

[95] Ali Balkız, *Sivas'tan Sydney'e Pir Sultan*, Ankara 1994, s. 29.

[96] Şakir Keçeli, "Zorunlu Din Dersi ve Aleviler", *Cem*, XXXIII/101 (Mayıs 2000), s. 36; *Cem*, "Zorunlu Din Dersine Hayır" *Cem*, XXX/80 (Temmuz 1998), s. 40.

[97] *Cem*, "Maraş ve Sivas Bir Daha Yaşanmasın Diye Din Dersi Müfredatı Yeniden Belirlenmeli", *Cem*, XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 33.

[98] Abidin Özgünay, "Cem'imizden", *Cem*, V/52 (Eylül 1995), s. 3; Abidin Özgünay, "Ateş Hala Yanıyor", *Cem*, IV/44 (Ocak 1995), s. 4; *Cem*, "Zorunlu Din Dersine Hayır", *Cem*, XXX/80 (Temmuz 1998), s. 40.

[99] Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s. 138.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cem Dergisi'nde sunulan Aleviliği tespit etmenin hedeflendiği bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şöylece özetlenebilir:

Alevilerin en önemli süreli yayınlarından birisi olan *Cem Dergisi* yayın hayatı boyunca bazı değişiklikler yaşamıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi derginin 51. sayıdan sonra Cem Vakfi adına çıkmaya başlamasıdır. Değişiklik derginin Alevilik sunumuna da yansımış ve önceki sayılarda dikkat çeken sert üslup yerini daha yumuşak bir tavıra bırakmıştır.

Tarihte; Alevilik, Bektaşilik gibi çeşitli terimlerle anılan topluluklar, Anadolu coğrafyasında Anadolu Aleviliği adını alır. Dergide de tercih edilen terim budur. Kızılbaşlık kavramı ise diğer kesimler tarafından farklı çağrışımları Alevilere yöneltmek için kullanıldığı şeklindeki iddialar dolayısıyla uzak tercih durumundadır.

Dergide Alevilik ve Bektaşilik arasındaki farklar olabildiğince aza indirgenir. Alevilik ile Bektaşiliğin zaman içerisinde farklılıklarını yokederek birbirlerine yaklaştıkları savunulur. Benzer durum Mevlevilik için de geçerlidir. İlk sayılarda Mevlana'ya karşı kullanılan sert eleştiriler sonraki sayılarda görülmez. Alevi Bektaşi ve Mevlevilerin katılımıyla pek çok etkinlik düzenlenir. *Alevi İslam İnancı* teriminin Alevi, Bektaşi, Mevlevi, Nusayri ve bu İslamî yorumu esas alan diğer inanç gruplarını ifade ettiği savunulur. Anadolu Aleviliğinin Şiilikten (özellikle İran Şiiliğinden) uzak tutulmaya çalışıldığı görülür. Ancak Şiiliğin temel kaynakları olarak bilinen pek çok kitaptaki bilgi ve iddialar dergide sıkça kullanıldığı gibi başta Hz. Ali olmak üzere imamet ve oniki imam inancı benzeri temel inançların İmamiyye Şia'sı ile aynı olduğu görülür.

İlk sayıdan itibaren Alevilik Sünnilik çatışması göze çarpar. Aleviler tarih boyunca çektikleri sıkıntıları Kerbelâ ve Yavuz sembolleri altında bütün bir tarihe geneller ve tarihi kaynak ve belge desteği olmaksızın Sünnilik kaynaklı olarak anlamlandırırlar.

Aleviliğin ne olduğu veya ne olmadığı tartışması dergide ön plana çıkar. İslâm'ın özüdür, İslâm'ın farklı yorumudur, mezheptir, iman akıl inanç yaşam bütünüdür, heterodoks din anlayışıdır, felsefedir, ateizm değildir, ayrı bir din değildir gibi tespitlerde

bulunulduğu görülür. Fakat ortak bir Alevilik tanımı da yapılamaz. Her yazarın birbirine yakın anlamlar ifade eden farklı bir Alevilik tanımının olduğu görülür.

Dergide Hz. Ali'ye özel bir önem atfedilir. Aleviliğin, Hz. Peygamber hayattayken Hz. Ali taraftarlığı şeklinde ortaya çıktığı iddia edilir. Allah-Muhammed-Ali terkibi de bu önemin terimleşmiş şeklidir. Hz. Peygamberden sonra imam olma hakkının Hz. Ali'ye ait olduğu şeklindeki Şii İmamiyye inancı, İran Şiasıyla uzak görünme ikilemiyle birlikte aynen savunulur ve bu hakkın başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabiler tarafından onun elinden alındığı iddia edilir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin kızı ile evlenmesine, hicret esnasında yatağında yatmasına, küçüklükten beri yanında yetişmiş olmasına ve özellikle Ehl-i Beyt'ten oluşuna vurgu yapılır. Tüm bu özelliklerin onu diğer sahabilerden daha ayrıcalıklı yaptığı görüşünün sunulduğu görülür. Delil olarak Hz. Ali ile irtibatı çok zor hatta imkansız yüzlerce ayet kullanıldığı gibi Hz. Ali hakkında, çoğuna kaynak verilmeksizin, pek çok hadis de kullanılır. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ olayının bütün yönleriyle anlatıldığı ve Kerbela olayının Alevilerin zihinlerinde canlı tutulmaya çalışıldığı görülür. Romanlaştırılarak sunulan Kerbelâ, kendisinden önce veya sonra yaşanmış olan pek çok menfi olayı anlatmak için kullanılan bir sembol olarak sunulur. Kerbelâ zalim ile mazlumun mücadelesi ve Müslümanlar arasındaki safların belirginleştiği bir olay olarak anlatılır. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi ile sonuçlanan bu elim vak'a sonrası karşı tarafın sorumlusunu ifade için kullanılan Yezid aynı zamanda kötülüğün de sembolü olur. Aleviler kendilerine yapılanları çoğu zaman "Yezidlik" olarak sunarlar.

Dergide İslam'ın özellikle Orta Asya'ya ulaşması sonrası ortaya çıkan durum zikredilir ve göçebe Türkmenlerin İslam ile karşılaşmaları, Anadolu Aleviliğinin başlangıç tarihi olarak sunulur. Müslümanlaşma esnasında eski geleneklerini ve değişik dini inançlarını tamamen bırakmayarak, yeni dinleriyle harmanlamaya çalışan bu toplulukların yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olduğu savunulur. Orta Asya'da başlayan bu hareketin Türkmenlerin göçebe olması dolayısıyla hızla yayıldığı, savaşlar ve göçlerle Anadolu'ya kadar uzandığı iddia edilir. Çeşitli kültürlerin harman yeri olan Anadolu kültürüyle de beslenen bu dini anlayışın ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar her dönemde sert eleştirilere hedef oluşuna vurgu yapılır. Bu grupların kimi zaman baskı altına alındığı dolayısıyla köylerde veya dağların yüksek yerlerinde yaşamayı tercih ettiklerine ve ibadetlerini gizli yaptıklarına da çokça değinilir. Bu uzun sürecin, münferit olayların genelleştirilmesi eşliğinde fakat tarihi kaynaklardan yoksun olarak sunulduğu göze çarpar.

Anadolu, Aleviliğin en yaygın olduğu coğrafya olarak sunulur. Yazarların genel kanaati Alevi ve Bektaşilerin Türkiye nüfusunun üçte birlik kısmını oluşturduğu şeklindedir. Herhangi bir istatistiki veriye dayanmayan rakamlarla Alevi nüfusun kalabalık olarak sunulması, Alevi camianın elini güçlendirmeye yönelik olarak görülür. Bu sayede Alevi nüfusun kalabalık olmasına rağmen devletin bu kitleyi görmezden geldiği iddia edilir ve bu rakamlar psikolojik baskı aracı olarak kullanılır.

Anadolu Aleviliği pek çok inanç ve geleneğin meczedilmiş hali olarak sunulursa da İslam, Aleviliğin merkezine konulur. Aleviliğin tarihinde özellikle Hacı Bektaş Veli üzerinde durulur. Hakkında çokça menkıbe anlatılan Hacı Bektaş Veli, Anadolu Aleviliğinin manevi kurucusu olarak takdim edilir. Onun Hacı oluşu, namaz kılışı ve *Makalât* isimli eseri delil gösterilerek ortaya atılan "Alevi değildir" şeklindeki iddialar ise şiddetle reddedilir. Fakat onun İslâm anlayışının Alevilikte niçin devam etmediği sorunu gözardı edilir ve ismi kullanılarak söylemleri gözardı ediliyormuş izlenimi hissedilir.

Dergide Mevlana'nın bir Alevi, Mevlevilik'in de Aleviliğin bir kolu olduğuna dair dayanaksız iddialar da görülmektedir. Hatta, Kurtuluş Savaşı hazırlıkları esnasında bir Bektaşi babasıyla görüşmüş olması dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün bile Bektaşi olduğu iddiası dergide yer alabilmiştir.

Alevi inanışındaki oniki imam inancı ile Şii İmamiyye'nin oniki imam inancının aynı olduğu görülmüştür. Buna göre İmamlar günah ve hatadan korunmuş yani masumdurlar ve Allah tarafından atandıkları için imamette seçim olmaz. Dergide bu oniki imamın isimleri zikredilir ancak çoğunun yaşadığı dönem ve hayatları hakkında bilgi verilmez. İran Şiası ile uzak oluş çabaları burada da izah edilemez olarak ortaya çıkar.

Aleviliği günümüze ulaştıran en önemli kaynak hiç şüphesiz sözlü gelenektir. Alevi ozanların dilden dile aktardığı şeyler aynı zamanda Alevi inancını oluşturan öğretilerdir. Bunun yanında bazı yazılı eserler de mevcuttur ki bunlar Alevi geleneğinde varolan menkıbelerin de kaynaklarıdır. Ancak dergide bu kaynaklara yeterince değinilmez. Yer yer bazı kaynaklardan alıntılar yapılırsa da sunulan Alevilikteki paylarının çok az olduğu göze çarpar. Sanki İslâm'ın temel kaynakları bir tarafa, Aleviliğin yazılı kaynaklarından dahi bağımsızmış gibi bir Alevilik anlayışının sunulmaya çalışıldığı hissedilir. Dergide çokça yer almamasına karşın özellikle son zamanlarda Alevi yazarların eski kaynaklar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunda eğitim seviyesi yükselen Alevi gençliğin talebinin de etkisi büyüktür.

Tarih boyunca siyasi bir egemenliğe sahip olamayan Alevilerin Selçuklular ve Osmanlılar zamanında çeşitli isyanlar içerisinde yer aldığı görülür. Alevi camianın Şii lider olarak bilinen Şah İsmail'e karşı, eserlerinde Türkçe'yi kullanmasından ve yakın inanç benzerliklerinden dolayı, Alevi olduğunu iddia ederek, sonsuz sevgi beslediği; Yavuz Sultan Selim'i ise Alevileri kırdığı iddiasıyla sevmediği fikrinin hakim olduğu tespit edilmiştir. Alevi camianın Yavuz Sultan Selim'e karşı hissettiği soğukluk, derginin sunumuna da yansımıştır. Dergide Alevi camianın kurtuluş savaşına destek verişine ve Osmanlı'nın gidişi ile Cumhuriyetin kuruluşu dolayısıyla duydukları sevince de vurgu yapılır.

1950'lerde köyden kente göç etmeye başlayan Aleviler pek çok kurumsal sorunla karşılaşır. Yayıncılık, çeşitli derneklerin kurulması ve cemevlerinin sayısının artması, yıllarca süren kurumlaşma sürecinin ürünüdür. Yeni yapılan cemevleri pek çok alanda hizmet verebilecek biçimde tasarlanmıştır. Cemevi tabiri de yerini Cem Kültür Evi terimine bırakmıştır.

Köyden göçen ancak yeterli donanıma sahip olmayan kitleler, şehirleşmenin getirdikleri karşısında, kimi zaman geleneklerini sürdürmeye gayret ederken, kimi zaman da inançlarından kopmuştur. Özellikle 1960'lı yıllarda sol akımlara kayan Alevi gençliği, Alevilik bilgisinden uzak yetişmiştir. İçerisinde bulundukları akımlar da onları geleneksel Alevilikten uzaklaştırmıştır. Bu değişimde, Aleviliği günümüze ulaştıran en önemli kurum olan Dedeliğin şehirleşme sürecine hazırlıksız yakalanmasının da etkisi vardır. Dedeler şehirleşme süreci ile büyük şehirlere dağılan Alevilere ulaşmakta sorun yaşadıkları gibi donanım olarak ta bu yeni duruma uyumda sıkıntı çekmişlerdir. Dede yetiştiren bir eğitim kurumunun olmayışı bu durumu daha belirgin hale sokmuştur. Kurumlaşma yozlaşma iddialarını da beraberinde getirmiştir. Özel gecelerde özel elbiseler giyilerek yapılan cem törenleri de ibadeti yozlaştırdığı iddiasıyla eleştirilmiştir.

Dergide sunulan Aleviliğin inanç ve ibadet yapısında bir karmaşa göze çarpmaktadır. Ancak bu inanç ve ibadet anlayışını daha karmaşık kılan bir başka durum bunların bütün Alevi camia tarafından aynı şekilde benimsenmemiş olmasıdır. En özlü biçimiyle Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak ve Hz. Muhammed'in O'nun peygamberi olduğunu kabul etmek olarak ifade edeceğimiz İslâm imanı; Alevilikte farklı yorumlarla kabul edilmiştir. Bu iki temel inancın reddedilmesi söz konusu değildir. Dergide sunulduğu şekliyle Allah birdir ve her şeyin varedicisidir. Gerçek olan Tanrıdır. Diğer şeyler O'nun

sadece görüntüsüdür. Allah'ın evrenin yaratıcısı olmasının yanı sıra; evrenin içerisinde bulunan "yerleşik tanrı" olarak sunulduğu görülür. Alevi camia içerisinde ateizme kayan bir kesim olmasına karşın, dergide Ateizm ile Aleviliğin ilişkisinin olmadığı ifade edilir. Hz. Muhammed, Aleviliğin üç kutsalından biri olarak görülür. Allah'tan Cebrail vasıtası ile vahiy alarak İslam'ı yayan peygamber inancına vurgu yapılır. Fakat bir peygamber olarak öğretilerinin bu inançla örtüşen oranda benimsenmediği görülür. Gadir- Hum olayı anlatılırken Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kendinden sonra imam tayin ettiği iddia edilir. Hz. Peygamber ile Hz. Ali'in aynı nurdan olduğu savunulur. Alevi inancında Kur'an kutsal kitap olarak kabul edilir ancak bazı yazarlar Kur'an'da fazla veya eksik ayetlerin olduğunu iddia ederler. Bu bir nevi Kur'an'ın aslının bozulduğu anlamına gelmektedir. Kur'an'ın değiştirildiğini savunanlar özellikle Ehl-i Beyt ile ilgili ayetlerin Kur'an'dan çıkarıldığını iddia ederler. Ancak tüm iddialara rağmen Kur'an'ı Kerim Alevi anlayışlar için mesela cem, cemevi, müsahiplik gibi konuları desteklemede delil olarak kullanılır. Fakat çok temel ve açık diğer emir ve yasakları gözardı edilir. Ahiret inancı ve meleklere iman konusunda reddedici bir tavır takınılmaz ancak bu konu üzerinde aydınlatıcı bilgi de verilmez.

Alevilerin ibadetlerin batıni anlamını bulmak için çaba sarfettikleri zahiri yönün ise önemsenmediği iddia edilir. Özellikle Kur'an'ı Kerim'de emredilen ve Hz. Peygamber'in de hayatında yer edinen namaz, oruç hac ve zekat gibi temel ibadetler, batıni anlayış çerçevesinde yorumlanır ve Müslümanların neredeyse tamamına yakınının benimsediği biçimin dışında bir biçim ile uygulanır. Namaz reddedilmez ancak beş vakit olmadığı savunulur. Oruç reddedilmez ancak Ramazanda otuz gün oruç tutmanın Kur'an'ın emri olmadığı savunulur. Aksi düşüncede olanlar özellikle de Sünnilik zahire önem verdiği iddiasıyla eleştirilir ve Sünnilik ile Alevilik arasına mesafe konulmaya çalışılır. Ancak zahiri pek çok kuralı olup dede önderliğinde çok sayıda kişinin katılımıyla yapılan Cem, Aleviliğin temel ibadeti olarak sunulur ve Cemde yapılması gerekenler de ayrıntılarıyla aktarılır. Ayrıca katı bir zahiri disipline sahip olan semah üzerinde de durulur. Alevilikte Kur'an ve Sünnetle belirlenmeyen bir ibadet uygulamasının mevcut olduğu görülür. İbadetlerin farklı uygulama şekilleri benimsenmiş olsa da reddedici bir tutum takınılarak beş vakit namaz kılanlar veya ramazan orucunu tutanlar eleştirilmez. Ancak bu kişilerin ibadetlerini gösteriş aracı olarak kullanmaları veya ibadetlerinin gerektirdiği ahlaki yapıya sahip olmayışları sıkça eleştirilir. Alevi camia içerisinde ibadetlerini genel İslâmi anlayışa

sahip Müslümanlar gibi uygulayan bir kesim de mevcuttur ki diğer Aleviler bu kesimin Sünnileştirilmiş olduğunu iddia eder.

İslâm'ın en temel haramlarından olan içkinin haram olmadığı gibi aksine başkalarına zarar verilmemesi ve kişinin ailesini aç bırakmaması koşuluyla helal kabul edilir. Hatta her kesimde kabul edilmese de Alevilikte cemlerde dolu (içki) içme geleneğinin dahi mevcut olduğu görülmektedir.

Alevi sosyal yaşamında kadın erkekten farklı olarak algılanmaz. Cem ayini birlikte yapılır. Alevi kadının başını örtme zorunluluğu olmadığı gibi haremlik selamlık olgusu da yoktur. Alevilikte haklı nedenler oluşmadıkça kadını boşamak yoktur. Haklı nedenler oluşunca kadın da erkeği boşayabilir. Alevi geleneğinde çokevliliğe de rastlanılmaz.

Alevilikte müzik sanatın diğer dallarından çok öndedir. Cem törenlerinde saz eşliğinde semah dönüldüğü ve Aleviliği günümüze taşıyan temel kaynaklardan birisinin ozanlar olduğu dikkate alındığında bu daha çok anlam kazanır. Ozanların söylemleri Alevi kültürünün en önemli sac ayaklarından birini oluşturur.

Dergide devletin Atatürk'ten sonra Alevileri dikkate almadığına vurgu yapılır ve Diyanet İşleri Başkanlığı buna örnek gösterilir. Diyanet'in sadece Sünni halkın ihtiyaçlarına cevap veren bir kurum olduğu iddia edilir. Bundan dolayı Diyanet bünyesinde yeni yapılanmaların olması gerektiği savunulur. Ancak Alevi kesimin Diyanet konusundaki tavrı da kendi içerisinde farklılık arzeder. Bir grup, laiklik gerekçesiyle Diyanet'in lağvedilmesi gerektiğini savunurken; diğer bir grup, tarikatların etkinliğinin artmaması ve şeriat yanlılarının çoğalmaması için din hizmetlerinin devlet kontrölünde olması amacıyla Diyanet'in yeniden yapılandırılması gerektiğini savunur. Ancak bu düşüncede olanların da çıkmazları vardır. Bunların başında Aleviliğin Diyanette temsilinin nasıl olacağı gekmektedir. Zira Aleviler kendilerini bir mezhep veya bir tarikat olarak tanımlamazlar. İsteklerinin devlet katında yeterli desteği bulamaması Alevileri başka bir çözüme itmiştir. *Cem Vakfı* önderliğinde yapılan III. İnanç Önderleri Toplantısında "Alevi Diyaneti" olarak nitelendirilen *Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı* kurulmuş ve talepler bu kurum bünyesinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Devletten beklenen; din derslerini zorunlu olmaktan çıkarması, din kültürü ders kitaplarına Aleviliği de koyması, devlet televizyonlarında Aleviliği tanıtıcı yayınlara daha çok yer vermesi ve bütçeden Alevilere nüfus oranına göre pay vermesidir.

Derginin ilk sayılarında siyasete uzak durulacağına, siyasi telkinlerde bulunulmayacağına dair sözler verilmiş ancak çoğu seçimlerde okurlara sol partilere oy vermeleri gerektiği şeklinde telkinlerde bulunulmuştur.

Cem Dergisi resmi İslâm veya Sünni İslâm olarak nitelendirdiği İslâmî anlayışa karşı olmakla birlikte dini temalar da taşıyan bir Aleviliği savunmakta ve bu Alevilik anlayışını da gerçek İslâm olarak nitelendirmektedir. Dergide Aleviliğin pek çok kültürel kaynaktan beslendiği savunulmakta ancak bu kaynakların Alevi ibadetleri veya inançları üzerindeki etkilerinden bahsedilmemektedir. Buna karşın Alevi inanç ve ibadetlerinin İslâm kaynaklı olduğu belirtilmekte ve bu konuda pek çok ayet veya hadis delil getirilmektedir. Ancak bu anlayış Aleviliği oluşturan kültürel birikimin gözardı edildiği izlenimini vermektedir. Yayın hayatına Aleviliğe özgü tasavvufî, felsefî, ahlakî ve kültürel zenginlikleri sunma hedefiyle başlayan ve Cem Vakfı'nın kurulmasıyla Alevi gruplar içerisinde öne çıkan *Cem Dergisi*'nin; geçirdiği değişimlerde, yeni bir sunum dili geliştirmekte zorlandığı Aleviliği Alevilere sunmada sıkıntılar yaşadığı da görülmektedir.

Cem Dergisi'nin İslâm'ın içerisinde olduğunu savunduğu, temel İslâmî inançları reddedici olmayan ancak oldukça farklı yorumlayan bir Aleviliği sunduğunu söyleyebiliriz. Bu sunumda İslâm'ın gerek iman gerekse ibadet esaslarını ifade eden terimler, anlam kaymasına uğratılarak ve içerikleri son derece farklılaştırılarak kullanılır. Abdest, namaz, oruç örnekleri, İslâm'ın temel kaynaklarının öngördüğü anlamla neredeyse hiç örtüşmeyen bu kullanımların en ilgi çekici örneklerini oluşturur. Hatta bu kavramlar kullanılmakla beraber içeriklerinin; Allah'ın önerdiği şekilde değil de, insan aklının ürünü olarak doldurulması Aleviliğin bir üstünlüğü olarak da sunulur. Muharrem orucunun izahı bunun güzel bir örneğini oluşturur.

Cem Dergisi'nde İslâm'la bağlarını koparmayan, kökünü ve kaynağını İslâm Dininde, onun Peygamberinde, Kur'an'ında ve Hz. Ali'de gören, fakat bütün bunların farklı bir yorumu olduğunu savunan bir Alevilik sunulduğu görülmüştür. Fakat Aleviliğe ismini veren, dedelerin onun soyundan olması gibi bir şartı da bulunan Hz. Ali'nin, bütün tarih kaynaklarının ittifakıyla nakledilen inancı, ibadeti, yaşantısı ve öğretilerinin, dergide sunulan Alevilikteki payının, son derece az oluşu, kendisine atfedilen önemle büyük tezat oluşturacak bir seviyede bulunduğu çok belirgin olarak gözükmektedir. Gerek tarihi, gerekse günümüzdeki durumunun anlaşılabilmesi için bu tür çalışmaların Alevilik üzerinde daha çok yoğunlaşması gerektiği kanaatine de ulaşılmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

ACLÛNÎ, İsmâîl b. Muhammed : Keşfü'l-hafa' ve müzîlü'l-İlbas amme'ştehere mine'l-ehadis ala elsineti'n-nâs, I-II, Beyrut 1997.

AYDIN, Hayati : *Gadirhum*, İstanbul 1996.

el-BAĞDADİ, Abdülkahir : Mezhepler Arasındaki Farklar, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 2001.

BALKIZ, Ali : Sivas'tan Sydney'e Pir Sultan, Ankara 1999

BALOĞLU, Adnan Bülent : İslam'a Göre Tekrar Doğuş, Reenkarnasyon, Ankara 2001.

BİRDOĞAN, Nejat : Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, İstanbul 1994.

_______ : Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı, İstanbul 1995.

BULUT, Faik : Ali'siz Alevilik, İstanbul 1998.

Buyruk : nşr: Adil Ali Atalay, İstanbul 1994.

DEMİRCAN, Adnan : Hazreti Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı, İstanbul 1996.

EMİNİ, Ayetullah İbrahim : Örnek İslam Kadını Hazreti Fatıma (A.S.), trc. Fahrettin Altan, Seyyid Seccad Huseyni, 1992.

ERDOĞAN, Kutluay : Alevilik- Bektaşilik, İstanbul 1993.

ERÖZ, Mehmet : Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Ankara 1999.

ESED, Muhammed : Kur'an Mesajı, terc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 2000.

FIĞLALI, Ethem Ruhi : Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, İstanbul 2001.

_______ : Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Ankara 1990.

_______ : İmamiyye Şiası, İstanbul 1984.

FİRÛZÂBÂDÎ, Ebü't-Tâhir : Kâmûs Tercümesi, trc. Asım Efendi, I-III,

GÖLPINARLI, Abdülbakıy : Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Günümüzde Şiilik, İstanbul 2003.

_______ : Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983.

_______ : Oniki İmam, İstanbul 1989.

HAMEDANİ, Ahmed Sabri : İslâm'da Caferi Mezhebi ve İmam Sadık Buyrukları, Kum, 1991.

HAMİDULLAH, Muhammed : İslam Peygamberi, I-II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1992.

KÂŞİFU'L-GITÂ : Caferi Mezhebi, çev. Abdülbakıy Gölpınarlı, Kayseri 1992.

KETTANİ : Mütevatir Hadisler, çev. Hanifi Akın, İstanbul 2003.

KÖPRÜLÜ, Fuat : Anadolu'da İslâmiyet, İstanbul 1996.

el-KUMMÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh : Risâletu'l-İtikadatil İmamiyye, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 1978.

MELIKOFF, Irene : Uyur İdik Uyardılar, trc. Turan Alptekin, İstanbul 1993.

MEVDUDİ, Seyyid Ebul Ala : Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hazreti Peygamberin Hayatı, I-III, trc. Ahmet Asrar, İstanbul 1992.

MUZAFFER, Muhammed Rıza : Şia İnançları, trc. Abdülbakıy Gölpınarlı, Duisburg 1994.

NESAİ, Ebû Abdirrahman Ahmed bin Şuayb : Hadislerle Hz. Ali, trc. Nâim Erdoğan, İstanbul 1992.

OCAK, Ahmet Yaşar : Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, İstanbul 2005.

ÖZ, Mustafa : İmamiyye Şiasında Oniki İmam ve Mehdi İnancı, İstanbul 1995.

ÖZDEMİR, Hacı Ahmet : Moğol İstilası, İstanbul 2005.

SABİRİ, Ali Rıza : 1001 Hadis Işığında İmam Ali, çev. Musa Aydın, İstanbul 2004.

SARIKAYA, Mehmet Saffet : Anadolu Aleviliğinin Arka Planı, İstanbul 2003.

SARIKOYUNCU, Ali : Milli Mücadelede Din Adamları, Ankara 2002.

_______ : Atatürk, Din ve Din Adamları, Ankara 2002.

SAVAŞ, Saim : XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik, Ankara 2002.

SEZGİN, Abdülkadir : Sosyolojik Açıdan Alevilik- Bektaşilik, Ankara 2002.

SOFUOĞLU, Cemal –İLHAN, Avni : Alevilik Bektaşilik Tartışmaları, İstanbul 1997.

ŞARDAĞ, Rüştü : Her Yönü İle Hacı Bektaş Veli ve Yepyeni Eseri Besmele Açıklaması, İzmir 1985.

ŞENER, Cemal : Alevilerin Etnik Kimliği, İstanbul 2003.

_______ : Alevilik Olayı, İstanbul 2004.

UZUNYAYLALI, M. Talat : Siyasal Alevilik, İstanbul 1999.

ÜZÜM, İlyas : Günümüz Aleviliği, İstanbul 1997.

_______ : Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik, İstanbul 2002.

VELİ, Hacı Bektaş : Vilâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Hzr. Abdülbakıy Gölpınarlı, İstanbul 1995.

_______ : Makâlât, nşr. Esad Coşan, sad. Hüseyin Özbay, Ankara 1996.

YALÇINKAYA, Ayhan : Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar, Ankara 1996.

YAMAN, Mehmet : Makaalât ve Müslümanlık, İstanbul 1985.

YAZIR, Elmalılı Hamdi: : Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali, sad. M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, İstanbul ts.

YÖRÜKOĞLU, Rıza : Okunacak En Büyük Kitap İnsandır/ Tarihte ve Günümüzde Alevilik, İstanbul 1990.

ZELYUT, Rıza : Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, İstanbul 1998.

ZİRİKLİ, Hayreddin : el- A'lam Kamusu Teracim, I-VIII, Beyrut 1984.

b. Makaleler

AÇIKGÖZ, Sadem : "Alevi Bektaşilerin Din Anlayışları", **Cem**, II/17 (Ekim 1992), s. 29-30.

_______ : "Alevi-Bektaşilere Göre İbadet", **Cem**, III/35 (Nisan 1994), s. 28.

_______ : "Alevilik Nedir", **Cem,** III/31 (Aralık 1998), s. 48.

_______ : "Ehl-i Beyt ve Ehl-i Beyt Ailesini (Şerif ve Seyyidleri) Tanıyalım", **Cem,** III/36 (Mayıs 1994), s. 29-30.

_______ : "Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi-Bektaşi'yiz", **Cem,** I/5 (Ekim 1991), s. 37-39.

_______ : "Hz. Ali ile İlgili Menkıbeler", **Cem,** III/28 (Eylül 1993), s. 40-41.

_______ : "İslam'da Siyasi ve İctihadi Ayrılık Nasıl Doğdu ve Günümüze Kadar Nasıl Gelebildi", **Cem**, V/53 (Ekim 1995), s. 34.

_______ : "İslam'da Cami İçi Fıkıh Mezhepleri ve Cami Dışı Tasavvuf (Sufi) Tarikatleri", **Cem**, I/10 (Mart 1992), s. 37.

_______ : "Şeriat ve Tarikatın (İtikat ve Ameli) İbadet İlkeleri", **Cem**, III/29 (Ekim 1993), s. 38-40.

_______ : "Tanrı ve Peygamberi Hz. Ali İçin", **Cem**, III/26 (Temmuz 1993), s. 42.

ADORJAN, Imre : "Macaristan'da Bektaşiliğin İzleri, Etkileri", **Cem,** I/7 (Aralık 1991), s. 18-22.

AKKOL, Veli : "Fatımatül Zehra", **Cem**, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 42-43.

AKSAKALLI, Özgür : "Hızır Orucu ve Lokma", **Cem,** VII/64 (Mart 1997), s.17.

AKTAŞ, Ali : "Balkanlarda Kızılbaşlık", **Cem**, VII/64 (Mart 1997), s. 62-63.

_______ : "Kent Ortamında Aleviler ve İnanç Ritüelleri", **Cem**, XXXI/89 (Nisan 1999), s. 56-59.

_______ : "Kırsal Dönüşüm Sürecinde Aleviler", **Cem**, XXXII/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 48-51.

ALCAN, Kasım : "Hz. Fatıma (A)'nın Doğumu", **Cem**, VI/60 (Kasım 1996), s. 56-57.

ALİ, Seyyid : "Halifelik ve Veda Hutbesi", **Cem**, IV/48 (Mayıs 1995), s. 55.

ALTUNKAŞ, Abbas : "Muharrem-Aşure", **Cem**, I/3 (Ağustos 1991), s. 24

_______ : "Şah Hatayi", **Cem**, III/25 (Haziran 1993), s. 20.

ASAN Veli : "Tahtacı Türkmenler V; Tapınmada Öz Türkçe", **Cem**, III/36 (Mayıs 1994), s. 23-26.

_______ : "Tahtacı Türkmenler VI; Oruç ve Kerbela", **Cem**, IV/38 (Temmuz 1994), s. 32-34.

_______ : "Tahtacı Türkmenler X; Müsahiplik Töreni", **Cem**, V/50 (Temmuz 1995), s. 51-52.

ASLANDAŞ, Tahir : "Alevilik'te Kurban", **Cem**, XXXIII/99 (Mart 2000), s. 32-34.

_______ : "Kızılbaş, Kızılbaşlılık", **Cem**, V/50 (Temmuz 1995), s. 49-50.

ATALAY, Adil Ali : "Alevilikte Kadın", **Cem,** XXXII/96 (Aralık 1999), s. 56-57.

_______ : "Ayin-i Cem'de Düşkünlük", **Cem**, XXXI/89 (Nisan 1999), s. 48- 49.

_______ : "Cem", **Cem,** XXXI/86 (Ocak 1999), s. 56-57.

_______ : "Hacıbektaş; Dün, Bugün!", **Cem**, XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 44-46.

_______ : "İmam Hüseyin'in Kızları Çifte Sultanlar", **Cem**, XXX/79 (Haziran 1998), s. 54-55.

_______ : "Şah Hüseyin Kanı ile İnsanlığı Korumuştur", **Cem**, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 37-38.

ATEŞ, Süleyman : "Anayasa Değişikliği ve Diyanet Yasa Taslağı Üzerine", **Cem**, II/15 (Ağustos 1992), s. 22-25.

ATEŞ, Toktamış : "Ne Yapmalı", **Cem**, V/57 (Ağustos 1996), s. 34-35.

_______ : "Laiklik Üzerine", **Cem**, II/22 (Mart 1993), s. 9-10.

AVCI, Seyit : "Ben İlim Şehriyim, Ali'de Onun Kapısıdır Hadisi Üzerine", **Marife,** IV/3 (Kış 2004), s. 371 378.

AYDEMİR, Kemal : "Derneklerin Yönetiminde Çok Dikkatli Olmalıyız", **Cem,** III/30 (Kasım 1993), s. 29-31.

AYDIN, Ayhan : "Alevilikte Kurumsallaşma, Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", **Cem,** XXXIII/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 24-27.

_______ : "Alevi Sünni Gençlerle Bir Arada: Günümüz Alevi Gençliğinin Sorunları-Çözüm Yolları", **Cem,** I/11 (Nisan 1992), s. 47-50.

BAL, Hüseyin : "Alevi-Bektaşi Topluluklarında Ölüye-Diriye Sahip Çıkma Geleneği", **Cem**, VII/68 (Temmuz 1997), s.44-47.

_______ : "Ali, Aleviler ve Bilim", **Cem,** XXX/80 (Temmuz 1998), s. 42-43.

_______ : "Anadolu Aydınlanmasında Hacı Bektaş Veli", **Cem,** XXX/81 (Ağustos 1998), s. 41-43.

_______ : "Kırsal Toplumda Kerbela, Bir Soykırımı", **Cem,** VII/66 (Mayıs 1997), s. 48-52.

_______ : "Nevruz Bayramı", **Cem,** XXXI/88 (Mart 1999), s. 44-45.

_______ : "Şahkulu Dergahında Bir Müsahip Kurbanı/ Müsahiplik Üzerine Bir Yorum", **Cem**, VII/65 (Nisan 1997), s. 56-61.

_______ : "Tasavvuf Felsefesi Alevi-Bektaşi İnancı ve Mevlevilik", **Cem**, XXX/85 (Aralık 1998), s. 42-44.

______ : "Tasavvuf Felsefesi ve Alevilik", **Cem**, XXXIV/108 (Nisan 2001), s. 19-21.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı : "Alevilikte Ali Sevgisi", **Cem**, I/3 (Eylül 1966), s. 6-8.

BERMEK, Doğan : "Alevilik-Bektaşilik-Mevlevilik Ritüelleri Üzerine", **Cem**, XXXI/90 (Mayıs-Haziran 1999), s. 42-46.

BİRDOĞAN, Nejat : "Yunus Emre Üzerine Notlar", **Cem,** I/5 (Ekim 1991), s. 9-11.

BODROGİ, Krisztina Kehl : "Alevilik Üzerine", **Cem,** I/6 (Kasım 1991), s. 21-24.

BOZKURT, Fuat : "Alevi Tören ve İnançlarının Kökeni", **Cem**, I/14 (Temmuz 1992), s. 18-21.

______ : "Alevi Tören ve İnançlarının Kökeni II", **Cem,** II/16 (Eylül 1996), s. 50-53.

______ : "Buyruk Üzerine", **Cem,** I/12 (Mayıs 1992), s. 16-20.

CANPOLAT, Cemal : "Alevilerin Atatürk Sevgisi Bir Devlet Büyüğüne Duyulan Sevgiden Öte Bir Tutku Düzeyindedir I", **Cem,** XXXV/115 (Kasım 2001), s. 29-30.

CEM : "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği", **Cem,** XXXV/117 (Ocak 2002), s. 11-13.

______ : "Alevi-Bektaşi Örgütleri Arasında Diyalog", **Cem**, VIII/73 (Ocak 1993), s. 8-10.

______ : "Alevi Temsilciler Meclisi ile İlgili Açıklama", **Cem**, IV/45 (Şubat 1995), s. 32.

______ : "Aleviler ve Mevleviler Elele, Gönül Gönüle Atatürk'ü Andı", **Cem,** VI/61 (Aralık 1996), s. 6-10.

______ : "Ayın görünümü", **Cem,** I/4 (Eylül 1991), s.3-6.

______ : "Ayın Görünümü", **Cem**, I/5 (Ekim 1991), s. 5-8.

______ : "Cem'in Diyanet Bildirisi", **Cem**, I/8 (Ocak 1992), s. 10.

______ : "Cem'in Yanıtı", **Cem**, IV/42 (Kasım 1994), s. 55.

______ : "Dede Ocakları", **Cem**, XXX/83 (Ekim 1998), s. 36.

______ : "Kadıköy'de Müsahiplik Söyleşisi", **C em**, VIII/73 (Ocak 1998), s. 8-10.

______ : "Maraş ve Sivas Bir Daha Yaşanmasın Diye Din Dersi Müfredatı Yeniden Belirlenmeli", **Cem,** XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 30-33.

______ : "Okuyucu Köşesi, Cem'in Yanıtı", **Cem**, II/21 (Şubat 1993), s. 58.

______ : "Okuyucu Köşesi", **Cem,** IV/38 (Temmuz 1994), s. 59-62.

______ : "Olaylar-Yorumlar", **Cem**, III/27 (Ağustos 1993), s. 3-7.

______ : "Serçeşme", **Cem,** XXX/81 (Ağustos 1998), s. 37.

______ : "Sorular-Cevaplar", **Cem**, V/57 (Ağustos 1996), s. 75-76.

______ : "Sorular-Cevaplar", **Cem,** VI/59 (Ekim 1996), s. 67.

______ : "Zorunlu Din Dersine Hayır", **Cem**, XXX/80 (Temmuz 1998), s. 40.

______ : "Cem Vakfı Genel Kurulu Yapıldı", **Cem**, XXX/81 (Ağustos 1998), s. 16-18.

CEM, Süleyman : "ATV' de Aleviler ve Alevilerin Gündemi", **Cem**, IV/42 (Kasım 1994), s. 15-18.

______ : "Ben Neden Aleviyim", **Cem**, I/11 (Nisan 1992), s. 15-19.

CLAYER, Nathalia : "Arnavut Bektaşiliğinin Yüksek Mevkileri", Çev. İnci Çınarlı, **Cem**, VII/66 (Mayıs 1997), s. 18-23.

ÇAĞLAYAN, Alper : "Matem Orucu ve Aşure", **Cem**, VII/66 (Mayıs 1997), s. 56-57.

______ : "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı", **Cem**, XXXV/116 (Aralık 2001), s. 22-23.

ÇAMUROĞLU, Reha : "Alevi-Bektaşi Düşüncesi Heterodoks Bir Düşüncedir", **Cem**, I/3 (Ağustos 1991), s. 27-29.

______ : "Çağdaş Aleviliğin Sorunları I", **Cem**, I/7 (Aralık 1991), s. 34-35.

______ : "Çağdaş Aleviliğin Sorunları 3", **Cem**, I/8 (Ocak 1992), s. 16-17.

______ : "Yunus Emre Heterodoks Bir Derviştir", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 39-40.

ÇIKAR, Hasan : "Hazreti Ali", **Cem**, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 7-9.

______ : "Hazreti Fatıma I", **Cem**, XXXVI/122 (Haziran 2000), s. 41-43.

______ : "Hazreti Hasan I", **Cem**, XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 9-11.

DALAN, Bedrettin : "Bedrettin Dalan ile Alevilik Üstüne", Röp. Cemal Şener, **Cem**, I/6 (Kasım 1991), s. 32-36.

DOĞAN, Eşref : "Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı", **Cem**, XXXIII/99 (Mart 2000), s. 28-29.

DOĞAN, İzzettin : "Alevi Düşüncesini Günümüze Taşıyanlar", **Cem**, I/2 (Temmuz 1991), s. 6-7.

______ : "Cem Vakfi'nın Aydınlanma Hareketine Herkes Destek Olmalıdır", **Cem**, XXXVI/122 (Haziran 2002), s. 2-6.

______ : "Dedeler-Babalar Meclisi Alevilik İçin Son Derece Önemli Bir Adım Olacak", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXVI/123 (Temmuz 2002), s. 9-6.

______ : "Demokrasi ve Zavallı Siyasetçiler", **Cem**, VI/62 (Ocak 1997), s. 5.

______ : "Diyanet Tartışmaya Açılsın, röp. Murat Küçük, **Cem**, XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 24-28.

______ : "Hz. Hüseyin'i ve Kerbelâ'yı Günümüzde Artık Farklı Yorumlamalıyız", röp.Ayhan Aydın, **Cem**, XXXVI/120 (Nisan 2002), s. 2-4.

______ : "İnanç ve Birlik Yolunda... Cem Vakfi Üç Yaşında", **Cem**, XXX/80 (Temmuz 1998), s. 32.

______ : "İnsanlığın Himalayasında Bir Zirve; Yunus Emre", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 7.

______ : "İzzettin Doğan ile Söyleşi", röp. Cemal Şener, **Cem,** I/5 (Ocak 1992), s. 32-34.

______ : "İzzettin Doğan ile Söyleşi IV", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXIII/97 (Ocak 2000), s. 20-23.

______ : "Kuran'ı Yunus Emre Gözüyle Yorumlamak", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXII/95 (Kasım 1999), s. 26.

______ : "Merhaba", **Cem**, V/ 50 (Temmuz 1995), s. 8.

______ : "Osmanlı'da Alevilik", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXII/96 (Aralık 1999), s. 22-25

______ : "Yöneticiler Toplumun Gerisinde Kaldı", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXI/93 (Eylül 1999), s. 16-25.

DOĞAN, Lütfü : "Aleviler, Sünniler; Atatürk'ün Kurduğu Cumhuriyette", röp: Ayhan Aydın, **Cem**, VIII/75 (Şubat 1998), s. 23-25.

DOĞANAY, Eraslan : "Anadolu Kültüründe Hızır İlyas", **Cem**, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 28.

DOĞANBAŞ, Muzaffer :" İnanç Esasları Işığında Alevilik", **Cem**, XXXI/88 (Mart 1999), s. 50.

______ : "İslam Tarihinde Hoşgörüsüzlük ve Aleviler", **Cem**, XXX/84 (Kasım 1998), s. 50-51.

DUMAN, M. Zeki : "Tefsir'in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur'an'ı Kerim'de Ehl-i Beyt", **Marife**, IV/3 (Kış 2004), s. 7-36.

DUYGULU, Melih : "Alevi-Bektaşi Müziği", **Cem,** I/7 (Aralık 1991), s. 23-24.

______ : "Müzikolojik ve Toplumsal Açıdan Semahlar", **Cem**, I/11 (Nisan 1992), s. 45-46.

______ : "Trakya'da Bektaşilik I; Kızılcıkdere Köyü", **Cem**, IV/38 (Temmuz 1994), s. 23-25.

ELÇİOĞLU, İsmail : "Alevi Örgütlenmesi Sorunları ve Alevilik II", **Cem,** XXXV/118 (Şubat 2002), s. 38-39.

______ : "Demokrasi ve Aleviler", **Cem,** I/5 (Ekim 1991), s. 30-31.

ER, Piri : "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı", **Cem**, VII/67 (Haziran 1997), s. 53-55.

______ : "Anadolu Aleviliğinde Kurban", **Cem**, VII/66 (Mayıs 1997), s. 36-39.

ERCAN, Haydar : "İşte Bektaşilerin Yeni Dedebabası, Derman Meydanda Meydanda", röp. Murat Küçük, **Cem**, VIII/75 (Şubat 1998), s. 15-19.

ERDOĞAN, Fethi : "İslam'ın Kırk Şartı", **Cem,** XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 42-43.

______ : "Yaşanmadan Tartışılan Alevilik", **Cem**, XXX/84 (Kasım 1998), s. 58-59.

ERDOĞAN, Kutluay : "Alevi Gerçeği", **Cem**, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 38.

______ : "Alevi Ocakları ve Oluşan Kültler", **Cem**, XXXV/114 (Ekim 2001), s. 31-33

______ : "Cumhuriyet ve Demokrasi ortamında Aleviler", **Cem**, XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 7-8.

______ : "Hacı Bektaş'ta 16.Ağustosların Oluşturduğu Milliyet Gerçeği Bir Gelenek Birliğidir", **Cem**, XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 11-14.

ERDOĞAN, Soner : "Sevgi, Gül ve Saz Akdeniz'le Kucaklaştı", Cem Vakfı Antalya'da", **Cem,** XXX/81 (Ağustos 1998), s. 8-11.

ERMAN, Veli : "Sultan Nevruz Bayramı", **Cem**, I/11 (Nisan 1992), s. 42-44.

ERSEVEN, İlhan Cem: "Eski Semahlar Dönülmüyor", **Cem**, XXXIV/111 (Temmuz 2002), s. 13-14.

ERTUNA, Caner : "Alevi-Bektaşi İnancının Piyasa Düzeni: Ahilik", **Cem**, V/58 (Eylül 1996), s .56.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki : "Hacı Bektaş Veli'de İnsan Sevgisi", **Cem,** VIII/70 (Eylül 1997), s. 20-23.

______ : "Semahların Kökeni", **Cem,** IV/39 (Ağustos 1994), s.15-19.

FIĞLALI, Ethem Ruhi : "Ali", **D.İ.A.,** II, s. 371-374.

______ : "Gadir-i Hum", **DİA**, XIII/279-280.

______ : "Prof Dr. Ethem Ruhi Fığlalı ile Şiilik ve Alevilik Üzerine", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXX/77 (Nisan 1998), s. 35-37.

FIRAT, Ahmet : "Nevruz", **Cem**, VIII/76 (Mart 1998), s. 39-40.

FIRAT Atilla : "Alevi Sorunlarının Çözümü Sadece Birleşme veya Siyasi Örgütlenmeden mi?", **Cem,** III/30 (Kasım 1993), s. 26-28.

______ : "Anadolu Aleviliğinde Kadın Hakları", **Cem**, XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 54-55.

______ : "Cem Kültür Evleri", **Cem,** XXXV/117 (Ocak 2002), s. 23-25.

______ : "Cem Kültür Evlerinin İşlevi ve Arsa Tahsisi Üzerine", **Cem,** VII/75 (Şubat 1998), s. 52-53.

______ : "Hazreti Ali", **Cem**, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 54-55.

______ : "Hızır Orucu", **Cem,** VIII/76 (Mart 1998), s. 22.

______ : "Hünkar Hacı Bektaş Veli'den Pir Sultan Abdal'a", **Cem**, III/28 (Eylül 1993), s. 18-21.

______ : "İslamiyet Işığında Alevilik", **Cem**, XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 50-51.

______ : "Ölümün Beş Yüzüncü Yılında Bir Ehl-i Beyt Muhibbi; Fuzuli", **Cem,** XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 42-43.

______ : "Pir Sultan Abdal Heykeli Yerine Dikilmelidir", **Cem**, III/29 (Ekim 1993), s. 20-21.

FIRAT, Kamil : "Kent Olgusu ve Alevi Kimliği", **Cem**, XXXIII/104 (Ağustos 2000), s. 46-48.

GÖKSU, Sadık : "Alevilik, Melamilik ve Ahiliğe Bütünsel Bir Bakış", **Cem**, II/14 (Temmuz 1992), s. 45-46.

______ : "Ali'siz Alevilik Olmaz I", **Cem**, XXXV/114 (Ekim 2001), s. 28-29.

______ : "Cem, Alevi'nin Siyasal Gücünü Değerlendirmesi Sorununu Önemle Ele Aldı, Yerel Seçimlerde Oyunuza Sahip Olun", **Cem**, III/31 (Aralık 1991), s. 12-15.

______ : "Lafeta illa Ali", **Cem**, I/5 (Ekim 1991), s. 19-20.

GÖZAYDIN, İştar : "Din, Kamu Hizmeti ve Eşitlik", **Cem**, XXXIII/106 (Kasım 2000), s. 20-21.

GÜLER, Erdoğan : "Yitik Bir Zamanı Yakalamak", **Cem**, XXXIII/104 (Ağustos 2000), s. 49.

GÜLŞAN, Hasan : "Alevilikte Tanrı Anlayışı", **Cem**, XXXII/91 (Temmuz 1999), s. 26-27.

______ : "Laiklik Yasalar ve Alevilik", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 41-42.

GÜMÜŞOĞLU, Dursun : "Bektaşilik", **Cem**, XXXIII/102 (Haziran 2000), s. 53-55.

GÜN, Gülay : "Laisizm Alevilik ve Kadın, Tarihte Paralellikler", **Cem**, I/12 (Mayıs 1992), s. 11-13.

GÜNDOĞDU, Bülent : "Türkiye'de Ne Kadar Sünni Var?", **Cem**, XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 5-6.

İLHAN, Abo : "Dostluk ve Kardeşliğin Perçinlendiği Yer Yıkılmaz Yapılır", **Cem**, IV/42 (Kasım 1994), s. 49-50.

______ : "Hıdırellez, Hızır-İlyas Günü ve Anlamı", **Cem**, I/12 (Mayıs 1992), s. 24-25.

KALELİ, Lütfi : "Hacı Bektaş Veli ile Mevlana ve Yunus İlişkileri", **Cem**, I/4 (Eylül 1991), s. 49-51.

______ : "Pir Sultan Abdal'ın Şah'ı Hz. Ali'dir", **Cem**, I/7 (Aralık 1997), s. 29-31.

______ : "Yunus Emre Sevgi Yılı ve Ötesi", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 36-38.

KANDEMİR, M. Yaşar : "Ali", **D.İ.A.**, II, 375-378.

KARAHAN, Abdulkadir: "Fuzuli", **D.İ.A**, XIII, 240-246.

KAYA, Ali : "İnanç ve Alevilik", **Cem**, XXXV/112 (Ağustos 2001), s. 40-41.

KAYA, Cemal : "İnancımızın Partisini Kurmamız Gerek", **Cem**, II/24 (Mayıs 1993), s. 41.

KAYA, Haydar : "Ali Hak İledir, Hak Ali İle", **Cem**, I/7 (Aralık 1991), s. 43.

KAYABAŞI, Aşir : "Türk Müslümanlığı ve İnanç Kavramları", **Cem**, XXXII/91 (Temmuz 1999), s. 46-47.

KEÇELİ, Şakir : "Zorunlu Din Dersi ve Alevilik", **Cem**, XXXIII/101 (Mayıs 2000), s. 24-27.

KENANOĞLU, Ali : "Hubyar Semahı", **Cem**, XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 41-42.

KILIÇBAY, Mehmet Ali : "Dinsel Eğitim Devletin Ödevi midir?", **Cem**, VI/62 (Ocak 1997), s. 42-44.

______ : "Laiklik Herkese Gerekli", **Cem**, VI/59 (Ekim 1996), s. 56-60.

KOCA, Şevki : "Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu", **Cem**, XXXII/96 (Aralık 1999), s. 26-29.

KOCADAĞ, Burhan : "Alevilerde Sema", **Cem**, IV/46 (Mart 1995), s. 23-25.

______ : "Baba İlyas ve Babailik", **Cem**, XXXV/113 (Eylül 2001), s. 31-32.

______ : "Batı Dünyasının Müslümanlığa ve Alevi İnancına Bakış Açısı", **Cem**, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 30.

______ : "Cumhuriyet ve Aleviler", **Cem,** XXXV/114 (Ekim 2001), s. 19-20.

______ : "Diyanet İşleri Başkanlığı Camiler ve Cemevleri", **Cem**, XXXV/117 (Ocak 2002), s. 26-27.

______ : "Hünkar Hacı Bektaş Veli'yi Anarken", **Cem**, XXXV/112 (Ağustos 2001), s. 29-31.

______ : "Kara Kitaba Ak Yanıt", **Cem**, I/9 (Şubat 1992), s. 25-28.

______ : "Kara Kitaba Ak yanıt 2", **Cem,** I/10, (Mart 1992), s. 29-31.

______ : "Laik Devlet Anlayışında Diyanet İşleri Başkanlığı", **Cem,** IV/48 (Mayıs 1998), s. 36-37.

KÖTEN, Akif- PUSMAZ, Durak: "Ashabu's Suffe", **Şamil İslâm Ansiklopedisi**, I; 225- 226.

KÜÇÜK, Ali : "Bayram Namazı ve Cemevlerimiz", **Cem**, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 53.

KÜÇÜK, Gazi : "Çıralık-Hakkullah", **Cem**, V/58 (Eylül 1996), s. 74-75.

KÜÇÜK, Murat : "Aleviler ve Seçim", **Cem,** XXXI/88 (Mart 1999), s. 32-38.

______ : "Aleviliği Tanımak", **Cem**, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 32-37.

______ : "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Alevi Yurttaşları", **Cem,** XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 30-34.

______ : "Bu Soruya Kim Cevap Verecek?", **Cem,** XXXII/96 (Aralık 1999), s. 14-15.

______ : "C.H.P. ve Aleviler Ne Seninle Ne Sensiz", **Cem**, XXXI/92 (Ağustos 1999), s. 14-15.

______ : "Lütfi Kırdar'da Birlik Cemi Atatürk Anısına Sema ve Semah", **Cem**, XXX/85 (Aralık 1998), s. 32-37.

______ : "On iki Çeşit", **Cem**, XXXI/90 (Mayıs 1999), s. 34.

______ : "75. yılda Cumhuriyet ve Aleviler", **Cem**, XXX/84 (Kasım 1998), s. 32-35.

LEBLEBİCİ, Abuzer : "Tercüme Üzerine", **Cem**, XXX/78 (Mayıs 1998), s. 47.

MAKAL, Tahir Kutsi : "Alevi-Bektaşi Edebiyatı Dünyaya Ne Söylüyor", **Cem** VI/60 (Kasım 1996), s. 58-59.

MELIKOFF, Irene : "Bir Araştırmanın Aşamaları Alevi-Bektaşi Sorunu", çev. İlhan Cem Erseven, **Cem**, XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 16-19.

______ : "Namık Kemal'in Bektaşiliği ve Masonluğu", **Cem**, I/2 (Temmuz 1991), s. 54-57.

MARKOFF, Irene : "Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlenmesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü, Türkiye Alevileri Örneği I", çev. Esra Danacıoğlu, **Cem**, VI/60 (Kasım 1996), s.52-54.

MEŞELİ, Hasan : "Hacı Bektaş Veli ve O Yücenin Anısına Kurulan Dernekler", **Cem**, IV/39 (Ağustos 1994), s. 40-41.

______ : "Hz. Ali-Allah'ın Aslanı-İlim Beldesinin Kapısı, Mü'minlerin Emiri", **Cem,** I/7 (Aralık 1991), s. 38-40.

______ : "Hz. İmam Hüseyin'i Kerbela'da Şehit Edenler ve Onu Bırakıp Kaçanlar", **Cem**, V/49 (Haziran 1995), s. 36-38.

______ : "Muharrem Orucu", **Cem**, I/3 (Ağustos 1991), s. 22-23.

MUŞTU, Melek : "Camaltı Resimlerinde Alevi Motifler", **Cem**, VIII/73 (Ocak 1998), s. 54-55.

MÜSLİM, b. el-Haccac, Ebu'l Hüseyin el-Kuşeyrî : **Sahih-i Müslim ve Tercemesi**, trc. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul 1988, I-VIII.

NAKİYEV, Sadık Firudin Oğlu: "Türkiye'den Azerbaycan'a Alevilik", **Cem**, VIII/75 (Şubat 1998), s. 20-22.

NARİN, Mustafa : "Semah İbadet Değil midir?", **Cem,** XXXIV/111 (Temmuz 2001), s. 35.

NİKOLÇOVSKA, Maria : "Bulgaristan'da Rodop Dağlarındaki Mestanlı (Mamcilgrad) Kasabası Çevresinde Bulunan Tekkeler, Türbeler ve Bunlarda Yapılan Cem Törenleri", çev. Ahmet Hezarfen, **Cem,** XXXIV/109 (Mayıs 2001), s. 11.

NOYAN, Bedri : "Alevi-Bektaşilikte Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler III", **Cem,** III/31 (Aralık 1993), s. 49-50.

______ : "Alevi-Bektaşilikte Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler IV", **Cem**, III/32 (Ocak 1994), s.18-19.

______ : "Alevi-Bektaşilikte Sofra Adabı, Yemek, Tuz, Helva ve Yenilmeyen Bazı Yiyecekler V", **Cem**, III/34 (Mart 1994), s. 26-27.

______ : "Bektaşi ve Alevi Konusunda Bir Gezinti I", **Cem**, IV/44 (Ocak , 1995), s. 7-9.

______ : "Bektaşi ve Alevilerde Çerağ (Mum)", **Cem**, VII/64 (Mart 1997), s. 11.

______ : "Bektaşi ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı", **Cem,** IV/37 (Haziran 1994), s. 4-9.

______ : “Bektaşi ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı I”, **Cem**, III/25 (Haziran 1993), s. 12-13.

______ : “Cemevi (Meydan) ve Cami”, **Cem,** IV/40 (Eylül 1994), s. 5-6.

______ : “Doçent Dr. Bedri Noyan (Dedebaba) ile Söyleşi”, röp. Ayhan Aydın, **Cem**, IV/48 (Mayıs 1995), s. 15-19.

______ : “Doç.Dr. Bedri Noyan (Dedebaba) ile Söyleşi, röp. Ayhan Aydın, **Cem,** VIII/73 (Ocak 1998), s. 33-39.

______ : “Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan I”, **Cem**, II/16 (Eylül 1992), s. 19-21.

______ : “Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV, **Cem**, II/19 (Aralık 1992), s. 34-36.

OCAK, Ahmet Yaşar : “Alevilik Problemi ve Türkiye”, **Cem**, IV/42 (Kasım 1994), s. 10-12.

______ : “Geleceğini İnşa Eden Alevilik”, **Cem,** XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 24-26.

______ : “Türkiye’de Aleviliğin Soyso-Kültürel Problemleri Üzerine Bir Yaklaşım Denemesi ve Bazı Düşünceler”, **Cem**, III/31 (Aralık 1993, s. 19-22.

ONARLI, İsmail : “Ahiler ve Babai İsyanı”, **Cem,** XXXIII/98 (Şubat 2000), s. 38-40.

______ : “Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı, I”, röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 14-18.

______ : “Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlıyla Söyleşi”, röp. Ayhan Aydın, **Cem**, XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 32-34.

______ : “Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı”, **Cem**, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 26.

______ : “Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri”, **Cem**, XXX/81 (Ağustos 1998), s. 28-30.

______ : “Cemevlerinin Tarihsel Kökeni ve Mimari III”, **Cem,** XXX/83 (Ekim 1998), s. 46-48.

______ : “Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari-IV”, **Cem,** XXX/84 (Kasım 1998), s. 52-53.

______ : “Türbesi Tunceli’de Talipleri Çorum’da Mazgirt’te; Şeyh Çoban Ocağı”, **Cem**, XXXII/92 (Ağustos 1999), s. 26-27.

ONAT, Hasan : “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, **İslâmiyat,** VI/3 (Temmuz- Eylül 2003), s. 111-126.

ORHAN, Muharrem Naci : “Aldatanlar”, **Cem,** III/30 (Kasım 1993), s. 12-15.

______ : “Ahilik ve Ahiler”, **Cem,** III/29 (Ekim 1993), s. 8-10.

______ : “Aleviliğin Esasları 7”, **Cem,** I/7 (Aralık 1991), s. 11-12.

______ : “Aleviliğin Esasları 8”, **Cem,** I/8 (Ocak 1992), s. 22-25.

______ : “Aleviliğin Esasları 9”, **Cem,** I/9 (Şubat 1992), s. 10-13.

______ : “Aleviliğin Esasları 12”, **Cem**, II/18 (Kasım 1992), s. 26-27.

______ : "Aleviliğin Esasları, Usul ve Ahkamı", **Cem,** I/1 (Haziran 1991), s. 14-17.

______ : "Aleviliğin Esasları, Usul ve Ahkamı 3", **Cem**, I/3 (Ağustos 1991), s.11-15.

______ : "Aleviliğin Esasları Usul ve Ahkamı 4", **Cem,** I/4 (Eylül 1991), s. 19-22.

______ : "Alevilik'de Semah", **Cem,** III/31 (Aralık 1993), s. 23-25.

______ : "Dedeler ve Dedelik", **Cem,** III/32 (Ocak 1994), s. 16-17.

______ : "Dedeler ve Hizmetleri, Dedeye Verilen Niyazlık, Hakkullah, Çıraklık", **Cem**, IV/37 (Haziran 1994), s. 18-20.

______ : "Hz. Muhammed-Ali Birlikteliği", **Cem,** IV/39 (Ağustos 1994), s. 12-14.

______ : "Hz.Hacı Bektaş-ı Veli", **Cem**, III/28 (Eylül 1993), s. 9-10.

______ : "İbadet ve İçki", **Cem,** IV/38 (Temmuz 1994), s. 10-12.

______ : "İslamiyet-Hz. Muhammed ve Çok Evlilik (Taaccüd-ü Zevcad), **Cem,** IV/40 (Eylül 1994) s. 11-13.

______ : "Kızıma, Oğluma", **Cem**, V/49 (Haziran 1995), s. 12-13.

______ : "Kör Cahiller", **Cem**, V/57 (Ağustos 1996), s. 42-44.

______ : "Kur'an ve Hadis Tartışmaları Işığında Alevilikte Kadın II", **Cem**, II/20 (Ocak 1993), s. 21-24.

______ : "Kur'an ve Hadis Tartışmaları Işığında Alevilikte Kadın III, **Cem**, II/21 (Şubat 1993), s. 11-13.

______ : "Kur'an ve Hadis Tartışmaları Işığından Alevilikte Kadın IV", **Cem,** II/22 (Mart 1993), s. 14-16.

______ : "Muharrem Orucu", **Cem**, II/14 (Temmuz 1992), s. 27-30.

______ : "Müsahip Kardeşlerin Birbirine Karşı Yükümlülükleri", **Cem**, IV/47 (Nisan 1995), s. 29-31.

______ : "Örtünme-Tesettür", **Cem,** IV/48 (Mayıs 1995), s. 8-11.

______ : "Şah Ahmed-i Yesevi", **Cem**, III/27 (Ağustos 1993), s. 13-15.

OYTAN, Mustafa : "Ehl-i Beyt Hz-Ali, Hz. Fatıma-Hasaneyn Hakkında Hadisler", **Cem,** V/50 (Temmuz 1995), s. 43-45.

ÖKTEM, Niyazi : "Aleviler ve Muhalefet", **Cem,** VIII/64 (Mart 1997), s. 28-29.

______ : "Aleviliğe Bakış Açımız", **Cem,** VI/59 (Ekim 1996), s. 44-46.

______ : "Alevilik ve Sufilik", **Cem,** VI/62 (Ocak 1997), s. 38-39.

______ : "Anadolu Aleviliği I", **Cem,** V/57 (Ağustos 1996), s. 24-27.

______ : "Anadolu Aleviliği 2", **Cem,** V/58 (Eylül 1996), s. 22-25.

______ : "Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Anlamsal Görünümü", **Cem,** III/32 (Ocak 1994), s. 6-7.

______ : "Anadolu'da Aleviliğin Başlaması", **Cem,** V/51 (Ağustos 1995), s. 7-8.

______ : "Balkanlarda Müslümanlık ve Şeyh Bedrettin", **Cem**, VII/72 (Kasım 1997), s. 30-31.

______ : "I. Din Şurası", **Cem**, III/31 (Aralık 1993), s. 16-18.

______ : "Din ve Mezhep Arasında Diyalog", **Cem**, I/10 (Mart 1992), s. 8-9.

______ : "Hallac-ı Mansur ve Anadolu Aleviliği", **Cem**, III/29 (Ekim 1993), s. 5-7.

______ : "Hallac-ı Mansur ve Türk Dünyası-I", **Cem,** XXX/82 (Eylül 1998), s. 22-23.

______ : "Hallac-ı Mansur ve Türk Düşünürleri", **Cem**, III/30 (Kasım 1993), s. 7-8.

______ : "Heterodoksi, Manikheizm, Katharlar, Bogomillik ve Anadolu Aleviliği", **Cem,** II/23 (Nisan 1993), s. 4-6.

______ : "Heterodoksi, Manikheizm, Katharlar, Bogomillik ve Anadolu Aleviliği II", **Cem,** II/24 (Mayıs 1993), s. 5-7.

______ : "Heterodoksi, Manikheizm, Katharlar, Bogomillik ve Anadolu Aleviliği III", **Cem,** III/25 (Haziran 1993), s. 6-8.

______ : "İslam'da Mezheplerin Doğuşuna Etki Eden Felsefi ve Siyasal Faktörler", **Cem**, VII/66 (Mayıs 1997), s. 24-25.

______ : "İsveç'te Din Devlet İlişkileri", **Cem**, VIII/73 (Ocak 1998), s. 26-27.

______ : "Kuran'ı Bugün Okumak", **Cem**, VII/69 (Ağustos 1997), s. 38-39.

______ : "Orta Asya ve Alevilik", **Cem,** II/22 (Mart 1993), s. 6-8,

______ : "Osmanlı Öncesi, Anadolu'da Şia-Alevi Etkisi", **Cem,** VII/71 (Ekim 1997), s. 26-27.

______ : "Politika Anlayışı Açısından Kerbelâ", **Cem,** V/49 (Haziran 1995), s. 7-9.

______ : "Prof. Dr. Niyazi Öktem ile Söyleşi II", röp. Ayhan Aydın, **Cem**, IV/47 (Nisan 1995), s. 54-55.

______ : "Sorunlar", **Cem,** II/19 (Aralık 1992), s. 9-11.

______ : "Sufiliğin Doğuşu", **Cem,** II/17 (Ekim 1992), s. 8-10.

______ : "Sufilik ve Anadolu Aleviliği", **Cem,** II/20 (Ocak 1993), s. 15-16.

______ : "Suriye Haşaşinleri II", **Cem**, IV/46 (Mart 1995), s. 7.

______ : "Yasak hayvan", **Cem,** III/28 (Eylül 1993), s. 7-8.

ÖZ, Baki : "Ahmet Yesevi Alevi midir?", **Cem**, XXX/84 (Kasım 1998), s. 38-40.

______ : "Alevi Ocakları ve Dedelik", **Cem**, XXXIV/109 (Mayıs 2001), s. 29-30.

______ : "Alevilik ve Ateizm", **Cem**, IV/42 (Kasım 1994), s. 29-30.

______ : "Aleviliğin Bir Türevi Olan Ahilik", **Cem**, III/29 (Ekim 1993), s. 16-18.

______ : "Aleviliğin Temel Kaynakları", **Cem,** XXX/78 (Mayıs 1998), s. 49-51.

______ : "Alevilik Nasıl Bir Ortaçağ Düşüncesidir", **Cem**, I/9 (Şubat 1992), s. 32-34.

______ : "Alevilik Üzerine Bir Çözümleme", **Cem**, I/6 (Kasım 1991), s. 46-48.

______ : "Alevilik ve Cumhuriyet, **Cem**, VI/60 (Kasım 1996), s. 44-45.

______ : "Atatürkçü Cumhuriyet Devrimi Kadrosunun Din ve Vicdan Sorunsalına Yaklaşımı, Diyanet İşleri Başkanlığı", **Cem**, XXXV/113 (Eylül 2001), s. 14-16.

______ : "Bilim Adamı Düşünür ve Edebiyatçı Olarak Hz. Ali I", **Cem**, XXXVI/124 (Ağustos 2002), s. 15-16.

______ : "Bilim Adamı Düşünür ve Edebiyatçı Olarak Hz. Ali II", **Cem**, XXXVI/125 (Eylül 2002), s. 12-13.

______ : "Bilim Adamı Düşünür ve Edebiyatçı Olarak Hz. Ali, **Cem**, XXXVI/126 (Ekim 2002), s. 16-17.

______ : "Hacı Bektaş Veli'nin Yaşadığı Tarihsel Ortam", **Cem**, V/57 (Ağustos 1996), s. 48-52.

______ : "Hazreti Ali", **Cem**, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 4-6.

______ : "Hz. Ali Yanlılığının Doğuşu", **Cem**, XXXVI/121 (Mayıs 2002), s. 24-26.

______ : "Hz. Ali'nin Askersel Kişiliği", **Cem**, XXXVI/123 (Temmuz 2002), s. 18-21.

______ : "Kızılbaşlık", **Cem** IV/46 (Mart 1995), s. 13-16.

______ : "Mevlevilik İçerisindeki Alevilik Çizgisi", **Cem**, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 22-23.

______ : "Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı", **Cem**, III/26 (Temmuz 1993), s. 29-31.

______ : "Osmanlı'nın Devlet Oluşuna Alevilerin Katkısı II", **Cem**, III/28 (Eylül 1993), s. 22-24.

______ : "Tasavvufta Toplumsallaşma", **Cem**, V/55 (Aralık 1995), s. 15-16.

______ : "Türk-İslam Tarihi İçerisinde Aleviliğin Konumu", **Cem**, II/20 (Ocak 1993), s. 36-38.

ÖZ, Gülağ : "Alevilerin Katledilmesine Fetva Veren Şeyhülislam İbn Kemal", **Cem**, V/52 (Eylül 1995), s. 25-27.

______ : "Alevilik Araştırmaları", **Cem**, XXX/79 (Haziran 1998), s. 52-55,

______ : "Selçuklu ve Osmanlı'da Alevi Tekke ve Dergahları", **Cem**, V/55 (Aralık 1995), s. 45-46.

ÖZDEMİR, Ali Rıza; Ahmet Bozkurt : "Alevilik Nedir? Ne Değildir?", **Cem**, IV/46 (Mart 1995), s.46-48.

ÖZDURMAZ, Mehmet : "Dört Kapı, Kırk Makam", **Cem**, XXX/80 (Temmuz 1998), s. 56-57.

ÖZGÜNAY, Abidin : "A'dan Z' ye Alevilik", **Cem**, III/34 (Mart 1994), s. 62-64.

_______ : "A'dan Z' ye Alevilik", **Cem**, III/35 (Nisan 1994), s. 61-64.

_______ : "A'dan Z'ye Alevilik", **Cem,** IV/38 (Temmuz 1994), s. 63-64.

_______ : "A'dan Z'ye Alevilik", **Ce***m*, IV/46 (Mart 1995), s. 63-64.

_______ : "Ahilik Aleviliktir", **Cem**, II/17 (Ekim 1992), s. 3-5.

_______ : "Alevi Düşüncesinde Bir Başka Ali; Atatürk", **Cem**, I/6 (Kasım 1991), s. 4-5.

_______ : "Atatürk Ebedi Rehberimiz", **Cem**, III/34 (Mart 1994), s. 4.

_______ : "Alevi Felsefesinde İnsan ve Hayat", **Cem**, I/9 (Şubat 1992), s. 3.

_______ : "Alevi Felsefesinde Tanrı", **Cem**, I/11 (Nisan 1992), s. 3-5.

_______ : "Alevi Fıkhı", **Cem**, V/52 (Eylül 1995), s. 4-5.

_______ : "Ateş Hala Yanıyor", **Cem**, IV/44 (Ocak 1995), s. 3-4.

_______ : "Alevi Hikmeti", **Cem,** III/35 (Nisan 1994), s. 3-5.

_______ : "Ayağa Kalkan Kültür; Alevilik", **Cem**, I/8 (Ocak 1992), s. 3-9.

_______ : "Alevilik Kendi Gerçeği ile Buluştu; Cem Vakfı, **Cem**, IV/48 (Mayıs 1995), s.2-3.

_______ : "Alevinin Namusu Ülkenin Namusudur", **Cem,** IV/45 (Şubat 1995), s. 2-4.

_______ : "Alevilik Nedir, Ne Değildir", **Cem,** II/16 (Eylül 1992), s. 3-6.

_______ : "Alevilik Nedir, Ne Değildir II", **Cem**, II/18 (Kasım 1992), s. 3-4.

_______ : "Alevilik Nedir, Ne Değildir III", **Cem,** II/19 (Aralık 1992), s. 3-5.

_______ : "Aleviler R.P. ile Cennete Bile Girmez", **Cem**, III/33 (Şubat 1994), s. 3-6.

_______ : "Alevilik Şekle Değil, Öze Yönelmektir", **Cem,** I/10 (Mart 1992), s. 3.

_______ : "Alevilik Türkiye'nin Şansıdır... Korkuyu Yıkın", **Cem**, I/4 (Eylül 1991), s. 32-33.

_______ : "Alevi Usul-i Fıkhı", **Cem,** V/53 (Ekim 1995), s. 2-3

_______ : "Alevilik ve Cemevleri", **Cem,** V/56 (Ocak 1994), s. 3-4.

_______ : "Ali Veliyyullah, **Cem**, I/7 (Aralık 1991), s. 32-33.

_______ : "Alevi'ye Ya Kurşun Ya Nasihat Çare Değildir", **Cem**, IV/47 (Nisan 1995), s. 2-7.

_______ : "Barış Partisi Genel Başkanı Abidin Özgünay ile Söyleşi; Adlarımızı Farklı, Soyadımız Türkiye", röp. Murat Küçük, **Cem,** VII/68 (Temmuz 1997), s. 32-37.

_______ : "Biz Susmayacağız... Gelin Tartışalım", **Cem,** III/29 (Ekim 1993), s. 3-4.

_______ : "Bu Millet Kendini Tanımıyor", **Cem,** I/1 (Temmuz 1966), s. 4-8.

_______ : "Cem'imizden", **Cem**, I/4 (Eylül 1992), s. 2.

______ : "Cem'imizden", **Cem**, I/10 (Mart 1992), s. 2.

______ : "Cem'imizden", **Cem,** III/32 (Ocak 1994), s. 2-3.

______ : "Cem'imizden", **Cem**, III/34 (Mart 1994), s. 2-3.

______ : "Cem'imizden", **Cem,** V/52 (Eylül 1995), s. 2-3 .

______ : "İman Akıl ile Bütünleştikçe Hayat ile Özdeşleşir. Bu Aleviliktir", **Cem**, I/2 (Temmuz 1991), s. 32-33.

______ : "Kerbela Mezalimi ve Alevilik-Sünnilik", **Cem**, III/25 (Haziran 1993), s. 3-5.

______ : "Okuyucu Köşesi", **Cem,** V/50 (Temmuz 1995), s. 63-64.

______ : "Okuyucu köşesi", **Cem,** V/51 (Ağustos 1993), s. 62-64.

______ : "Sünnilik ve Reform", **Cem,** I/12 (Mayıs 1992), s. 3-5.

______ : "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", **Cem**, II/14 (Temmuz 1992), s. 32-34.

______ : "Şeriat, Diyanet, Şura ve Alevilik", **Cem,** III/31 (Aralık 1993), s. 3-5.

______ : "Şeriat-Hakikat Sınavda", **Cem**, III/36 (Mayıs 1994), s. 3-4.

______ : "Temel Haklar Diyanetin Yetkisi ve Alevilik", **Cem**, III/30 (Kasım 1993), s.3 -4.

______ : "Vahdet-i Vücut, Yunus ve Şer", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 34-35.

______ : "Yazılı Metinlerde Hz. Hüseyin'in Şehadeti ve Kesik Başı", **Cem**, II/14 (Temmuz 1992), s. 3-4.

ÖZGÜNAY, Emre : "Hızır-İlyas (Hıdırellez) **Cem**, III/36 (Mayıs 1994), s. 36-37.

ÖZLÜK, Halit : "Aleviliğin Özü Eline, Diline, Beline Sahip Olmak", **Cem,** XXXI/87 (Şubat 1999), s. 40-41.

ÖZTÜRK, Mustafa : "Şiî ve Sünni Müfessirlere Göre Ehl-i Beyt Kavramı", **İslâmiyat,** VI/3 (Temmuz- Eylül 2003), s. 37-53.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri : "Bektaşilik İnsana Değer Verir", Röp. Ayhan Aydın, **Cem,** VII/73 (Ocak 1998), s. 24-25.

ROUX, Jean-Paul : "Türk İnancında Tavşanın Yeri", Çev. İlhan Cem Erseven, **Cem**, I/8 (Ocak 1992), s. 42-45.

SARIKAYA, Saffet : "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi- Fütüvvetnamelere Göre-", **İslamiyat**, VI/3 (Temmuz-Eylül 2003), s.93-110.

SAYGI, Hakkı : "Alevilik-Bektaşilik ve Felsefesi Tanrı Mevhumu ve İnsan", **Cem**, XXX/85 (Aralık 1998), s. 46.

______ : "Bizim İnancımızda Senlik Benlik Yoktur", Röp.Ayhan Aydın, **Cem**, XXXV7117 (Ocak 2002), s. 17-20.

______ : "Hızır'ın Anlamı", **Cem**, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 24-25.

______ : "Hızır'ın Orucu ve Lokma", **Cem**, VII/64 (Mart 1997), s. 17.

______ : "İmam Hüseyin'in Şehid Edildiği Gün", **Cem,** XXXVI/119 (Mart 2002), s. 10-11.

_______ : "Kuran'a Göre Ayin-i Cem", **Cem,** XXXIII/103 (Temmuz 2000), s. 46-49.

_______ : "Tasavvuf ve Alevi-Bektaşi İnancı Yaratılış Sırrı", **Cem**, XXV/88 (Mart 1999), s. 52-53.

SEVİOĞLU, Ali : "Aleviler ve Devlet", **Cem**, VII/66 (Mayıs 1997), s. 61-63.

SÜMER, Ali : "Anadolu'da Nevruz ve Tarihi Kaynaklar", **Cem**, VIII/76 (Mart 1998), s. 32-34.

_______ : "Bektaşilikte Babalık", **Cem**, V/58 (Eylül 1996), s. 70-71.

_______ : "Hacı Bektaş Veli", **Cem,** VII/69 (Ağustos 1997), s. 15.

_______ : "Hacı Bektaş'a Selam", **Cem,** V/51 (Ağustos 1995), s. 9-14.

_______ : "Hacı Bektaş'a Selam", **Cem,** V/52 (Eylül 1995), s. 14-17.

_______ : "Yavuz Selim'in Hacı Bektaş'ı Ziyaret Nedeni", **Cem**, IV/40 (Eylül 1994), s. 31.

ŞANLI, Hayri : "Hızır ve Hızır Orucu", **Cem**, XXXV/118 (Şubat 2002), s. 21-23.

ŞENER, Cemal : "Alevilik ve Milliyetçilik", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 29-31.

_______ : "Anadilin Önemi", **Cem,** XXXIII/106 (Kasım 1996), s. 24-25.

_______ : "Atatürk ve Aleviler", **Cem**, I/6 (Kasım 1991), s. 15-20.

_______ : "Laiklik-Alevilik İlişkisi", **Cem,** I/2 (Temmuz 1991), s. 39-41.

_______ : "Medya ve Alevilik", **Cem**, XXX/77 (Nisan 1998), s. 54-56.

_______ : "Seçim ve Aleviler", **Cem,** I/5 (Ekim 1991), s. 32-34.

ŞİMŞEK, Mehmet : "Alevilerin Tepkisi ve Kızılbaş Sözcüğünün Kaynakları", **Cem**, IV/45 (Şubat 1995), s. 25-26.

_______ : "İlk Türk Mutasavvıf, Tarikat Kurucusu, Türk Dünyasının Ulusu: Hoca Ahmet Yesevi", **Cem**, IV/46 (Mart 1995), s. 21-22.

_______ : "İnançları Uğruna Yakılarak Canlarını Verenler", **Cem**, IV/44 (Ocak 1995), s. 26-27.

TANYOL, Cahit : "Alevi Şeriatı ve Laiklik", **Cem**, III/36 (Mayıs 1994), s. 5-6.

_______ : "Alevi Şeriatı", **Cem**, IV/44 (Ocak 1995), s. 5-6.

_______ : "Alevilik ve Kadın", **Cem**, IV/45 (Şubat 1995), s. 5-6.

_______ : "Alevilik, Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı, Diyar-ı Rum'u Diyar-ı Türk Yapamazdık", röp. Ayhan Aydın, **Cem,** VIII/76 (Mart 1998), s. 11-13.

_______ : "Demokratik ve Teokratik İki mezhep", **Cem,** V/54 (Kasım 1995), s. 2-3.

_______ : "İslamiyet'in Çıkmazları", **Cem,** III/30 (Kasım 1993), s. 5-6.

_______ : "Türkçe'nin Korunmasında Tarikatların Rolü", **Cem**, I/9 (Şubat 1992), s. 8-9.

_______ : "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ", **Cem**, V/49 (Haziran 1995), s. 5-6.

_______ : "Sevgi Ahlakı ve Laiklik", **Cem**, I/11 (Nisan 1992), s. 10-11.

_______ : "Tarikat ve Kadın", **Cem**, I/10 (Mart 1992), s.6-7.

_______ : "Tehlikede Olan Miras", **Cem**, I/1 (Haziran 1991), s. 28.

_______ : "Türk Müslümanlığı ve Alevilik", **Cem**, I/2 (Temmuz 1991), s. 8.

TAŞ, Hatice : "Alevilikte Ana", **Cem**, VII/63 (Şubat 1997), s. 20-21.

TİMUÇİN, Afşar : "Laiklik İçin Notlar", **Cem**, IV/37 (Haziran 1994), s. 15-17.

TOPÇAL, Hasan : "Aleviler Neden Atatürkçüdür", **Cem**, IV/45 (Şubat, 1995), s. 53-54.

TÖKİN, Firuzan Husrev : "Alevilik", **Cem**, I/5 (Ekim 1991), s. 27-29.

_______ : "Hacı Bektaş Veli", **Cem**, I/3 (Ağustos 1991), s. 35-38.

_______ : "İslamiyet'te Şiilik", **Cem**, III/36 (Mayıs 1994), s. 18-19.

TURAN, Hamid : "Gadir-i Hum", **Cem**, V/57 (Ağustos 1996), s. 45-46.

TÜKEK, Yaşar : "Fütüvvet Kurallarının Ahiliğe Dönüşümü ve "Günümüzde Ahilik", **Cem**, XXXI/94 (Ekim 1999), s. 52-55.

TÜRKDOĞAN, Doğan : "Kerbela Hz. Hüseyin'in Kaderi miydi?", **Cem**, XXXIII/100 (Nisan 2000), s. 20-21.

UÇAR, Yaşar : "32 Pare Alevilik", **Cem**, V/57 (Ağustos 1996), s. 21-23.

_______ : "Güçlüklerimiz, Gücümüzdür", **Cem**, IV/44 (Ocak 1995), s. 17-19.

_______ : "İnanmak mı, Bilmek mi?", **Cem**, V/50 (Temmuz 1995), s. 14-15.

_______ : "İnsan-ı Kamil Üstüne", **Cem**, II/20 (Ocak 1993), s. 43-45.

_______ : "Kurtuluş Alevi Felsefesindedir", **Cem**, IV/39 (Ağustos 1994), s. 3-6.

_______ : "Reenkarnasyon ve İslam", **Cem**, VII/65, (Nisan 1997), s. 70-72.

_______ : "Temel Taşıyla Oynamayın", **Cem**, III/29 (Ekim 1993), s. 22-24.

UĞURLU, Ali Rıza : "Muharrem Ayı ve Orucu", **Cem**, XXXIV/108 (Nisan 2001), s. 13.

_______ : "Alevilik ve İbadet", **Cem**, XXXV/117 (Ocak 2002), s. 21.

_______ : "Muharrem Ayı ve Orucu", **Cem**, XXXVI/119 (Mart 2002), s. 19-20.

_______ : "Türk İslam İnancında Hz. Hızır ve Hızır Orucu", **Cem**, XXXIII/107 (Aralık 2000-Mart 2001), s. 36-37.

ULUÇAY, Ömer : "Ahmed Yesevi'nin Tükleri İslam'a Davet Yöntemi Barış, Hoşgörü ve Aşk", **Cem**, XXXI/87 (Şubat 1999), s. 50-53.

_______ : "Alevilik Cem Nefesler", **Cem**, VI/62 (Ocak 1997), s. 46-48.

_______ : "Alevilik, Sevgi ve Barış", **Cem**, VI/61 (Aralık 1996), s. 60-62.

_______ : "Demokrasi, Laiklik ve Alevilik", **Cem**, III/28 (Eylül 1993), s. 28-31.

_______ : "Diyanet, Toplum ve Devlet", **Cem**, XXXIII/106 (Kasım 2000), s. 22-23.

_______ : "Pir Sultan Dilinde Hünkar Hacı Bektaş Veli", **Cem**, VII/69 (Ağustos 1997), s.22-25.

ULUSOY, Celalettin : "Cemalettin Çelebi-Veliyettin Çelebi ve Kurtuluş Savaşı", **Cem,** I/6 (Kasım 1991), s. 9-12.

_______ : "Fuzuli", **Cem**, VI/60 (Kasım 1996), s. 50-51.

_______ : "Şah İsmail (Hatayi), **Cem**, VI/59 (Ekim 1996), s. 32-33.

ULUSOY, Haydar : "Hacı Bektaş Veli Hz. Alevilik-Bektaşilik", **Cem**, II/18 (Kasım 1992), s. 24-25.

ULUSOY, Veliyettin : "Alevilik- Bektaşilik", **Cem**, XXXV/115 (Kasım 2001), s. 11-12.

USTA, Emine Şeyma : "Halk Edebiyatında Fatıma Ana", **Cem**, VIII/73 (Ocak 1998), s. 44-45.

ÜLKEN, Hilmi Ziya : "Şiiliğin Kökeni Sorunu", sad. Ali Yaman, **Cem,** V/54 (Kasım 1995), s. 16-19.

ÜZÜM, İlyas : "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı, Alevilik Caferilik İlişkisi ve İlişkisizliği", **İslâmiyat**, VI/3 (Temmuz Eylül 2003), s. 127-150.

_______ : "Kendi Yazarlarına Göre Alevilik-Bektaşilik", **Türkiye Günlüğü**, 42 (Eylül-Ekim 1996), s. 54-74.

_______ : "Kızılbaş", **D.İ.A.,** XXV, 546-557.

VARLIK, Ağa : "İbadet Yerlerinde Mum Yakmak", **Cem,** III/29 (Ekim 1993), s. 41-42.

_______ : "Kerbela Olayı Unutulamaz", **Cem**, III/25 (Haziran 1993), s. 43-44.

YALINCAKLI, Hasan :"Ahlak, Hukuk, Din", **Cem**, V/50 (Temmuz 1995), s. 41-42.

_______ : "Güneşde Duranlara, **Cem,** V/49 (Haziran 1995), s. 29-31.

YAMAN, Ali : "Alevilikte Dedelik Kurumu Üzerine Araştırmalar I", **Cem**, VI/62 (Ocak 1997), s. 66-68.

_______ : "Alevilikte Dedelik Kurumu Üzerine Araştırmalar II", **Cem**, VII/63 (Şubat 1997), s. 66-67.

_______ : "Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma", **Cem**, III/35 (Nisan 1994), s. 36-38.

_______ : "Anadolu'da Safevi Nüfuzu", **Cem,** VII/72 (Kasım 1997), s. 32-33.

_______ : "Cumhuriyet Sonrası Alevilik", **Cem,** XXX/78 (Mayıs 1998), s. 49-51.

_______ : "Şah İsmail ve Anadolu", **Cem,** VII/71 (Ekim 1997), s. 44-46.

YAMAN, Ali- GÜNER Sadık :"Basında Alevilik", **Cem,** V/43 (Aralık 1994), s. 52-53.

_______ : "Basında Alevilik, **Cem,** V/53 (Ekim 1995), s. 42-44.

YAMAN, Mehmet : "Hazret-i Hızır, Hızır-İlyas, Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı I", **Cem**, IV/44 (Ocak 1995), s.32-34.

_______ : "(13-14-15 Şubat Hızır Orucunu Karşılama...) Hazret-i Hızır, Hızır-İlyas, Hızır orucu ve Hıdırellez Bayramı II", **Cem,** IV/45 (Şubat 1995), s. 33-35.

_______ : "Hz. Ali'nin Doğumu ve Nevruz", **Cem**, III/35 (Nisan 1994), s. 33-34.

_______ : "Kerbelâ ve Sonrası", **Cem**, V/50 (Temmuz 1995), s. 20.

________ : "Kurban, Kurban Bayramı ve Hıdırellez", **Cem**, IV/48 (Mayıs 1995), s. 32-34.

________ : "Şeyh Safi Buyruğundan", **Cem,** I/2, (Temmuz 1991), s. 49.

________ : "Şeyh Safi Buyruğu VI", **Cem**, II/17 (Ekim 1992), s. 37-38.

________ : "Şeyh Safi Buyruğu XI", **Cem**, II/24 (Mayıs 1993), s. 42-43.

YARDIMCI, Mehmet : "Aşıkların Dilinde Hacı Bektaş Sevgisi", **Cem**, XXXI/92 (Ağustos 1999), s.36-40.

YAZICI, Tahsin : "Safeviler", **İ.A.**, X, 53-59.

YILDIRIM, Ahmet : "Alevi Bektaşi Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerlendirilmesi", **İslâmiyat,** VI/3 (Temmuz- Eylül 2003), s.71-92.

YÜCEL, Sabri : "Alevi-Bektaşi Örgütlenmeleri Üzerine", **Cem**, V/52 (Eylül 1995), s. 22-24.

________ : "Cemevleri Açılırken", **Cem**, IV/43 (Aralık 1994), s. 35-37.

________ : "Fuzuli Yılına Farklı Bir Yaklaşım", **Cem**, IV/44 (Ocak 1995), s. 28-29.

________ : "24 Aralık Genel Seçimleri ve Demokrasi Cephesi", **Cem**, V/55 (Aralık 1995), s. 34-35.

YÜKSEL, Müfid : "Emin Baba Bektaşi Dergahı", **Cem**, VII/69 (Ağustos 1997), s. 46-51.

ZELYUT, Rıza : "Alevi Gençliği ve Sorunları", **Cem**,V/57 (Ağustos 1996), s.29-32.

________ : "Alevilik Nedir I", **Cem**, V/58 (Eylül 1996), s. 12-16.

________ : "Alevilik Nedir II", **Cem,** VI/59 (Ekim 1996), s. 8-11.

________ : "Alevilik Nedir III", **Cem,** VI/61 (Aralık 1996), s. 68-71.

________ : "Alevilik Nedir V", **Cem,** VII/63 (Şubat 1997), s. 52-55.

________ : "Alevilik; Muhammet-Ali Yoludur", röp. Ayhan Aydın, **Cem,** XXX/82 (Eylül 1998), s. 46-48.

ÖZGEÇMİŞ

Yaşar Şanlı. 1977 yılında Trabzon'da doğdu. İlkokulu köyünde bitirdikten sonra ortaokulu ve liseyi Trabzon İmam Hatip Lisesi'nde okudu. Üniversite eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi'nde 2001 yılında tamamladı. Aynı yıl K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 2001 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip olarak görev yapmaktadır.

